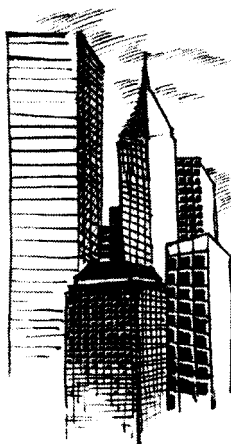

И р в и н Ш о у
ТУНГИ ДАРБОН

«ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА
АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ
БОШ ТАҲРИРИЯТИ
ТОШКЕНТ — 2003

Русчадан
НИЗОМ КОМИЛ
таржимаси

Рассом
ИННА САНДЛЕР

Ирвин Шоу — XX аср Америка адабиётининг йирик намоянда-
си. У ўзининг Иккинчи жаҳон урушига бағишланган илк асари «Ёш
арслонлар» романи биланоқ китобхонлар тилига тушган эди. Шун-
дан кейин яратилган «Бой, фақир», «Қашшоқ ўғри», «Византия
оқшоми» романлари ёзувчига катта шуҳрат келтирди. Адибнинг эъти-
борингизга ҳавола этилаётган асарида Америка ва умуман бугунги
Ғарб ҳаётининг долзарб ижтимоий муаммолари, турли тоифага ман-
суб шахсларнинг маънавий дунёси катта маҳорат ва ўткир нигоҳ
билан тасвирланган.

© «Шарқ» нашриёт-матбаа
акциядорлик компанияси
Бош таҳририёти, 2003

Б и р и н ч и б о б

Тун... Ўқутмас ойна ўрнатилган ҳужрамни ичкаридан қулфлаб, бир ўзим сўппайиб ўтирибман. Ойна ортида эса зулумот қуршаган Нью-Йорк.

Мана икки йилдирки, ҳафтасига олти марта бу ерга ярим кечага яқин келиб, эрталаб соат саккизда кетаман. Ҳужрам иссиққина, қолаверса, биров гап сотиб, бошимни қотирмайди. Танлаган касбим ўзимга ёқади деёлмайман-у, аммо ёмон дейиш ҳам инсофданмас.

Ишим шунақаки, ўз юмушларимга ҳам вақт бемалол, белгиланган тунги тартиб бузилмаса бас. Бир-икки соат от пойгаларининг дастурларини ўрганаман, эртасига қанча ганақ тикишимни чамалаб кўраман. Дастурлар шунақа тузилганки, уларнинг ҳар бири кўнглингизни умид-ишончга лиммо-лим қилиб юборади, шундан кейин ганақ тикишдан ўзингизни тийиб бўлсиз.

Отнинг вазни, унинг чопқирлиги, масофа, кутилажак об-ҳаво — мана шу каби маълумотларни чўтга ташлаб бўлганимдан сўнг маънавий озик олишга киришаман, бунинг учун ёнимда ҳар доим ўзим ёқтирган китоб бўлади. Тунги егулик билан бир шиша пивони ишга кела туриб, йўл-йўлакай дўкондан оламан. Тун мобайнида бадантарбияни ҳам қанда қилмайман, бинобарин, бир жойда қадалиб ўтирсам ва ўттиз учга кирган бўлсам ҳам ўзимни йигирма ёшли йигитдай ҳис этаман. Бўйим паст, яъни олти фуддан камроқ бўлгани ҳолда вазним юз саксон беш фунт эканига одамлар ҳайрон қолишади. Аммо ўзим бундан ранжмайман. Албатта, сал дарозроқ бўлсам қанийди! Аёллар, кўринишингиздан ўспириндайсиз, дейишади, аммо мен буни ҳатто мад деб билмайман. Ҳеч қачон оғирлик юзига ёмишиб юрмаганман. Кўпчилик ўрқага қарата, телефильм қаҳрамонларига, довурак денгизчи сўхилмази аянт ишқибозларига ўхшаган бўлади.

Кундунги смена учун утган бир кеча-кундузлик ҳисоботни ҳисоблаш мошинасида тайёрлайман. Тугмачаларни боссам, мошина безовта бўлган ҳашаротдай гўнғиллайди. Авваллари бу товуш гашимни келтирарди, кейин-кейин кўникиб қолдим. Хужрам ойнаси тўсиб турган вестибюль қоп-қоронғи. Хўжайин электр қувватини тежайди, дарвоқе, бошқа нарсаларга ҳам кўпам қўли очик деёлмайман.

Уқўтмас ойнани менга қадар тунги дарбон бўлиб ишлаган одамни икки марта обдон дўппослаб, тўнаб кетганларидан сўнг ўрнатишган. Жарроҳлар дарбон танасининг қирқ уч жойини тикишган, шундан кейин у ишини ўзгартирган.

Бўйнимга оламан, ойим ўз вақтида мени коллеждаги ҳисобчилик ва бухгалтерлик бўйича бир йиллик курсда ўқишга мажбур қилгани туфайлигина рақам уриштиришни ўрганиб олганман. Умрингда лоақал бирорта фойдали нарсани ўрган, деб койинарди у нукул. Коллежни тугатганимга ўн бир йил бўлди, ойим ҳам аллақачон раҳматли бўлиб кетган.

Мен хизмат қиладиган меҳмонхонанинг номи — «Муқаддас Августин». Унинг биринчи хўжайини меҳмонхонага нима сабабдан бундай ном берганига ҳайронман. Бирорта деворда чормихга тортилган. Исо Масиҳнинг суратини кўрмайсиз, ҳатто вестибюлда ҳам гўё тропик манзарани эслатувчи аллақандай қалбаки ўсимликлар диккайиб турган тўртта исқирт ёғоч бочкадан бошқа нарса йўқ. Аммо ташқаридан қарасангиз, туппа-тузук меҳмонхонага ўхшайди — ҳар ҳолда унинг ҳам гуллаган пайтлари бўлган. Ҳозир эса унақамас, ижара ҳақи арзон, шарт-шароит ва хизмат кўрсатиш ҳам шунга яраша.

Кеч келадиган икки-учта доимий мижозларни айтмаса, гаплашадиган одамнинг ўзи йўқ. Лекин мен унақа ишни қидирмаганман. Кўпинча тун бўйи бинонинг бирорта хонасида чироқ ёнмайди.

Менга ҳафтасига юз йигирма беш доллар ҳақ тўлашади. Нью-Йоркнинг Шарқий қисмидаги Саксон биринчи кўчада, ошхона ва ваннахонаси бор бир хонали уйда ижарада тураман.

Бу кеча бир мартагина безовта қилишди, соат иккиларда аллақандай фоҳиша тепадан чопиб тушиб, кўчага чиқариб юборишимни сўради. Меҳмон-

хонага мен ишга келмасимдан олдин кириб олган экан, бинобарин, қайси хонада бўлганидан беҳабарман. Кўча эшиги ёнида боссангиз эшик ўзи очиладиган тугмача бор, аксига олиб, бир ҳафта бурун бузилиб қолган эди. Эшикни очишим билан гуп этиб юзимга совуқ шамол урилди, шоша-пиша иссиққина хужрамга қайтдим.

Эртага Хайалиада бўладиган пойганинг дастури столимда турипти. Жанубдаги бу шаҳар ҳозир байрам тусида, об-ҳаво яхши. Аллақачон бир тўхтамга келганман: иккинчи чопишда «Глория»га ганак тикаман. Агар шу от паккага биринчи бўлиб келса, ютуқ ўн бешга бир бўлади.

Қиморга ёшлигимдан ружу қўйганман. Коллежда ўқиб юрган пайтимда кўп вақтим қарта устида ўтарди. Кейин, Вермонт штатида ишлаган кезларимда ҳафтада бир марта қарта ўйнаб, уч-тўрт юз долларни киссага урардим. Ушандан буён омад мендан юз ўгирди.

Аслида «Муқаддас Августин» меҳмонхонасига ишга киришимга ҳам шу қиморбозлигим сабаб бўлган. Бошим оғиб, Нью-Йоркка келган дастлабки кунимоқ қаҳвахонада бир букмекер¹ билан танишиб қолдим. У шу меҳмонхонада яшаб, шу ернинг ўзида мижозлари билан ҳисоб-китоб қиларкан. Менга ҳам кредит очди, ҳафта охирида букмекер билан орани очди қилардик. Мен ҳам шу бинога жойлашдим: тузукроқ меҳмонхонада яшашни чўнтагим кўтармасди.

Букмекерга қарзим беш юз долларга етганда у мендан ганак олмай қўйди. Толеимни қарангки, меҳмонхонанинг тунги дарбони ишдан кетаётганини ва хўжайин унинг ўрнига одам қидираётганини букмекернинг ўзи айтиб қолди. «Савлатингиз чаккимас, — деди у, — зиёли кишидай таассурот уйғотасиз, ҳар ҳолда коллежни битиргансиз, қўшиш қанақа бўладию айириш қанақа бўлади — фарқига борасиз».

Ишга жойлашдим «Муқаддас Августин»дан боя айтганим бир хонали уйга кўчиб кетдим. Бу меҳмонхонада кечасию кундузи туришга унча-мунча одам чидамайди.

Ҳафталик маошимдан бўлиб-бўлиб қарзимни

---

¹ Пойга пайтида гаров шартларини тузиб, ганак йиғадиган шахс.

тулай бошладим, қарздан буткул қутулганимдан сўнг букмекер менга қайтадан кредит очди. Лекин ҳозир ундан яна юз эллик доллар қарзман.

Бошидаёқ келишиб олганимиздек, мен қайси отга қанча ганақ тикишимни бир парча қоғозга ёзиб, букмекернинг меҳмонхонасидаги почта қутисига ташлаб қўярдим. У уйқудан кеч турар ва соат ўн бирдан илгари қутига қарамасди. Бу кеча беш доллар тикишга аҳд қилдим. Ютган тақдиримда етмиш беш доллар оламан, шунда қарзимнинг ярмидан қутуламан.

Столим устида, пойга дастури ёнида Библия турипти. Мен тақводор оилада ўсганман, бинобарин, ҳар замонда Библияни варақлаб қўяман. Оллоҳга эътиқодим ҳозир болалиқ пайтимдагидек эмас, шунга қарамай, Муқаддас китоб саҳифаларига назар ташласам, енгил тортгандай бўламан. Библиянинг ёнида Ивлин Вонинг «Қабиҳ фарзанд» ва Жозеф Конраднинг «Олмейернинг инжиқлиги» романлари. Икки йиллик тунги хизмат давомида инглиз ва Америка адабиёти борасидаги тасаввурим анча кенгайди.

Ҳисоблаш мошинаси ёнида ўтириб, Муқаддас китобнинг очиқ турган саҳифасига кўз ташладим: «Муқаддас маконида Тангрини мадҳ қилинг. Қудратли фалагида Уни мадҳ қилинг. Бурғу овози билан Уни мадҳ қилинг. Чанг ва ғижжак ила Уни мадҳ қилинг. Доира ва рақс билан Уни мадҳ қилинг. Най ва торли асбобларда Уни мадҳ қилинг».

Бу талаблар эҳтимол Қуддус учун мақбулдир, лекин Нью-Йоркда доирани қаердан топасиз?

Шу пайт осмону фалакда Нью-Йорк устидан учиб ўтаётган реактив самолётнинг товуши эшитилди. Унга қулоқ тутарканман, теп-текис учиш-қўниш йўлкасини, кузатув минорасида ўтирган диспетчерларнинг жиддий қиёфасини, самолёт кабинасидаги асбобларнинг милтиллашини, тун бағрини пайпаслаётган радарларни кўз олдимга келтирдим.

«Ё парвардигор!» — деб юбордим беихтиёр.

Сўнг ҳисоб варақаларини бир ерга жамлаб, алифбо тартиби бўйича тахлай бошладим. Бу ишни паришон бир ҳолатда бажарардим, чунки хаёлим бошқа нарсада эди, варақалар ёзилган муддатга ҳам эътибор бермасдим. Тасодифан 15 январга кўзим тушиб қолди. Унга тикилиб, маъюс жилмайдим. Ҳа-а, ўзи-

га хос юбилей. Бу воқеа уч йил муқаддам худди шу куни юз берган эди.

И к к и н ч и б о б

Нью-Йорк устини булут қоплаган. Аммо шимолга бурилиб, Пикскилл тепасидан ўтганимиздан сўнг осмон тиниқлашиб, мовий тусга кирди. Дўнгликлардаги қор офтоб нурида жилва қиларди. Мен «Сесена» деб аталмиш кичкина самолётни бошқариб борардим, ортимда ўтирган йўловчилар ажойиб обҳаво ва эндигина ёққан қор билан бир-бирларини табриклашгани қулоғимга чалинди. Биз атиги икки минг метр баландликда учардик, остимизда ястаниб ётган далалар шоҳмот тахтасини эслатар, оппоқ қор устида диккайган дарахтлар қорайиб кўринарди. Йилнинг шу палласидаги қисқа рейсларни ёқтираман. Гоҳ у ер, гоҳ бу ерда таниш фермалар, чорраҳалар, дарё ва анҳорларга кўзим тушганда ич-ичимдан энтикиб кетаман.

Нью-Йорк штатининг шимолий қисми қишда соз бўлади, айниқса, қишнинг бошларида, ҳаво очиқ кунлари тепадан жуда чиройли кўринади. Олис ҳаво йўллари ўзига ром этмаганига шукур қиламан, чунки бундай йўналишларда умрингнинг ярми ўн минг метр баландликда ўтади, пастга қарасанг — нуқул булут, ер худди айқаш-уйқаш жуғрофий харитага ўхшайди.

Бу гал самолётда уч нафар йўловчи бор — Вейлс, унинг рафиқаси ҳамда уларнинг олд тишлари туртиб чиққан ўн икки яшар дўндиқ қизи Диди. Ҳаммалари чанғи жинниси, илгари ҳам уларни кўп ташиганман. Биз бораётган Берлингтонга самолётлар жадвал бўйича қатнайди. Аммо иши бошидан ошиб ётган Вейлс чанғи сайлига ўзи учун қулай пайтда боришни хоҳлайди, жадвалга қараб ўтирмайди. Нью-Йоркдаги реклама фирмасининг хўжайини эмасми, сарф харажатдан чўчимайди. Самолётга буюртма берганда учувчиликка мени сўрайди, сабаби — улар билан доим бирга бўламан, чанғи учишнинг сирасорларини ўргатаман.

Вейлс билан унинг спортчилардай бақувват хо-

тини нукул бир-бирлари билан мусобақа қилишади, бир кунмас-бир кун биттасининг бўйни узилиши аниқ.

Уларнинг қизи Диди оғир-вазмин, камсуқум, қўлидан китоб тушмайди. Самолётда ҳам то кўнгу-нимизча китобдан бош кўтармади. Бу гал у Эмилия Бронтенинг «Момақалди роқли доvon» романига мук-касидан кетганди. Узим ҳам болалигимда кўп китоб ўқирдим (ора-сира ойим: «Ўқиган китобларингнинг қаҳрамонларига ўхшашни бас қил, Дуглас», — деб койиб кўярди). Дидининг ҳар гал самолётга қанақа китоб билан чиқишига қизиқишим шундан.

У ота-онасига қараганда чанғида дадил юарди, лекин булар тоғ ёнбағридан пастга учишига рухсат беришмасди. Бир куни эрталаб, бўрон пайтида, Дидининг ота-онаси қувноқ бир даврада коктейль ичиб ўтирганидан фойдаланиб, иккаламиз тоққа чиқиб кетдик. Ана ўшанда қизга қойил қолдим. У тик қияликдан пастга қараб ҳайиқмасдан, жилмайганча мен билан ёнма-ён учиб борарди. Шу тобда у узоқ вақт қафасда ётиб, ниҳоят, озодликка чиққан жонворга ўхшарди.

Вейлс қўли очик одам эди, ҳар гал сафар пировардида менга бирор нарса совға қилишни унутмасди: свитерми, бир жуфт чиройли чанғи таёқчасими, ҳам ёнми — майли-да. Тўғри, бунақа нарсаларни харид қилишга ўзимнинг кўрбим этади, ундан ташқари, бировнинг кўлига қарашни ёқтирмайман, аммо Вейлсининг раъйини қайтаришга кўнглим бўлмасди. Иннайкейин, ўзиям омади чопган дилкаш одам эди-да.

— Ажойиб кун бўпти, а, Дуг? — орқадан Вейлсининг овози эшитилди. Кичкина самолётда ҳам бир жойда ўтиролмас, ҳадеб у ёқдан-бу ёққа бориб келарди. Ундан яхши учувчи чиқишига ишонмайман. Кабинага ўзидан олдин спирт ҳиди кириб келди, ҳар доим ёнида олиб юрадиган кичкина флягасидан ютиб олган экан.

— Ё-ёмонмас, — дедим мен. Болалигимдан дудқланиман, шунинг учун иложи борича камроқ гапиришга ҳаракат қиламан, лекин бу қусуримдан уялмайман ҳам.

— Роса чанғибоп ҳаво-да.

Мен тасдиқ маъносида бош силкиб кўя қолдим.

Айниқса, парвоз пайтида гаплашишни ёқтирмайман, лекин буни Вейлсга айтишга ийманардим.

— Шанба-якшанбага қоласизми?

— Эҳтимол. Б-бир танишим билан учрашишга келишган эдик.

Танишимнинг исми Пэт Майнот. Акаси бизнинг авиайўл идорасида ишлайди, ўша орқали танишганман. Пэт ўрта мактабда тарих фанидан дарс берарди, машғулотлар тугаганидан кейин учрашишга келишгандик. Чанғи учишга абжирлигидан ташқари, кўҳлигина қиз эди. Ўрта бўйли, буғдойранг, қайишдай таранг ва чаққон.

Уни икки йилдан буён билардим, сўнгги пайтда жуда яқинлашиб кетдик, лекин кам кўришардик. Қиз гоҳ турли баҳоналарни рўкач қилиб, учрашишдан бош тортар, гоҳ, кутилмаганда, оқшомни бирга ўтказишни таклиф қилиб қоларди. Жилмайишининг ўзидан, мен билан бирга бўлишни хоҳлаяптими-йўқми, сезиб турардим.

Пэт ўжар ва саркаш қиз эди. Акасининг гапига қараганда, ўртоқларининг бари унинг кўнглини олишга бир-бир уриниб кўрган. Мен ҳам бу масалада мақтанолмайман, қизлар билан муомала қилишга ношудман, уяламан. Пэт ҳам менинг олдимда ўзини жуда сипо тутарди. Бу иш кутилмаганда, ҳафтанинг охирида икки кунга чанғи сайрига чиққанимизда юз берди.

Биринчи кечадан сўнг унга: «Ҳаётимдаги энг ширин дақиқаларни сен ҳадя этдинг», — дедим.

«Опқочма», — деб тўнғиллади у. Айтган бор-йўқ гапи шу бўлди.

Уни севаманми-йўқми, бу ҳақда ўйламасдим. Агар ҳадеб дудуқланишимни юзимга солавермаганда, эҳтимол, менга турмушга чиқишини сўраган бўлардим. Аммо бўш вақтим фақат ҳафта охирига тўғри келарди, қизнинг кайфияти қанақа бўлишини олдиндан билмасдим. Шунинг учун бу иш орқага сурилаверди.

— Жуда соз! — деди Вейлс қувониб. — Келинг, ҳаммамиз бугун бирга тушлик қилайлик.

— Т-ташаккур, Ж-жорж. — У танишган куними-зоқ, мен билан хотинимга исмимизни айтиб мурожаат қилаверинг, деб тайинлаб қўйган эди. — Б-бош устига.

Тушлик баҳона Пэтга айтмоқчи бўлган гапим яна орқага сурилади. Менга шуниси маъқул эди.

— Бўлмаса, меҳмонхонада кутайликми?

— Й-йўқ. Б-бутун тиббиёт кўриги бор.

— Бўш вақтингиз жуда кам экан-да, Дуг?

— Чанғи мавсумида шунақа б-бўлади.

— Февралнинг бошида хотиним билан Цюрихга жўнаймиз. Ҳар йили Альп тоғларида ҳордиқ чиқариш учун икки-уч ҳафта вақт топамиз. Альпда бўлганмисиз?

— Ҳеч қачон чет элда б-бўлмаганман.

— Шунақа имконият бор. Бизга ҳамроҳ бўлсангиз, бошимиз осмонга етарди. Мен Нью-Йоркдаги «Кристи» чанғи клубининг аъзосиман. Клуб самолётларни ижарага олиб, Альпга саёҳатлар уюштиради. Жуда арзон. Киши бошига бор-йўғи уч юз доллардан. Гап пулда ҳам эмас, энг муҳими, ажойиб кишилар билан танишасиз, истаганча кайф-сафо қиласиз. Юкингиз билан Швейцария божхонасидан ташвиш тортмасангиз ҳам бўлади. У ёқдан кучоқ очиб кутиб олишади. Клубда Менсфилд деган танишим бор. Сизни дўстим деб таништираман, ўша аёл расмийчилик билан боғлиқ ҳамма ишни тўғрилайди. Ўйлаб кўринг, ҳали вақт бор.

— Ишчи одамни й-йўлдан оздирманг, — жавоб бердим кулиб.

— Дам олиш ҳам керак-ку.

— Р-раҳмат, ўйлаб к-кўраман.

Вейлс кабинада ўткир виски ҳидини қолдириб, жойига бориб ўтирди. Мен мусаффо қиш осмонида яққол кўзга ташланиб турган уфққа тикилдим. Унга ҳавасим келарди. Ўзи ношуд чанғичи бўлса ҳам, камида минг долларнинг бошига сув қуйиб, уч ҳафтага Швейцарияга бориши ва Альп тоғларида ҳузур қилиб чанғи учиши мумкин.

Идорага кириб, ҳафта охиригача парвоздан холи эканимни аниқлагандан сўнг, «Фольксваген»имга ўтирдим-да, йилига икки марта дўхтир Райян ўтказадиган тиббиёт кўригига жўнадим. Райян кўз дўхтири, лекин кўрикда бошқа дўхтирларнинг ишини ҳам ўзи бажаради, мутахассислиги бўйича эса бошқа беморларни қабул қилади.

Мана беш йилдирки, оғир-вазмин, кўнгилчан бу қария юрагимни эшитиб кўради, қон босимимни ўлчайди, кўзларимни текширади. Қачонлардир грипп бўлиб қолганимни мустасно қилганда, шу пайтгача аспиридан бошқа дори ёзиб берган эмас. «Пойгада қатнашса бўлади. Соврин олишга яроқли», — дерди у ҳар гал кўрик пировардида. Пойгачи отларга қизиқишимни маъқуллар, ҳатто бир куни уйимга келиб, қандайдир бир отни роса мақтаган, пойгада ғолиб чиқишига мени ишонтирмоқчи бўлганди.

Бу гал кўрик одатдаги тартиб бўйича бораётганди, дўхтир кўрикнинг ҳар бир босқичидан сўнг қониқиш билан бош силкиб кўярди. Аммо навбат кўзга келганда иш чатоқ бўлди. Жадвалдаги ҳарфларни ўқишга ўқидим-у, лекин кўзимни заррабин билан текшираётиб, дўхтирнинг афти ўзгариб кетди. Ҳамшира икки марта келиб, қабулхонада чақирилган беморлар кутиб қолганини эслатган эди, уни қаттиқ жеркиб берди. Кейин кўзимни яна қайта-қайта текширди. Илгари сира бунақа қилмаганди.

Ниҳоят, асбобларни бир четга қўйди-да, ўзини стулга ташлаб, пешонасини ишқалади.

— Ишлар пачава, мистер Граймс.

Дўхтирнинг офтоб чарақлаб турган кунда, эски бичимдаги ҳайҳотдай кабинетида шундан кейин айтган гапи бутун ҳаётимни ўзгартириб юборди.

— Кўзингиз касал, — деди у. — Касаликнинг номи — ретиношизис. Бу дард шундоқки, кўзнинг тўрсимон пардаси яллиғланиб, ўсма ҳосил бўлади. Касаликнинг кечиш жараёни эскиртдан маълум. Кўп ҳолларда дард зўрайиб, ёмон асорат қолдиради. Баъзан лазер нури билан операция қилиб, касалик хуружини тўхтатишга ҳаракат қиламиз. Аммо натижаси кўз хиралашувини секинлатишдан нарига ўтмайди. Сизнинг касалингизга эса жарроҳлик ёрдам бермайди. Кўришнинг чекланганлиги учувчи учун ёмон қусур, чунки у теварак-атрофни аниқ-равшан кўриши, кабинага ўрнатилган асбобларни мунтазам кузатиб туриши керак. Бошқа жиҳатдан соппа-соғсиз. Бемалол ўқишингиз, ёзишингиз, спорт билан шуғулланишингиз мумкин.

— Соппа-соғсиз?! — бақариб юбордим мен. —

Учолмаганимдан кейин нима соппа-соғ, дўхтир? Мен шу касбга ўқиганман, менинг бутун ҳаётим шу касб билан боғлиқ.

— Таассуфки, кўрик хулосасини шу бугуноқ топширишим керак, мистер Граймс. Албатта, бошқа дўхтирларга мурожаат қилишингиз мумкин, лекин бу билан ҳеч нарса ўзгармайди, деб ўйлайман. Бугундан бошлаб учиш сизга тўғри келмаслигини маълум қилиб қўйишга мажбурман.

Дўхтир билан хайрлашмасдан кабинетдан отилиб чиқдим. Қабулхонада ўтирганлар ҳам, кўчада дуч келганлар ҳам важоҳатимни кўриб ёқа ушлашганини айтмай қўя қолай. Сўкина-сўкина қаҳвахонага бурилдим. Тўйиб ичволмасам, учиш майдонига боролмаслигимни ва бўлган воқеани батафсил гапириб беролмаслигимни сезиб турардим.

Қаҳвахонанинг қора ёғочдан ясалган пештахтаси устига ва девордаги токчаларга узун-узун шиша кружкалар териб қўйилган. Эгнига мошранг калта камзул, бошига қизил кепка кийган озғин бир чол пештахта ёнида пиво ичяпти.

— Улар бизнинг кўлимизни ҳам заҳарлашди, — деб шанғилларди у дағал вермонт лаҳжасида. — Қоғоз фабрикасининг чиқиндиларини оқизишяпти. Беш йилдан кейин бу кўл ҳам Эри кўлига ўхшаб ўлик кўлга айланади. Нью-Йорклик тентаклар чанғи курортларига қийналмасдан келиши учун йўлларга туз сепишяпти. Қор эриса, тузнинг бари кўлларга, дарё ва ҳавзаларга оқиб тушади. Ҳадемай бутун штатда балиқ зоти қолмайди. Бу билан ҳеч кимнинг иши йўқ. Ялпи бу ҳаёсизликни кўрмай ўлиб кетсам, мингдан-минг розиман.

Мен яна виски ичдим. Биринчи қадаҳ таъсир қилмади чамамда. Дарвоқе, иккинчиси ҳам. Сўнг ҳисобкитоб қилиб, қаҳвахонадан чиқдим. Болалигимда елканли қайиқда балиқ овлаб, кўп сафоли кунларни ўтказганим Шамплейн кўлини эсладим. Бу кўл ҳам ўлишини кўз олдимга келтириб, таъбим хира бўлди, ҳатто ҳозирги аҳволим ҳам ҳолвадай туюлди.

Иккинчи жаҳон урушида қирувчи-учувчи сифатида донг қозонган, ҳозир эса кичкина авиабўлин-

мамизнинг президенти ва танҳо соҳиби бўлган Каннингемнинг ҳузурига кирганимда дўхтир Райян кўнғироқ қилганини дарров пайқадим.

— К-кўрикдан ўтдим, Фредди, — дедим унга.

— Биламан. Афсус, — у ўнғайсизланиб, қўлидаги қаламни айлантира бошлади. — Лекин сенга албатта шу ердан иш топамиз. Идорада ишласанг ҳам бўлади. Ёки самолётларга хизмат кўрсатарсан. — Шундай деб, у қўлидаги қаламга тикилиб қолди.

— Раҳмат, Фредди, кетаман.

Қарорим қатъий эди: кўкка тўш ураётган ўртоқларим ортидан чўлоқ турнадай учиб майдонида мўлтираб қараб қолишни хоҳламасдим. Оқкўнгил Фредди Каннингем каби менга ачиниб қарашларини ҳам истамасдим.

— Ўйлаб кўр, Дуг, — деди Каннингем.

— Й-йўқ, ўйлаб бўлганман.

— Нима қилмоқчисан?

— Шаҳардан кетаман.

— Қаёққа?

— Бошим оғган ёққа.

— Хўш, кейин-чи?

— Кейин... нима иш қилиш ҳақида бош қотираман.

«Бош қотираман» деган сўзларнинг талаффузида икки марта дудукландим.

Каннингем кўзимга қарамай, бош силкиди, у ҳамон қаламдан нигоҳини узмасди.

— Пулдан қалайсан?

— Ҳозирча етади.

— Ёдингда бўлсин, истаган пайтингда келадиган жойинг тайин.

— Бўпти. Мен борай, — жавоб бердим соатимга қараб. — Учрашувим бор.

— Ол-ла! — деди Каннингем хахолаб, сўнг ўрнидан туриб, қўлимни маҳкам қисди.

Бошқа ҳеч ким билан хайрлашмадим.

Мошинани бекатга қўйиб, ташқарига чиқдим. Тепасида байроқ ҳилпираб турган, эшигининг ёнбошига лотинча ёзувдаги лавҳа қоқилган каттакон гиштин бинодан бўғиқ ғала-ғовур қулоққа чалинар ва беихтиёр мактаб йилларини ёдга соларди.

Пэт ҳозир дарсада бўлса керак. Америка Шимоли ва Жанубидаги фуқаролар уруши ёки инглиз қиролларининг тахт ворислиги тўғрисида ҳикоя қилаётгандир. У тарих дарсига жиддий қарайди. «Ҳамма фанларнинг ичида тарих умрбоқий фан», деган эди у бир кун ичига. Ўша кезлари бу сўз педагоглар оғзидан тушмасди. «Бугун нимаики содир бўлаётган бўлса, — тушунтирди у, — бари ўтмишда юз берган ҳодисаларнинг инъикоси». Пэтнинг шу сўзларини эслаб, истеҳзо билан кулиб қўйдим. Демак, дудуқ туғилганимга ва учувчи сифатида яроқсиз бўлиб қолганимга Геттисберг даврида генерал Лини тор-мор этган Мидга ёки қирол Карл Биринчини бошидан жудо этган Кромвелга раҳмат айтишим керак эканда? Пэтга шунақа десам, роса кулса керак-ов.

Кўнғироқ чалинди. Бояги бўғиқ ғала-ғовур бир зумда қий-чувга айланиб, озод бўлган ўқувчилар ҳамма эшиклардан отилиб чиқа бошлашди.

Одатдагидай, Пэт энг охирида чиқди. У ниҳоятда содиқ ўқитувчи эди, дарсдан кейин ҳар доим икки-уч ўқувчи столини қуршаб, тўхтовсиз савол берар, Пэт уларга батафсил ва сабр-тоқат билан жавоб қайтарарди. Ниҳоят, у ташқарига чиққанда мактаб олдидаги яланглик бўшаб қолган, юзлаб болалар, гўё юрагимга яқин Вермонт осмонидаги рангпар қиш офтоби тафтида эриб кетгандай, ҳаш-паш дегунча ғойиб бўлишганди.

Пэт мени пайқамади. У узоқни яхши кўролмасди, кўзойнак тақишга эса уяларди, китоб ўқиганда ёки кинога тушган пайтидагина тақарди.

Мен дарахтга суянганча, ўзи сезмаган ҳолда мен томон келаётган Пэтдан кўз узмасдим. Ўқувчиларнинг дафтари солинган папкани кўксига босиб олган. Эгнида калта кўк пальто, оёғида қизил жун пайпоқ билан чанғичилар киядиган юмшоқ ботинка. У оёғи олдига тикилганча тез-тез юриб келарди. Орқасига турмакланган тим қора сочининг ярмини пальтосининг кўтарилган ёқаси тўсиб турипти.

Ниҳоят, мени кўриб, мулойим жилмайди. Олдимда ўзим кутганимдан кўра ҳам мушкулроқ арзи ҳол муаммоси турарди. Биз ўпишмадик. Мактаб деразасидан биров қараб турган бўлиши мумкин-да.

— Келганинг яхши бўлди. Нарсаларим анови

ёқда, — у алмисокдан қолган мошинаси турган бекатга ишора қилди. Маошининг кўп қисми Биафра қочоқларига ёрдам жамғармасига, ҳиндларнинг оч болаларига, дунёнинг турли ерларидаги сиёсий маҳбусларга сарф бўларди. Уйда учтадан ортиқ кўйлаги бўлмаса керак.

— Чанғи майдони бугун жудаям зўр, дейишяпти. Бир маза қилайлик, — давом этди у бекат томон буриларкан.

Кўлидан маҳкам ушладим.

— Б-бир м-минутга, — дедим базўр, дудуқланганим учун лабини буриб қўйганига парво қилмадим.— Сенга айтадиган гапим бор. Б-боролмайман.

— Ана холос! — хитоб қилди у таажжубланиб. — Бўшсан, деб ўйлабман.

— Б-бўшликка б-бўшман, лекин чанғи учишга б-боролмайман. Кетяпман.

— Шанба-якшанбагами?

— Б-бутунлай.

Пэт худди мени бирдан йўқотиб қўйгандай, кўзларини қисди.

— Айтадиган гапинг шуми?

— Ш-шу.

— Қизиқ. Билсам бўладими — қаёққа кетяпсан?

— Ўзим ҳам б-билмайман.

— Сабаби нима?

— Кейин б-биласан.

— Бошингга бирор ташвиш тушган бўлса, — деди у сал юмшаб, — мен ҳам ёрдам бера оламан.

— Ёрдам б-беролмайсан.

— Хат ёзиб турасанми?

— Ҳаракат қ-қиламан.

Пэт мактаб деразасидан кўриб қолишларидан ҳайиқмай, юзимдан ўпди. На йиғи-сиғи, на бирор илиқ сўз. Агар, сени севаман, кетма, мен учун азиз одамсан, деганида, ким билсин — ҳаётим бошқача бўп кетармиди...

— Текширадиган дафтарларим кўп. Қор ҳали узоқ туради. — Шундай деб, ғалати жилмайди. — Ҳамма ерда, ҳамма ишда омад тилайман.

Орқасидан қараб қолдим. Ушоққина, камсукум, шу пайтгача менга қадрдон бўлган инсон. Кейин мошинамга ўтириб, жўнаб кетдим.

Ўша кунийёқ кеч соат олтиларда одмигина жиҳозланган уйимни тарк этдим. Чанғи ботинкаси ва унинг анжомларини қолдирдим, фақат мўйнали камзулимни Пэтнинг акасига совға қилиш учун йўл халтасига солдим. Унинг бўйи ҳам тахминан меники билан баравар. Уй бекасига китобларим ва бошқа рўзғор буюмларини унга ташлаб кетаётганимни айтдим.

Беш йиллик ҳаётим дориламон кечган шаҳардан бош олиб кетарканман, жанубга қуп-қуруқ, лашлушларсиз жўнашга аҳд қилган эдим.

Аниқ бир мақсадим йўқ эди. Фредди Каннингемга айтганимдай, энди нима иш қилиш ҳақида бош қотиришим керак, ишни қаерда бошлашнинг эса аҳамияти йўқ.

У ч и н ч и б о б

Бундан кейинги ҳаётим... Бу ҳақда ўйлашга вақтим етарли. Американинг Шарқий соҳили бўйлаб жанубга елиб бораётган кичкина мошина ичида ўз хаёлларим билан банд эдим. Кенг ва равон йўлли Вашингтон, Ричмонд, Саваннадан ўтдим. Ҳеч нарса диққатимни бўлмас, фалсафий мулоҳазаларга ундовчи танҳолик оғушида эдим. Пэт билан муносабатларимиз ва шу ёшимгача бошимдан ўтган бошқа кўп нарсалар тўғрисида ўйладим. Ҳаёт ва одамлараро муносабат масаласида инглиз адабиётидан шунга ишонч ҳосил қилдимки, сенинг феъл-атворинг — сенинг қисматинг, сенинг ютуқ ва омадсизликларинг эса сенинг фазилатинг ва қусурларинг оқиба-ти.

Аммо ҳозир бунга ишонмайман. Албатта, ўзимни бенуқсон киши деб ҳисобламайман, лекин яхши фарзанд, содиқ дўст, виждони пок хизматчи эдим-ку. Бераҳм бўлмаганман, қонунларни бузмаганман, аёлларнинг бошини айлантирмаганман, мактаб ҳовлисини ҳисобга олмаганда, ҳеч қачон биров билан муштлашмаганман. Шунга қарамай, дўхтир Райянинг кабинетида ҳаётим чил-парчин бўлди-ку.

Инсон қисматини унинг феъл-атвори белгилармиш. Иккинчи жаҳон урушида ҳалок бўлган ўттиз

миллион европаликларнинг қисмати ёхуд Калькутта кўчаларида очликдан ўлганларнинг ёки бўлмаса, тириклайин чўғ оқими остида қолган кўҳна Помпей фуқароларининг қисмати ҳам уларнинг феъл-атвори оқибатиими?

Тасодиф ҳукмрон. Ошиқ ташлайсанми, қарта ўйнайсанми — бари бир. Бундан кейин, худди қиморбоздай, фақат омадга умид боғлашим керак. Эҳтимол, феъл-атворим қиморбозларникига ўхшар, мана қисмат мени шу кўйга солди, энди ҳаётда ўз йўлимни топиб кетаман.

Флоридага келгач, ҳар куни от пойгасига қатнай бошладим. Бошда омадим юришиб турди. Кетма-кет ютавердим. Фаровон ва шод-хуррам яшар, иш ҳақида ўйламасдим. Дарвоқе, ҳеч ким менга иш таклиф қилмас, қайси касбнинг этагидан тутишни ўзим ҳам билмасдим.

Ёлғиз ўзим яшар, дўстлар орттиришга шошилмас, аёлларга яқинлашмасдим. Мундоғ ўйлаб қарасам, таажжубки, менда ҳеч нарсага хоҳиш йўқ экан. Ҳозир биров билан апоқ-чапоқ бўлишни ҳам, бирор нарсага кўнгили кўйишни ҳам истамасдим.

Куним офтоб нури ёғилиб турган отчопарда ўтар, бир ўзим овқатланар, кечалари эса чопқир отлар насл-зотига доир адабиётларни ўқир ва мураббий ҳамда чавандозларнинг хатти-ҳаракатлари хусусида мулоҳаза юритардим. Ўқишга вақтим кўп эди (дўхтир Райян, кўзингизга ўқишнинг зарари йўқ, деганди), бинобарин, қўлимга тушган юмшоқ муқовали арзон китобларни танламасдан ўқийверардим, дарвоқе, улардан на фойда, на зиён бор эди.

Мен кичкина меҳмонхоналарда яшардим, қўшнилари меъдамга урди дегунча, бошқа меҳмонхонага кўчиб кетардим. Флоридада пойга мавсуми тугагач, хомчўт қилиб кўрсам, бир неча минг доллар ютибман, шу пул билан Нью-Йоркка келдим. Бу ерда отчопарга қатнамадим — жонимга теккан эди — ўйинни букмекерлар орқали давом эттирдим. Айни пайтда театр ва киноларга туша бошладим, шу таъдирим билан неча соат булса ҳам, нореал оламда яшашга муяссар булардим. Нью-Йорк айнан ёлғизликни хуш кўладиган кўнглимга боғлиқ шаҳар. Бу шаҳарда ҳеч кий-

налмасдан ўзингни танҳо ва бировга кераксиз кимсадай ҳис қилаверасан.

Аммо Нью-Йоркда омад мендан юз ўгирди, қиш яқинлашиб қолганди, очдан ўлмаслик учун иш қидира бошладим. Худди ана шундай кунларнинг бирида «Муқаддас Августин» меҳмонхонасининг тунги дарбонлигига илиниб қолдим.

15 январнинг сўнги ҳисоб варақаларини яқунлаб бўлганимда соат тунги уч эди. Қорним очиб, ўроғлиқ бутерброд билан пиво шишасига энди қўл узатган пайтимда зинапояда тепадан чопиб тушиб келаётган аёлнинг қадам товушлари эшитилди.

Вестибюлдаги чироқни ёқишим билан аёл кўча эшиги томон шошилди. Пошнаси баланд туфли кийгани сабабли, жудаям дароз кўринарди. Эгнида сунъий мўйнадан тикилган оқиш пўстин, бошида сапсариқ ясама соч. Хуллас, эса қоладиган қиёфа. Ярим кечада 610-хонада яшайдиган эркак билан кириб кетган эди. Ҳозир соат учдан ошди; хонада жуда узоқ қолиб кетди-да, шундоқ ҳам афтидан кўриниб турипти. Аёл қулфлоғлик эшик олдига бориб, жазава билан бузилган қўнғироқ тугмачасини боса бошлади, кейин хужрамга чопиб келди.

Ўқўтмас ойнани шапатилаб:

— Эшикни очинг. Кетишим керак, — деб қичқирди.

Стол ғаладонидан калитни олиб, — ғаладонда тўппонча ҳам бор эди, — хужрамга туташ, пўлат сандиқлар қўйилган омборхонага ўтдим. Бу ерда ҳануз эски замонлардан қолган баҳайбат темир жавон ҳам турарди. Айтувдим-ку, меҳмонхонанинг гуллаган пайтлари ҳам бўлган деб. Ҳозир эса пул ва қимматбаҳо буюмларини қўядиган мижозлар йўқлиги сабабли, бўм-бўш пўлат сандиқларни чанг босиб ётарди. Омборхона эшигини очиб, вестибюлга чиқдим. Аёл менга эргашди. У ҳансираб нафас оларди. Спортчи эмас-да, тепадан чопиб тушишнинг ўзи бўладими? Кўринишидан ўттиз ёшларда, аммо унга бир қараган киши касби енгил эмаслигини дарров пайқайди. Тунда ўзини меҳмонхонага урадиган маъна шунақа аёлларни кўравериб, дунёдан бўйдоқ ўтган афзал, деган хулосага келганман.

— Нега лифтда тушмадингиз?

— Чақирдим, лекин шу пайт мияси айниган қипланғоч бир чол хонасидан отилиб чиқиб, менга ташланиб қолди. Нуқул хириллайди, калтак ўқталади.

— Қанақа калтак?

— Билмайман. Калтакми, бейсбол таёқчасими? Сиз пасткашлар электр қувватини тежайсизлар, йўлаклар зим-зиё. — Овози вискидан бўғилиб қолганди. — Лифтни кутмай, қочиб қолдим. Керак бўлса, уни олтинчи қаватдан топасиз. Тезроқ очинг эшикни, уйга боришим керак!

Мен чўян панжара қоқилган залворли ойнаванд эшикни очдим (меҳмонхона эгаси эҳтиёткор одам эди). Аёл қоп-қоронғи кўчага отилди. Полиция машинаси кўриниб қолармикин, деган илинжда бир оз остонада турдим, олтинчи қаватга ёлғиз ўзим чиқмоқчимасдим, чунки қаҳрамонлик учун менга ҳақ тўлашмайди. Аксига олиб, кўчада ҳеч зог кўринмасди, фақат жуда олисдан сирена товуши қулогимга гира-шира чалингандай бўлди. Эшикни беркитиб, ҳужрамга қайтдим. Қолган умрим кечалари изғийдиган суюқоёқларни меҳмонхонага киритиш ва кузатиб қўйиш билан ўтаркан-да.

*Доира ва рақс билан Уни мадҳ қилинг,
Най ва торли асбобларда Уни мадҳ қилинг.*

Калитни жойига қўйиб, тўппончага назар ташладим, лекин уни олишдан воз кечдим.

Мендан аввал ишлаган одамни икки нашаванд ўлгудай дўппослаб, қонига белаб, кассани ўмариб кетганида тўппонча ёрдам бермади-ку.

Басавлатроқ кўриниш мақсадида пиджагимни кийиб, олтинчи қаватга йўл тутдим. Лифт олдида етганда ўйланиб қолдим: ҳужрага қайтиб, пальто ҳамда бутерброд билан пивомни олсаму бир кори ҳол бўлмасидан шартта жўнаворсам-чи? Бунақа ишни бошимга ураманми? Лекин лифт юқоридан шиғиллаб тушиб, эшиги очилган пайтда унга қандай кирганимни ўзим ҳам сезмай қолдим.

Олтинчи қаватга етганда лифтнинг эшиги очиқ туриши учун тугмачани босиб қўйдим ва юрагимни ҳовучлаб, йўлакка чиқдим. Лифтдан сал нарида жойлашган 602-хонанинг қия очиқ эшигидан ёруғ ту-

шиб турарди. Йўлакка ташланган эски гилам устида яланғоч бир эркак юзтубан ётипти. Боши билан елкаси қоронғиликда, бужмайган думбаси билан чўпдай озғин оёқлари эса яққол кўриниб турипти. Чап қўли олдинга чўзилган, бармоқлари акашак, йиқилатуриб бир нарсани тутиб қолмоқчи бўлганми — ким билади. Ўнг қўли гавдасининг остида. Тепасига энгашиб, энди унга ҳеч ким ва ҳеч нарса ёрдам беролмаслигига ишонч ҳосил қилдим.

Каттакон қорни осилиб тушган бу эркакнинг танази хийла оғир экан, орқасига ағдаргунимча роса қийналдим. Шунда унинг ҳалиги фоҳишага ўқталган нарсасини кўрдим. Бу тарҳ қоғозлари бураб солинадиган тарновсимон филоф эди. Фоҳиша шуни қоронғида калтак деб ўйлаган. Эркак ҳамон уни ўнг қўли билан маҳкам сиқиб турарди. Зим-зиё йўлакда яланғоч одам гўлага ўхшаган аллақандай нарса билан ташланиб қолса, кимнинг ўтакаси ёрилмайди?!

Мурданинг афтига қараб, эгим жимирашиб кетди. Кўзлари бўшлиққа бақрайиб турипти, оғзи беадад оғриқдан қийшайганча қотган, тап-тақир бошидаги бир тутам оппоқ сочи чаккасида осилиб ётипти. На қон бор, на бирор яранинг изи. Каттакон бурун қаққайиб турган гўштдор, думалоқ бу башара менга мутлақо нотаниш эди.

Ўқчимоқдан бери бўлиб бир тиззамда чўккаладим-да, қулоғимни аёлларникидай юнгсиз кўкракига тутдим. Димоғимга бадбўй тер ҳиди урилди. Ҳаётдан асар йўқ эди. «Чоли тушмагур, — ўйладим ичимда, — мен навбатчилик қилмаган куни ўла қолсанг бўлмасмиди?»

Мурдани ёнбошимга босиб, хонасига судраб кирдим. Меҳмонхонадаги иш тажрибамдан биламанки, жасадни йўлакда қолдириб бўлмайди, тезроқ бу ерда муқим турадиган мижозларнинг кўзидан яшириш керак.

Чолнинг ўлигини кўтарганимда филоф йўлакда туриб қолди. Танани тўзғиб ётган каравот ёнига чўзилтирдим. Ёстиқ жилди ва чойшабга лаб бўёғи чапланган. Кечаси соат бирга яқин чиқиб кетган аёлники бўлса керак. Чолнинг заиф, шалвираган гавдасига ачиниб қарадим. Ана кўргулик — сўнгги хузур-ҳаловат, кетидан — ўлим.

Каравот ёнидаги пастак столча устида қопқоғи очик чарм чамадон турарди. Унинг ёнида сийқаланган ҳамён билан тилла нақшли кармон. Чамадонда тахлоғлиқ учта тоза кўйлак.

Столча устида беш-олтита чақа пул сочилиб ётипти. Кармондаги пулни санадим. Қирқ уч доллар. Кармонни жойига кўйиб, ҳамённи очдим. Шалдираб турган ўнта яп-янги юз долларликни кўриб, эсдан оғаёздим. Нима бўлганда ҳам, чолни шилишмаган. Пулларни қайтадан ҳамёнга солиб, авайлабгина жойига кўйдим. Муқаддас китобда «Ўғирлик қилма» деб амр этилган.

Яна очик чамадонга кўз ташладим. Кўйлақдан ташқари унда икки жуфт эскича бичимдаги трусик, йўл-йўл галстук, икки жуфт пайпоқ ва кўк пижама бор эди. Ҳа, 602-хонанинг ижарачиси, ким бўлишидан қатъий назар, Нью-Йоркда энди ўзи ўйлаганидан кўра узоқроқ қоладиган бўлди.

Ерда чўзилиб ётган мурда таъбимни хира қилаётгани боис, каравотдаги битта адёлни олиб, устига ташлаб кўйдим. Ўлим энди тана нухасидаги геометрик шаклга айланганидан сал енгил тортдим. Кейин йўлакка чиқиб, филофни кўтардим. Унда ҳеч қандай ёрлиқ ёки ёзув йўқ эди. Хонага олиб кирганимдан кейингина унинг бир чети йиртиқлигини пайқадим. Филофни бошқа нарсаларнинг ёнига қўяётиб, бирдан йиртиқ жойдан учи чиқиб турган долларга кўзим тушиб қолди. Секин суғуриб олдим. Бу юз долларлик қоғоз эди. Ҳамёндаги шилдироқ пулга ўхшамайди. Эски, мижғалоқ.

Филофни очиб қарасам, ичи тўла юз долларлик. Ҳайратдан эс-хушимни йиғиб олганимдан кейин юз долларни қайтадан филофга тиқиб, йиртиқ жойини яхшилаб беркитдим.

Сўнг филофни кўлтиққа урдим-да, хона чироғини ўчириб, эшикни қулфладим. Ҳаракатларим шунақа чаққон ва дадил эдики, гўё мен умр бўйи шу ҳодисани кутганману мана энди ниятимга етганман.

Изимга қайтиб, тўппа-тўғри деразасиз, кўздан пана, кичкина омборхонага кирдим. Токчаларда ҳар турли қоғозлар, ҳисоб-китоб варақалари, хоналарда қолдириб кетилган эски журналлар уюлиб ётарди.

Журнал саҳифаларида аллақачон кўкариб чиққан сиёсатчилар, яланғоч қизлар, серишва аёллар, бўйнига дурбин осган қотиллар, кино юлдузлари, ўзига бино қўйган ёзувчиларнинг сон-саноксиз суратлари босилган, хуллас, кечаги ва бугунги Американинг бутун бўтқаси ўз аксини топганди. Ҳеч иккиланмай, пул тўла филофни жанжал, ғийбат ва эҳтиросларнинг ана шу уюми орасига суқиб юбордим.

Кейин телефонда «тез ёрдам»ни чақириб, тамадди қилишга ўтирдим. Овқатланатуриб, меҳмонхонамизда яшаётган мижозларнинг исм-шарифи қайд этилган журналдан 602-хонага жойлашган кишини аниқладим: Жон Феррис, доимий истиқомат манзили: Чикаго, Шимолий Мичиган кўчаси.

Пивони эндигина ичиб бўлганимда эшик кўнғироғи жиринглади, ташқарида турган «тез ёрдам» мошинасидан икки эркак тушди. Бири оқ халатда, қўлтиғида букланган замбил; кўк халат кийгани қора сумка кўтариб олган, лекин буниси ҳам дўхтир эмаслигини билардим. Манхэттенда дўхтирларга пул сарфламай, «тез ёрдам» тайинлаган жойга санитарларни жўнатишади. Улар беморга биринчи ёрдам кўрсатишдан нарига ўтишолмайди. Эшикни очган пайтимда полиция мошинаси етиб келди. Ундан бағбақаси осилган, кўзларининг ости салқи, чорпахил полициячи тушди.

— Нима гап? — деб сўради у.

— Олтинчи қаватда бир чол ўлиб қолди.

— Булар билан бирга чиқаман, Дейв, — деди полициячи рудда ўтирган шеригига. Мошинага ўрнатилган радио бахтсиз ҳодисалар, эри дўппослаган аёллар, ўз жонига қасд қилган кимсалар ва шубҳали шахслар кўзга ташланган кўчаларнинг номи, қўйингчи, шунга ўхшаган маълумотларни тўхтовсиз хабар қилиб турарди.

Ҳеч нарса билмагандай, уларни ичкарига бошлаб кирдим. Ёш санитар, худди бир ҳафта ухламаган кишидай, нуқул эснарди. Кечаси ишлайдиганлар қандайдир оғир гуноҳлари учун жазо муддатини ўтаётган кишиларга ўхшаб кўринаркан. Полициячининг вазмин қадамлари вестибюлда гурсиллаб эшитилар, гўё ёлғиз ўзи тантанали марш мақомида одимлаёт-

гандай таассурот уйғотарди. Лифтда кўтариларкан-миз, ҳеч қайсимиз чурқ этмасдик, фақат лифт ичи касалхонага хос ҳидга тўлиб, кўнглим беҳузур бўлди. «Ҳид-ку майли, — ўйладим ичимда, — лекин полициячининг келмагани тузук эди-да».

Олтинчи қаватга чиққанимиздан сўнг уларни 602-хонага бошлаб кирдим. Санитар мурда устидаги адёлни кўтариб ташлади-да, энгашиб, марҳумнинг кўкрагига стетоскоп қўйди. Полициячи эса каравот ёнида турволиб, лаб бўёғи теккан гижим чойшаб, ёстиқ жилди ва столча устидаги нарсаларга бир-бир назар солиб чиқди.

— Ким бўлиб ишлайсиз бу ерда? — сўради у мендан.

— Тунги дарбонман.

— Фамилиянги?

Полициячи шундай оҳангда савол берардики, шу тобда қанақа фамилияни айтсам ҳам унга сохта туюлиши турган гап. «Фамилиям Озиманидиас. Шаҳаншоҳман», — десам, нима қиларди? Эҳтимол, ён дафтарчасини чиқазиб: «Гувоҳнинг фамилияси Озиманидиас. Лақаби бўлса керак», — деб ёзиб қўярди. У жиноятчилар бижғиб ётган шаҳарда кечаси тентираб юришга маҳкум ҳақиқий тунги полициячи эди.

— Фамилиям Граймс.

— У билан бирга бўлган аёл қани?

— Билмайман. Кечаси бир аёлни чиқазвордим. Балки ўшадир. — Дудуқланмаганимга ўзим ҳам ҳайрон қолдим.

Санитар ўрнидан туриб, кулоқларидан стетоскопнинг резина трубкасини чиқазди-да, гўё ҳеч нарса бўлмагандай:

— Ўлган, — деди.

Мендан сўраб қўя қолмайдими! Катта шаҳарда ўлимга алоқадор расмиятчиликнинг кўплиги-ей!

— Ўлим сабаби? Жароҳати борми?

— Йўқ. Юраги тўхтаб қолганга ўхшайди.

— Яна бир нарса қилиш керакми?

— Кераги йўқ. Энди бефойда, — жавоб берди санитар. Кейин яна энгашди-да, марҳумнинг қовоғини кўтариб, соққадай нурсиз кўзга тикилди. Сўнг томоғининг томирини ушлаб кўрди. Ҳаракатлари чаққон ва моҳирона эди.

— Мурдалар билан муомала қилишга уста экансиз, оғайни, — дедим мен. — Тажрибангиз катта бўлса керак-да.

— Тиббиёт институтининг иккинчи курсидаман. Бу ёғи — сабаби тирикчилик.

Полициячи столча ёнига бориб, кармонни қўлига олди.

— Бу ерда қирқ уч доллар, — деди у, кейин ҳамённи очди. Ичидаги пулларни суғуриб, шилди-ратиб санаётганда қуюқ қошлари чимирилиб кетди.

— О, минг доллар.

— Ёпирай! — хитоб қилдим энтикиб. Менинг бу ҳайратим полициячига заррача таъсир қилмади.

— Мурдага дуч келганингизда ҳамёнда қанча пул бор эди? — сўради у бадхоҳлик билан. Балки кундузи ишлаганда бошқача муомала қилармиди...

— Улай агар, хабарим йўқ, — жавоб бердим қатъий. Бу гал ҳам дудуқланмаганим чинакам мўъжиза эди.

— Қараганим йўқ, демоқчимисиз?

— Худди шундай.

— Хў-ўш. Нима учун?

— Нима учун бўларди... — дедим ўзимни гўлликка солиб.

— Қизиқ, нима учун очиб қарамадингиз?

— Хаёлимга ҳам келгани йўқ.

— Хў-ўш, — деди полициячи яна ва пулни бошқатдан санади. — Бари юз долларлик. Ажабо, шунча пули бўла туриб, тузукроқ меҳмонхона тополмаптида. — У пулларни яна ҳамёнга солиб қўйди. — Буни идорага олиб кетамиз. Бирортанглар санаб кўрасизларми?

— Сизга ишонамиз, — деди санитар. Овозида жиндай истехзо оҳанги сезилди. Санитар ёш бўлишига қарамай, ўлим бобида ҳам, турмуш икир-чикирларини англаш маъносида ҳам хийла кўзи пишган йигитга ўхшайди.

Полициячи дағал бармоқлари билан ҳамённинг бошқа бўлмаларини ҳам титкилаб чиқди.

— Қизиқ, — деди у елкасини қисиб.

— Нимаси қизиқ? — сўради санитар ҳайрон бўлиб.

— Ҳамёнда на кредит қоғози, на бирор ҳужжат

бор. Ҳатто ҳайдовчилик гувоҳномаси ҳам йўқ. Ёнида минг доллар олиб юрадиган одамда-я! — полициячи бош чайқаб, фуражқасини қаншарига сурди. — Гай-ритабий ҳол бу, шунақамасми? — деди у зарда билан, гўё мурда ўзини ўлигида ҳам, тиригида ҳам полиция қўриқлашини ёдда тутиши шарт бўлган америкаликларга хос тарзда тутмагандай. — Кимлигини биласизми? — У менга мурожаат қилди.

— Биринчи марта кўриб туришим, — жавоб бердим мен. — Чикаголик, фамилияси Феррис. Мижозларнинг исм-шарифи қайд этилган журнални кўрса тишим мумкин.

Полициячи ҳамённи киссасига солди, мархумнинг кўйлақ ва пайпоқларига яна бир карра назар ташлади. Кейин девор жавонини очиб, у ерда осиб турган пальто ва костюм чўнтақларини тимирскилади.

— Ҳеч нарса йўқ, — тўнғиллади у. — На ён дафтарча, на хат-пат. Ҳеч нарса. Юраги чатоқ одам ҳам шунақа бўладими! Товуқча ақли йўқ экан. Энди гувоҳлар иштирокида буюмларнинг рўйхатини тузаман.

Рўйхат тўзиш узоққа чўзилмади.

— Мана бу ерга қўл қўйинг, — деди полициячи менга.

Рўйхатга наридан-бери кўз югуртириб («Бир минг қирқ уч доллар пул, жигарранг чамадон битта, қулфланмаган, костюм битта, кулранг пальто битта, шляпа битта...»), полициячи кўрсатган жойга имзо чекдим.

— Мурданинг устига ким адёл ташлаган, — сўради у кейин.

— Мен.

— Шу ерда ётган эканми?

— Йўқ, йўлақда ётган экан.

— Ҳозиргидай қип-яланғочми?

— Ҳа, қип-яланғоч. Бу ёққа кейин судраб кирдим.

— Нима зарурати бор эди? — деди у фикриниб. Башарасидан кўриб турибман, масаланинг тагига етмоқчи.

— Меҳмонхона-ку бу ер, — тушунтирдим унга. — Тартибга риоя қилмасак бўлмайди. Ўзимизни ҳеч нарса юз бермагандай тутишга мажбурмиз.

— Ўзингизни бошқалардан ақли кўрсатмоқчимисиз? — тўнғиллади полициячи.

— Унақамас. Агар марҳумни йўлакда қолдирсаму миждозларимиздан бирортасининг унга кўзи тушса, хўжайин теримни шилган бўларди.

— Қулоғингизга қуйиб олинг: бундан кейин қаерда ўлик кўрсангиз ҳам қўлингизгизни теккиза кўрманг, уқдингизми?

— Хўп бўлади, сэр.

— Тунда бир ўзингиз ишлайсизми?

— Ҳа, ўзим.

— Ҳамма ишни ўзингиз бажарасизми?

— Албатта.

— Бу воқеадан қандай огоҳ бўлдингиз? Кўнғироқ қилишдими ё биров келиб, хабар бердимиз?

— Боя мен айтган аёл меҳмонхонадан чиқиб кета туриб, олтинчи қаватда қип-яланғоч бир чол менга ҳамла қилди, деди. — Полициячига жавоб қайтарарканман, сўзларимга четдан қулоқ солсам, сира дуқланмаяпман.

— Зўрламоқчи бўлганми?

— Аёлнинг хаёлига шу гап келган.

— Қанақа аёл эди у?

— Фоҳиша бўлса керак.

— Уни олдин ҳам кўрганмидингиз?

— Йўқ.

— Меҳмонхонангизга аёллар кўп келиб туришди, шундайми?

— Унчалик кўп эмас.

Полициячи бошини қуйи эгиб, чолнинг ўзгариб кетган юзига тикилди. Сўнг санитардан сўради:

— Сизнингча, оғайни, жони қачон узилдийкин?

— Аниқ айтиш қийин. Тахминан ўн минут билан ярим соат оралиғида. Бизни мурдани кўрган заҳотиёқ чақирганмидингиз? — санитар менга мурожаат қилди. — Сиз кўнғироқ қилганда соат учдан ўн беш минут ўтган эди.

— Аввал юрагини эшитиб кўрдим. Кейин бу ёққа судраб кириб, устига адёл ёпиб қўйдим. Шундан сўнг пастга тушиб, сизларга кўнғироқ қилдим.

— Чолни хушига келтирмоқчи бўлдингизми?

— Йўқ, бунга уринганим йўқ.

— Нима учун?

Санитарнинг овозида таҳдид йўқ эди. Вақт алла-маҳал бўлиб қолган, табиийки, ўзи ҳам чарчаган, ҳозир шунчаки йўлига сўраб-суриштираётганди.

— Эсимга келмапти.

— Кўп нарса эсингизга келмапти-да, — деди полициячи тўнғиллаб. У ҳам санитарга ўхшаб, белги-ланган тартибга риоя қилаётганди, бу тартиб-қоидага гумонсираш ҳам киради-да. Аммо, аслини олганда, полициячига ҳам барибир эди, ҳатто, назаримда, бу савол-жавоб аллақачон жонига текканди.

— Начора, мурдани олиб кетамиз, — деди санитар. — Бу ерда беҳуда вақт сарфлашдан фойда йўқ. Оиласи билан боғлансангиз, — санитар яна менга юзланди, — уни қай йўсинда дафн этишларини аниқлаб, ўликхонага хабар қилинг.

— Ҳозироқ Чикагога телеграмма жўнатаман.

Санитар билан «тез ёрдам»нинг шофёри мурдани замбилга ётқизишди.

— Намунча оғир бу аблаҳ, — деди шофёр. — Нафси ўпқон бўлса керак-да. Аёл кишига яланғоч бўлиб ташланипти-я. Ҳе, кўнглингнинг кўчасидан ўргилдим! Қўлидан бир иш келса ҳам майли эди.

Мурдани чойшабга ўраб, қайиш билан замбилга боғлашди. Лифтда замбилни тиккалаб қўйишга тўғри келди, ётқизса сифмасди.

— Нотинч бўлдими бу кеча? — сўрадим санитардан лифтда тушаётганимизда.

— Тўртинчиси бу, — жавоб берди у. — Ишимизни алмаштирсак бўларкан.

— Э, қўйсангиз-чи, нимасини ҳавас қиласиз? Тун бўйи ҳисоблаш мошинасининг ёнида ўтириш осонми? Ҳадемай пулнинг тагида қоласиз. Ана, газеталарда ёзишяпти, дўхтирлар ҳаммадан кўп маош оларкан.

— Ё парвардигор, ушбу калимани даргоҳингда қабул айлаб, Америкадан марҳаматингни дариф тутмагайсан! — хитоб қилди санитар лифтдан тушаётиб.

Кўча эшигини очиб бердим, улар замбилни «тез ёрдам» машинасига апил-тапил жойлаштиришди. Мошинада қолган полициячи руль ёнида хуррак отиб ўтирарди. Сирена чийиллаб, «тез ёрдам» бир зумда кўздан ғойиб бўлди.

— Намунча шошмаса! — деди ёнимда, зинапояда турган полициячи.

— Шеригингиз ухлаб қопти-ку.

— Рация тиқирласа уйғонади. Жудаям сезгир. Ҳозирча дамани олаверсин. Қанийди унинг асаблари менда бўлса, — қўшиб қўйди у уҳ тортиб. — Юринг, мижозлар рўйхатига бир кўз ташлаб қўйлик.

Хужрага қайтдик. Омборхонадан ўтаётиб, идора қоғозлари ва эски журналлар қалашиб ётган токчага қарамасликка тиришдим.

— Агар таъбингиз кўтарса, бир шиша виским бор, — таклиф қилдим, ҳозирча ишлар силлиқ кетаётганидан қувониб. Мени барча зарур маълумотлар тўғри жойлаштирилган компьютер бошқараётгандай эди. Шундай бўлса-да, филоф ётган токчага қарамаслик учун анча-мунча куч сарфлашга тўғри келди.

— Хизматдаман-ку, — деди полициячи чўзиб. — Лекин бир қултуми зиён қилмайди.

Журналдан 602-хонани банд қилган мижознинг фамилиясини топдим, полициячи уни ҳафсала билан ён дафтарчасига кўчириб олди. Афтидан, Нью-Йорк тарихи полициячиларнинг ён дафтарчасида аниқроқ акс этган бўлса керак. Бу дафтарчаларни ноёб археологик топилма десангиз ҳам янглишмай-сиз.

— Узр, стакан йўқ, — дедим шишани очарканман.

— Ҳечқиси йўқ, оғзидан ичаверамиз, — деди полициячи. — Лехаим, — қўшиб қўйди у ва шишани баланд кўтариб, астойдил ҳўплади.

— Яхудиймисиз? — қизиқсиндим полициячи шишани менга узатгач.

— Йўқ. Шеригим ўргатган. У яхудий.

«Лехаим». Ҳаёт учун! Бу сўзни Бродвейда машҳур «Томдаги скрипкачи» эстрада концертини кўрганамда эслаб қолганман.

— Қани, мен ҳам сиздақа ичиб кўрай-чи, — шундай деб, шишани кўтардим. — Бугунги тун тушларимга кириб чиқса кераг-ов.

— Бугунгиси ҳолва. Бундан баттарларини ҳам кўрганмиз.

— Тасаввур қияпман.

— Энди мен борай, — деди полициячи. — Эрталаб олдингизга инспектор келади. Унга қадар ҳалиги хона ёпиқ турсин, хўпми?

— Эрталаб шеригимга топшираман.

— Кечаси ишлашдан ёмони йўқ, — полициячи бир хўрсиниб қўйди. — Кундузи яхши ухлайсизми?

— Тошдай қотаман.

— Мен сира ухлолмайман, — у бошини сарак-сарак қилди. — Кўзларимнинг остига қаранг.

Уни ташқарига кузатиб қўйдим. Полициячи машина олдига лапанглаб бориб, унга инқиллаб чиқволди. Кейин шеригини уйғотди. Улар жимжит, кимсасиз кўчадан аста жўнаб кетишди, мен телеграмма жўнатиш учун изимга қайтдим.

Жавоб бўлгунча гўшакдан камида ўн марта гудок эшитилди. Мамлакат буткул таназулга учради, ўйладим ичимда. Биров билан бировнинг иши йўқ, ҳеч ким ҳеч нарсага жон куйдирмайди.

— Вестер юнион, — деган овоз эшитилди ниҳоят.

— Чикагога телеграмма қабул қилинг, — шундай деб, манзилни ва Ферриснинг фамилиясини ҳарфма-ҳарф айтдим.

— Энди матн.

— Бугун соат учдан ўн беш минут ўтганда Жон Ферриснинг вафот этганини таассуф билан маълум қиламиз нқт Кўрсатмаларингизни дарҳол маълум қилинг нқт Друзек Муқаддас Августин меҳмонхонаси Манхэттен Нью-Йорк.

Жавоб келгунча Друзек ҳам ўз хонасида бўлади, у ёғи билан ишим йўқ. Чикагода менинг исмимни билишлари шарт эмас.

Телеграма ҳақини айтишди, уни ёзволди, матнга тиркаб қўйдим. Друзек бу харажатни ҳам Феррис ҳисобига ўтказди, албатта.

Вискидан яна бир хўпладим-да, айланма креслога ўтириб, Библияни очдим. Тонг отгунча Муқаддас китобни мутолаа қиламан.

Т ў р т и н ч и б о б

Эрталаб шеригим келганда тунда содир бўлган воқеани батафсил (аниқроғи, қарийб батафсил) гапириб бердимү таксига ўтириб, уйга жўнадим. Одатдагидай, бир парча қоғозга Хайалиадаги пойгада «Глория»нинг иккинчи чопишига беш доллар тикишимни ёзиб букмекернинг почта қутисига ташладим. Ҳозирча ўзимни ҳеч нарса бўлмагандай тутишим керак.

Ҳатто Манхэттеннинг мен яшайдиган Шарқий қисмидаги Саксонинчи кўчада ҳам хоҳ кечаси, хоҳ кундузи талончилик одатий гап. Таксида юриш, албатта, исрофгарчилик, аммо айнан шу бугун мени қақшатишларини хоҳламасдим. Шеригим бир нарсага андармон бўлиб турганида токчадан аста филофни олдим. Вестибюлда ҳеч ким йўқ, мабодо бирортаси кўрганда ҳам нима қипти — чизмалар солинадиган картон филофни кўтариб кетяпман.

Тун бўйи мижду қақмаган бўлсам ҳам, миям тиниқ эди. Ҳаво очиқ пайтларда уйгача (ораси икки-уч чақиримдан кам эмас) яёв кетар, Иккинчи кўчадаги қаҳвахонага кириб нонушта қилар ва уйга келиб, пешингача ухлардим. Лекин бугун уйқуга ташламадим, ухлолмасдим ҳам.

Бир хонали кулбамга кириб — дераза ойналари совуқдан терлаб кетипти — пальтомни ҳам ечмасдан ошхонага ўтдим-да, апил-тапил пиво шишасини очдим. Пиво хўплай туриб, пичоқ билан филофни қирқдимү унинг оғзидан то тубигача юз долларлик пулга тўла эканига узил-кесил ишонч ҳосил қилдим.

Пулларни биттама-битта олиб, обдон текисладим, сўнг ошхонадаги стол устига ўнта-ўнта қилиб тахлайвердим. Бир маҳал қарасам, юз боғлам. Юз минг доллар. Столда бўш жой қолмаган.

Пулларга узоқ термилиб турдим. Пивони охиригача ичдим. Таажжубки, на кўркув, на қувонч, на тазарру ҳисси бор эди менда. Беихтиёр соатимга қарадим. Йигирмата кам тўққиз. Банклар йигирма минутдан кейин очилади.

Девор жавонидан сумкани олиб, пулларни солдим. Уйнинг калити фақат менда бор, барибир эҳтиёт

бўлган маъкул. Сумкани кўтариб кўчага чиқдим. Муюлишдаги қоғоз-қалам дўконидан бир халтача резина билан уч дона катта-катта қалин конверт сотволдим.

Яна уйга қайтиб, эшикни ичкаридан қулфлагандан сўнг пальто билан пиджагимни ечдим. Кейин ўтириб, пулларни даста-даста қилиб резина билан шошмасдан боғладим-да, конвертларга жойладим. Минг долларни жорий харажатлар учун ҳамёнимга солиб қўйдим.

Конвертларни беркитаётганда елим ҳидидан энтикиб кетдим. Яна бир шиша пиво очиб, пул тўла конвертлардан кўз узмай, майдалаб ҳўплай бошладим.

Тўла жиҳозланган уйни ижарага олгандим. Фақат китоблар ўзимники эди, холос. Улар ҳам кўп эмас. Одатим, ўқиб бўлган китобларимни ташлаб юбораман. Уй яхши исимасди, бинобарин, китоб ўқиётганда мўйнали чанғи камзулини кийиб ўтирардим. Бугун ҳам совуқ, лекин битта кўйлақда бўлишимга қарамай, димиқиб кетаётгандим.

Бундан кейин нима қилиш кераклигини ўйлаб қўйганман. Энг аввало, ишдан бўшайман, шаҳардан кетаман. У ёғига ҳозирча ҳеч қандай режа йўқ, аммо шуни аниқ биламанки, юз минг долларни қидираётган одам тез орада пайдо бўлади.

Банкда иккита махсус варақага имзом нусхасини чизиб бердим. Ҳартугул, қўлим қалтирамади. Елимланган пул тўла конвертлар рўпарамда, стол устида турарди. Мени банк хизматчиси — рангпар, жудаям хушмуомала ёшгина бир йигит қабул қилди. Суҳбатимиз қисқа ва амалий бўлди. Бу ерга келишдан аввал соқолимни тоза киртишлаб, ясанволгандим. Илгариги пайтлардан дурустгина иккита костюм қолганди, келишганроғини кийволдим. Бадавлат бўлмаса ҳам (албатта, бадавлатмас-да), ҳар ҳолда уйида унча-мунча пул ва қимматли қоғозларни сақлашга қурби етадиган нуфузли, ишбилармон кишидай таассурот қолдиришим керак эди.

— Яшаш жойингизни айтворинг, мистер Граймс.

Мен «Муқаддас Августин» меҳмонхонасини айтдим. Мабодо бирортаси мени қидириб шу банкка

келиб қолса (бундай бўлиши эҳтимолдан йироқ), мен ҳақимда бошқа ҳеч қандай маълумот ололмайди.

— Темир қутидан бир ўзингиз фойдаланасизми?

Бошқа одамнинг кераги йўқ, ўйладим ичимда, лекин овоз чиқазиб:

— Ҳа, бир ўзим, — деб жавоб бердим.

— Бир йилга йигирма уч доллар. Нақд тўлайсизми ёки чек биланми?

— Нақд тўлайман, — шундай деб, хизматчига юз доллар узатдим. Юзида ҳеч қандай ифода зоҳир бўлмади. Мени чўнтагида юз долларликларни бемалол олиб юрадиган кишига ўхшатгандир-да. Буни яхшилик аломатига йўйдим.

Хизматчи кредит қоғозини эъзоз билан текислаб, кассага қараб кетди. Мен пул солинган конвертларим турган стол ёнида қолдим. Ё тавба, шунча вақт давомида бирор марта ҳам дудуқланмадим.

Менга қайтим билан квитанцияни тутқазишди, мен банк ертўласига йўл бошлаган хизматчига эргашдим. Ертўлада кишини шивирлаб гапиришга мойил этадиган илоҳий бир сукунат ҳукмрон эди. Деразаларнинг гулдор ойналари омонатчиларнинг қобилият ва устомонликларига оид қанчадан-қанча афсоналарни асраб келаётган ушбу ертўлага жудаям ярашиб турарди. Ертўла хизматчиси менга сейфимнинг калитини бериб, осойишта пул қасрининг ичкарасига бошлади.

Конвертларимни маҳкам ушлаганча борарканман, беихтиёр ўзимга ўзим савол берардим: шунча бойлик қаердан келган? Пулат сандиқларда сақланаётган пуллар, акциялар, облигациялар, қимматбаҳо буюмлар қай йўсинда тўпланган? Буларнинг бари мана шу муқаддас темир форда қўним топгунча қанча ҳаром қўлдан ўтдийкин, қанча тер ва қон тўкилдийкин, қанча жиноятлар содир этилдийкин?

Хизматчи менинг ва ўзининг калити билан иккита бошқа-бошқа қулфни очиб, сейфдан темир қутини суғурди. Бу қария муқим ер остида ишлаганидан, юзи касалванд одамларникига ўхшаб кетганди. У ҳамма нарсага лоқайд, ҳеч нарсани ўйламайдиган кишидай таассурот қолдирарди. Афтидан, бу ерга айнан шунақа одамларни ишга олишса керак. Синчков кимса ақлдан озиб қолиши ҳеч гап

мас. Хизматчи мени парда тутилган шином каби-
на олиб кирди-да, хусусий мулк сирининг дахлсиз-
лигини намойиш этгандай, кути билан ёлғиз қол-
дириб, чиқиб кетди.

Конвертларни очиб, ҳамма пулни кутига жойла-
дим. Силлиқ тахланган доллар боғламларига тики-
либ, ўйга толдим: бу бойлик охир-оқибат мени не
кўйларга соларкин? Мен даҳшатли кучга эга бўлган,
лекин ҳали мотори ўт олдирилмаган қудратли мо-
шинага қараб тургандай эдим.

Кутини ёпдим, қопқоғи ширқ этиб беркилди. Хи-
зматчи билан қатор терилган сейфлар ёнидан ўтиб,
бояғи ерга қайтдик. У иккита қулфли сейфга қутим-
ни жойлади. Ўзимнинг калитимни чўнтакка урдим.

— Ташаккур, — дедим унга хушмуомала поли-
циячилардай. — Яхши қолинг.

— Хе-хе, — деган товуш чиқарди қария. Наза-
римда, дунёга келиб бирор кун рўшнолик кўрмаган
бўлса керак.

Ертўладан қиш офтоби чарақлаб турган кўчага
чиқдим. Бу ёғи силлиқ кўчди, ўйладим мен.

Ўйга келиб, апил-тапил нарсаларимни йиғиш-
тирдим, энг зарур буюмларнигина олдим. Уй бека-
сига бир парча хат ёзиб, кетаётганимни маълум қил-
дим. Қарзим йўқ эди, ижара ҳақини бир ой олдин
тўлардим. Хат билан калитни конвертга солиб, бе-
канинг пастдаги почта қутисига ташладим-да, ор-
камга қарамай, бинони тарк этдим.

Таксига ўтириб, Марказий боғдаги меҳмонхона-
га олиб бориб қўйишни сўрадим. Манхэттеннинг гар-
бий қисмидаги бу мавзеда ҳеч қачон яшамаганман,
яшаш у ёқда турсин, жуда кам борганман. Гарчи
тунда ишласам ва табиатан хонанишин бўлсам ҳам,
ҳозирги яшаб турган жойим Ист-Сайдда мени та-
нийдиган одамлар бор. Лоақал букмекеримни олай-
лик ёки ўзим ахён-ахёнда кириб турадиган қаҳвахона
хизматчисими, итальян ресторанининг офици-
антими — майли-да... Агар бирортаси астойдил қиди-
ришга тушса, шулардан биттаси ёки яна бошқа би-
ров мени эслаб қолиши эҳтимолдан узоқ эмас. Ал-
батта, вақт-соати келганда иложи борича олисроқ
ерга кетиш керак, лекин ҳозирча Ист-Сайднинг на-
риги томонидаги Марказий боғ ҳам бежавотир. Дар-

воқе, бошим оққан ёққа жўнавориш ниятим йўқ, камида бирор кун обдон ўйлаб, кейин хотиржам бир қарорга келиш лозимлигини тушунаман.

Кутилмаганда қўлига катта пул тушган одам қўниши даргумон бўлган бу ўртаҳол меҳмонхонадан тузукроқ жой беришларини илтимос қилдим. Нью-Жерси штатидаги Камден шаҳрида яшовчи Теодор Браун номи ила рўйхатдан ўтдим. Ўзим бу шаҳарга қадам босмаганман. Юкларимни кўтариб олган ходим ҳамроҳлигида ўзимга ажратилган хонага қараб йўл олдим. Йўл-йўлакай ёнимда кетаётган ходимнинг чўзинчоқ, бефайз юзига разм солдим. У ёш йигит эди, лекин ҳадик тўла ўйноқи кўзлари самимийликдан йироқ, маҳкам қимтилган юпқа лаблари унинг қабиҳ ва сотқин кимса эканидан дарак берарди.

Деразалари боққа қараган хонага кирганимиздан кейин ходим дарров чиқиб кетмасдан, ҳадеб ивирсийверди (иккита чамадонни гоҳ у ёққа олиб қўяди, гоҳ бу ёққа), сездимки, чойчақадан умидвор.

— Агар малол келмаса, бир хизмат бор эди, — дедим беш доллар чиқазиб.

Пулни кўриб, ходимнинг кўзлари ўйнаб кетди, лекин бирдан иккиланиб қолди:

— Қанақа хизмат? Хўжайин қизларни бошлаб келган одамни ёқтирмайди.

— Қиз-пиз керак эмас. Пойга ўйинига қўшилмоқчи эдим, лекин мусофирман... — Янги ҳаётга қадам қўйган бўлсам-да, эски одатдан воз кечмоқчи эмасдим. Шу тобда умид отхонасидан яна «Глория» йўргалаб чиқди.

Ходим хунук тишларини кўрсатди, кулгани шу бўлса керак-да.

— Ўзимизнинг букмекер бор. Ўн беш минутдан кейин бошлаб келаман.

— Жуда соз, — шундай деб, беш долларни бердим.

— Миннатдорман, сэр, — деди у ялтоқланиб ва пулни киссасига солди. — Қайси отга ганак тикмоқчисиз?

— «Глория»га.

— Унинг ганаги ўн бешга бир, — гапига қараганда, бу ишларга аралашиб юради шекилли.

— Тўппа-тўғри.

— Қиз-зиқ, — деди у чўзиб. Ҳозиргина олган пулини нимага сарфлаш ҳақида ўйлаётганига шубҳам йўқ. Ҳеч қачон бу юлғич ва суллоҳ боланинг бири икки бўлмайди.

У чиқиб кетгач, галстугим тугунини бўшатиб, толиқмаган бўлсам ҳам каравотга чўзилдим. Озгина пулни елга совурадиган кун бўлди-да. Шу ўй кўнглимдан ўтди-ю, ўзимни телевизор экранига ёпишиб олган реклама чорловчиларига ўхшатдим.

Букмекер кўп куттирмади. Унниққан костюмининг кўкрак чўнтагига учта авторучка қистириб олган баланд бўйли, семиз бир одам кириб келди. У бесўнақай гавдасига мутлақо ёпишмайдиган ингичка овозда гапирарди.

— Салом, оғайни, — деди у бетакаллуф ва хонага тез кўз югуртириб чиқди. — Морис айтди, менда озгина ишингиз бор экан.

— Ҳа, шундай, — бош ирғадим мен. — Хайалиида бўладиган пойгада «Глория»нинг иккинчи чопишига ганақ тикмоқчиман. Уч юз доллар. Эрталаб ганақни ўн бешга бир ҳисобидан қабул қилишган экан, — мен худди очиқ самолётда кислород ниқобисиз етти минг метр баландликка парвоз қилган учувчидай бепарво гапирдим.

Букмекер чўнтагидан бир варақ қоғоз чиқазиб, ундаги ёзувга диққат билан узоқ кўз югуртирди.

— Ўн иккига бир ҳисобидан қабул қилишим мумкин, — деди у ниҳоят.

— Майли, — рози бўлдим мен ва учта юзталикини узатдим.

Букмекер учала юзталикини аввал биттама-битта сийпалаб, кейин ёруққа тутиб кўрди, ора-орада менга кўз қирини ташлаб қўярди.

— Фамилиям...

— Фамилиянгнизи биламан, мистер Браун, — гапимни бўлди ва у кўкрак чўнтагидаги ручкалардан бирини олиб, кўлидаги қоғозга аллақандай белги қўйди. — Кечқурун соат олтида пастдаги қаҳвахонада ҳисоб-китоб қиламан.

— Олтида кўришамиз.

— Омадингнизи берсин, — деди у жиддий қиёфада. — Ҳар қандай ҳолда ҳам Морис мени қаердан топишни билади.

У чиқиб кетгач, нарсаларимни очдим. Бошқа лашлушлар қатори устарани олаётгандим, у ерга тушиб, кийим-кечак турадиган жавоннинг тагига кириб кетди. Жавон тагини пайпаслаб, устара билан бирга чанга беланган кумуш долларни ҳам сидириб олдим. Афтидан, бу меҳмонхонада озодаликка унчалик эътибор беришмайди чоғи. Баттар бўлишсин, ўйладим ичимда ва долларни артиб, чўнтагимга солдим. Кўз тегмасин, бугун омадим кеп турипти.

Соатимга қарасам, ўн иккига яқинлашиб қопти. Телефон гўшагини кўтариб, «Муқаддас Августин» меҳмонхонаси билан улашларини сўрадим.

Одатдагидай, у ёқдан жавоб бўлгунча ўттиз дақиқа вақт ўтди. Телефончимиз Клара ҳар қандай кўнғироқни ўзининг шахсий ҳаётига тажовуздай қабул қилади. Аммо мен биламанки, унинг шахсий ҳаёти асосан астрологияга доир журналларни ўқишдан иборат. Бинобарин, у ҳалақит берган одамни душман қавмида кўради. Бундай кишилар бойлик, шухрат ҳамда ёш, чиройли ва буғдойранг йигит билан учрашувни башорат қилгувчи энг яхши юлдузлар буржини топишдан уни чалғитармиш.

— Алло, Клара, — дедим мен. — Хўжайин келдими?

— Албатта. Сизни қидиряпти. Топинг, деб ҳолжонимга қўймаяпти. Телефон рақамингиз қанақа? Излайвериб жинни бўп кетдим. Яшаш жойингиз сифатида қайд этилган меҳмонхонага кўнғироқ қилсам, у ерда ҳеч ким сизни танимаяпти.

— Икки йил бўлди бунга. Кетганман у ердан. — Ростдан ҳам шу вақт орасида тўрт марта кўчдим. Ҳақиқий америкаликлар каби ҳар доим янги жойларга талпинаман. — Телефоним йўқ, Клара.

— О, бахтиёр экансиз!

— Шу сўзни тагин бир такрорланг-да, Клара, кейин мени хўжайин билан уланг.

— Тирикмисиз, Граймс! — гўшакдан хўжайиннинг ташвишли овози эшитилди. — Одамни ноқулай аҳволга солиб қўйдингиз-ку. Тез етиб келиб, машмашани ўзингиз бир ёқлик қилинг.

— Минг афсус, мистер Друзек, — дедим астойдил хафа бўлган кишидай. — Бугун жуда бандман. Нима гап ўзи?

— Яна сўрайсиз-а! — бақирди Друзек. — Соат ўнда Чикагодан жавоб келди. Сиз телеграмма жўнатган жойда Жон Феррис яшамас экан.

— Рўйхатдан ўтаётганда шу манзилни айтган, ўз оғзидан ёзиб олганман.

— Келиб, шуни полицияга тушунтиринг. Эрта-лаб инспектор келди, кетидан яна қандайдир иккита нусха пайдо бўлди. Ўлай агар, иккаласининг ҳам ёнида қуроли бор. Мен худди бир нарсани яшираётгандай, пўписа ҳам қилишди. Феррис бизга хат-пат қолдирмадими, деб сўрашди. Хат қолдирмаганмиди?

— Ҳеч қанақа хатни кўрганим йўқ.

— Улар албатта сиз билан гаплашишмоқчи!

— Нега энди? — сўрадим сохта таажжуб билан.

— Уларга тушунтирдим, мархумни тунги дарбон кўрган, навбатчиликка кечаси соат ўн бирда келди, дедим. Бунча узоқ кутолмаймиз деб, яшаш жойингизни сўрашди. Аксига олиб, қаерда яшашингизни меҳмонхонадагиларнинг бирортаси билмайди. Табиийки, ҳалиги иккита одам гапимга ишонмади. Соат учда яна келишади. Унгача ернинг остидан бўлса ҳам топинг, деб огоҳлантириб кетишди. Уларни сочи узун майда безорилар, деб ўйламанг. Биржа ходимларидай башанг кийинишган. Кинодаги жосуслар сингари жиддий ва совуққон одамлар. Улар билан ҳазиллашиб бўлмайди. Тез етиб келинг, мен тушликка кетяпман, кеч қайтаман.

— Шунинг учун кўнғироқ қилияпман-да, мистер Друзек, — жавоб бердим пинагимни бузмай. Ишга кирганимдан буён биринчи марта бошлиқ билан гаплашиш имкониятига эга бўлганимдан кўнглим ғурурга тўлди. — Сиз билан хайрлашиш учун кўнғироқ қилияпман.

— Хайрлашиш учун? — Друзек тутақиб кетди. — Бу қанақаси? Шунақа ҳам хайрлашадими одам?

— Шунақа хайрлашяпман-да, мистер Друзек. Кечаги воқеадан кейин ўйлаб қарасам, сизнинг меҳмонхонангиз менга тўғри келмас экан. Бўшайман... Очигини айтганда, бўшаб бўлдим.

— Қанақасига бўшаб бўласиз? Ишдан бунақа бўшалмайди. Бугун атиги сешанба, ҳафтанинг боши. Нарсаларингиз турипти. Яримта виски, Библия...

— Вискини ичворинг, Библияни эса меҳмонхона кутубхонасига совға қиламан.

— Граймс! — деб бақирди Друзек. — Мени пи-
чоқсиз сўйманг! Полицияга мурожаат қиламан! Мен...
мен...

Индамай гўшакни қўйдим-да, нонушта қилгани
жўнадим.

Нонуштани меҳмонхона ёнидаги қимматбаҳо рес-
торанда қилдим, саккиз долларлик қисқичбақа, икки
шиша «Хайнекен» пивосидан буюрдим.

Ресторанда лаззатли таомни тановул қилиб ўти-
рарканман, ўша фоҳиша олтинчи қаватдан чопиб
тушиб, меҳмонхонадан чиқиб кетганидан буён би-
ринчи марта бундан кейин қандай яшашим тўғри-
сида ўйлаш фурсати етганини ҳис этдим. Шу пайт-
гача юриш-туришиму хатти-ҳаракатларим бир қолип-
да эди: ҳамма нарса бирин-кетин, ўз маромида да-
вом этар, мен гўё олдиндан режалаштириб қўйил-
ган дастур асосида ҳаёт кечирардим. Энди эса ўз
имкониятларим ҳақида бош қотиришим, хавф-ха-
тарни эътиборга олишим ва у ёки бу қарорга кели-
шим лозим эди. Шуларни хаёлдан ўтказа туриб, бе-
ихтиёр рестораннынг бир бурчагини, кириб-чиқаёт-
ганларнинг бари яққол кўриниб турадиган столни
танлаганимни сезиб қолдим. Бу кашфиёт ўзимга ма-
роқли туюлди. Ростдан ҳам мушкул аҳволга тушган
одам ўз саргузаштининг бош қаҳрамонига айлани-
ши турган гап.

Мароқлими-йўқми, ҳар ҳолда жамиятдаги ўрним
ва имкониятларимни тарозига соладиган пайт кел-
ган эди. Бундан кейин ички ҳис ва олдинги тажри-
баларга суяниб бўлмайди. Шу чоққача ҳеч қандай
қонунни бузганим йўқ, бирорта душманам ҳам
бўлган эмас. Аммо энди, табиийки, сохта ном ва
сохта турар-жойни айтиб, рўйхатдан ўтган кимса-
дан юз минг долларни олиш учун «Муқаддас Августин»
меҳмонхонасига келган шубҳали икки одам
тўғрисида ўйлашга мажбурман. Улар қуролланиб кел-
лишган ёки қурол олиб юришга одатланган киши-
лар бўлишган. Хўжайинимга шундай туюлган бўли-
ши ҳам мумкин, лекин ўзи гўл одаммас — тажри-
баси катта, ҳалигиларнинг хавфли нусхалар экани-
ни пайқаганига ишонаман. У, албатта, гап нимада-

лигини билмайди, эҳтимол, ҳеч қачон билолмаса ҳам керак.

Бир нарсага шубҳам йўқ — бу ишга полиция аралашмайди, фақат бирорта полициячи ташаббус кўрсатиб, якка ўзи масаланинг тагига етишга уриниб кўриши мумкин, холос. Демак, бу ёғидан кўрқмасам ҳам бўлади. Яна шу нарса аниқки, ўзини Жон Феррис деб атаган кимса ҳам, унинг ўлимидан кейин келган ҳалиги икки нусха ҳам қандайдир ғайриқонуний ишга бош кўшишган. Ё пора, ё тама, ё худ товламачилик.

Бу воқеа ўша пайтда эндигина юзага қалқиб чиққан Уотергейт ишини эслатади. Шу иш баҳонасида жамият таянчи саналмиш баобрў арбобларнинг ясси чамадончаларда яшириқча катта пул олиб юришлари ёки уларни ўз кабинетларидаги ёзув столининг ғаладонларида сақлашларидан бохабар бўлган эдик. Ҳозир мени излаб юрган кимсалар ҳам, ҳеч шубҳасиз, пулни деб ҳеч нарсадан қайтмайдиган каллаке-сарлар қавмига мансуб.

Босқинчилар, гангстерлар тўдаси. Аксарият америкаликлар каби уларнинг кирдикорлари ҳақида ўқиган ва кинофильмларда қиёфаларини кўрган бўлсам-да, жамиятимиз тубида кечаётган жараёнлар тўғрисидаги тасаввурим мавҳум эди. Балки гангстерларнинг куч-қудрати, уларнинг махфий алоқалари ҳамда ўч олинадиган шахсларни қидириб топиш ва гумдон қилиш усулларига ортиқча кўрқув билан қараб келгандирман.

Яна бир нарса бегумон. Энди мен ҳам ўшаларнинг аравасидаман, ашуласини ҳам айтишим керак. Ўтган куни кечаси ўзимни қонун ҳимоясидан четга суриб қўйдим, демак, бу ёғи — ўзинг учун ўл етим.

Бунинг шarti қийинмас. Қўл қовуштириб ўтирмаслигим керак. Кетишим, ғойиб бўлишим лозим. Нью-Йорк — поёнсиз шаҳар, бу ерда ҳам минглаб одамлар йиллаб яшириниб яшашади, аммо мени қидираётганлар исм-фамилиямни, ёшимни, ташқи қиёфамни билишади, бинобарин, қаерда ўқиганим, ишлаганим, қариндош-уруғларим бор-йўқлигини ҳеч қийналмасдан аниқлашади. Бахтимга, бўйдоқман, бола-чақа йўқ, ота-онам ўлиб кетишган, ака-ука ва сингилларим қаердалигимдан беҳабар. Лекин Нью-

Йоркда ҳам сени танийдиган одамга дуч келиб қолишинг мумкин-ку.

Ана шундай вазиятда, эрталаб меҳмонхона ходими билан гаплашиб, биринчи хатога йўл қўйдим. У, албатта, мени эслаб қолган. Ўн долларга отасини ҳам сотиб юборадиган йигит. Қолаверса, у таништирган букмекер. Бу энди иккинчи хато. Унинг қанақа одамлар даврасида ўралашиб юришини тасаввур қилиш осон.

Банк ертўласида ётган пулларимни нима қилишни ҳали билмасдим, лекин ҳаёт қувончларидан баҳраманд бўлиш истаги танамга сиғмасди. Фақат Нью-Йоркда эмас. Мени ҳамиша саёҳат ўзига ром этиб келарди, мана энди бу хоҳиш заруратга ҳам айланди.

Креслога ястанганча сигара тутатиб, ўзим кўришни орзу қилган Оврупо шаҳарларини санай бошладим. Лондон, Париж, Рим...

Аммо океандан ошиб ўтишдан аввал бу ердаги ишларни бир ёқлик қилиш керак. Биринчи навбатда, чет эл паспортини олиш лозим. Уни Давлат департаментининг Нью-Йоркдаги маҳкамасидан олиш мумкинлигини билардим. Аммо мени қидираётганлар мен мурожаат қиладиган дастлабки маҳкама ўша ерлигини билиб, пойлаб туришган бўлсачи? Бу, албатта, тахмин, лекин таваккал қилиш ҳам ярамайди.

Эртага Вашингтонга жўнайман. Автобусда кетганим маъқул.

Соатимга қарадим. Сал кам уч. Ҳадемай Друзекка тирғалган кимсалар «Муқаддас Августин»га келишади. Бу ёғи нима бўларкин? Сигара кулини қоқиб, ҳузур қилиб тортдим. Мен учун сўнгги йиллар ичидаги энг ажойиб кун бугун!

Ресторандан чиқиб, шу атрофдаги кичик бир фотоательеда паспорт учун расмга тушдим. Беш яримда тайёр бўлади, дейишди. Вақт ўтказиш мақсадида кинога тушдим. Француз фильмига. Энди бегона тилларга қулоғимни кўниктиришим керак-да. Менга, айниқса, Сена дарёси ва ундаги кўприклар маъқул бўлди.

Расмларни олиб, меҳмонхонага қайтдим, шун-

дагина букмекер билан учрашишим кераклигини эсладим. Қаҳвахонага тушиб, уни дарров топдим. Букмекер бурчакдаги стол ёнида сут ичиб ўтирарди.

— Менинг ишларим қалай?

— Калақа қияпсизми мени? — тўнғиллади у.

— Нега энди? Ҳеч нарсадан хабарим йўқ.

— Сиз ютдингиз.

Жавон тагидан топилган кумуш пул — доллар эмас, хосиятли тумор чиқиб қолди. Илойим кўз тегмасин. «Муқаддас Августин»даги букмекерга берадиган қарзимнинг бир қисмидан қутуламан. Бугун ҳамма нарса менинг фойдамга ҳал бўляпти.

Букмекер тумшайиб ўтирарди, менга маъносиз нигоҳ ташлади.

— Сиз танлаган от паккага ярим тана олдин келди. Кейинги сафар мени ҳам огоҳлантириб қўйсангиз чакки бўлмасди. Дарвоқе, нима учун анови ювиндихўр Морисни менинг нонимга шерик қилдингиз? Бу фақат зарар эмас, иззат-нафсга тегадиган нарса.

— Ҳалол ходимларга ёрдам беришни хуш кўраман.

— Ўша бола ҳалол ходимми? — деди букмекер афтини буриштириб. — Маслаҳатимга қулоқ солинг, биродар, у бор жойда ҳамёнингизни қолдирманг. Ўша ҳалол ходим деганингиз ҳеч нарсадан ҳазар қилмайди, ҳатто ясама тишингиздан ҳам... — У чўнтагидан бир нечта конверт олди-да, орасидан бирини ажратиб, менга узатди. — Мана уч минг олти юз долларингиз. Санаволинг.

— Кераги йўқ. Сизга ишонаман.

— Ихтиёрингиз, — деди букмекер сутни охиригача ҳўплаб.

— Виски ичасизми?

— Менга фақат сут ичиш мумкин, — жавоб берди у кекириб.

— Ҳм... Ошқозони чатоқ одамга букмекерлик тўғри келмайди.

— Ҳақ гап. Бугунги хоккейга гана тикмайсизми?

— Ҳафсалам йўқ. Хайр, оғайни.

Меҳмонхонада рўпарамдан Морис чиқиб қолди.

— Эшитишимча, катта ютуққа эга бўлганмишсиз?

— Унчаликмас, — дедим кулиб. — Лекин бугун мен учун яхши кун бўлди. Мен берган беш долларни тикмадингизми?

— Йўқ, — жавоб берди у. Ёлгонни ямламай ютадиган йигит экан бу. — Вақтим бўлмади.

— Афсус, — дедим ачинган киши бўлиб. — Ҳечқиси йўқ, кейинги гал омадингиз кеп қолар.

Меҳмонхонада овқатландим. Бренди қўшилган қаҳва ичатуриб, яна битта сигара чекдим, кейин хонамга кўтарилиб, ечиндим-да, уйкуга ётдим. Роп-пача ўн икки соат ухладим, хонам эрталабки офтоб нурига тўлгандагина уйғондим. Болалигимдан буён уйкуга бунақа тўймагандим.

Бешинчи боб

Ўрнимдан турдим нарсаларимни йиғиштирдим, чамадонларимни кўтариб, очкўз ходимга дуч келмаслик учун лифтда тушдим. Пастда ҳисоб-китоб қилгандан кейин кўчага чиқдим-да, биров кузатмаётганмикин деган хавотирда атрофга алангладим. Шубҳали ҳеч нарса сезилмади, таксига ўтириб, автобуснинг охирги бекатига бордим. Ўша ерда Вашингтонга чипта олдим. Юз минг долларни ўмарган одамни у ердан қидириш кимнинг хаёлига келади дейсиз.

Вашингтоннинг энг яхши меҳмонхоналаридан саналмиш «Мейфлацер»га бош суққан эдим, дарбон жой йўқлигини айтиб, йўлимни тўсди. Сездимки, бу ерга мўтабар зотлар қўнишади. Шунда ҳам Оқ уйнинг рўйхати билан. Зўр бир пальто сотволишим керак, деган фикр келди миямга. Хайрият, дарбон силлиқ муомала билан сал наридаги бошқа меҳмонхонани кўрсатворди. У тахминан худди шундоқ оҳангда нукул исқирт кўйлақда юрадиган оғайнисини рўпара қилиши ҳам мумкин эди.

Буни қарангки, дарбоннинг гапи рост чиқди. У тайинлаган, Американинг ҳамма меҳмонхоналаридан фарқ қилмайдиган яп-янги бу бинода бўш жой кўп экан. Уз номимни айтиб, рўйхатдан ўтдим. Лоақал Вашингтонда беҳавотир яшасам керак, ахир.

Пойтахт кўчаларида қандай тўнаб кетишлари

ҳақидаги гап-сўзларни эслаб, пул солинган ҳам-ёнимни меҳмонхонанинг юкхонасига топширдим, майда харажатлар учун юз доллар олиб қолдим, холос. Нима бўлганда ҳам ҳуқуқни ҳимоя қилиш идораларининг ёрдамидан узоқроқ юришим керак. Ҳозир мен учун бутун хавф ўшаларнинг остонасига яширинган. Бунинг устига шанба куни кечаси Вашингтонда битта қонун амал қилади, у ҳам бўлса — тўшпонча.

Сўнги бор Вашингтонда 1969 йили бўлганман, ўшанда Ричард Никсоннинг президентлик лавозимини эгаллашига бағишланган маросимга Вермонтдан бир гуруҳ республикачиларни самолётда олиб келган эдим. Уларнинг аксарияти маст эди, айниқса, кайфи ошган бир сенатор жонимдан безор қилди, у иккинчи жаҳон урушида В-17 бомбардимончи самолётини бошқарган экан. Вашингтонга келакелгунча, бошқарувни менга берасиз, деб хархаша қилгани ҳеч эсимдан чиқмайди. Республикачиларимиз менга ҳам бир амаллаб таклифнома ундиришиганига қарамай, маросимга ҳам, ундан кейинги зиёфатга ҳам бормадим. Ўша пайтда ўзимни демократ ҳисоблардим. Ҳозир кимман — ўлай агар, билмайман.

Ўша кунни Арлингтон қабристонига ўтказганим ёдимда. Шу ер Ричард Никсоннинг АҚШ президенти лавозимига сайланишини нишонлаш учун энг муносиб жойдай туюлди.

Биринчи жаҳон урушида Аргон ўрмонидаги жангда газдан заҳарланган амаким шу қабристонга қўйилган. Мени, албатта, бу ерга дафн этишмайди. Чунки уруш фахрийси эмасман. Корея уруши даврида жудаям ёш бўлганман, Вьетнамдаги урушга боришни хоҳламаганман (фуқаро авиациясида ишлайдиганларни чақиришмасди, кўнгилли сифатида жўнаш эса хаёлимга ҳам келганмас). Қабрлар оралаб юрарканман, қаҳрамонлар ёнига кўмилмаслигимга асло афсусланмадим. Жангари эмасман, гарчи байроғимизни иззат-икром қиладиган ватанпарвар бўлсам-да, урушлар мени ҳеч қачон ўзига ром этганмас. Рост, ватанпарвар эдим, аммо ватанпарварлигим қонхўрлик даражасига етмаганди. Энди Вашингтонга бу галги ташрифимга қайтамыз.

Эртасига эрталаб меҳмонхонадан чиқдим. Бекатда таксига навбатда турганлар кўп эди. Йўл-йўлакай тутарман деб яёв жўнадим. Нью-Йоркда қора совуқ, бу ернинг ҳавоси эса илиқ ва ёқимли эди. Мен бораётган кўча кўркам ва обод, йўловчилар ҳам, худди саралангандай, башанг кийинган ва хушфеъл. Мўйна ёқали калта пўстин кийган басавлат бир жаноб билан анча жойгача ёнма-ён кетдим. У конгрессмендай салмоқли қадам ташларди. Балки ростдан ҳам конгрессмендир, ким билади. Ҳозир уни тўхтатсаму ёқасидан ушлаб, нима ишлар қилиб юрганимни гапира бошласам, қай аҳволга тушишини кўз олдимга келтириб, кулиб кўйдим.

Лекин бундай қилмадим, чорраҳада қизил чирокқа тўхтаган таксига кўл кўтардим. Мошинага яқинлашганимда орқа ўриндикда ўтирган аёлга кўзим тушди. Таксичи — оқ сочли негр ойнани тушириб, сўради:

— Қаёққа, мистер?

— Давлат департаментига.

— Ўтиринг. Хоним билан йўлингиз бир экан.

— Қаршимасмисиз, хоним? — эшикни очиб, унга мурожаат қилдим.

— Албатта қаршиман, — деди чўрт кесиб, ёш, кўҳликкина малла соч қиз, фақат лабларини қимтиб туриши ўзига ярашмаётганди.

Узр сўраб, мошинадан узоқлашмоқчи бўлаётганимда таксичи олдинги эшикни очиб, чақириб қолди:

— Ўтиринг ёнимга.

Баттар бўл, қанжиқ, дедим ичимда ва шофёрнинг ёнига ўтирволдим. Орқадан тўнғиллаган овоз эшитилди. На мен парво қилдим, на шофёр. Индамай кетавердик.

Мошина ҳукуматнинг ҳашаматли бир биноси олдида тўхтаганда, қиз олдинга энгашиб, счётчикка қаради.

— Бир доллару қирқ беш цент.

— Худди шундай, хоним, — деди таксичи.

— Умид қилманг, бир цент ҳам қўшмайман, — қиз шундай деб, мошинадан тушди-да, зарда билан елкаларини силкитганча маҳобатли эшикдан кириб

кетди. Аммо-лекин, оёқлари чаккимас, деган ўй кечди кўнглимдан.

Таксичи энгашиб, орқа ўриндиқдаги пулларни сидириб олди. Кейин:

— Ойимтўра, — деб тўнғиллади.

— Тўғриси, қора қузғун, — дедим мен.

Таксичи хахолаб кулиб юборди.

— Бу шаҳарда минг хил одамга дуч келасан, — деди у. Кетиб борарканмиз, таксичи ора-сира бош тебратиб, жилмайиб қўярди.

Етиб келганимизда унга бир доллар чойчақа бердим.

— Ёмонлик бор жойда яхшилик ҳам бўлади, бу ҳам ҳалиги малла сочининг шарофати, — деди кулиб таксичи ва менга миннатдорлик билдирди.

Давлат департаментига кириб, маълумотхонани қидириб топдим.

— Мистер Жереми Хейлни кўрмоқчи эдим, — мурожаат қилдим маълумотхонадаги қизга.

— Қайси хонадалигини биласизми?

— Билмайман-да.

Қизнинг авзойи ўзгариб, уф тортиб қўйди. Вашингтонда мана шунақа танбал қизлар кўпга ўхшайди. У алифбо тартибида маълумотлар ёзилган қалин журнални варақлаётган пайтда кўп йиллар муқаддам Хейлга айтган гапим ёдимга тушиб, кулиб қўйдим: «Фамилиянг сени Давлат департаментига кўтаради, Жерри», — деган эдим унга ўшанда.

— Мистер Хейл чақиртирганмиди? — сўради қиз жиддий қиёфада.

— Йўқ.

Хейлни кўп йиллардан буён кўрмаган, хат ҳам ёзмаган эдим. Мени кутмаётган, албатта. Мактабда бир синфда ўқиганмиз, қалин дўст эдик. Вермонтда ишлаётганимда қиш кезлари бирга чанғи учгани борардик, кейин у чет элга кетиб қолди.

— Марҳамат қилиб, фамилиянгизни айтворсангиз.

Ўзимни таништирдим, қиз аввал қўнғироқ қилиб, кейин рухсатнома ёзди.

— Мистер Хейл сизни кутяпти, — деди у рухсатномани узатиб. Унда хонанинг рақами кўрсатилганди.

— Миннатдорман, хоним, — жавоб бердим тавозе билан, бармоғида никоҳ узуги борлигини шундагина пайқадим.

Одам лиқ тўла лифтда дабдабали сукунат ҳукм сурар, ҳеч ким чурқ этмасди. Бу бинода давлат сирлари пухта сақланаркан-да.

Бир-бирига ўхшаган эшиклар қатор тизилган узундан-узоқ йўлақдан мактабдош дўстимнинг номи ёзилган эшикни базўр топдим. Тавба, шунча одам йилига икки юз кун, кунига саккиз соатдан ўтириб, Қўшма Штатлар учун нима иш қилиб бераркин?

Аста эшикни тиқиллатдим.

— Киринг, — ичкаридан аёл кишининг овози эшитилди.

Эшикни очиб, чоғроққина хонага кирдим. Ёзув мошинаси ёнида таксидаги бояги танноз ўтирарди. Хейл тушмагур жойини топибди.

Қиз менга қараб чиройли жилмайди (таксидаги авзойи кўз олдимга келди).

— Мистер Граймс сиз бўласизми? — шундай деб, ўрнидан турган эди, чиройи баттар очилиб кетди. Баланд бўйли, хушқомат, буғдойранг, кўк свитери гавдасига ёпишиб турипти.

— Ҳа, менман.

— Мистер Хейл сизни кутяптилар. Марҳамат, кириг, — деди у қўшни хонанинг эшигини очиб.

Хейл ёзув столи ёнида бир уюм қоғозга кўмилиб ўтирарди. Охирги марта кўрганимдан буён анча тўлишган, назокатли чеҳрасига амалдорларникига хос жиддийлик нуқси урган. Столи устида кумуш рамкага солинган оилавий сурат. Хотини билан икки фарзанди, ўғил ва қиз. Қолоқ халқлар учун ибратнинг ажойиб намунаси. Мени кўриб, жилмайганча ўрнидан турди.

— Дуг, қайси шамол учирди, дўстим?!

Қаттиқ қўл қисилиб сўрашдик. Хейлнинг муомаласидан хурсанд бўлдим. Кейинги уч йил ичида ҳеч ким мени бунчалик илиқ кутиб олмаганди.

— Қаёқларда юрибсан? — сўради у девор ёнидаги чарм диванга ўтқазаркан. — Хайр-маъзурни насия қилиб, нариги дунёга жўнавордингми, деб ўйлагандим. Уч марта хат ёздим, учаласи ҳам қайтиб

келди. Кейин маҳбубанг Пэтга ёздим, ундан, қаердалигини билмайман, деган жавоб қайтди, — у зарда билан қошини чимирди, лекин ўзига ярашмади.— Кўринишинг чаккимас, лекин бир неча йил очиқ ҳавода бўлмаган одамникига ўхшайди.

— Ҳаммасини гапириб бераман, шошма. Учишни ташладим. Жонимга тегди. Кўп тентирадим — у ёққа бордим, бу ёққа бордим.

— Ўтган йили қишда сен билан чанғи учишга бормоқчи эдим. Икки ҳафта бўш вақт топгандим. Айтишларича, қор қалин бўлган экан.

— Чанғи учишга ҳам бормай кўйдим.

— Ҳа, майли, — Жереми кўлини елкамга ташлади, — бошингни қотирмай кўя қолай. — Ёшлигида ҳам шунақа зийрак, сертакалуф бола эди. — Лекин битта саволимга жавоб берсанг: қаердан келяпсан, Вашингтонда нима қилмоқчисан? — У бирдан кулиб юборди. — Кечирасан, саволим иккита бўп кетди.

— Нью-Йордан келдим, сенинг ёрдаминг керак.

— Бош устига, азизим.

— Менга чет эл паспорти керак.

— Шу пайтгача олмаганмидинг?

— Йўқ.

— Чет элга сира бормаганмисан? — ажабланди у. Унинг атрофидагилар кўп вақтини бошқа юртларда ўтказди-да.

— Бир марта Канадага борганман, лекин у ёққа паспорт керак эмас.

— Нью-Йоркдан кепсан-ку, — деди Хейл афсуслангандай, — нега ўша ердан ола қолмадинг? Тагин малол келяпти, деб ўйлама, — кўшиб кўйди у шоша-пиша. — Бизнинг Нью-Йоркдаги маҳкамамизга мурожаат қилсанг кифоя эди.

— Тўғри. Лекин тезроқ олишим керак-да. Шошяпман, шунинг учун сенинг олдингга келдим.

— Ростдан ҳам Нью-Йоркда аризалар қалашиб ётган. Қаёққа бормоқчисан?

— Олдин Оврупога. Озгина пулим бор, Оврупо маданиятидан андак баҳраманд бўлсам дегандим. Сен почта орқали жўнатган, Париж ва Афина манзаралари акс этган откриткаларни кўравериб, ўша ёқларга саёҳат қилиш иштиёқи туғилди.

Ёлгонни дўндириш унчалик қийин эмаслигини пайқаб, ўзим ҳам ҳайрон қолдим.

— Паспортни бир кунда тўғрилаб беришим мумкин, — деди Хейл. — Фақат туғилиш гувоҳномасини берсанг бўлди... — У тутилиб қолди: юзим ўзгариб кетган бўлса керак-да. — Ёнингдамасми?

— Керак бўлишини билмагандим.

— Керак. Қаерда туғилгансан? Скрантонда шекилли.

— Ҳа.

Хейл ўйланиб қолди.

— Пенсильванияда туғилиш гувоҳномаларини штат пойтахти Гаррисбергда беришади. Мабодо у ёққа сўровнома ёзган тақдирингда ҳам кам деганда икки ҳафтадан сўнг жавоб оласан.

— Нималар деяпсан! — хитоб қилдим мен. Табиийки, шунча вақт кутолмасдим.

— Гувоҳноманг қаерда? Балки бирорта қариндошингникидадир? Ётгандир сандиқ-пандиқнинг тагида.

— Акам Скрантонда яшайди, — жавоб бердим мен. Онам қазо қилганидан кейин оиланинг бутун лаш-лушлари, жумладан, эски суд қоғозлари, мактабни тугатганим тўғрисидаги шаходатнома, коллеж дипломи, расмлар ёпиштирилган альбомлар ва шунга ўхшаган майда-чуйда нарсалар акамнинг чордоғида сақланаётганини билардим. — Гувоҳномам акамникида бўлиши ҳам мумкин.

— Қўнғироқ қил, тез жўнатсин.

— Ўзим борганим маъқул, — дедим мен. — Анча йилдан бери кўришганимиз йўқ, борсам боши кўкка етади.

Ахир Хейлга, акам қаердалигимни билишини истамайман, деёлмайман-ку.

— Бугун пайшанба. Ҳафтанинг охири. Айтайлик, бориб гувоҳномани опкеларсан ҳам, лекин душанбагача ҳеч нарса қилиб бўлмайди.

— Ҳечқиси йўқ, Оврupo мени шунча йил кутди, яна икки кун кутса кутар.

— Расм ҳам керак.

— Расм бор. — Унга расмлар солинган конверт-ни узатдим.

Хейл расмлардан бирини олиб, узоқ тикилди.

— Кўринишинг ўспиринларникидай, — деди у бош тебратиб. — Қартаймапсан.

— Боқибеғамман-да.

— Шунақа яшаса ҳам бўларкан-ку. Мен расмимга қараб, хафа бўлиб кетаман: қари одамга ўхшайман. — У менга суратларни қайтариб берди. — Душанбагача зарур ҳужжатларни тайёрлаб қўяман.

— Албатта якшанбада қайтишга ҳаракат қиламан.

— Менга қара, шанбада қайтсанг-чи? Вашингтонда дам олиш кунлари зўр ўтади. Шанба куни кечқурунлари покер ўйнаймиз. Ўзинг ҳам ўйнаб турасанми?

— Аҳён-аҳён.

— Жуда соз. Доимий улфатларимиздан бири сафарда, ўшанинг ўрнига ўйнашинг мумкин. Ҳар гал бажонидил ютқизадиған иккита олифта билан ҳам танишиб оласан, — деди Хейл кулиб. Коллежда ўқиб юрган пайтларида покерда унинг олдиға тушадиғанни йўқ эди. — Ўтган кунларни эслаймиз. Хурсанд бўласан.

Телефон жиринглади, Хейл гўшакни кўтарди.

— Ҳозир бораман, сэр, — деди у ва шоша-пиша гўшакни қўйди. — Узр, дўстим, хўжайин чақиряпти. Эрталабки тезкор мажлис.

— Мингдан-минг раҳмат, — дедим ўрнимдан туриб.

— Арзимаиди. Дўст шунақа пайтда асқотмаса, унақа дўстнинг нима кераги бор? Менга қара, бугун кечқурун бизникида йиғилмоқчимиз. Бўшмисан?

— Қиладиған ишим йўқ.

— Бўлмаса, соат еттида кел. Мен кетдим, қаерда туришимни котибам мисс Шварц тушунтиради.

Хейл шошганидан алақачон остонада турарди, лекин жиддийлиги ҳамон ўша-ўша.

Мисс Шварц бир парча қоғозға дўстимнинг манзилини ёзиб, уни худди дворянлар сулоласининг вакилиға топшираётгандай, назокат билан узатди. Дастхати ҳам ўзи каби бежирим эди.

Нозик бармоқлар орқамни сийпалади, уйғониб, базўр кўзларимни очдим. Ана-мана дегунча, икки марта муҳаббат жомини сипқордик, ёнимда ётган

аёл кўпдан буён сарф бўлмаган қувватимни буткул суғуриб олган эди.

Хейлникида ўтган оқшом мана шу тариқа якун топишини сира хаёлимга келтирмагандим. Унинг дид билан қурилган данғиллама уйига тўпланган меҳмонлар ниҳоятда сипо ва серилтифот кишилар эди. Ҳаммадан олдин келибман, бинобарин мени Хейлнинг фарзандларига маҳлиё бўлиб туришим учун тепага бошлаб чиқишди. Меҳмонлар келгунча дўстимнинг рафиқаси Вавиан билан гаплашиб ўтирдим. Уни биринчи кўришим, нигоҳи ҳорғин, аммо истараси иссиқ оқ-малла аёл эди. Хейл унга мен тўғримда гапириб берган экан.

— Жеррини учратмаганимда, — деб қолди у кутилмаганда, — бу дунёдан ҳеч нарса кўрмай ўтиб кетган бўлардим. Ҳеч нарса. — Аёл шунақа самимий гапирдики, шунданми, чеҳраси бирдан ёришиб кетди.

Хейлнинг меҳмонлари, гарчи кайфим ошмаган бўлса-да, менда мужмал ва ноаниқ таассурот уйғотди. Ўзим ичкиликка йўқман.

Бири — сенатор, бири — конгрессмен, яна бири — қайсидир мамлакатда жаноби элчи, буни си — «Вашингтон пост» ходими мистер Блэнк, анови аёл — Адлия вазирлигида нуфузли амалдор. Уларнинг исм ва унвонлари мени буткул доводиратиб қўйди. Меҳмонлар турфа хил одамлар — маълум ва машҳур, қудратли ва заиф, бақироқ ва сўзамол, хуллас, ўқиганда сочинг тикка бўладиган қонун лойиҳаларини тайёрлайдиган кишилар тўғрисида сўзлашарди.

Мен пойтахтдаги ижтимоий табақаларнинг фарқига бормайман, лекин шунга амин бўлдимки, бу ерга амали катта, қўли узун жаноблар тўпланган. Вашингтон мезонига кўра уларнинг ҳар бири хонадон соҳибидан юксакроқ мавқега эга. Хейл эса дипломатия маҳкамасида ўртача бўғинга мансуб, бинобарин, фақат оладиган маошига бунақа шоҳона зиёфат уюштириш даргумон. Аммо хотини Вавиан Шимолий Каролинада катта ер-сувга эга бўлган сенаторнинг қизи экан. Ҳа, дўстим хотинга ёлчипти. Қизиқ, бойвучча аёлга уйлансам, ўзим қанақа одам

бўлиб кетаркинман-а? Лекин, бахтимми-бахтсизлигимми, менда ҳеч қачон бунақа имконият бўлмаган.

Мен меҳмонлар орасида хўжакўрсинга ўтирар, аҳён-аҳён, ичкилик стол атрофида кечаётган суҳбатни жунбушга келтирворган пайтларда, афтимни буриштирар, қўлимдаги қадаҳни одоб билан кўтаришга уринар, зўрма-зўраки жилмаяр ва Хейл бундай вазиятга қандай чидаётганига ҳайрон бўлардим.

Бармоқлари баданимни сийпалаб, лаблари бўйин ва юзларимни ялаб-юлқиётган аёл кеча Хейлникида танишганим — Адлия вазирлигида ишлайдиган ўша нуфузли хоним эди. Кўринишидан ўттиз беш ёшларда, лекин ҳали қўғирчоқдай: бадани таранг, силлиқ, кўзлари чаросдай, елкасига тушиб турган тилларанг сочлари ипакдай майин.

— Кеча фақат сизни кузатиб ўтирдим, — деб қолди у тўсатдан. — Ўзингизни худди тарки дунё қилган одамдай тутдингиз. Бу ерликмасмисиз?

— Шу нарса ҳозир халал беряптими? — дедим кулиб.

— Сал-пал. Лекин хафа бўлманг. Менга келсак, баъзан ҳукуматга мутлақо алоқаси йўқ одам билан гаплашгим келиб қолади. — У соатига қаради. — Қирқ беш минут бўлди. Мўлжалланган вақтдан оширганим йўқ, бинобарин, менга ҳеч ким, тарбия кўрган даврада ўзини тутишни билмайди, деб таъна қилолмайди. Энди овқатлансак. Бўшмисиз, Граймс?

— Ҳа, — жавоб бердим, номимни билволганидан таажжубланиб.

— Бирга кетамизми ёки алоҳида-алоҳидами?

Кулиб юбордим:

— Сизга қанақаси маъқул бўлса — шу, хоним.

— Коутс. Эвелин Коутс, — деди у кулиб. Кулганда жудаям очилиб кетаркан. — Бирга кетаверамиз. Менинг бошим очик. Ўзингиз кўркмайсизми?

— Йўқ, хоним.

— Офарин, — қўлимга секин туртиб қўйди. — Пастда кутаман. Мўминқобил бўлиб, уй эгалари билан хайрлашинг.

Унинг меҳмонлар орасидан қаддини ғоз тутиб, виқор билан ўтганини кузатиб турдим. Бунақа аёлни биринчи кўришим. Шу кечанинг ўзида тўшагига киришимни эса хаёлимга ҳам келтирмагандим.

Биринчи учрашувдан кейиноқ ҳеч қайси аёл билан алоқа қилмаганман. Болаликдан тортинчоқман, бунинг устига, дудуқланаман, шу боис, иложи борича аёллардан нарироқ юраман. Соҳибжамол Пэт нимамага ишқибоз бўлган, ҳали-ҳануз тушунолмаман. Менда нима бор ўзи? Дарвоқе, эркагона зафарларга минбаъд интилмаганман, қолаверса, диний муҳитда ўсганим мени бунақа ишлардан ҳамаша тийиб турган.

Эвелин мени француз ресторанига олиб келди, дабдабасидан, жуда қиммат ресторанга ўхшайди.

— Бадавлат одамсиз, деган умиддаман, — деди у. — Бу ерда нарх-наво баланд. Хўш, тўғри топдимми?

— Ҳа, топдингиз.

Эвелин стол ортидан кўз қирини ташлади:

— Лекин кўринишингиз унақамас.

— Эски пуллар. Мерос қолган, — тушунтирдим мен. — Оиламизда ҳашаматни ёқтиришмайди.

— Эскичага амал қиладиган оиладанмисиз?

— Бирор кун гапириб бераман, — дедим мавҳум қилиб.

Эвелин, сўрамасам ҳам, ўзи ҳақида сўзлай кетди. Ҳуқуқшунос, Вашингтонда ўн бир йилдан бери яшайди, Адлия вазирлигида хизмат қилади. Эри, денгиз зобити, нобоп одам бўлгани учун ажралишган, боласи йўқ, туғмоқчи ҳам эмас. Бошлиғи беш йилдан буён кўнглини овлаш пайида, ўзи ёмон одаммас, лекин у конгрессга сайланишни ўз олдига мақсад қилиб қўйган. Эвелин таржимаи ҳолини шошмасдан, паст, ёқимли оҳангда ҳикоя қилар, баъзан, мени зериктириб қўймаслик учун, ресторанда ўтирган айрим кишиларни кўрсатиб, уларга қисқа ва хусуматли таъриф берарди.

— Анови — сенатор, ҳатто лифтда ҳам қизларга шилқимлик қилмасдан туrolмайди. Ҳув анови — элчихонада иккинчи котиб, дипломатик почта орқали нуқул гиёҳванд моддалар жўнатади. Ановинисига бир қараб қўйинг — машҳур лоббист, иккала палатадан анча-мунча конгрессменни жиловлаб олган. Бурчақда ўтирган киши — Марказий разведка бошқармасида ишлайди, Жанубий Америка мамлакатларида қатор сиёсий қотилликларни уюштирган.

Кўнгли нимани тусаса буюраверишини айтдим,

винони ҳам қўшиб қўйдим, лекин ўзим пивони афзал кўраман.

— Мен бир қишлоқи одамман, — дедим одоб билан. — Сизнинг дидингизга тўла-тўқис ишонаман.

Кайфиятим яхши эди, гўзал аёлнинг ёнида ўтириб, у билан бемалол дудуқланмасдан суҳбатлашаётганимга хурсанд эдим. Мен учун бутунлай янги, синалмаган ҳаёт бошланаётгандай туюларди.

— Демак, сизга ўхшаган йигитлар мутаассиб, бениҳоя бадавлат оилалардан чиқаркан-да?

— Асосан — шунақа.

Эвелин менга ғалати нигоҳ ташлади.

— Хуфиямасмисиз?

— Нима дедингиз?

— Хуфия. Яъни Марказий разведка бошқармасининг одами.

— Бунақа сўзни биринчи эшитишим, — дедим кулиб.

— Дўстингиз Хейли айтди, учувчи бўлган экансиз.

— Қачонлардир.

Мен ҳақимда сўраб-суриштиришга қачон улгура қолдйкин? Аёлнинг бунақа синчковлигидан кўнглимга ғулғула тушди, ресторандан чиқибоқ, таксида уйига жўнатвормоқчи бўлдим. Кейин ўйлаб туриб, беҳуда шубҳа билан кайфиятимни бузиб нима қиламан, деган қарорга келдим.

— Яна озгинадан ичмаймизми? — таклиф қилдим мен.

— Бажонидил.

Ресторандан ҳаммадан кейин кетдик. Винога ўрганмаганим учун кайфим хийла ошган эди. Таксига ўтирдик. Эвелиннинг уйига етганимизда шофёрдан хонимни кузатиб қайтганимча кутиб туришни илтимос қилдим.

— Кераги йўқ, — деди Эвелин шоша-пиша. — Бу йигит билан озгина гапимиз бор.

— Мен ҳам шуни кутиб турувдим, — бу гал андак дудуқланиб қолдим.

Уйи қанақалигини идрок қилолмадим, чунки аёл чироқни ёқмади. Ичкарига киришимиз билан бўйнимга осилиб ўпа кетди. Довдираб қолдим.

— Беозорсиз, сизни йўлдан оздириш осон, — деди у кула-кула.

Кўлимдан етаклаб, қоп-қоронғи меҳмонхонадан ётоқхонага олиб ўтди. Ваннахонанинг қия очиқ эшигидан тушаётган бир тутам нур устида қоғозлар қалашиб ётган каттакон ёзув столи билан бутун деворни эгаллаган китоб жавонини ғира-шира ёритиб турарди. Эвелин мени каравот ёнига етаклаб келиб, ўзи ечинтирди. Охирги марта мени беш ёшимда, қизамиқ чиққанида онам ечинтирганди.

Агар Эвелин вазирликда ҳам тўшакдагидай сергайрат бўлса, демак, ҳукумат унга бекорга амал бермаган экан.

Иккаламиз ҳам ҳолдан тойиб, анча пайтгача чурқ этмай ётдик. Бир маҳал аёл нариги ёнбошига ағдарилиб, каравот ёнига қўйилган столчадан сигарета олиб тутатди. Гугурт алангаси унинг сокин чеҳрасини ёритди.

— Чекасанми?

— Кашандамасман.

— Узоқ яшайсан. Дарвоқе, ёшинг неччида?

— Ўттиз учда.

— Айни қирчиллама пайтинг, — деди у. — Ажойиб ёш. Ухлаб қолма. Бир оз гаплашайлик. Ичасанми?

— Соат неччи?

— Роппа-роса томоқни хўллайдиган вақт. — У каравотдан тушиб, елкасига халатини ташлади. — Виски бўлаверадими?

— Айни муддао.

Эвелин халатини шилдиратиб меҳмонхонага кириб кетди. Соатимга қарадим. Ечинтираётганда эҳтиётлаб столча устига қўйган эди. Саранжом-саришта аёлга ўхшайди. Соатнинг ялтироқ ниллари тунги учни кўрсатарди. Беихтиёр ўтган кунги худди шу пайтгни эсладим: ҳисоблаш мошинасининг ғунғиллаши, ҳужранинг ўқўтмас ойнаси, тепадан чолиб тушиб, эшикни очишимни сўраган фоҳиша. Ҳамма нарсанинг вақт-соати бўларкан-да, ўйладим ичимда ва ҳузур қилиб керишдим.

Эвелин виски қўйилган иккита қадаҳни кўтариб келиб, каравот четига ўтирди. Ваннахона чироғи унинг пурвиқор чеҳрасига тушиб турарди.

— Яхши бўлди, — деди у вискидан бир хўплаб.—
Губоримни тарқатдинг.

— Ўйнашларингни ҳар доим шунақа қадрлайсанми? — сўрадим кулиб.

— Сен ўйнаш эмассан, Граймс. Сени хушахлоқ, ёқимли йигит деб атаган бўлардим. Кеча менга маъқул бўлиб қолдинг, қолаверса, қисқа муддатга бўлса ҳам меникига киришга журъат этдинг. Такрор айтаман, қисқа муддатга.

— Тушунарли, — гўлдирадим мен.

— Балки гапларимдан зериккандирсан, ҳар турли изоҳлар билан бошингни қотириш ниятим йўқ.

— Изоҳ на ҳожат, тунни яхши ўтказдик — шунинг ўзи кифоя.

— Ҳаётингда кам бўлганми бунақа воқеалар?

— Тўғрисини айтсам, кам бўлган.

— Худди рекламадаги тасвирлардай, сийратинг суратингга ўхшамайди.

— Кимга ўхшайман бўлмаса?

— Италия фильмларидаги кўрс, беодоб ва шармсиз жиноятчиларни ўйнайдиган актёрларга.

Илгари бунақа жиҳатларимни ҳеч ким пайқаманганди. Аксинча, мени камсуқум йигит сифатида билишарди. Ё сўнгги кунларда ўзгариб кетганман, ёки Эвелин Коутс пинҳоний моҳиятимни кашф этган.

— Тез кунда Вашингтонга қайтаман, — дедим унга. — Қўнғироқ қилсам майлими?

— Агар бундан афзал нарсани тополмасанг.

— Мен билан кўришишни хоҳлайсанми?

— Агар бундан афзал нарсани тополмасам.

— Намунча тошбағир бўлмасанг?

— Батгарман, Граймс, батгарман. Нима учун Вашингтонга қайтмоқчисан?

— Эҳтимол, сен учундир.

— Илтимос, яна бир қайтар.

Такрорладим.

— Баодоб йигитсан. Балки яна бошқа ишинг ҳам бордир?

— Ҳа, энди... — дедим салмоқланиб. Зарур маълумотни олиш учун қулай фурсатдан қандай фойдаланиш ҳақида ўйлардим. — Бир одамни қидиряпман.

— Ким экан у?

— Бир дўстим, тўсатдан ғойиб бўп қолди.
— Вашингтонда эканми?
— Шартмас. Шу мамлакат ичида ёки чет элда.
— Жуда сирли одам чиқиб қолдинг, ё нотўғри-ми?

— Вақт-соати келганда батафсил гапириб бераман, — дедим мен, лекин биламаники, ҳеч қачон бундай бўлмайди. Мен тақдирнинг тақозоси билан вазифаси яшириниб юрган одамларни қидиришга ҳам дахлдор аёлнинг тўшагига илиниб қолганимдан мамнун эдим. — Бу хусусий, жудаям нозик иш. Уни қай йўсинда қидирсамикин-а?

— Мурожаат қилишинг мумкин бўлган идоралар кўп. Масалан, солиқ бошқармаси, у ерда даромадлари тўғрисида ўзи тўлдирган охириги декларация бор, унда яшаш жойи ҳам кўрсатилади. Ёки ижтимоий таъминот бошқармаси, у ерда иш жойлари ёзилган ҳужжат сақланади. У ҳақдаги маълумотлар мажбурий ҳарбий хизмат бошқармасида ҳам мавжуд, тўғри, ҳозир улар эскирган бўлиши мумкин. Қолаверса, Федерал тергов бюросига кириб кўр. Лекин у маҳкамадан бир иш чиқиши қийин. Энди Давлат департаменти қолди. Ҳаммаси зарур одамлар билан алоқанг бор-йўқлигига боғлиқ.

— Топилади, — дедим мен. Юз минг долларим бўлгандан кейин топилмайдими? — ўйладим ичимда.

— Агар ўзинг изқувар бўлсанг, дўстингни топиш ундан ҳам осон. Барибир ҳамма йўллар Вашингтонда туташади. Бу ер ҳаётимизнинг саҳнаси. Томошаларда, имтиёзли кишилардан ташқари, ҳамма тик туради. Барча яхши жойларни актёрлар банд қилишган.

— Ўзинг ҳам актёрмисан?

— Менинг ролим беэён. Шаҳарнинг энг сўлим тўшақларидан шавққа тўла таҳсинлар эшитаман. Хи-жолат бўляпсанми?

— Сал-пал.

— Бунақа соддадил, бокира одамлар қаёқдан пайдо бўлади, ҳайронман! — У юзимни силади. — Лекин сенга раҳмат айтишим керак. Сенинг ижронг зўр бўлди. Ҳатто ғарбий штатдан сайланган анови сенаторниқидан ҳам зўр бўлди, номини айтмай қўя

қолай. Сенга қадар энг зўри ўша эди, шўрликни сўнгги сайловда йиқитишди, шундан таъсирланиб, бўшашди-қолди.

— Томоша иштирокчисиман деб ўйламагандим.

— Сен Вашингтондасан, бу ерда ҳамма ўз ҳунарини кўрсатиши ва ўзини ўйнаган ролидан мамнун кишидай тутиши лозим.

— Сен ҳам шунақамисан?

— Ўзингни гўлликка солма, азизим. Албатта, мен ҳам шунақаман. Вазирликда яна юз йил ўтирганимдан сенга нима фойдаю «Женерал моторс» ёки Бирлашган Миллатлар Ташкилотига нима фойда? Мен атиги умумий саҳнада иштирок этаман ва бошқалар каби, шундан завқланиб юраман, чунки бу шаҳар — бизга ўхшаганларнинг жойи. Лекин бир нарсага ишончим комилки, агар Вашингтондагиларнинг барига, президентдан тортиб то Давлат департаменти қоровулигача, йилига бор-йўғи икки ҳафта ўз хизмат бурчини бажаришига имкон беришса, Америка дунёдаги энг буюк мамлакатга айланарди.

Вискини охиригача ичдим, жудаям уйқум келаётганди, эсноқни аранг қайтариб турардим.

— О, — хитоб қилди Эвелин. — Зериктириб кўйдим шекилли.

— Асло, — дедим одоб билан. — Ўзинг чарчамадингми?

— Йўқ, — У халатини сидириб ташлаб, ёнимга ётди. — Бунақа ишдан чарчамайман. Лекин барвақт туришим керак, ишда тетик кўринмасам бўлмайди. — Пинжимга кириб, қулоғимни тишлади. — Қайтганингдан кейин албатта қўнғироқ қил.

Эрталаб соат ўнга яқин уйғондим, тўшакда бир ўзим ётардим. Дераза пардаси орасидан қуёш нури тушиб турарди. Столча устида ётган бир парча хатга кўзим тушди.

«Азиз меҳмон, мен ишга кетдим. Ширин уйқингни бузгим келмади. Ахлоқсиз замонамизда сендек покдомон ва софдил кишини учратганимдан бахтиёрман. Устара билан ёғуна қутида, апельсин шарбати музхонада, қаҳва идиши плита устида. Моҳир ижрочини тақдирлаш керак. Дўстингни топасан, деган умиддаман. Э. К.»

Сўнги жумладан кулгим қистади. Ваннахонага кириб, соқолимни олдим, кейин чўмилдим. Муздай сувдан уйқум буткул тарқаб, ўзимни тетик-бардам ҳис қила бошладим, ҳатто келганимга хурсанд ҳам бўлдим. Кўзгуга қарасам, юзим илгаригидан кўра тиниқлашгандай.

Меҳмонхонага қайтиб кирганимда димоғимга қовурилган гўшт ҳиди урилди. Ошхона эшигини очиб, шим кийган, свитерли, бошига шарф ўраган ёшгина жувонга кўзим тушди. У стол ёнида газета ўқиб ўтирар ва товада қизартирилган бир бўлак нонни эрмак қиларди.

— Салом, — деди у бошини кўтариб. — Кун бўйи ухларсиз, деб ўйлагандим.

— К-кечирасиз, — дедим мен хижолат чекиб. — Сизни безовта қилмоқчи эмасдим.

— Безовта бўлганим йўқ, — жавоб берди у жилмайиб. Кейин ўрнидан турди-да, музхонани очиб, апельсин шарбатини олди. — Эвелин қолдириб кетди. Ичингиз ёниб кетаётган бўлса керак-а? — деди у яна, худди шундай бўлиши керакдай. — гўштли қуймоқ тайёрлаб берайми?

— Овора бўлманг.

— Овораси нимаси! Бизда таомил шунақа. — У уч бўлак гўштни товага ташлади. Беихтиёр аёлга разм солдим: хушқомат, оёқлари узун-узун, тирсиллаб, шимини ёрвораман деб турипти. — Қанақа қилиб қовурай?

— Ихтиёрингиз.

— Менга қип-қизариб пишгани ёқади. — У бошқа товага бир бўлак ёғ солди, салдан кейин устига учта тухум чақиб ташлади. Ҳаракатлари енгил ва дадил эди.

— Исмин Бренда Морросси, — ўзини таништирди у. — Эвелин иккаламиз ижарада турамыз. Мен ҳақимда гапириб бердимми?

— Эсимда йўқ.

— Сиз билан андармон бўлиб қолган-да, — деди Бренда пинагини бузмай. Кейин иккита идишга қаҳва қуйиб, имо билан столга таклиф қилди. — Шошаётганингиз йўқми?

— Йўқ.

— Мен ҳам. Суратлар кўргазмасида ишлайман.

Соат ўн биргача биров қадам босмайди. Зўр иш-а, тўғрими? Дарвоқе, Эвелин исмингизни менга айтишни унутипти.

Ўзимни таништирдим.

— Эвелин билан кўпдан буён танишмисизлар? — сўради у бир қўлида қуймоқли товани айлантириб, иккинчиси билан ликопчага нон соларкан.

— Очигини айтсам, кеча кечқурун танишдик.

— Вашингтонимиз шунақа, — кулди Бренда. — Бу ерда фақат овоз йиғишади. Қанақалигининг фарқи йўқ — овоз бўлса бас. Аммо-лекин Эвелин икковларинг лаззатланаётган пайтдаги овозга етадигани йўқ.

— Ишонинг, — дедим қип-қизариб, — уйда яна биров борлиги хаёлимга келмапти.

— Албатта-да. Анчадан бери қулоғимга замбаракчиларникига ўхшаган тиқин сотволай дейман-у, ҳар гал эсимдан чиқади. Эвелин жуда оширворади — тўшакда ҳамма нарсани унутади, оҳ-воҳини эшитиб, баъзан ёнига қўшилиб кетгим келади.

Қовоғимни солиб, ерга қарадим.

— Кўрқманг, — деди хахолаб Бренда. — Лекин ундай қилмайман. Бу уйда нима номаъқулчилик қилсак ҳам, чегарадан чиқмаймиз. Агар бугун кечқурун Вашингтонда бўлсангиз, қайси меҳмонхонада эканингизни айтинг, физиллаб етиб бораман.

Ростини айтсам, шайтон васвасасига учишимга сал қолди. Бугунги тун узоқ мудраб ётган эҳтиросларим кўзини очиб юборганди. Беҳаёлик билан қилинган таклиф ҳам юрагимга қутқу солаётган бўлса ажабмас. Бу ҳолат мен учун янгилик эди. Тўғри, ўртоқларимнинг бошидан ўтган (ҳар ҳолда, менга гапириб беришган), лекин ўзим биринчи бор дуч келиб турибман. «Муқаддас Августин»да қилган ишимдан кейин бир кун олдин ўзим тўшагида бўлган аёлнинг дугонаси билан ётишдан бош тортармидим! Аммо ҳозир бошқа ташвишим бор — туғилиш гувоҳномасини топишим керак.

— Узр, бугун жўнаб кетаман.

— Афсус, — деди Бренда лоқайд бир оҳангда.

— Лекин тез қайтаман, — шундай дедим-у, шанба куни кечқурун Хейлникига таклиф этилганимни эслаб, тутилиб қолдим. — Якшанба куни қайтаман.

— Қайси меҳмонхонадасиз?

Тушунтирдим.

— Қўнғироқ қиламан, — деди Бренда. — Менга якшанба ҳам бўлаверади.

Банкда пулинг бўлгандан кейин, ўйладим кўчага чиққанимдан сўнг, ҳатто икки юз эллик чақирим наридан ҳам хуш бўй таратиб тураркан. Енгил одимлаб борарканман, ўзимга ўзим савол берардим: хўш, қандай яшаяпман? Беташвиш. Аини пайтда, нопок. Сийқа сўз, лекин шу тобда миямга бошқа сўз келмади. Ўттиз уч ёшни уриб қўйган бўлсанг-у, қандай одам эканингни билмасанг — бундан ёмони йўқ.

Рўпарамдан келаётган содда ва одми эркага аёлларга кўз ташлаб қўярдим. Наҳотки улар ҳам жиноят ёқасида туришган бўлса?

Меҳмонхонада омонатга топширган ҳамёним билан бирга ижарага мошина ҳам олдим. Юзталиклар солинган шу ҳамён бўлмаса, ҳозир нима қилган бўлардим?

Пенсильванияга борадиган йўлни юпқа муз қоплаган экан, шунинг учун жуда секин юрдим. Автомобиль ҳалокатига учраш менинг режамда йўқ эди.

О л т и н ч и б о б

— Илтимос, мистер Генри Граймсни чақирворинг, — дедим гўшакни кўтарган қизга.

Қиз кимлигимни сўради. Исминни айтгим келмади. Укасиман, деб қўя қолдим. Биз уч ака-укамиз, шундай бўлгач, маълум даражада ўзимни танитмадим, десам ҳам янглишмайман.

— Ким бу? Э, сенмисан, Дуг? Қайси шамол учирди, қаердасан? — гўшакдан акамнинг шодон овози эшитилди. У мендан етти ёш катта, бирга ўсганмиз, аммо кичкиналигимда қайсар, бадфеъл бола бўлган эканман. Қадрдон шаҳримдан чиқиб кетганимдан буён деярли кўришмагандик.

— Шу ерда, шаҳардаман. «Хилтон» меҳмонхонасида.

— Нарсаларингни йиғиштириб, дарров уйга кел. Меҳмонлар учун алоҳида хона ажратиб қўйганман. Жиянларинг эрталаб соат еттидан олдин уйғотиш-

майди, — деди акам кулиб. Унинг заиф товуши ҳисоблаш мошиналарининг шовқинига қоришиб кетаётганди. Генри бухгалтерияда ишлайди, шундай экан, тўхтовсиз ғала-ғовур улар эшитадиган доимий мусиқага айланиб қолган. — Ҳозир Магдега қўнғироқ қилиб, тушликка келишингни айтиб қўяман.

— Шошма, Хэнк, — унинг гапини бўлдим. — Озгина хизматинг зарур бўп қолди.

— Бош устига. Нима хизмат?

— Чет эл паспорти олмоқчи эдим. Шунга туғилиш гувоҳномаси керак экан. Сўровнома орқали олишга уч ҳафта вақт кетади, мен жуда шошяпман.

— Қаёққа кетяпсан?

— Чет элга.

— Қайси мамлакатга?

— Аҳамияти йўқ. Бир қараб кўр-чи, гувоҳномам онам вафотидан кейин сеникида қолган қоғозлар орасидамасмикин?

— Тушликка келганимда бирга қараб кўрамиз.

— Келганимни хотининг билмай қўя қолгани тузук.

— Нима учун? — сўради акам хавотирланиб.

— Ишдан сўраб, гувоҳномани меҳмонхонага олиб кела қолсанг бўлмайдими? Бирга овқатланардик.

— Нимага, ахир?

— Кейин тушунтираман. Келоласанми?

— Албатта. Олтидан кейин.

— Қаҳвахонага кел.

— Таниш маскан, — деди акам эски ичкилик-бозлардай хахолаб.

Гўшакни қўйдим-да, пойтахтдан олисдаги шаҳар меҳмонхонасининг бефайз хонасида каравот четига ўтириб, ўйланиб қолдим. Бу ёққа келишим шартмиди? Ундан кўра, сўровномани жўнатвориб, икки-уч ҳафта бирор ерда яшириниб ётсам бўлмасмиди? Йўқ, бўлмасди. Модомики, келажакдан умидим бор экан, ўтмишни унутмаслигим керак. Ўтмишни эса акам-сиз тасаввур қилолмайман.

Отам ўлганда Генри йигирма ёшда, оиладаги бошқа фарзандлар ҳали норасида эди. Шароит тақозосига кўра, у оила бошлиғи бўлиб қолди, мен унинг чизган чизигидан чиқмасдим. Бу ҳолат ҳатто менга ёқарди. Генри кенгфёъл, содда ва ақлли йигит эди,

мактабда яхши ўқирди (синфда доим аълочи, синфбоши, мактабни тугатганидан кейин эса ҳатто Пенсильвания университетининг стипендиясига ҳам илинган). У ҳар қандай ишга укувли, шу билан бирга, қўли очиқ бўлиб, укаларидан ҳеч нарсани аямасди, айниқса мендан. Ойим, Генри бадавлат бўлиш учун дунёга келган, деган гапни кўп такрорларди. Учувчи бўлишимга ойим қаршилик қилганда ҳам Генри ёнимни олган, ҳатто учувчилар мактабида ўқиш ҳақини ҳам ўзи тўлаган. Бу пайтда у дипломли бухгалтер бўлиб, яхши пул топар ва эртагина уйланган эди.

Кейинчалик учувчилар мактабига тўлаган пулини бўлиб-бўлиб қайтардим, лекин ўзи сўрагани йўқ. Акам билан кам кўришардик, бизни бир-биримизга боғлаб турадиган муштарак нарса кўп эмас эди, қолаверса, Генри ўзи билан ўзи овора бўлиб кетди: бола-чақа, хотиннинг хархашаси.

Ҳар замонда бир йиғилиб қолсак, хотини Магда, нега уйланмайсан, деб жонимдан безор қиларди.

Хуллас, акамнинг олдида бурчдор эканимни билардим, ундан узоқлашиб кетганимга эса ўзим айбдорман. Бинобарин, ҳужжат тайёрлаш билан боғлиқ расмиятчилик ҳозир мени бу ёққа келишга мажбур этганидан хурсанд ҳам бўлдим.

Акам қаҳвахонага кириб келганида анграйиб қолдим. Беш йил бурун ажралишганимизда, у бақувват, тик қомат эркак эди. Ҳозир эса... Йиллар унинг қаддини букиб, абгор қилиб ташлаганди. Сочи сийраклашган, қандайдир кулранг-кўнғир тусда. Кўзида тилла гардишли, шишалари катта-катта кўзойнак. Ним қоронғи қаҳвахонадаги столлар оралаб келаркан, уясидан чиқиб, атрофга олазарак назар ташлаётган ва андак хатарни пайқашни билан яна инига кириб кетишга тайёр турган жонворни эслатарди.

Ўрнимдан туриб, чақирдим.

Биз индамай қўл қисишдик. Генри ундаги ўзгаришни иллаганимни ва сир бой бермасликка уринаётганимни тушуниб турарди.

— Омадинг бор экан, дарров топдим, — деди у чўнтагидан конверт чиқазиб, менга узатаркан.

Конвертдан гувоҳномани олдим. Худога шукур, бу дунёда борлигим қонуний равишда тасдиқланди. Дуглас Трейнор Граймс, жинси эркак, АҚШда туғилган, Маргарет Трейнор Граймснинг ўғли.

Обдон сарғайган гувоҳномани кўздан кечираётган пайтимда Генри эски, тирсақлари ялтираб кетган пальтосини ечиб, стул суюнчиғига ташлади.

— Нима ичасан, Хэнк? — сўрадим ундан.

— Ҳар вақтдагидай, виски қўшилган коктейль, — жавоб берди Генри. Овози ўша-ўша — майин ва жарангдор, худди яхши кунларимиздан хотира сифатида авайлаб сақланаётган ёдгорликка ўхшайди.

— Менга ҳам, — дедим тепамизда нима буюришимизни кутаётган официантга.

— Оббо сен-ей, қайтибсан-да, а, худди адашган боладай.

— Унақамас. Нафасни ростлаб олиш учун тўхтадим, холос.

— Ҳозир учмаяпсанми?

— Ёзгандим-ку.

— Бор-йўқ ёзган хатинг шу бўлди. Тағин таъна қиляпти, деб ўйлама. — Акам қўлини кўтарган эди, сал-пал қалтираётганини сездим. Тавба, атиги қирқ ёшда-я. — Ҳамма ўзи билан овора, — давом этди у. — Кам кўришамиз, умр эса ўтяпти. Бир кун қараб-санки...

Буюрилган коктейлни келтиришди, уриштирдик. Генри бир кўтаришда стаканни яримлатди.

— Кун бўйи идорада ўтиргандан кейин... — қараб турганимни сезиб, қўшиб қўйди: — Жа-а диққина-фас иш-да.

— Ҳа, тушунаман.

— Қани гапир, нималар қилиб юрибсан? — деди Генри.

— Йўқ, олдин ўзингдан эшитайлик: Магда қалай, болалар-чи?

Акам оиласи тўғрисида сўзлаётган пайтда яна икки стакандан коктейль ичдик. Магда бебаҳо хотин, лекин чарчаган — ота-она ва ўқитувчилар уюшмасидаги ишидан ҳам, кечқурунлари стенографиядан дарс беришдан ҳам. Учала қизи бири-биридан ажойиб. Каттаси, ўн тўрт ёшлиси, ўтиш давридаги ҳамма болалардай, жуда асабий. Дўхтирга қаратмаса

бўлмайди. Кейин акам ҳамёнидан оилавий суратни чиқариб кўрсатди. Ҳаммалари кўл соҳилида, хотини ва болалари офтобда тобланган, баданлари таранг, шод-хуррам, Генри бўлса афтодаҳол, ғамгин, ҳал-пиллаган трусуда.

Кенжа укамиз Берт ҳақидаги янгиликдан таъбим хира бўлди.

— Сан-Диего радиосида ишлаяпти, ҳезалакларга бағишланган эшиттиришни олиб боради, — тушунтирди Генри. — Қизиқ, илгари унда бунақа қусур борлигини сира сезмагандик. Ё сен сезганмидинг?

Мен ҳам беҳабарлигимни айтдим.

— Начора, энди кеч, — ух тортди акам, — бизнинг замонамизда ажабланарли ери йўқ. Ҳар ҳолда оиламиздан шунақа фарзанд чиқиши... Отам гўрида тик турган бўларди. Аммо-лекин Берт омон бўлсин — ҳар байрамда жиянларига Калифорниядан совға жўнатади. Бу ёққа келгудай бўлса, қандай кутиб олишимни ҳам билмайман.

Турмушга чиққан синглимиз Чикагода яшаркан, иккита боласи бормиш. Шундан хабарим бор-йўқлигини сўради Генри.

— Турмушга чиққанини биламан, аммо болали бўлганидан беҳабарман.

— Буткул бегоналашиб кетдик, — деди Генри хўрсиниб. — Оилалар парчаланиб кетяпти. Бир неча йилдан сўнг менинг болаларим ҳам учирма бўлишадди, Магда икковимиз телевизор билан қоламиз. — У маъюс бош чайқади. — Бахтли келажак ҳақидаги орзуларим фирт сароб экан. Тўғри, битта тасалли бор. Тепада ўтирган анови ҳаромзодалар бирорта урушда қурбон бўлиши учун ўғлимни олиб кетишмайди. Уғлинг йўқлигига шукур қиладиган қанақа мамлакат бу? Шу ҳам бахт бўлдимиз?! — Генри тагин бош тебратди. — Яна ичамизми?

Менинг стаканим деярли тўла эди, аммо Генри яна икки стакан коктейль буюрди. Кайфи ошиши аниқ. Эҳтимол, бутун жумбоқнинг ечими шундир, лекин аниқ биламанки, фақат ичкилик билан ҳеч нарсани ҳал қилиб бўлмайди.

— Кларанинг турмуши ёмон эмас, — давом этди у. — Ҳар ҳолда хатларидан шундай хулоса чиқариш мумкин. Эри даллоллик биржасида нуфузли одам.

Кўлда хусусий қайиқлари бор. Тасаввур қиялпсанми? Энди ўзинг ҳақингда гапир. Ишларинг қалай?

— Овқатдан кейин гаплашамиз.

Ресторанда Генри мўл-кўл таом буюрди.

— Бир шиша винога қалайсан? — сўради у очи-либ-сочилиб, гўё миясига ажойиб фикр келгандай.

— Ихтиёринг, — жавоб бердим, гарчи винодан кейин аҳволи баттар бўлишини билсам ҳам. Бола-лиқдан унинг раъйини қайтармаганман.

Генри деярли овқат емади, винога ружу қилди. Ора-орада оила бошлиғи эканини эслаб кўяр, ўзи-ни тетик тутмоқчи бўлар, жиддий оҳангда гапи-ришга уринарди.

— Қани, ёрил, қаерларда юрибсан, нима иш қиялпсан? Бу ёққа нима сабабдан келдинг? Англа-шимча, менинг ёрдамим керакка ўхшайди. Бадавлат эмасман, лекин амал-тақал қилиб бўлса ҳам...

— Ҳеч нарса керак эмас, Хэнк, — дедим шоша-пиша унинг гапини бўлиб, — Пул мен учун муам-мо эмас.

— Шунақа дегин? — тажжубланди у. — Наҳотки?

— Менга қара, Хэнк, — стол оша қулоғига пи-чирладим. — Жуда узоққа кетяпман.

— Узоққа? Қаерга? Сен ҳар доим қаёққадир ке-тасан.

— Бу галгиси бошқача. Балки анча вақт қолиб кетарман. Олдин Оврупога бораман.

— Ишлаганими?

— Йўқ.

— Ишсиз юрибсанми?

— Илтимос, ортиқча саволларни берма, Хэнк. Номаълум муддатга кетяпман. Қайтиб кўришамиз-ми-йўқми — билмайман. Балки кўришмасмиз. Менга қилган яхшиликларинг учун миннатдорлик билдир-моқчиман. Ҳеч қачон унутмайман.

— Қўйсанг-чи, Дуг. Унутиш керак.

— Йўқ, унутмайман. Ахир отам ўлганда мен ати-ги ўн уч ёшда эдим.

— Отамдан озгина суғурта пули қолган эди, — деди гурур билан Генри. — Кўп эмас, лекин бизга жудаям асқотган. Заводда ишлайдиган оддий одам-дан бундан ортиқ нарса кутиш инсофданмас. У умр бўйи меҳнат билан пул топган. Ҳамма вақт оиласи

ҳақида ўйлаган. Ўша озгина суғурта пули бўлмаганда, ҳолимиз нима кечарди?

— Мен буни айтаётганим йўқ.

— Бу масалада бухгалтернинг гапига қулоқ сол.

— Отамни яхши эслолмайман. Жуда ёш эдим, бунинг устига, уни кам кўрардим. Назаримда, у уйга фақат овқатланиш учун келарди. Ҳатто чеҳрасини ҳам кўз олдимга келтиролмайман.

— Чеҳраси дейсанми? — такрорлади у. — Чеҳраси фақат ўзига суянадиган ҳалол-пок одамнинг чеҳраси. Ўтган асрнинг қиёфаси. Юзидан файз, нур ёғиларди. Лекин отам менга ёмон маслаҳат берди, — давом этди у, кайфи тарқай бошлаганди. — Бунақа маслаҳат ҳам ўтган асрга дахлдор. Нуқул: «Тезроқ уйлан, ўғлим», — дерди. Библияни қўлидан қўймасди, бизни черковга олиб борарди, эсингдами? Қизларга илакишиб юргандан кўра уйланган афзал, деган гапни кўп такрорларди. Мана, қариянинг сўзига кириб, эрта уйландим. Суғурта пулигами, унақамасми — ҳар қалай, қизларга илакишиб юрган яхши экан.

— Худо ҳаққи, қўй шу суғуртангни.

— Бир оғиз сўзинг, жигар. Овқатга сен таклиф қилгансан-а? Ҳақини ўзинг тўлайсанми?

— Албатта.

— Отамни тинч қўяйлик. У марҳум. Онам ҳақида ҳам гаплашмаймиз. У ҳам раҳматли бўлиб кетган. Икковлари шу оилани оёққа турғазиш учун куну тун тиним билишмаган. Мана, биримиз радиода ҳезлақларга эшиттириш олиб борамиз, иккинчимиз — арокхўр бухгалтер, у ҳам оиласи ташвишида ўзини ўтга-чўққа уради. Бу гапларни отамни руҳи шод бўлсин деб гапиряпман. Ҳар ҳолда тақводор одам эди. Хўш, Кларада каттакон қайиқ бор, Берт Калифорния соҳилларидаги болалар билан овора, менинг суянчигим — шиша, — у ғалати илжайди, — сенда-чи, сенда нима бор, укам?

— Ўзим ҳам билмайман.

— Билмасмиш! — хитоб қилди Генри. — Неччига кирдинг — ўтгиз иккигами, ўтгиз учгами? Шу ёшгача билмаса-я! Демак, бутун ҳаётинг ҳали олдинда. Мени ишим чатоқ. Шиша балоси етмагандай, кўзим ҳам хиралашиб қолди. Кўзи ожиз бухгалтерни тасаввур

қилоласанми? Беш йилнинг нари-берисида паттам-ни қўлимга тутқазишади.

— Ё раббий! — деб юбордим беихтиёр. — Мени ҳам шу дард туфайли учишдан четлаштиришган.

— Шунақами! — деди Генри. — Мен самолётни қулатгансан ёки бошлиғингнинг хотини билан дон олишгансан, деб ўйлагандим.

— Худо асрасин! Ҳамма ишқал тўр пардада. Шунинг дастидан бутун ҳаётим ўзгариб кетди.

— Ҳаммамиз шунақамиз, — телбаларча ҳиҳилади Генри. — Граймслар оиласининг пешонасига ёзилган қусур. — У кўзойнагини олиб, шилпиқ кўзларини артди. Қаншаридаги из ярага ўхшаб кўринарди. Кўзойнаксиз нигоҳи бўм-бўш, бирон-бир ифода йўқ. — Оврупога кетаман, деяпсан. Бадавлат ўйнашинг борми? Ўша олиб кетяптими?

— Асло.

— Маслаҳатимга кулоқ сол, ука, — бадавлат хотин топ. Ҳозирию ҳузурини ўйлама. Мана, менинг турмушим ҳавас қиладиган эмас. Хотиним мендан нафратланади.

— Илгари сира пайқамандим, Хэнк, — ростдан ҳам хотини Магда суратидан бунақа аёлга ўхшамасди. Уни бир неча бор кўрганман, эрини кафтида кўтариб юрадиган меҳрибон, ақлли хотиндай таасурот қолдирган эди.

— Сен тушунмайсан, укам, — деди Генри алам билан. — Мендан нафратланади. Сабабини айтайми? Унинг америкача ўлчовига кўра мен бир пақирга қиммат, омадсиз одамман. Дугоналари истаган пайтда янги кўйлак харид қила олишади, лекин у бундай қилолмайди. Уйимиз ўн йилдан буён таъмирлангани йўқ. Телевизордан қарзимиз бор. Мошинамиз эски. Мен оддий бухгалтерман, фирмада ишлайман. Бировларнинг пулини санайман — бор-йўғи шу. Дунёда энг ёмон нарса нима, биласанми? Бировнинг пули...

— Бўлди, Хэнк, илтимос, — унинг гапини бўлдим. Бунақа дийдиёга чидаш осон эмасди, айниқса, овқат устида. Яхшиям, қўшни столда ўтирганлар эшитишмасди.

— Халақит берма, ука, — деди Генри ёлворгандай. — Хотинимнинг айтишича, тишларим ёмон

эмиш, оғзимдан қўланса ҳид келарминш. Тиш дўхтирига боришга пулим бўлмаса нима қилай? Сатанг қизларим бири бирига гал бермай, тишларини тўғрилатишга қатнагани қатнаган. Жилмайганда кино юлдузларига ўхшаб кетишни орзу қилишади. Иннайкейин, беш йилдан буён унга яқинлашмаганимни юзимга солади.

— Нега унақа қиласан, ахир?

— Ярамай қолдим, — деди Генри ночор жилмайиб. — Бунинг сабаблари кўп. Айтганим билан сен тушунмайсан.

— Менга қара, Хэнк, — билагидан ушлаб, маҳкам қисдим. — Ўзинг гапга тушунадиган аҳволдамисан?

— Сал-пал, — ҳиҳилади у, кейин яна қовоғини уйди. — Қўлимни қўйвор.

Қўлини қўйвориб, ҳамёнимни олдим-да, ўнта юзталиқни ажратдим.

— Мана сенга минг доллар, — шундай деб, пулни пиджагининг кўкрак чўнтагига солиб қўйдим. — Қаерга қўйганимни унутма.

Генри оғир хўрсиниб, пулни чўнтагидан қайта чиқарди-да, ҳар битта юзталиқни стол устида кафти билан сийпалай бошлади.

— Бировнинг пули, — тўнғиллади у. Кайфдан асар ҳам қолмаганди.

— Қисқаси, эртага жўнаб кетаман, — давом этдим мен. — Узоққа кетаман, Оврупога. Вақти-вақти билан хабар қилиб тураман. Агар яна пул керак бўлса, жўнатаман. Маъқулми?

Генри пулни авайлаб тахлаб, ҳамёнига солди. Кўзидан тинмай ёш оқарди, кўз ёшлари кўзойнак остидан сизиб чиқиб, қонсиз, рангпар юзидан сирғалиб тушарди.

— Йиғлашнинг кераги йўқ. Азбаройи худо, йиғлама, — дедим уни юпатиб.

— Назаримда, бошингга кулфат тушади, — овози жуда ҳазин эшитилди.

— Эҳтимол. Нима бўлганда ҳам, кетаман. Агар бирортаси келиб мени суриштирса, сен билмайсан, кўрганинг йўқ. Бўптими?

— Хўп, — Генри бош ирғади. — Фақат битта саволимга жавоб бер, Дуг. Арзийдиган ишми ўзи?

— Ҳозирча бир нарса деёлмайман. У ёғини кўра-
миз. Ке, битгадан қаҳва ичайлик.

— Ичмайман. Қаҳвани қадрдон уйимда қимматли
хотиним билан ҳам ичавераман.

Ўрнимиздан турдик, пальтосини кийишга ёрдам-
лашвордим, кейин официант билан ҳисоб-китоб
қилдим, сўнг ташқарига йўналдик. Генри букчайиб,
бир ёнга қийшайганча бораркан, эшик олдига кел-
ганимизда мени олдинга ўтказди.

— Дарвоқе, — деди у тўхтаб. — Ўлими олдидан
отам нима деганини биласанми? Ҳамма ўғилларим-
нинг ичида Дугни яхши кўраман, деди. Орамизда
энг маъқули, энг софдили сенмишсан, — Генри-
нинг овозида ўкинч оҳанги бор эди, — тавба, ўлим
тўшагида ётган одам тўнғич ўғлига нима учун бун-
дай дедийкин-а?

Шундай деб, олдинга қараб юрди, эшикни очиб,
йўл бўшатдим, шунда, менинг чекимга нуқул эшик
очиш тушган экан-да, деган ўй ўтди кўнглимдан.

Кўча совуқ, шиддатли изғирин эсарди. Генри
кунишиб, шоша-пиша пальтосининг тугмаларини
қадади.

Уни маҳкам бағримга босиб, ҳали ҳўл юзидан
ўпдим, лабимда намақоб таъми қолди. Кейин такси-
га ўтқаздим. Таксичи моторни ўт олдиришга улгур-
май, Генри уни елкасига қоқиб тўхтатди, мен то-
мондаги ён ойнани туширди.

— Менга қара Дуг, — деб қолди у, — энди
топдим. Боядан бери сендаги ўзгаришнинг тагига
етолмай, гаранг бўлиб ўтирган эдим. Дудуқланмаяп-
санми?

— Йўқ.

— Қандай қутулдинг?

— Даволандим, — жавоб бердим мен. Бошқа нима
ҳам дердим?

— Зўр бўпти, боплабсан! Омадли йигитсан-да!

— Ҳа, энди... Хўп, яхши ётиб тур, Генри.

У ойнани кўтарди, такси жўнаб кетди. Акамни
олиб кетган машина орқасидан мунгайиб қараб қол-
дим. Ойим раҳматли, аканг бадавлат бўлиш учун
туғилган, дегани деган эди.

Меҳмонхонадаги хонамга қайтиб, телевизорни
ёқдим. Реклама кетидан реклама. Энг қизиги, мен

ҳатто кўлимни ҳам теккизмайдиган буюмларни кўз-кўз қилишарди.

Уйқумда ҳаловат бўлмади, ғалати-ғалати тушлар кўрдим: гоҳ қандайдир аёллар, гоҳ кимнингдир дафн маросими.

Телефон қўнғироғидан уйғониб кетдим. Соатимга қарасам, еттидан ошибди.

— Дуг, — гўшакдан акамнинг овози эшитилди. Мени бу ердалигимни ундан бошқа одам билмайди. — Дуг, кўришишимиз керак.

Ҳафсалам пир бўлди. Кечаги учрашув менга яна беш йилга етарди.

— Қаердасан?

— Пастдаман. Нонушта қилдингми?

— Йўқ, алабтга.

— Кутаман. — У жавобни ҳам эшитмай, гўшакни қўйди.

Генри қаҳвахонада бир ўзи қаҳва ичиб ўтирарди. Ташқари ҳали қоронғи. У ҳамиша барвақт турарди, шу боис, ота-онамдан нуқул мақтов эшитарди.

— Безовта қилганим учун узр, — деди у ёнига ўтиришим билан. — Кетиб қолмасингдан кўришмасам бўлмасди.

— Яхши, яхши. — Ҳали уйқум буткул тарқаманди. — Барибир яхши туш кўрганим йўқ.

— Кулоқ сол, Дуг, — тутилиб-тутилиб гапира бошлади у, — кеча пул берган пайтингда... айтувдингки... Тагин ношукурлик қиляпти, деб ўйлама.

Мен қўл силтадим.

— Бу ҳақда бошқа гаплашмаймиз.

— Айтувдингки... Яна пул керак бўлса...

— Ҳа, айтувдим.

— Демак, сенда...

— Бўлмаса гапирмасдим.

— Ҳатто... йигирма беш минг сўрасам ҳам берасанми? У бу рақамни айтганидан қизариб кетди.

Мен бир лаҳза иккиланиб қолдим.

— Агар жудаям зарур бўлса...

— Нимага кераклигини айтайми?

— Ихтиёринг, — жавоб бердим, кеча жўнавормаганимдан афсусланиб.

— Бу пул фақат менга эмас, иккаламизга керак.

Идорада ҳар хил мижозларнинг ҳисоб-китоби билан шуғулланаман. Яқинда ташкил топган кичкина бир компания ҳам бор. Иккита чаққон, удабурро йигитлар ишлашади. Иккови ҳам Массачусет институтидан. Катта бир ишни бошлаш ниятида юришипти. Миниатюралаштиришнинг янги тармоғига патент олиш учун ариза беришган. Бу тармоқ электрон жиҳозларнинг барча турларини ўз ичига қамраб олади. Лекин уларда маблағ йўқ. Ишни бошлаб юбориш учун камида йигирма беш минг доллар керак. Банкдан кредит сўрашган экан, рад этишибди. Уларнинг аҳволини биладан, чунки ҳисоб-китоб билан боғлиқ барча ҳужжатлари менинг қўлимдан ўтади, ўзлари билан ҳам гаплашдим. Хуллас, уларга шерик бўлиб, акцияларнинг учдан бирини қўлга киритишим мумкин. Компания бошқарувига аъзо бўладан, манфаатларимизни ҳамоя қилиш учун хазиначиликни ҳам ўзимда қолдираман. Компания маҳсулот бера бошлагач, улар шу заҳоти Амексга чиқволишади.

— Қаерга?

— Америка биржасига, — тушунтирди Генри, кейин менга ҳайратланиб қаради. — Шу пайтгача қаерда юрувдинг?

— Тупроқдан ташқари.

— Компания акцияларининг қиммати қанчалик кўтарилиб кетишини олдиндан тасаввур қилиш ҳам қийин. Улушнинг учдан икки қисми сеники, биттаси меники бўлади. Қалай, режам ёмонмас-а?

— Чаккмас, — жавоб бердим унга ва шу заҳоти йигирма беш мингдан умидимни узиб қўйдим. Менга сейфимда ётган нақд пулдан бошқа ҳамма нарсаси омонатдай туюларди.

— Олижаноб одамсан, Дуг. Бебаҳосан, — деди акам овози титраб.

— Қўйсанг-чи, — дарров гапини бўлдим. — Ҳамма қатори одамман. Чоршанба куни Нью-Йоркка келоласанми?

— Албатта.

— Пулни тайёрлаб қўяман. Нақд пул. Сешанба куни қўнғироқ қилиб, қаерда учрашишимизни айтаман.

— Нақд пул, дейсанми? — ҳайрон бўлди Ген-

ри.— Чек ёзиб бера қолмайсанми? Шунча пулни олиб юриш ноқулай.

— Ҳечқиси йўқ. Эплайсан. Мен чек ёзмайман.

Акамнинг туси ўзгариб кетди. У пулни олишни хоҳларди, жудаям хоҳларди, аммо тўғри, соддадил одам бўлгани туфайли, бу пулларни меҳнат билан топмаганимга ва улар ҳаром пуллар эканига энди унинг заррача шубҳаси қолмаганди.

— Сени қийнаб қўйишни истамайман, Дуг, — деди Генри базўр. — Кераги йўқ. Бошқа чораси топилиб қолар. — Бу сўзларни айтиш унга осон бўлмагани шундоқ сезилиб турарди.

— Ҳар кимнинг ихтиёри ўзида, — дедим кескин оҳангда. — Бари бир сешанба куни қўнғироғимни кут.

Генри, икки ўт орасида қолган одамдай, оғир хўрсинди.

Ниҳоят, Скрантондан жўнаб кетганимга хурсанд бўлдим. Вашингтонга олиб борадиган йўл ҳамон яхлаб ётарди. Бугун кечқурун Хейлникида бўладиган покер ўйинини эслаб, чўнтагимдаги тумор — кумуш долларни сийпаб қўйдим.

Мэриленд штатидан ўтадиган йўл қуруқ эди, тезликни оширганим учун мени тўхтатишди, аммо полициячига эллик доллар қистириб, қутулиб кетдим. «Муқаддас Августин»да жон таслим қилган мистер Феррис, балки ҳақиқий исми бошқачадир, америкача турмуш тарзини мустаҳкамлаш учун менга пулни аямай сарфлаш имконини яратиб қўйган эди.

Е т т и н ч и б о б

Вашингтонга етиб келганимда қош қорайиб қолганди. Президентлар ва генералларнинг ҳайкаллари, адолат ва қонун шарафига қўйилган ёдгорликлар — юнон-америка услубида бунёд этилган улкан ва шубҳали бу дахма туман пардасига ўралганди. Мен бугун тарк этган Скрантон бутунлай бошқа иқлим, бошқа мамлакат ва тараққиётнинг ўзга босқичига дахлдор шаҳардай туюларди.

Пойтахт кўчалари деярли бўм-бўш, ғира-шира

қоронғиликда шошмасдан сайр қилиб юрган яккам-дуккам йўловчилар кўзга чалиниб қолади. Кеча дўстим Жереми Хейл айтганидай, Вашингтон ҳафта охирида, ҳукумат тегирмонининг тоши тўхтагандан кейингина файзли кўринаркан. Жума оқшомидан то душанба куни эрталабгача пойтахтда демократиянинг қадр-қиммати ва фусункорлигига тўла эъти-мод қилиш мумкин.

Меҳмонхонада менга ёзилган хат ҳам, бирон-бир хабарнома ҳам йўқ экан. Хонамга кўтарилиб, Хейлнинг уйига қўнғироқ қилдим. Гўшакдан ёш боланинг қўнғироқдай овози эшитилди, шунда ичимда бир нарса узилиб кетгандай бўлди. «Дадажон, сизни сўрашяпти», — деб бийрон тилда сайраб турадиган ўғилчам йўқлигига қаттиқ ўксиндим.

— Хўш, қалай, бугун ўйин бўладими? — сўрадим Хейлдан.

— Э-э, келдингми? Жуда соз. Соат саккизда олиб кетаман.

Ихтиёримда уч соатга яқин вақт бор эди, миямга бир фикр келди: Эвелинга қўнғироқ қилиб уйда аёллардан қайси бири борлигини аниқласаммикин? Йўқ, мавриди эмас. Қайси бири бўлса ҳам фақат икки соатга бораман, дейишимга тўғри келади. Мен унақа эркаклардан эмасман.

Соқолимни олгач, ваннага иссиқ сув тўлдириб, хузур қилиб чўзилдим. Сўнгги кунларни хаёлимдан ўтказиб, ишим юришиб кетганидан хурсанд бўлдим. Ниҳоят, менга ҳам бахт кулиб боқди-я! Оппоқ буф чуллаган ваннахонада ётиб, «оқ чойнакка кўк қоп-қоқ» деган тез айтишни бир неча бор баланд овозда равон талаффуз этдим. Беш кеча-кундуздан бери дудуқланмаяпман. Ўзимни шифобахш чашмада чўмилиб, қўлтиқтаёқдан халос бўлган ногирондай ҳис этардим. Бунинг устига, Нью-Йорк банкининг ертўласида сақланаётган долларларим... Бу пуллар менга ажобтовур истиқболни ваъда қилаётгандай туюларди. Кейин, Эвелин Коутс тўшагида кечган тун... Хуллас, анови чолнинг «Муқаддас Августин» йўлагига жон бериши мен учун хосиятли бўлди.

Ваннахонадан қушдай енгил бўлиб чиқдим, ҳафсала билан кийиниб, ресторанга тушдим, иштаҳа билан овқатландим, олдинда жиддий қимор

ўйини борлиги сабабли, бир қўлтум ҳам вино ичмадим.

Хейл мени олиб кетиш учун кирганида чўнтагимдаги кумуш долларни яна бир сийпалаб қўйдим. Балки, ўликми-тирикми, иримчи бўлмаган қиморбозни сиз биларсиз, лекин мен унақасини эшитмаганман.

Бу гал ҳам кумуш тумор ёрдам бердими — аниқ айтолмайман, ҳар қалай илоҳий бир мўъжиза туфайлигина омон қолдик — Хейл Жоржтаун йўлида машинани шу қадар учириб борарди, биз ҳар шанба қиморбозлар тўпланадиган ўша шаҳардаги меҳмонхонага ошиқётгандик. Хейл қизил чироқдан ўтиб кетган бир чорраҳада тормозларнинг чийиллагани эшитилди, рўпарадан келаётган мошина тўқнашувдан ўзини аранг четга олиб қолди. Бир одам ойнадан бошини чиқазиб: «Ярамас қора таппилар!» — деб қичқирди. Тавба, бизни шунақа деяптими?

Коллежда ўқиб юрганида Хейл бунақа эмасди. Ҳамма уни рисоладагидай ҳайдовчи деб биларди.

— Узр, Дуг, — деди у. — Негадир шанба куни ўзимни занжирдан бўшагандай ҳис этаман.

Индамадим, лекин ичимда ўпкаси йўқ қиморбозлар тўдасига қўшилиб қолганимга иқроор бўлдим.

Чоғроққина хонада устига кўк мовут ёпилган айлана стол. Буфетда ҳар турли ичимликлар, муз, қадаҳ ва стаканлар. Хуллас, қартабоп муҳит. Бўлажак ўйинни кўз олдимга келтириб, олдиндан лаззатлана бошладим. Хонага кирганимизда, у ерда уч эркак билан бир аёл бор эди. Аёл орқа ўгирганча ўзига коктейль тайёрларди. Хейл мени эркакларга таништирди. Кейинроқ маълум бўлишича, улардан бири таниқли журналист, иккинчиси — Нью-Йорк штатидан сайланган конгрессмен экан. Бу одам президентлик сиёқи йўқ собиқ президент оқ соч, мўмин-қобил Гардингга ўхшаб кетарди. Ниҳоят, учинчиси, Мудофаа вазирлигида ишлайдиган Бенсон фамилияли ёшгина адвокат. Шу пайтгача таниқли журналист билан ҳам, конгрессмен билан ҳам танишиш бахтига муяссар бўлмаган эдим. Ижтимоий табақа зинапоясидан юқорига қўтариляпманми, пастга тушяпманми — ўзим ҳам билмасдим.

Аёл биз билан сўрашиш учун ўгирилиб қараган

эди, Эвелин Коутсни кўриб, ажабланмадим. Хейл мени таништиришга улгурмади.

— Биз танишмиз, — деди Эвелин бир туки ўзгармай. — Мистер Граймсни биламан. Сизнинг уйингизда танишганмиз, Жерри.

— Хотирам ишдан чиқипти,— гудранди Хейл. У негадир асабийлашар, ҳадеб иягини ишқаларди. Бу аҳволда ютқизишдан боши чиқмайди, ўйладим ичимда.

Эвелин новвотранг свитер билан таранг кўк шим кийиб олганди. Ешлигида, афтидан, ўғил болалар билан беармон футбол ўйнаган бўлса керак. Стол атрофига ўтириб, ўйинда ютуқни ҳисоблаш учун ишлатиладиган соққаларни санаётганимизда фақат унинг қўлида стакан бор эди. Эвелин чаққон ҳаракат билан соққаларни олдига териб қўйди.

— Эвелин! — хитоб қилди столнинг нариги томонидан Бенсон, конгрессмен қарталарни тарқатаётганда. — Лоақал шу бутун бизга шафқат қилинг.

— Бир оғиз сўзингиз.

Назаримда, адвокатнинг бу гапида жиндай хушомад ҳам бор эди. Унинг обдон тобланган, такаббуруна овози менга ёқмади. Аммо қартани қўлга олганимдан кейин, ҳар хил ўйларни миямдан чиқазиб ташладим.

Ўйинни вазминлик билан бошладик, ҳеч ким чурқ этмасди, фақат қарта тарқатилаётган пайтдагина бир-икки луқма эшитилиб қоларди. Хейлнинг айтишича, буларнинг ўйини мўътадил бўлиб, бир ўтиришда ҳеч ким минг доллардан ортиқ ютқизмас экан. Агар бойвучча хотини бўлмаганда, бунақа ўйинни ўла қолса мўътадил демасди.

Эвелин пихини ёрган қиморбоз экан. Иккита саккизликка каттагина банк кўтарди. Қизиғи шундаки, ютганда ҳам, ютқизганда ҳам юзидаги ифода ўзгармайди, ҳеч нарса бўлмагандай, бамайлихотир ўтираверди. Унга қараб туриб, шу аёлнинг тўшагида бўлганимга ақлим бовар қилмасди.

Озгина фарқ билан шу оқшомдаги энг катта банкни кўтардим. Илгари киссамга бунчалик йирик ютуқ кирмаганди, бинобарин, ўйинни шошмасдан, хотиржам давом эттиравердим, бўлар-бўлмасга таваккал қилмадим, кўнглим чопмаганда эса дарров ўйиндан чиқиб кетардим.

Хейл таниқли журналист билан конгрессмен ҳақида гапирганда, булар биз учун «жиш» деган эди. Рост айтган экан. Иккаласи ҳам ўйинга жон-жаҳди билан киришиб кетар ва ҳар гал ютқизарди. Шундан кейин уларнинг мутахассис сифатидаги қобилиятларига ҳам шубҳа қила бошладим. Ҳар ҳолда, журналистнинг репортажларига бўлган ишончим йўқолди, конгрессменни эса, бажонидил овоз бериш ҳуқуқидан маҳрум қилган бўлардим.

Даврадаги вазият дўстона эди, ҳатто ютқизганлар ҳам сир бой беришмасди. Уч йиллик танаффусдан сўнг, айниқса, мен хузур қилаётгандим. Фақат Эвелиннинг ўзини тутиши сал ғашимни келтираётганди. У томондан бўладиган бебилиска ишора, бир лаҳзалик маънодор нигоҳ ёки табассумни илғашга ҳарчанд уринмай, у парвойи-палак эди. Эвелиннинг бу ҳолати иззат-нафсимга тегаётганига қарамай, ўйинда хушёрликни бой бермадим, ҳатто бир гал унинг қартасини уриб, банкдан маҳрум қилганимга хурсанд ҳам бўлдим.

Соат иккига яқин ўйинга яқун ясалди. Фақат Эвелин иккаламиз ютибмиз. Конгрессмен ўртани ҳисобкитоб қилаётган пайтда чўнтагимдаги кумуш долларни мамнуният билан сийпалаб қўйдим.

Официант газак келтирди, ҳаммамиз тамадди қилишга ўтдик. Ҳар шанбани мана шунақа хонада, телефонлари, яшаш жойлари, феъл-атвор ва ҳазил-мутойибалари беш қўлдай маълум бўлган мана шунақа дўстлар даврасида ўтказсам қанийди! Бир кўнглим, ютқизиқни қайтариб олишларига имкон бериш мақсадида келаси ҳафта яна тўпланишни таклиф этмоқчи ҳам бўлдим. Нима қипти, ҳукумат амалдорлари ҳимоясидаги мана шундай шинам қиморхонада илдиз отсам ёмонми? Лекин илдиз отолармикинман? Агар Эвелин Коутс шу пайтда тишининг оқини кўрсатиб қўйса, янаги ҳафта келишга ваъда берворишим ҳам ҳеч гап эмасди. Аммо у мен томонга қайрилиб ҳам қарамади.

Мен билан бир четда икки-уч оғиз гаплашишига шароит яратиш ниятида хонанинг нариги бурчига бориб, ҳавони янгилаш баҳонасида деразани очдим. Барибир эътибор бермади.

Вой қанжиғ-эй, меҳмонхонага қайтганда кўнги-

роқ қилади, деб ўйлаяпсанми?! Овора бўласан! Унинг уйида анови рангпар, салқи юз адвокатнинг ётишини кўз олдимга келтирдим. Телефон жиринглайди, Эвелин эса, ким қўнғироқ қилишини била туриб, мағрурона табассум билан беписанд сўз қотади: «Қўнғироқ қилаверсин, ўлиб кетмайдими!» Аёллар бобида қатъиятсизман. Бирорта аёлга тик қараб гапирмаганман. Шунинг учунми, Эвелиннинг диққатини тортиш мақсадида деразани тарақлатиб ёпдим.

Бу орада таниқли журналист билан конгрессмен Вашингтондаги сиёсий муҳит хусусида баҳсга киришиб кетишди. Журналист президентни Америка матбуотини таҳқирлашга уринаётганликда айблади. Почта харажатларини ошириш орқали газета ва журналларни синдирмоқчиймиш, информация манбаъларини ошкор этишдан бош тортган репортёрларни турмага тикаётганмиш, ҳукуматга ёқмайдиган материалларни эълон қилгани учун телевизион ва радиостанцияларни имтиёздан маҳрум этишга уринаётганмиш, — хуллас, сийқаси чиқиб кетган даъволар. Бунақа гап-сўзлар газетани кам ўқийдиган мендай одамнинг ҳам жонига тегиб кетган. Шуниси қизиқки, бир-бирига зид далиллар исканжасида туриб ҳам бу жаноблар ниманидир ёқлаб ёки нимагадир қарши овоз беришаверади. Конгрессмен бошини ҳам қилволиб, нуқул пуч сўзларни қалаштириб ташлаётганди. Шуниси ҳам борки, ҳарчанд жон-жаҳди билан баҳслашмасин, одоб доирасидан чиқмасди. Менимча, ҳар қайси сайловда бировнинг кўрсатмасига биноан, партиявий йўл-йўриқлардан келиб чиқиб, овоз берса кераг-ов. Унинг мулоҳазаларини эшитиб туриб, бу конгрессмен республикачими, демократми ёки Маонинг издошими — билиб бўлмасди.

Эвелин Уотергейт можаросидан гап очиб, бу воқеа президентнинг бошига етади, деганида, таниқли журналист шу заҳоти унинг оғзига урди:

— Бекор гап, у жудаям уста одам, мана кўрасиз, иш ёпди-ёпди бўлиб кетади. Мабодо май ойида шунақа десангиз, ҳамма: «Уотергейт? Нима ўзи у?» — деб ёқасини ушлайди. — У комил ишонч билан сўзларди. — Биз очиқдан-очиқ фашизмга қараб кетяпмиз. Технократлар шунга замин яратишди. Аммо вақт-соати келганда ўзларини четга олиб қолишла-

ри ҳеч гап эмас. Бир куни уйқудан уйғониб, Пенсильвания кўчасида танкларга, уйларнинг томида турган пулемётларга кўзим тушса, асло ажабланмайман.

Лекин бу башорат унинг мен ўқиган бирорта мақоласида учрамайди. Нима ҳам дердим, агар батамом ишончли, ниҳоятда махфий кароматгўйликни эшитмоқчи бўлсангиз, Вашингтонга келинг.

Бу айбловлар Пентагонда ишлайдиган адвокатга заррача таъсир қилмади. У оғир-вазмин, кўнгли очиқ, вазиятга тез мослашувчан улфат йигит эди.

— Эҳтимол, бунинг ваҳима қиладиган жойи йўқдир, — деди у. — Матбуотимиз масъулиятсиз бўлиб кетди. Шунинг учун ҳам Осиёдаги урушда ютқиздик. Матбуот оммани президентга, вице-президентга қарши қайрайди, ҳокимиятнинг барча бўғинларига нафрат билан қарайди, шу боис мамлакатни бошқариш тобора мушкул бўлиб бормоқда. Эҳтимол, сиз айтган ўша технократларга бир неча йил муддатга назорат жilовини берган маъқулдир, шунда мамлакатимиз оғир вазиятдан чиқиб кетиши мумкин.

— О, бизнинг Жек жудаям эътиқодли-да, — суҳбатга қўшилди Эвелин, — Пентагоннинг овози бу. Тутуриқсиз гаплар булар!

— Ёзув столимга ҳар куни келиб тушадиган ҳужжатларни кўрганингизда менинг сўзларимни тутуриқсиз демасдингиз.

— Мистер Граймс, — Эвелин совуқ жилмайиб, менга юзланди, — сиз Вашингтон бўтқаси ичида-массиз. Сиз бу ерда софдил Америка халқининг вакили сифатида ўтирибсиз. Қани, омманинг оддий донишмандлигини сизнинг оғзингиздан эшитайликчи...

— Эвелин, — Хейл уни тўхтатди, назаримда, «Бу киши меҳмон-ку», — демоқчи бўлди.

Унга ижирғаниб қарадим, мени ифвога чорлаши, ўзининг нопок ниятларига шерик қилишга уриниши гашимни келтирди.

— Софдил вакил сифатида шуни айтмоқчиманки, бу гапларнинг бари сафсата, — дедим мен. Шу лаҳзада унинг виски қуйилган қадаҳни ушлаб, каравот четида қип-яланғоч ўтирганини ҳамда Вашингтондагиларнинг ҳаммаси топширилган ролни ижро

этувчи актёрлар деганини эсладим. — Сизлар енгил-табиат одамларсиз. Сизлар учун бу фақат ўйин. Аммо софдил америкаликлар учун ўйин эмас, ҳаёт бу, сизларга алоқаси йўқ солиқлар ва бошқа кўпдан-кўп укубатлар бу. Орангиздаги келишмовчилик бейсбол командаларининг кийимидаги фарқдан ортиқ эмас. Бу фарқ қайси команда олдинда бораётганини билиш учунгина керак. Аслида эса, бир хил ўйин. — Гапларимга ичимда ўзим ҳам таажжубландим, чунки илгари ҳеч қачон бунақа мулоҳазаларни сиртимга чиқазмаганман. — Агар сизларни бошқа командага таклиф этишса, олдинги кийимни дарров ечиб ташлаб, тепага кўтарилиш учун шу заҳоти янгисини кийволасизлар.

— Битта саволимга жавоб берсангиз, Граймс, — деди адвокат одоб билан. — Кейинги сайловларда қатнашдингизми?

— Ҳа, шунақа аҳмоқлик қилдим. Лекин иккинчи қайтарилмайди. Кап-катта одамга ярашадиган иш эмас бу.

— Мени маъзур тутасизлар, дўстларим, — сўз қотди Эвелин, — орамизда шундай соддадил сиёсий файласуф борлигини билмаган эканман.

— Бу кишининг фикрларини бутунлай рад этмоқчи эмасман, — деди адвокат. — Лекин ўз командасига содиқ бўлишнинг нимаси ёмон? Ютиб турган бўлса, албатта, — қўшиб қўйди у кулиб.

Шу пайт конгрессмен ҳисоб-китобни тутатиб, бошини кўтарди. Ҳозирги суҳбатни эшитиб турган бўлса ҳам ўзини ҳеч нарсани англамаганликка солди. Кейинги ўн йил ичида бунақа мавзудаги баҳсларга қўшилганига ишониш қийин.

— Хуллас, бу ёғи тайёр. Эвелин уч юз эллик беш доллар, Граймс — бир минг икки юз етти доллар ютди. Чек дафтарчаларини чиқазинглар, — эълон қилди конгрессмен.

Ютқизганлар ҳазил-ҳузул билан чек ёзиб беришди, айниқса, ҳамманинг чўнтагини қоқиб олган меҳмонни бошлаб келгани учун Хейл шаънига қизиқ-қизиқ гаплар бўлди. Лекин ҳеч ким ортиқча гап қилмади.

Чекларни киссамга соларканман, мен ҳам пинагимни бузмадим. Ташқарига чиққач, конгрессмен ва

таниқли журналист билан пала-партиш хайрлашдик. Улар таксига ўтиришди. Адвокат, йўлимиз бир, сизни ташлаб ўтаман, деб Эвелиннинг қўлтиғидан олди. Хейл машинасига ўтирди, мен адвокат билан Эвелин бекатдан жўнаб кетгунларича орқаларидан қараб турдим. Улар зим-зиё тун қаърига кириб боришаркан, кулоғимга Эвелиннинг майин кулгиси чалинди.

Хейл чурқ этмасди. Бир чорраҳада қизил чироққа тўхтаганимизда бирдан сўраб қолди:

— Вашингтонда яна қанча турасан?

— Паспорт олгунимча.

— Кейин қаёққа кетмоқчисан?

— Харитага қарайман. Оврупога кетсам керак.

Кўк чироқ ёнди, Хейл газни босди.

— Ё парвардигор, — деди у энтикиб, — қанийди, сен билан бирга жўнаворсам, бошим оған томонга қараб кетсам... — У худди озодликда юрган одамга ҳавас қилаётган маҳбусдай гапирарди. — Пойтахтимиз нақд ботқоқликнинг ўзи. Ҳеч бўлмаса, Пентагонда ишлайдиган анови ширин-чучмал аблаҳ Бенсонни олайлик. Ҳукумат идорасида ишламаётганингга шукур қил.

— Нималар деяпсан? — сўрадим, ростдан ҳам унинг ниятини англамай.

— Агар шунақа идорада ишласангу ҳамкасбларингдан бирортаси бугун айтган гапларингни бошлиқларга етказса, нима бўлишини биласанми?

— Партия ва сайловлар ҳақидаги гапларимними? — сўрадим андак истеҳзо билан, лекин ичимдан қиринди ўтиб кетди. — Ҳазиллашдим-ку. Унга жиддий тус бериш керак эмас.

— Бу шаҳарда ҳазиллашма, дўстим, — деди у қовоғини уйиб. — Айниқса, бояги одамлар билан. Улар ҳазилни тушунишмайди.

— Мен келаси шанба ҳам ўйнамоқчи эдим-ку.

— Кераги йўқ. Тезроқ жўнаб қол. Ўзим ҳам тупканинг тагига бўлса ҳам кетворишга тайёрман.

— Тўғриси, департаментинглар нима иш билан шуғулланади, билмайман, лекин ўзинг бошқа жойга ўтказишларини сўрасанг бўлмайдими?

— Бўлади, — деди Хейл сигаретани эзгилаб. — Балки сўрарман ҳам. Ишхонамда менга шубҳа билан қарашади. Кечаю кундуз назорат қилиб туришади.

— Сенга ишонишмайдами? Сираям ўйламагандим.

— Икки йил Таиландда бўлдим. У ёқдан икки марта хуфия йўл билан ахборот жўнатган эдим, — у захарханда қилди. — Секингина жойимдан жилдиришди. Департаментдан тузуккина лавозим билан чиройли котиба беришди. Ҳатто маошимни ҳам ошириб қўйишди. Бари лаънати қайнотам туфайли. Бу менга берилган сабоқ эди: итоаткор бўл, акс ҳолда... — У яна хаҳолади. — Тавба, қачонлардир дипломатик хизматга кирганимни нишонлаган пайтим ҳам бўлган. Энди билсам, фирт бемаъни иш экан. Мен тайёрлаган маълумотномаларни бир ўқиганингда эди... Гўё мендан донишманд, мендан адолатпараст одам ер юзида йўқдай. Аслида ўша маълумотномада ёзилган гапларни ҳамма газеталарда ўқиш мумкин. — У сигаретани фикимлаб, улоқтириб юборди. — Биз Бенсонга ўхшаган юлдузни бенарвон урадиган олғир адвокатлар асрида яшаяпмиз. Баъзан ўзимни ахлатга ботган одамдай ҳис этаман. Тишларини тозалайман, оғзимни чайман, чўмиламан, лекин фойдаси бўлмайди.

— Шунақа дегин... Ҳаётингдан мамнунсан, деб ўйлагандим.

— Четдан қараганда шунақа, — деди Хейл. — Ўзимни шундай тутишим керак. Аслида, усти ялтироқ — ичи қалтироқман. Ҳаётим буткул ёлғондан иборат. Ҳукуматимиз ҳам ёлғончилар ҳукумати, бу соҳада ҳар биримиз катта тажрибага эгамиз. Мана мен ҳам армони йўқ давлат амалдориман, оила бошлиғиман, куёвман, икки фарзанднинг бахтиёр отасиман... Эҳ, бу гапларни сенга нима учун гапиряпман? Ўзингни ташвишинг етарли бўлса...

— Шунчалик экан, шартга қўл силтаб, кета қолмайсанми? Бошқа иш қуриб қоғтими?

— Нима иш қиламан? Галстук сотаманми?

— Дурустроқ иш топилиб қолар, — эътироз билдирдим унга. Нью-Йоркда тунги дарбонлик ўрни ҳозир бўшлигини айтворишимга сал қолди. — Кет, бир-икки ой у ёқ-бу ёқни суриштир, иш топилади.

— Тушунсанг-чи, бир тийин пулим йўқ. Маошим ҳаражатларнинг ярмини қошлашга аранг етади. Қолгани қайнотамнинг гарданида. Мени Осиёдан чи-

қарворишганда мазаси қочиб қолди. Агар ҳозир ишдан бўшайман, десам, қизини шартта ажратволади, болаларимдан ҳам айиради... Ке, қўй шу гапларни.— Хейл мошинани секинлатди, сезиб турибман, уйига боргиси йўқ, яна ўша оила хархашаларига рўпара бўлишга шошадими!

— Менга қара, Дуг, — деди у мен яшаётган меҳмонхонага яқинлашганимизда. — Бир оғайнигарчилик қилмайсанми?

— Бош устига.

— Эртага кечки тамадини бизникида қилсак, — давом этди у, — хотинимнинг олдида чанғи сайридан гап очасан. Кейинги ойнинг бошларида Вермонтга чанғи учгани бораман, оғайнимни ҳам олиб кетаман, дейсан.

— Лекин мен бу ерда бўлмайман-ку.

— Аҳамияти йўқ, — шоша-пиша эътироз билдирди Хейл. — Шу гапни айтсанг бўлди. Вақт-соати келганда ўзим жўнаб кетавераман.

— Сенга баҳона керакми?

— Жиддий масала бу. Бир қиз бор...

— Ўҳ-у!

— Нега «ўҳ-у» дейсан, — кулиб юборди у. — Унақа одамга ўхшамайманми?

— Тўғриси, ўхшамайсан.

— Рост. Уйланганимдан бери биринчи марта шунақа бўлиши. Хаёлимга ҳам келмаганди бу нарса. Нима бўлди-ю, севги домига илиниб, эс-ҳушимни йўқотдим. Ўғринча учрашиб турамиз, гоҳ бир соатга, гоҳо бир неча минутга. Шундан иккаламиз ҳам асабийлашамиз, айниқса, ҳамма бир-бирини пойлайдиган шаҳарда осонмас. Доим бирга бўлгимиз келади. Хотинимга биров чақиб қўйишидан кўрқиб, жоним ҳалак. У билмаслиги керак, лекин бир кунмас-бир кун ҳидини олади-да. Сабрим тугаб, ўзим оғзимдан гуллаб қўйишим мумкин. Бу ерда ҳасратлашадиган одамим йўқ. Дардим ичимда. Шу даражада севиб қоламан, деб ўйламагандим. Кимлигини биласанми?

Эвелин Коутснинг номини эшитишдан чўчиб, юрагим тақа-пука бўлиб кетди.

— Котибам. Мелани Шварц.

— Аҳволингни энди тушундим. Гўзал қиз.

— Гўзал ҳам гапми?! Шу кетишда давом этаверса, охири нима билан тугайди — ҳайронман. Бир-икки ҳафтага шаҳардан чиқиб кетамиз. Бир кунга бўлса ҳам бирибир кетамиз. Уйланганимга ўн йил бўлди, ажрашиш ниятим йўқ. Хоҳламайман... э, нега сени шахсий ишларимга аралаштиряпман!

— Эртага бораман.

Хейл индамади, мошинани меҳмонхона олдида тўхтатди.

— Соат еттига кел, — деди ниҳоят, мошинадан тушаётганимда.

Лифтда кўтарилаётиб, Вашингтон ҳам Скрантондан қолишмас экан, деган ўй кечди кўнглимдан.

Уйқуга ётарканман, телефонга қарамасликка ҳаракат қилдим. Алламаҳалгача ухлаёлмадим. Кўнғироқни кутган бўлсам кераг-ов. Аммо телефон жирингламади.

Кўнғироқдан уйғониб кетдимми ёки уйғоқ ётувдимми — аниқ билмайман. Эрталабгача алмойи-жалмойи тушлар кўриб чиқдим. Кўланкага ўхшаган аллақандай кимсалар қувди, улардан қоронғи ўрмон ичига қочдим, чопавердим-чопавердим, бир маҳал қуёш нуридан чароғон бўлиб ётган қандайдир харобага дуч келдим ва уйғонганимдан севиниб кетдим.

Хейл кўнғироқ қилди.

— Уйғотвордимми?

— Йўқ.

— Биласанми, оғайни, бугунги учрашувни қолдиришга тўғри келади. Хотинимнинг айтишича, меҳмондорчиликка таклиф этилганмишмиз, — деди у хотиржам оҳангда.

— Бўпти, майли, — жавоб бердим хурсанд бўлганимни сездирмасликка тиришиб.

— Бундан ташқари, ҳалиги гап бор-ку... — шовқин аралашиб, у ёғини эшитиб бўлмади.

— Нима шовқин? — бақирдим унга, кейин Вашингтонда телефондаги суҳбатлар ёзиб борилиши ҳақидаги сўзларни эсладим.

— Болаларим билан ҳайвонот боғидамиз. Арслон ўқирапти. Келмайсанми?

— Бошқа сафар, — таклифни рад этдим. — Ҳали кийинганим ҳам йўқ. — Кечаги ошиқона дийдиёларидан сўнг уни якшанбани фарзандларига бағишла-

ган садоқатли ота қиёфасида кўришга тоқатим йўқ эди. Оила икир-чикирларига яхши тушунмайман, лекин болаларни алдашда иштирок этишни ҳам хоҳламайман.

— Бўлмаса, эртага эрталаб ишхонамга кел, туғилиш гувоҳномасини олишни унутма.

— Бўпти.

Арслон яна ўқирган эди, гўшакни қўйиб қўйдим.

Телефон такрор жиринглаганида душ остида эдим, ҳамма ёғим жиққа ҳўл, совун кўпиги — шу аҳволда ваннадан чиқиб, гўшакни кўтардим.

— Роса кутдим, — Эвелиннинг овози эшитилди.— Уйдан чиқиб кетяпман. Кеча ўйиндан кейин ёки бугун эрталаб кўнғироқ қилсанг бўларди, — у иззат-нафси таҳқирланган аёлдай гапирарди.

— Хаёлимга келмапти, — дедим ўзимни гўлликка солиб. Кўрпага сув томмаслиги учун бошимни орқага ташладим. — Кейин, кеча сени биров илиб кетувди, шекилли.

— Ҳозир нима қиляпсан? — сўради Эвелин сўзларимга эътибор бермай.

— Чўмиляпман, — жавоб бердим унга, лекин телефонда гаплашиш осон бўлмаётганди: сочимдан тўкилаётган совуқ томчилар этимни жунжиктирар, совун кўпиги кўзларимни ачитарди.

— Одобли йигитсан-да, — деди у кулиб. — Душ остидан телефонга чопганингни қара. Мен кўнғироқ қилаётганимни кўнглинг сезган-да, а?

— Эҳтимол.

— Тушликка таклиф этсам бўладими?

Узоқ иккиланмадим. Барибир кун бўйи нима ҳам қилардим. Рози бўлдим.

— «Трейдер Вик»да учрашамиз, — деди Эвелин.— «Мейфлауер»даги кичкина полинез ресторани. Ним қоронғи, уйқусиз тундан кейин кўзларимнинг остида пайдо бўлган халтачаларни яшириб туради.

— Албатта, — шундай деб, аксириб юбордим. Эвелин хахолаб кулди.

— Бор, чўмил, — деди у, — кейин яхшилаб артин. Тагин республикачиларимизга тумовинг юқиб қолмасин.

Гўшакни қўйиб, яна аксирдим. Ваннахонани тус-моллаб топдим. Совун аччиғидан кўзларимни очол-

масдим. Яхшиям ресторан ним қоронғи экан. Кўзларим дам олади. Негадир Эвелин Коутс билан учрашганда ҳамма вақт гижинглаб туришим шартдай туюлаверади.

Биз хира ёритилган залда овқатландик, официант — хитойликми, малайзияликми, таитиликми — билиб бўлмайди, қаҳвамизга зангори алангадай жило бериб турган ром кўшаётанда:

— Граймс, сен ниманидир яшираётган одамга ўхшайсан, — деб қолди бирдан Эвелин.

Хайрон бўп қолдим. Шу пайтгача суҳбатимиз бегидир кечаётганди. Биз таом ҳақида, винолар ҳақида (у учта катта-катта қадахдаги ўткир ромни кўз юрмай ичиб юборди), кечаги ўйин ҳақида (у менинг ўйинимни мақтади, мен уникини), Вашингтондаги турли хил ижтимоий қатламлар тўғрисида гаплашдик, — хуллас, хушфеъл ва сўзамол аёл овлоқ ердан келган суҳбатдошини зериктириб қўймаслик учун бир соат давомида бор ҳунарини ишга солди. Эвелин дид билан кийинган эди. Эғнида хушбичим тивит костюм билан ёқаси тик яшил блузка. Тилларанг сочлари елкасига сочилиб турибди. Ўзим кам гапирдим, мени нима учун чақирганига қизиқаётганимни сездирмадим, албатта. У ҳам бирга ўтказган кечамизга заррача ишора қилмади.

— Ҳа, сен бир нарсани яширяпсан, — такрорлади у.

— Нималар деяпсан, тушунмаяпман, — елкамни қисдим мен.

— Ҳақлигимни сезиб турибман, — давом этди Эвелин. — Сени учинчи марта кўряпман, лекин кимсан, қаердан келгансан, Вашингтонда нима қилиб юрибсан, касб-коринг нима, кеча кечаси нега қўнғироқ қилмадинг — ҳеч нарсани билмайман. — У сунъий жилмайиб, олдида турган ромдан хўплади. — Мен билан бир ҳафтада уч марта учрашган ҳар қандай киши таржимаи ҳолини ипидан-игнасигача гапириб берган бўларди. Қандай муҳим ишлар билан шуғулланган, қанча акция сотволган, нуфузли шахслардан қайси бири билан алоқаси бор, аёлларга муносабати қанақа — барини тўкиб соларди.

— Уйланмаганман.

— Жуда соз! — хитоб қилди у. — Битта далил

қўлимда. Гапимга ишон, сен ҳақингда маълумот йиғиш ниятим йўқ. Нега бирдан ниманидир яширишга мажбур бўлиб қолдинг — мени шу нарса қизиқтир-япти. Майли, айтмасанг айтмай қўя қол, — у гўё мени тўхтатмоқчи бўлгандай, қўлини кўтарди, — кераги йўқ. Балки мен ўйлагандан кўра зерикарли гаплардир. Лекин битта саволимга жавоб берсанг.

— Марҳамат.

— Вашингтонда қоласанми?

— Йўқ.

— Айтишларича, чет элга кетармишсан.

— Шунақароқ.

— Қандай тушуниш керак бунини?

— Тез кунда жўнайман. Балки шу ҳафта ичида.

— Римда ҳам бўласанми?

— Эҳтимол.

— Бир илтимосим бор эди.

— Қўлимдан келса.

Эвелин столини чертганча ўйга ботди, сўнг менга қаради.

— Ишхонамда, — давом этди у, — муҳим аҳамиятга эга бўлган баъзи бир махфий ҳужжатлар билан танишиб, нусха кўчириб қўйганман. Ҳозир Вашингтонда ксеронусхалар хуфия қуролга айланган. Хизматдагиларнинг бирортаси ўзини эркин ҳис қилолмайди. Уша нозик музокаралардан айрим қайдларни тўплашга муваффақ бўлдим, булар вақти келиб, менга ҳам, юрагимга яқин ва ишончли дўстимга ҳам жуда асқотади. Биз у билан яқдилмиз, бинобарин, уни ҳам огоҳ қилиб қўймоқчиман. Ҳозир Римдаги элчихонамизда ишлайди. Айрим маълумотларни унга ишончли йўл билан етказишим керак. Почтага ишонмайман. Дўстимнинг гапига қараганда, унга жўнатилаётган хатлар ўзимизда ҳам, у ёқдаги элчихонамизда ҳам кўздан кечириларкан. Ажабланияпсанми? Ажабланма. Бу шаҳарда ҳамма нарса бўлиши мумкин... — Эвелин маънодор бош силкиди. — Бирорта одамга ишонмайман бу ерда. Ҳозир айтганимдай, хатлар очиб ўқилади, телефондаги суҳбатлар ёзиб олинади. Дўстинг Жереми Хейл гапирган бўлса керак...

— Ҳа, айтувди. Сенингча, менга ишонса бўлади-ми?

— Бўлади, — деди у қатъий. — Сен вашингтонлик эмассан. Мабодо бирор нарсани яшираётган бўлсанг, бу фақат шахсий ҳаётинг билан боғлиқ гаплар, тўғрими?

— Ке, шу масалага қайтмайлик.

— Майли, — деди у кулиб. — Модомики шундай экан, кичкина бир топшириқни бажарсанг нима қипти? Ярим соат вақтинг кетади, холос. Розимисан? — Эвелин жавобни ҳам кутмай, энгашиб, оёғи ёнида турган кичкина чарм чамадончадан юпқа, ёпишқоқ лента билан беркитилган қалин конвертни олди. Мана, кўриб турибсан, кўп жойни банд қилмайди.

— Лекин Римда қачон бўлишимни билмайман.

— Зарари йўқ, шошилинч эмас, — у конвертни олдимга суриб қўйди. — Май ойигача қўлига тегса бўлди.

Конвертда ҳеч қандай ёзув йўқ эди. Эвелин ён дафтарчасини чиқазди.

— Мана, яшаш жойи билан телефон рақами, — у дафтарчадан бир варақни йиртиб узатди. — Уйига кўнғироқ қил. Конвертни элчихонада топширмаганинг маъқул. Дўстим сенга ёқишига ишонаман. У Римда кўпчиликни танийди, сени керакли одамлар билан таништириб қўйиши мумкин. Учрашганингдан кейин тўрт энлик хат ёзиб юборсанг бошим осмонга етади.

— Бўпти, ёзаман.

— Ажойиб йигитсан! — унинг чеҳраси очилиб кетди. — Аҳён-аҳён мен билан учрашиб туришдан бош тортмасанг керак?

— Албатта.

— Қанийди... — давом этди у, — қаердалигингни билсам, таътил пайтида ёнингга учиб борган бўлардим.

Буни ўйлаб чиқазди, ҳеч қачон бундай бўлмаслигини иккаламиз ҳам англаб турардик. Лекин унинг шу гапи руҳимни кўтарди. Акамга, ўзимдан дарак бериб тураман, дедим, лекин қаердалигимни билмаслиги керак. Рўпарамда ўтирган сирли, кўнғилни суст кетказадиган аёлга қараб туриб, Америкадан бутунлай воз кечолмаслигимга, қадрдон мамлакатимда лоақал туғилган кунимда табриклайдиган ёки

юз доллар қарз сўрайдиган кимса борлигини ҳис этмасдан яшай олмаслигимга иқрор бўлдим.

— Агар конвертни очиб, ичидаги ёзувларга кўз ташлашдан ўзингни тиёлмасанг, — деди кулиб Эвелин, — начора, марҳамат. Лекин ишонтириб айтаманки, у ерда сени заррача бўлса ҳам қизиқтирадиган нарса йўқ.

Конвертни ички чўнтагимга солдим. Мени у билан фақат бир кеча хотираси бирлаштириб турарди, буни Эвелин ҳам тушунарди. Унинг менга қанчалик боғланиб қолгани эса бошқа масала.

— Конвертдан кўнглинг тўқ бўлсин, — дедим мен.

— Сенга суянишим мумкинлигига ишонган эдим, Граймс.

— Илтимос, кейинги учрашувимизда исмимни айтавер.

— Бўпти, — шундай деб, соатига қаради. — Қаҳвангни ич, кетамиз. Виргинияда мени бир одам кутяпти.

— Ана холос! — дедим чўзиб, лекин ҳафсалам пир бўлганини сездирмадим. — Кун бўйи бирга бўламиз, деб ўйлагандим.

— Бугун иложи йўқ. Ёлғизликдан сиқилаётган бўлсанг, ҳамхонамга кўнғироқ қил. Сен унга ёқиб қолгансан.

Эвелиннинг сурбетона таклифи мени ҳанг-манг қилиб қўйди. Яхшиям зал ним қоронғи, қизариб кетганимни у пайқамади.

— Ўйнашларингга уйингни ижарага ҳам бериб турасанми?

— Бошда айтганман, сен ўйнашим эмассан, — жавоб берди у пинагини бузмай. Кейин официантни чақириб, ҳисоб-китоб қилди.

Ҳамхонаси Брендага кўнғироқ қилмадим. Сабабини ўзим ҳам билмайман, ҳар ҳолда Эвелин бундан мамнун бўлишига ишонмагандирман-да.

Кечгача шаҳарда сайр қилиб юрдим. Қадимги грек қасрларининг меъморчилигига тақлидан кўкка бўй чўзган баҳайбат бинолар ортига нималар яширинганини энди қисман бўлса-да билганим туфайли, улар менда биринчи кунгидай таассурот уйғотмади. Худди готлар ҳужуми арафасидаги қадимги Римга ўхшай-

ди, ўйладим ичимда. Энди Америкада ҳеч қачон овоз бермасам керак. Қайтанга яхши. Уч йил мобайнида биринчи марта ўзимни чинакамига танҳо ҳис этдим.

Меҳмонхонага қайтиб, Вашингтондан жўнаш тарадудини кўра бошладим. Қанча тез кетсам, шунча яхши. Нарсаларимни йиғиштира туриб, қачонлардир Жорж Вейлс гапириб берган, Нью-Йоркдаги чанғичилар клуби томонидан уюштириладиган чет эл саёҳатларини эсладим. Клубнинг номи нима эди? Ҳа, «Кристи». Ўша гуруҳга илинсам, юкларни олиб ўтишдан ҳам, Швейцария божхонасининг текширувидан ҳам чўчимаيمان. Божхоначилар олдидан жилмайганча кўл силкиб ўтишдан ҳам мароқли нарса борми? Қолаверса, «Муқаддас Августин»нинг қочиб кетган тунги дарбонини самолётда ўтирган уч юз элликта чанғичи орасидан қидириш кимнинг хаёлига келарди. Самолёт уларни қорли тоғларга саёҳатга олиб кетяпти, уч ҳафтадан сўнг ҳаммалари қайтиб келишади.

Иккинчи чамадонга нарсаларни жойлаштираётган пайтимда телефон жиринглаб қолди. Ҳеч ким билан гаплашгим йўқлиги сабабли, гўшакни кўтармадим. Аммо кетма-кет қўнғироқ бўлаверди, жавоб беришга тўғри келди.

— Шу ердалигингни билардим, — гўшакдан Эвелиннинг овози эшитилди. — Пастда, вестибюлдаман.

— Виргиниядаги учрашув-чи? — атайлаб лоқайд оҳангда сўрадим.

— Кўришсак, гапириб бераман. Олдинга чиқсам бўладими?

— Бемалол.

У кулди, лекин кулгиси менга ҳазин туюлди.

— Мени жазолама, — шундай деб, гўшакни кўйди.

Тугмамни қадаб, бўшалган галстугимни тортдим. Уни иложи борича совуқ қарши олишим керак.

— Даҳшат! — деди у ичкарига кирибоқ, хонага кўз югуртираркан. — Ялтироқ Америка!

Эвелин хона ўртасида турар, афтидан, ечинишига ёрдамлашишимни кутарди.

— Қолган кунларни бу ерда беҳуда ўтказмоқчимасман, — дедим пальтосини ечишга кўмаклашиб.

— Кўриб турибман, — жавоб берди у каравот устидаги чамадонга ишора қилиб. — Йўлга отланяпсанми?

— Ҳа.

— Ҳозир жўнамоқчимисан?

— Кўпам шошаётганим йўқ. Ўзинг айтдинг-ку бугун Виргинияда... бандман, деб.

— Банд эдим. Лекин Вашингтонда менга интиқ одам борлиги ҳақидаги ўй сира тинчлик бермади. Шунинг учун тез қайтдим. — Эвелин жилмайишга уринди. — Халақит бермадимми?

— Асло.

— Балки ўтиришга таклиф этарсан?

— О, узр. Марҳамат, ўтир.

У ўтириб, аёлларга хос назокат билан оёқларини чалиштирди. Юзи қип-қизариб кетганди, назаримда, Виргиниянинг аёзида кўп юрганга ўхшайди.

— Яна нима тинчлик бермади? — сўрадим ҳамон ундан анча нарида туриб.

— Биласанми, — у қўлқопларини ечиб, тиззасига қўйди. — Сенга айтган охири гапим чакки бўлди.

— Баттарларини ҳам эшитганман.

Эвелин бош чайқади.

— Кўполлик қилдим. Вашингтоннинг қусури-да. Туйғулар ҳам, тил ҳам дағаллашган. Сенга уни таклиф қилмаслигим керак эди. Мени кечир.

Ёнига бордим-да, энгашиб, бошидан ўпдим. Ундан ҳануз қишки сайрнинг муздай нафаси уфурарди.

— Ўйлама. Тегманозик эмасман.

— Брендага қўнғироқ қилмагансан, албатта.

— Табиий.

— Қанақа аҳмоқман-а,— деди у оғир тин олиб. Кейин жилмайди, юзи ёришиб, гўзаллашиб кетди.— Илтимос, унут.

— Хўп, унутаман. Виргинияда яна нималар ҳақида ўйладинг?

— Ўша кеча иккаламизни ҳам кайфимиз борлиги ҳақида.

— Ҳа, ғирт маст эдим.

— Агар ҳушёр бўлганимизда юз чандон ортиқ хузур қилишимиз мумкинлиги тўғрисида ҳам ўйладим. Бугун ичганинг йўқми?

— Йўқ.

— Мен ҳам, — у ўрнидан туриб келиб, бўйнимга осилди.

Бу гал ўзим ечинтирдим.

Тўшакда ётарканмиз, ора-орада шивирлаб кўярди:

— Эртагаёқ жўна. Акс ҳолда ҳеч қачон кетгани кўймайман.

Эрталаб уйғонсам, ёнимда йўқ. Столда дона-дона ёзилган бир парча хат турибди:

«Мана, байрам тугади. Ҳар кунги югур-югур бошланди. Аёлларнинг ҳамма гапига ҳам ишонаверма. Эв.»

Хатни ёғжимлаб, кажавага улоқтирдим.

С а к к и з и н ч и б о б

Эртаси куни чет эл паспортини олдим. Хейл ишда йўқ эди, котибаси мисс Шварцга зарур кўрсатмаларни бериб кетган экан.

Афтидан, ўтган кунги изҳори дилдан сўнг мен билан кўришишга хижолат чеккан шекилли. Ўзи шунақа бўлади. Ҳар қандай одам, ҳатто энг яқин дўстинг ҳам, тунда кўнглидаги бирор сирни ошкор этса, тонг отиб, кун ёришгач, қилган ишидан афсусланади.

Мисс Шварц, одатдагидай, бениҳоя гўзал ва серишва эди, аммо дўстим Жереми Хейлга ҳавас қилмадим.

Чек орқали қартада ютган пулларимни олгач, универсал магазинга кирдим, у ердан иккита пишиқ-пухта, аммо енгил, қизил ҳошияли қора-кўкимтир чамадон харид қилдим. Бири катта, иккинчиси кичикроқ. Чамадонлар қиммат эди, лекин зиқналик қилиб ўтирмадим, энг муҳими, пулларимдан кўнглим тўқ бўлиши керак. Рақамли қулфи бор атташе-кейс ҳам сотиб олдим. Кейс бемалол катта чамадонга сиғарди. Энди оқибати даргумон сирлисеҳрли саёҳатга тайёр эдим — йўлдош шамол етовида олис, хавф-хатарга тўла денгиз сафарига жўнаган Одиссейдан қаерим кам?

Сотувчи махфий қулфга рақам танлашни таклиф этди.

— Шунақа рақамни танлангки, у сиз учун бирор

аҳамиятга эга бўлсин, шунда ёдингиздан кўтарилмайди.

Олти юзу икки. «Муқаддас Августин»даги қария жон берган хонанинг рақами ўла қолса эсимдан чиқмайди.

Ижарага олган мошинанинг юкхонасига янги чамадонларни жойлаб, кундузи соат учда Нью-Йоркка жўнаб кетдим. Йўлга чиқишдан олдин акамга кўнғироқ қилиб, эртага эрталаб соат ўнда сейфида пулларим сақланаётган банк биноси олдида кутишни тайинладим.

Нью-Йоркка етмасдан, Трентон яқинидаги йўл бўйига жойлашган меҳмонхонада тунаб қолдим. Нью-Йоркда керагидан ортиқ муддат бўлишни истамасдим. Тентаклик қилаётганимни ва кейин афсус чекишимни била туриб, Вашингтонга, Эвелиннинг уйига кўнғироқ қилишдан ўзимни тиёлмадим. Унга айтадиган тайинли гапим ҳам йўқ эди, овозини эшитмоқчи эдим, холос. Хайрият, ҳеч ким гўшакни кўтармади.

Икки чеккасига дарахтлар ўтқазилган катта кўчадан Нью-Йоркка кириб бордим. «Муқаддас Августин»га узоқ бўлмаган чорраҳалардан бирида қизил чироққа тўхтадим. Кўк чироқ ёнганда аллақандай ички бир даъват кутқуси билан мошинани меҳмонхона жойлашган кўчага бурдим. Таниш бино ёнидан ўтаётганимда эгим жимирлаб кетди, бир кўнглим, ичкарига кириб, хўжайин билан кўришиб чиқайми ҳам дедим. Мени қидиришяптими-йўқми — шуни жудаям билишни истардим. Агар мошина қўядиган жой бўлганда киришим ҳеч гап эмасди, аммо кўчанинг иккала томони ҳам тирбанд эди.

Банкка яқинлашганда пальтосининг ёқасини кўтариб, қунишиб турган акамга кўзим тушди. Изғирин жон-жонидан ўтиб кетганга ўхшайди.

Келишимга ишонмаганимни, мени кўриб, чехраси ёришиб кетди. Олдинга талпинган эди, тўхтамай, «Кейинги муюлишга бор», — деб ўтиб кетавердим. Ҳатто биров бизни кузатиб турган тақдирда ҳам, бир-биримизга алоқамиз борлигини пайқамасди. Менга эса бутун шаҳар улкан кўзга айланиб, ортимдан қараб тургандай туюларди.

Банк ертўласида юзи баттар синиқиб кетган ўша

чол калитни қўлимдан олди, ўзидаги иккинчи калит билан сейфнинг иккала қулфини очиб, ичидан темир қутини олиб узатди. Кейин ўзи кабинага бошлаб кирди, ўша ерда мени ёлғиз қолдирди-да, пардаларни тортиб, чиқиб кетди. Икки юз элликта юз-талиқни санаб, Вашингтонда харид қилинган қалин конвертга жойладим.

Акам мени бурчакда, қаҳвахона ёнида кутарди. Жудаям совқотипти бояқиш. У конвертга, худди ичига портловчи нарса солингандай, хавотирланиб қаради. Орқамдан юр, маъносида ишора қилиб, қаҳвахонага кирдим-да, охириги бурчакдаги стол ёнига ўтирдим. Қаҳвахона дим ва иссиқ эди. Пальтомни ечдим, Хенк ечинмай, ҳатто бошидаги эски, доғдуғ наMAT шляпасини ҳам олмай, рўпарамга ўтирди. Каттакон кўзойнаги ортида кўзлари совуқдан ёшланиб турарди. Юзи сўлғин. Йиллар, рўзғор ташвишлари, ҳавоси бузуқ хоналардаги оғир меҳнат ўз изини муҳраб қўйган. Қиш кунлари тонг қоронғусида акамга ўхшаган юзлаб одамлар изғирин забтига олган бекатларда поезд келишини сабр-тоқат билан кутишади. Иш бошланмасдан олдиноқ уларнинг тинка-мадори қуриydi. Акамга тикилиб ўтириш осон эмасди, бинобарин, ундан тезроқ қутулиш ҳақида ўйлардим.

Нима бўлганда ҳам бу ёшда унга ўхшаб қолмайман, ўйладим ичимда. Иккаламиздан ҳам садо чиқмасди.

Официант келди, қаҳва буюрдим.

— Озгина ичворсам яхши бўларди, — деди Хенк, аммо эшитмагандай ўтиравердим, қаҳвани шошиб-шошиб ичди. — Бугун эрталаб икки марта кўнглим айнади.

— Мана пул, — дедим конвертга уриб.

— Минг раҳмат, Дуг, мушқулимни осон қилдинг.

— Бўпти, бу пул энди сеники. Биринчи бўлиб мен кетаман, ўн минутдан кейин сен чиқасан. — Ижарага олган мошинамнинг рақамини кўришини хоҳламасдим. Буни олдиндан режалаштирмаган эдим, аммо кейинги пайтда шунақа эҳтиёткор бўлиб қолгандим.

— Розимисан ишқилиб!

— Розиман.

— Ҳалиги икки йигит пул билан қайтишимни билишади, — деди Хенк кир рўмолчаси билан кўз ёшларини артиб. — Улар жудаям хурсанд, ҳамма шартларимизга рози. — У пальтосининг тугмаларини ечиб, авторучка билан ёндафтарчасини чиқазди. — Тилхат ёзиб бераман.

— Тентаклик қилма.

— Бир йилдан сўнг бадавлат одам бўлиб кетасан, Дуг.

— Жуда соз, — дедим мен. — Ҳеч қанақа ҳисобкитоб, тилхатнинг кераги йўқ. Ўзинг бухгалтерсан, расмий қоғозларсиз ҳам бу ёгини яхши биласан. Солиқ бошқармаси изимга тушишини хоҳламайман.

— Тушундим, Барака топ, укам.

— Бўпти, Хенк.

Қаҳвадан бир ҳўпладим-да, ўрнимдан туриб, пальтомни кийдим.

— Қўнғироқ қилиб тураман.

Хенк оғзи қулоғида, столда турган конвертни олди.

— Ўзингни эҳтиёт қил, ука, — деди у меҳрибонлик билан.

— Сен ҳам, — жавоб бердим елкасига қоқиб ва қаҳвахонадан тез чиқиб кетдим.

Жадвал бўйича самолёт чоршанба куни кеч соат саккизда учарди. Ўша куни соат учда банкка кириб, сейфимда битта юзталиқни қолдирдим-да, етмиш икки минг тўққиз юз долларни кейсга жойлаб, чиқиб кетдим. Ниму учун сейфда юз долларни қолдирдим — ҳайронман. Ирим қилгандирман-да. Бир куни қайтиб келиш илинжи мени шунга даъват қилгандир, ким билади. Нима бўлганда ҳам, сейф ҳақини бир йил учун олдиндан тўлаб қўйдим.

Бу гал Нью-Йоркдаги энг қиммат ва ҳашаматли «Уолдорф-Астория» меҳмонхонасига жойлашдим. Изимга тушган одамлар мени аллақачон шаҳардан чиқиб кетган деб ўйлашаётган бўлса ажабмас.

Акам билан хайрлашиб, 57-кўчадаги «Кристи» чанғичилар клубига йўл олдим. У ерда эски дўстларим Вейсларнинг яқин таниши бўлмиш мисс Мэнс-

филдга учрашдим, бу қиз чет эл саёҳатига бориш ҳақидаги аризамни эски муддат билан тезгина расмийлаштирди. Маълум бўлишича, ўша куни эрталаб икки киши саёҳатга боришдан воз кечган экан. Гап орасида, Вейслар ҳам шу самолётда учишяптими, деб сўрадим. Қиз йўловчилар рўйхатини кўздан кечириб, уларнинг фамилияси қайд этилмаганини айтди. Бирам суюндим.

Мана, жўнашга тайёрман. Меҳмонхонада доимий яшаш жойим сифатида Эвелин Коутснинг Вашингтондаги уйини ёздирдим. Айниқса, танҳо қолган пайтларимда, бунақа майнавозчиликлар менга эрмакдай бир гап эди. Лекин шуниси ҳам борки, ҳазил ва вақтихушлик қилишимга ҳеч қандай сабаб йўқ. Вашингтонда ўтказган кунларим мен учун аччиқ сабоқ бўлди. Бойлик кишини бахтли қилади, деган гап рост бўлса, ҳозирча мен бунга номзодман, холос. Аммо бўлажак бойвачча сифатида келажаги даргумон одамлар орасига тушиб қолдим. Амал курсиси лиқиллаб қолган мактабдош дўстим Хейл, турган-битгани сирли-шубҳали Эвелин Коутс, иши юришмаган шўрпешона акам.

Оврупада беташвиш одамларни қидираман. Бу қитъа ҳамиша бадавлат америкаликлар бошпана топадиган маскан бўлган, ахир мен ҳам энди чакана одаммасман. Хуллас, у ёқда турмуш ғалваларидан йироқ, бахтиёр кишилар билан мулоқотда бўлишга ҳаракат қиламан.

Сўнгги яхши ният изҳори сифатида «Муқаддас Августин»нинг букмекерига юз эллик доллар билан икки энлик хат жўнатдим: «Қарзни чўзворганим учун узр». Ҳалол одам эканлигимни Америкада лоақал битта одам билиб қўйсин, дедим-да.

Аэропортга барвақт келдим. Пул солинган кейс махфий қулфли каттакон кўк-қорамтир чамадонда эди. Океан устидан учиб ўтгунча пулларим самолётнинг юкхонасида бўлади. Самолётни олиб қочувчиларга қарши кураш мақсадида аэропортда ҳар бир йўловчини тинтув қилиб, қўлидаги нарсаларни титкилаб кўришади. Чанғи сайрига етмиш минг доллар нақд пул олиб кетаётганимни божхона назоратчиларига тушунтириб бўладими?

Чамадонларни юкхонага топширганда эса у қадар синчковлик қилишмади. Иккала чамадонимни тортаркан, қабул қилувчи уларга кўз қирини ташлаб қўя қолди.

— Чанғи ёки чанғи пойабзали йўқми? — сўради у.

— Йўқ. Оврупадан олмоқчиман.

— Россиньолядан харид қилинг. Энг зўр чанғи ўша ерда бўлади, — маслаҳат берди сўнг, ҳақиқий ишқибозлардай.

Чет эл пастортини узатдим, уни кўздан кечириб, чегарани кесиб ўтиш ҳуқуқини берувчи талонни қўлимга тутқазиди, шу билан бутун расмиятчилик тугади.

Самолёт учишига ҳали анча вақт бор эди, тамадди қилиш учун ресторанга кирдим. Пиво ичиб ўтириб, кечки газеталарни варақлай бошладим. Гарлемда бугун эрталаб полициячини отиб ўлдиришибди. «Рейнжерс» командаси кечаги ўйинда ютипти. Судья беҳаё фильмларни намойиш этишга қарши чиққан. Бир неча газетанинг муҳаррирлари президентни жавобгарликка тортишни талаб этишган. Унинг истеъфога чиқиши тўғрисида миш-мишлар юрипти. Оқ уйнинг талайгина юқори мартабали ходимлари қамоққа олинган. Эвелин Коутснинг ўзим Римга олиб кетаётган хатини эсладим. Қизиқ, бу мактуб яна бирортасининг турмага тушишига сабаб бўладими ёки бировни қамоқдан олиб қоладими?

Сал нарида деворга ўрнатилган телефон-автоматга кўзим тушиб, таниш бир овозни эшитиш, ватанимни тарк этишдан олдин икки оғиз гаплашиб қолиш истаги туғилди. Телефон ёнига бориб, Эвелиннинг рақамини тердим.

Яна ҳеч ким жавоб бермади. Эвелин уйда ўтирадиган хотинга ўхшамайди. Чақани қайтиб олиб, столим томон юрарканман, бугун «Муқаддас Августин» ёнидан ўтганимни ва у ерга киришимга бир баҳя қолганини эсладим. Реактив ҳаво кемаси кўкка парвоз этишидан қирқ минут илгари меҳмонхонага қўнғироқ қилишнинг хатарли ери йўқ. Изимга қайтиб, яна чақани ташладим-да, собиқ ишхонам рақамини тердим.

Телефон узоқ жиринглагандан кейингина телефончимиз Клара гўшакни кўтарди.

— Илтмос, мистер Друзек билан улаворинг, — илтмос қилдим ундан.

— О, Граймс! — бақриб юборди Клара овозимдан таниб.

— Мистер Друзек билан гаплашмоқчи эдим, — такрорладим пинагимни бузмай.

— Қаердасиз, Граймс?

— Ўтинаман, хоним, мистер Друзекни уланг. Ўзи шу ердами?

— Касалхонада. Қандайдир иккита ноинсоф ўлгудай дўппослапти. Бехуш ётипти, боши ёрилган.

Гўшакни илиб, қолган пивони ичиб қўйиш учун жойимга қайтдим.

Самолёт ичида «Қайишлар боғлансин, чекилмасин» деган чироқ ёнди. Тонг куёши чулгаган ҳаво кемаси пастлай бошлади. «Боинг»имиз Клотен аэропорти тепасидаги туман қаърига шўнғиганда қор босган Альп чўққилари кўздан ғойиб бўлди.

Ёнимда бақалоқ бир киши қаттиқ хуррак отарди. Кечқурун соат саккиздан ярим кечагача ўн бир стакан виски ичди (ухлаб қолганим учун у ёғини санай олмадим). Нариги томонда ўтирган хотини ундан икки баравар кўп жойни эгаллаганди. Улар менга, Цюрихдан Сан-Морицга жўнайдиган эрталабки поездга улгурсак яхши бўларди, шу бугуноқ чанғи учгани тоққа чиқардик, дейишди. Афсус, тик ёнбағирдан пастга ўмбалоқ ошиб тушишларини кўролмайман-да.

Бутун парвоз давомида самолёт ичи гада-говур бўлди. Йўловчилар бир-бирларини яхши билишар, ҳаммалари «Кристи» клубининг аъзолари бўлиб, ҳар йили қишда бирга саёҳатга чиқишарди, бинобарин, жўшқин суҳбат ҳаяжонли хитоблару қийқириқлар бир зум ҳам тинмади. Эркакларнинг аксарияти ўттиз билан қирқ ёш орасидаги маъмурий ходимлар деб аталмиш мавҳум тоифага мансуб кишилар эди. Уларнинг сочлари силлиқ таралган, хотинлари эса уй бекалари бўлиб, ичкиликбозликда эрларидан қолишмасликка ҳаракат қилишарди. Шунини ҳам айтиш керакки, булар орасида таътил пайти учун

ижарага олинган аёллар ҳам йўқ эмас эди. Бу йўловчиларнинг йиллик оилавий даромади тахминан ўттиз беш минг доллар атрофида, лекин фарзандлари меҳрибон бува ва бувижонлари томонидан номларига қўйилган пул ҳисобига бойиб кетишган. Қариялар вафотидан сўнг меросни расмийлаштириш пайтида солиқ тўламаслик мақсадида шундай қилишган.

Бемалол газета ўқиб ёки юлдузларни томоша қилиб кетаётган йўловчилар ҳам бўлиши мумкин, лекин самолётнинг биз ўтирган қисмида унақа одамларга кўзим тушмади. Мен ҳушёр эдим, шунинг учун шанғи ва бадмаст ҳамроҳларимга нафрат билан қарардим. Америкадан бошқа талабчанроқ мамлакатда бундай кимсаларни чет элга чиқазишмайди. Лекин таассуф билан шунини эътироф этишим керакки, Хэнк шу ерда бўлганда улардан асло қолишмасди.

Гарчи самолёт ичи иссиқ бўлса ҳам, камзулимни ечишга журъат этмадим: киссамда пул билан паспорт солинган ҳамён бор эди, ҳамён шимимнинг чўнтагига сиғмасди.

Самолёт аэропортга беозор қўнганда, ростки, бу ажойиб кемани дадил бошқарган учувчиларга ҳавасим келди. Улар учун самолётдаги юкнинг қиммати эмас, парвознинг ўзи қадрли эканини яхши ҳис этаман.

Самолётдан ҳаммадан олдин тушиб, менинг иккита кўк-қорамтир — бири катта, бири кичикроқ чамадонимни юкларнинг дастлабки тўпи билан олиб чиқишганидан севиниб кетдим. Чамадонларни қўл аравачага ортиб, ҳаялламай божхона йўлагидан ўтдим. Кўриниб турипти, Швейцарияда бадавлат мамлакатдан келган меҳмонларни илтифот билан кутиб олишаркан.

Таксига ўтириб, «Савой» меҳмонхонасига олиб бориб қўйишни сўрадим. Бу шаҳар марказидаги энг яхши меҳмонхона экани қулоғимга чалинганди.

Менда Швейцария пули йўқ эди, аммо таксичи йигирма долларга рози бўлди. Албатта, франк бўлганда икки-уч долларни тежаб қолардим. Илож қанча, баҳслашиб ўтирмадим.

Рўйхатдан ўтаётиб, дарбондан энг яқин банк-

нинг телефон рақамини сўрадим. Кўпчилик америкаликлардай, менда ҳам Швейцариядаги хусусий банклар хусусида аниқ тасаввур йўқ эди. Лекин газета-журналлардан билардимки, бу банклар пулни яширин сақлаш учун энг ишончли жой. Дарбон, ҳар бир америкаликнинг биринчи қиладиган иши шу эканига кўникиб кетган шекилли, дарҳол керакли маълумотни берди.

Мени эскича зил-замбил мебеллар қўйилган ва швейцарияликларга хос озодалик сезилиб турган, ҳар жиҳатдан қулай каттакон хонага кузатиб қўйишди.

Чамадонларим келишини кутиб ўтирмай, банкка қўнғироқ қилдим.

Швейцария вақти билан соат эрталабки тўққиз ярим, Нью-Йорк вақти билан эса тўрт ярим эди, самолётда деярли ухламаган бўлсам ҳам, ўзимни тегиз ҳис этардим.

Телефонга аёл киши немисчалаб жавоб қайтарди.

— Инглизчани биласизми? — сўрадим ундан, айна пайтда, бошқа тилда «салом» деган сўзни ҳам билмаслигимдан афсусландим.

— Ҳа, — жавоб берди аёл. — Нима ҳақда гаплашмоқчи эдингиз?

— Ҳисоб варақаси очмоқчиман.

— Бир минутга. — Шу заҳоти гўшакдан эркак кишининг овози эшитилди: — Салом. Доктор Хаузер эшитади.

Ана холос! Швейцарияда пуллар илмий даражаси бор кишилар назоратида сақланаркан. Дарвоқе, нега шундай бўлмаслиги керак? Ахир пул — ҳам дард, ҳам даво.

Ўзимни таништириб, ҳисоб варақаси очмоқчилигимни айтдим. Хушмуомала доктор соат ўн яримда кутажагини айтди.

Эшик тикиллади, меҳмонхона хизматчиси чамадонларимни кўтариб кирди. У чиқиб кетгач, катта чамадоннинг махфий қулфидаги учта рақамни тердим, лекин у очилмади. Яна ва яна тердим, фойдаси бўлмади. Рақамларни тўғри тераётганимга ишончим комил эди, шунинг учун нариги кичкина чамадонни олдим, у ҳам шу рақамлар билан қулфланган эди. Биринчи теришимдаёқ очилди.

«Вой, палакат-ей», — дедим ичимда. Кулфни бузишга ёнимда ҳеч нарса йўқ эди. Чамадонга биров кўз ташлашини хоҳламасдим, албатта. Бинобарин, пастга тушиб, дарбондан катта отвёртка сўрадим. Дарбон гапимга тушунмади, имо-ишора билан ниятимни зўрға англатдим. Шундан кейин у немисчалаб хизматчига мурожаат қилди, хизматчи отвёртка топиб келди.

— Агар хоҳласангиз, бу йигит ёрдамлашворади, — деди дарбон. Ташаккур айтиб, таклифни рад этдим.

Кулф билан беш минутча овора бўлдим, отвёртка тикиб, уни ҳар томондан кўчирарканман, яп-янги, киши ҳавас қиладиган чамадонимга ичим ачирди. Ниҳоят очдим, очдим-у, карахт бўлдим-қолдим. Чамадоннинг энг тепасида ярқироқ тусли спорт камзули ётарди. Менда бунақа камзул ҳеч қачон бўлган эмас.

Демак, бировнинг чамадонини олганман. Бу ҳам худди меникига ўхшаган қизил ҳошияли кўк-қорамтир, катта-кичиклиги ҳам ўшанақа. Миллион доналаб бир хил буюмни ишлаб чиқараётган Америка саноатини бўралатиб сўқдим.

Чамадонни қарсиллатиб ёпиб, яна пастга тушдим, отвёрткани қайтариб бергач, бўлган воқеани тушунтирдим. Кейин дарбондан аэропортга кўнғироқ қилиб, янглишиб бировнинг чамадонини олган йўловчини суриштиришни сўрадим.

— Юк квитанцияси ўзингиздами?

Чўнтақларимни титикилаётганимда дарбон ҳамдардлик билдирди:

— Йўлда ҳар нарса бўлиши мумкин. Бунинг чорасини олдиндан кўриб қўйиш керак. Масалан, мен бирор ёққа борсам, юкларимга ҳар доим исм-фамилиямнинг бош ҳарфлари катта-катта қилиб ёзилган рангли ёрлиқларни ёпиштириб ташлайман.

— Фойдали маслаҳатингиз учун раҳмат. Келаси сафар эътиборга оламан.

Квитанцияни тополмадим. Ҳойнаҳой, чамадонларимни олганимдан кейин ташлаворган бўлсам керак.

— Тезроқ аэропортга кўнғироқ қилинг, илтимос, — дедим бетоқат бўлиб. — Мен немисчани билмайман.

Дарбон аэропорт билан швейцарча-немисча лаҳжада узоқ гаплашди, у ёқдагилар бу чалкашликни бир-бирларидан суриштираётган пайтда, телефонда жим кутиб турди, ниҳоят, гўшакни қўйди:

— Ҳозирча унақа маълумот йўқ экан. Дараги чиқиши билан қўнғироқ қилишади. Чамадонингизни олган одам меҳмонхонага жойлашгандан кейингина янглишганини билиб, аэропортга хабар бериши мумкин.

— Раҳмат сизга.

— Арзимаёди, — деди дарбон таъзим қилиб.

«Меҳмонхонага жойлашгандан кейин...», — ичимда дарбоннинг сўзларини такрорладим. Қайси меҳмонхонага? Самолётдаги гап-сўзлардан биламанки, Оврупода беш юзга яқин чанғи курорти бор. Чамадонларим ҳозир ё Давос, ё Шамони, ё Зермат, ёки Лех йўлида бўлиши мумкин. Бошим қотиб қолди — бу нима кўргулик? Чамадонимни олган одам бугунми-эртами уни очади. Албатта, у ҳам қулфни бузади. Пулни кўргач, сичқон тушди ўрага — гулдур-гуп, деб юраверади-да.

Чамадонни очиб, спорт камзулини кўздан кечирдим. Бунақа камзул киядиган одам билан гаплашиш осон бўлмаслигини дарров фаҳмладим.

Кейин яна банкка, доктор Хаузерга қўнғироқ қилдим. Бугун боролмаслигимни айтдим. У бунга парво ҳам қилмади. Халқаро валюта биржасининг мутахассиси сифатида бу соҳада юз бериб турадиган ҳар турли талваса, юксалишу инқирозларга кўникиб кетган кўринади. Тағин қўнғироқлашишга келишдик.

Гўшакни қўйгач, телефон ёнида фаромуш бир аҳволда узоқ ўтирдим. Начора, кутишдан бошқа илож йўқ.

«Йўлда ҳар нарса бўлиши мумкин», — деди дарбон. Яна нима деди? Э-ҳа: «Бунинг чорасини олдиндан кўриб қўйиш керак».

Афсуски, унинг маслаҳати сал кечикди.

Т ў қ қ и з и н ч и б о б

Кейинги икки кун ичида дарбон, менинг илти-мосимга кўра, аэропортга ўн мартача кўнғироқ қилди. Жавоб ўша-ўша. Йўқолган чамадон ҳақида ҳеч қандай хабар йўқ.

Ним қоронғи хонада у бурчакдан-бу бурчакка юрарканман, ўзимни дунёдаги энг нотавон одамдай ҳис этардим. Бирдан, инсоннинг бошига уч марта кулфат тушади, деган эски мақолни эсладим. Олдин Феррис, кейин Друзек, мана энди чамадон... Ўзим бепарво бўлдим. Шундоқ иримчи бўла туриб, гафлатда қолиб ўтирибман-а! Меҳмонхонанинг олдин шинам туюлган хонаси энди кўзимга хунук кўриниб кетди. Кечаси тузукроқ ухлаш учун кундузи мадорим қуригунча шаҳар кўчаларида тентираб юрдим.

Цюрихда қиш фасли бефайз бўлар экан. Кўрғошиндай зил-замбил осмон остида ҳатто кўл ҳам худди ертўлада тургандай кўринади. Иккинчи кун и тақдирга тан бериб, менга насиб этган чамадондаги лаш-лушларни кўздан кечириб чиқдим. Эвоҳ, эгасидан дарак берувчи бирор буюмни топмадим: на ёндафтарча, на чек қоғози, на бирорта китоб. Ҳатто ҳисоб варақаси ҳам, сурат ҳам, кийимларида бирон-бир белги ҳам йўқ эди. Афтидан, ҳўкиздай бақувват одам бўлса керак. Бирорта дорининг рецепти чиқиб қолганда ҳам майли эди, фамилиясини билиб олардим. Тиш пастаси, чўтка, хавфсиз устара, мойупа ва бир шиша атир.

Терга ботиб кетдим. Мен яна эски тос, эски тоғора билан қолгандим, ҳаммасини бошқатдан бошлаш керак. Хонумонимни куйдириб кетган ўша иблисининг изидан тушсаммикин?

Ўқиган саргузашт китобларим ёдимга тушиб, кийимларидан ателъе ёрликларини қидира бошладим. Афсуски, бари Американинг ҳамма универмагларида тахланиб ётган тайёр кийимлар эди. Тўғри, битта кўйлагидан кирхонанинг белгиси чиқди, аммо бу белги билан фақат ФБР ўша одамни қидириб топиши мумкин, шунда ҳам ҳали-вери эмас, мен бўлсам ФБР билан баслашолмайман, ундан ёрдам сўраш фирт тентаклик бўлур эди.

Чамадонда чанғичиларнинг қизил иштони билан ичига мўйна қопланган сап-сарик нейлон камзул ҳам бор эди. Таажжубланиб, елкамни қисдим. Тоғ ёнбағрида кичкина, олис бир мамлакатнинг олабула байроғидай кўзга ташланадиган одамдан нима кутиш мумкин? Унинг спорт камзули ҳам шунақа эди. Демак, мен жудаям ялтироқ кийинган чанғичиларни кузатишим керак.

Сал йўлга бошлаб, кўнгилда умид туғдирадиган нарса ҳам чиқди. Кийимлари орасида қора мовутдан тикилган қайтарма ёқали костюм бор эди. Шундан тахмин қилиш мумкинки, костюм эгаси таомга башанг кийиниб бориладиган дабдабали курортда дам олишни мўлжаллаган. Бундай жой, эшитишимча, Сан-Морицдаги «Палас» меҳмонхонаси. Тағин ким билади, бунақа курортлар жуда кўп бўлиши мумкин. Костюм соҳиби, эҳтимол, Лондон, Париж ёки Оврупонинг бошқа катта шаҳарларига боришни ҳам режалаштиргандир. Бахтга қарши, Оврупода катта шаҳарлар беҳисоб.

Бирдан миямда, Нью-Йоркдаги чанғичилар клубига кўнғироқ қилсам-чи, деган фикр туғилди. Цюрих аэропортида рўй берган воқеани тушунтириб, самолётда мен билан бирга учган уч юз йўловчининг исм-фамилияси билан яшаш жойини ёзиб олардим, кейин уларнинг ҳаммасига хат жўнатиб, тасодифан алмашиб қолган чамадонни қайтариб беришни илтимос қилардим. Лекин бу фикрдан тез қайтдим. Ўтган икки кун ичида шу нарсага амин бўлдимки, пулларимни киссасига урган одам ўзидан дарак бериши даргумон.

Ўғрининг (мен уни энди шундай деб атай бошлагандим) жуссаси қандайлигини аниқлаш мақсадида баъзи кийимларини ўзимга ўлчаб кўрдим. Кўйлагини кийдим. Ёқаси қуйиб қўйгандай, қирқ иккинчи. Енглари меникидан икки сантиметрча калтароқ. Лекин дуч келган америкаликни тўхтатиб, бўйни билан қўлларини нима деб ўлчайсан? Икки жуфт қирқинчи яхши ботинка ҳам бор эди, бири қора, бири жигарранг. Оёғимга лоппа-лойиқ келди.

Спорт камзули сал кенгроқ бўлса ҳам, менга катталик қилмасди. Аммо уни қорин қўйган ўрта ёшли киши кийган, дейиш нотўғри. Аксинча, кам-

зул, ёшидан қатъий назар, қадди расо, чапдаст чангичига тегишли экани ҳақиқатга яқинроқ. Шими калтароқ эди, демак, бўйи мендан паст. Хулласи каллом, қидирув пайтида одамларнинг ориқ-семизлиги, дароз ёки паканалигига эътибор бермаслигим керак.

Агар ўғри тежамкорлик қилиб, чамадондаги менинг кийимларимни кийса дарров танийман, рўпара келиши билан томоғидан гиппа бўғаман. Шу тахмин ўзимга маъқул бўлди-ю, кейин ўйлаб қолдим: чўнтагида етмиш минг доллари бор одам бировнинг сарқитини киярмиди? Бирдан, чиройли хотинини бошқа эркакнинг қучоғида тасаввур этган рашкчи эрдай, ғазабим қайнаб кетди. Гўё мен собиқ долларларимга никоҳ ришталари билан боғлангандай эдим.

Ёнимда беш минг доллар қолган эди. Шу пул билан етмиш минг долларим бошига бахт қуши бўлиб қўнган кимсани қидириб топишга уриниб кўришим мумкин.

Унинг кийимларини яна ўша тартибда тахлаб, чамадонга солиб қўйдим. Менга тасалли берадиган битта нарса шуки, ҳали-ҳозир ўзимга кийим сотиб олмайман. Худо берди, яна ўзи қайтариб олди. Чамадонда аёллар кийими бўлганда нима қилардим?

Меҳмонхона билан ҳисоб-китоб қилгач, Цюрих вокзалига бориб, Сан-Морицга чипта олдим. Самолётда ёнимда ўтирган эр-хотин билан танишиб қолган эдим. Улар, Сан-Морицдаги чанғи курортига кетяпмиз, дейишганди. Исmlларини билмайман, қайси меҳмонхонада яшашларини ҳам айтишмаган. Ўшалардан бирор фойдали маълумот олиш мумкин эди, лекин қаердан топаман уларни? Аммо қўл қовуштириб ҳам ўтиролмайман-ку. Цюрих менга ёқмади: икки кун турган бўлсам, бир лаҳза ҳам ёмғир тинмади.

Цюрихдан бир ярим соатча юрганимиздан сўнг Энгединга борадиган тор изли поездга ўтирдим. Вагондан бўш купе топиб, нарсаларим билан яхшилаб жойлашиб олдим. Бу поезддаги муҳит мен Цюрихдан келган тезюарар поезддагидан бошқача эди. У поезддаги йўловчиларнинг бари басавлат, ҳамманинг қўлида «Нойе Цюрихер Цайтунг» газетаси. Бизни

Альп курортларига олиб кетаётган бу жажжи, ўйинчоқмонанд поезд йўловчиларининг аксарияти ёшлар (кўплари чанғи кийимида), шунингдек, қимматбаҳо мўйналарга бурканган серкарашма жувонлар. Вагонда байрамона кайфият, аммо менинг кўнглимга чироқ ёқса ёришмасди. Мен ёлғиз қолиб, фикримни бир ерга жамлашни хоҳлардим, бинобарин, биров кириб ўтириб олмаслиги учун купе эшигини ёпдим.

Аммо поезд жўнашига озгина қолганда бир эркак эшикни очиб:

— Анови жойлар бўшми? — деб сўради инглизчалаб мулойим оҳангда.

— Шунақа бўлса керак, — дедим совуққина қилиб.

— Азизим, бу ёққа кел, — қичқирди у йўлакка қараб.

Ортдан купега эридан (агар эри бўлса) анча ёш, тўлача, малла соч аёл кириб келди. Эғнида қоплон терисидан тикилган пўстин, бошида худди шунақа телпак. Қирилиб кетиш хавфи яқинлашаётган жонворларга ичим ачиди. Аёлнинг қўлида қимматбаҳо тошлар қадалган чиройли сумкача, вужудидан мушк ҳиди анқиб турипти. Бармоғидаги никоҳ узугининг ёнида яна битта каттакон бриллиант кўзли узук. Агар ер юзида тартиб бошқачароқ бўлганда, бу аёлнинг важоҳатини кўрибоқ бекат атрофида яшайдиган ҳаммол ва бошқа жамики қора ишчилар исён кўтариши керак эди. Аммо, афсус, Швейцарияда бу нарса ақлга сифмайди.

Эркакнинг қўлида бир нечта журнал билан «Интернешнл геральд трибюн» газетасидан бўлак ҳеч вақо йўқ эди. У газета-журналларни рўпарамдаги ўриндиққа ташлаб, аёлнинг ечинишига ёрдамлашди. Пўстинни илаётганида этаги юзимга тегиб кетди, димоғимга гуп этиб атир ҳиди урилди.

— Оҳ, узр, — деди аёл.

— Ҳечқиси йўқ, — жавоб бердим базўр илжайиб.

У менга табассум ҳадя этди. Ёши йигирма саккизларда, инчунун, жилмайишини кимгадир мукофот деб ҳисоблашга ҳозирча ҳаққи бор. Сезиб турибман, у эркакнинг биринчи хотини эмас, эҳтимол, иккинчиси ҳаммасдир. Хуллас, бу аёл кўнглимга ўтирмади.

Эри ҳам ечинди, аммо ҳарир шарфи бўйнида қолди. Ўтирибоқ, чўнтагидан сигара қутисини чиқазди.

— Билл, — деди аёл ундан ўпқаланиб.

— Мен таътилдаман, азизам. Бу ёғини ўзимга қўйиб бер.

— Эримнинг чекишига эътирозингиз йўқми?

— Мутлақо, — жавоб бердим, тамаки тутуни атирнинг бошни айлантирадиган ҳидини бартароф этишига умид боғлаб.

Эркак кичкина қайчи билан сигаранинг учини кесиб ташлади. Унинг юзи гўшгдор, ияги катта, қўм-қўк кўзлари совуқдан-совуқ, маникюр қилинган бармоқлари дағал ва йўғон-йўғон эди. Бу одамнинг қўлида ишламаган бўлардим, ўғли бўлишни ҳам хоҳламасдим.

— Ҳақиқий Гавана сигараси, — мақтанди у. — Америкада бунақа сигара анқонинг уруғи. Швейцария, худога шукур, Кастронинг кўнглига йўл топяпти. — У тилла зажигалка билан сигарани ёндирди-да, ўзини орқага ташлаб, ҳузур қилиб ҳалқа-ҳалқа тутун чиқаза бошлади.

Мен қор босган қишлоқ манзараларига вагон деразасидан маъюс тикилиб ўтирардим. Яқингинада мана шу ерларда мазза қилиб дам олишга чоғланиб юргандим. Энди эса биринчи бекатдаёқ тушиб қолиб, уйимга қайтгим келди. Лекин уйим қаерда?

Поезд ерости йўлига кирди, купе ичи зимистон бўлиб кетди. Енгил тортдим. Тунги хизматим ёдимга тушди, тақдир-да, — қоронғилик ҳаётимнинг муҳим қисмига айланиб қолган.

Ерости йўлидан чиққач, Швейцария текисликлари устини қоплаб ётган қуюқ туман оралаб тоққа ўрлай бошладик. Эркак бошини бир ёнга қийшайтириб, хуррак отяпти, ўчиб қолган сигараси кулдонда. Хотини «Геральд трибюн»нинг ҳажвий саҳифасини ўқияпти. Афти тасқара: лаблари қимтилган, кўзлари қоплон телпаги остида йилтираб турипти. Наҳотки пул менга инъом этадиган фароғат шунақа бўлса?

Қараб турганимни сизди шекилли, бошини кўтариб, ҳиҳилади:

— Кулгили нарсалар жон-дилим.

Жилмайган бўлиб, бармоғидаги бриллиантга разм солдим, уни эрга текканидан кейин олган, албатта. Аёл менга зимдан назар ташларди, менимча, у ҳеч қачон бировнинг кўзига тик қарамаган бўлса керак.

— Сизни қаердадир кўргандайман, тўғрими гапим?

— Бўлиши мумкин.

— Чоршанба куни самолётда учмаганмидингиз? Чанғичилар клуби билан?

— Ҳа, учганман.

— Ана, кўрдингизми? Лекин ишончим комилки, сиз билан бундан олдин ҳам учрашганмиз. Эҳтимол, Чароғон Водийда, бир эслаб кўринг-а?

— У ерда ҳеч қачон бўлмаганман.

— О, чанғичилар ҳавас қиладиган жой. Ҳар йили дунёнинг ҳар бурчидан келган айнан ўша таниш одамларни учратасан.

Гапимиздан уйғониб кетган эр оғир пишиллади, сўнг кўзларини очиб, менга очиқдан-очиқ адоват билан қаради. Адоват, табиий, қонига сингиб кетган иллат эканини пайқадим. Бу иллат гоҳо-гоҳо сиртига тепиб, кейин яна одоб пардаси остига яширинса керак.

— Биласанми, Билл, бу жаноб самолётда биз билан бирга учган экан, — деди аёл худди қувончли бир сирни ошкор этгандай.

— Нима қипти? — тўнғиллади эри.

— Чет элда америкаликни учратсам ҳар доим севишиб кетаман. Тил ҳам бир, хулқ-атвор ҳам. Овруполиклар жудаям сохта одамлар. Шу муносабат билан озгинадан ичсак ёмон бўлмасди. — У серҳашам сумкачасидан кичкина кумуш фляга чиқазди. Унинг қопқоғи бир-бирига кириб турадиган ялтироқ стаканчалардан иборат эди. — Коньяк ичиверасиз-а, — деди аёл кулимсираб, сўнг жавобни ҳам кутмай, стаканни тўлдирди.

Кўлим қалтираб, бир томчи коньяк ерга тўкилди. Сабаби, шу пайт эркак бўйнидан шарфни олди, кўзим тўқ қизил галстукка тушди. Бу ўша менинг йўқолган чамадонимдаги галстукмиди ёки шунчаки ўхшаш галстукми — нима бўлганда ҳам, юрагим ҳаприқиб кетди. У оёқларини чалиштирган эди, нигоҳим пойабзалига оғди, ботинкаси ҳам худди ча-

мадонимда қолган ботинкамнинг ўзгинаси, фақат сал эскирган, холос.

— Қани, бўлмаса, бу йил оёғини биринчи бўлиб синдирадиган чанғичи учун кўтарамиз, — деди у палағда ҳиҳилаб. Ишончим комилки, ўзининг ҳеч ери ҳеч қачон лат емаган. У умрида касал ҳам бўлмаган, дори нималигин ҳам билмайди, эҳтимол, аспиринга иши тушган бўлса тушгандир.

Коньякни бир кўтаришда қуритдим. Сал ўзимга келволишим керак эди, бинобарин, аёл стаканимни тезгина яна тўлдирганидан хурсанд бўлдим. Қадаҳни кўтариб, унга ним табассум билан таъзим қилдим, ичимда эса қанийди ҳозир поезд ағдарилсаю, булар вагон тагида қолса, иккаласининг ҳам чўнтақларию чамадонларини титкилаб чиқсам, дердим.

— Саёҳатнинг ҳадисини олган кўринасизлар, — дедим ялтоқилик қилиб.

— Бегона юртда доим хушёр бўлиш керак, — деди эркак. — Бизнинг шиоримиз шу. — У менга қўлини узатди. — Билл Слоун. Бу хоним жажжи рафиқам Флора.

Қўлини қисиб, ўзимни таништирдим. Кафти дағал ва совуқ эди. Жажжи Флора эса (вазни етмиш килодан кам эмас) ширин жилмайиб, менга яна коньяк қўйди.

Поезд Сан-Марицга етиб келганида биз апоқ-чапоқ бўлиб кетган эдик. Улар Коннектикут штатининг Гринвич шаҳрида истиқомат қилишаркан. Слоун қурилишда пудратчи, елиб-югуриб эл қаторига қўшилган, Флора, мен ўйлаганимдай, унинг биринчи хотини эмас, Слоуннинг балоғатга етган ўғли бор, худога шукур, бамаъни йигит, Слоуннинг ўзи Никсонга овоз берган, икки марта Оқ уйда бўлган, Уотергейт иши атрофидаги машмашалар бир ой ичида барҳам топади, демократларнинг ўзлари кейин афсусланишади, бу эр-хотиннинг Сан-Морицга учинчи саёҳати, Флора у-бу нарса харид қилиши учун Цюрихда икки кун тўхташган ва, ниҳоят, «Палас» меҳмонхонасида яшашни мўлжаллашапти.

— Сиз қаерда турмоқчисиз, Дуг? — сўради Слоун.

— Мен ҳам «Палас»да, — жавоб бердим сира

иккиланмай. Албатта бундай дабдаба ҳозир менга ножоиз, лекин уларни кўздан қочиришни асло истамасдим.

Сан-Морицда ҳамроҳларим юкларини олгунча ёнларидан жилмадим. Аммо мен купе тоқчасидан қизил ҳошияли кўк-қорамтир баҳайбат чамадонимни пастга туширганимда уларнинг чеҳрасида ҳеч қандай ифода зоҳир бўлмади.

— Чамадонингиз очиқ-ку, — деди Слоун.

— Кулфи бузилиб қолди, — жавоб бердим бепарвогина.

— Тез тузаттириб олиш керак. Сан-Морицда италияликлар кўп.

Унинг чамадонимга қизиқишида ё бир маъно бор, ёки мутлақо тасодиф.

Уларнинг чамадони саккизта эди, ҳаммаси янги, бироқ биттаси ҳам меникига ўхшамайди, шуниси ҳам борки, бу ҳали, умидни узиш керак, дегани эмас.

Юк кўп бўлгани учун иккинчи таксини ҳам ёлладик. Қор тўшалган шаҳар кўчалари гавжум ва серкатнов эди.

«Палас» меҳмонхонасининг деворларидан иштаҳани кўзгатувчи аллақандай майин ел эсаётгандай туюларди. Бу пулнинг шабадаси эди. Ростдан ҳам, вестибюль Нью-Йоркдаги банк омборхонасининг давомига ўхшарди. Меҳмонларга, худди қадимий, қимматбаҳо иконалар билан муомала қилаётгандай, бағоят такаллуф кўрсатишарди. Назаримда, юмшоқ гилам устида ўзининг инглиз энагаси билан салмоқли одим ташлаётган, дид билан кийинган норасида бола ҳам менинг буларнинг даврасидан эмаслигимни сезиб турарди.

Меҳмонхона ходимлари чопиб келиб, Слоуннинг қўлини олишди, хотинига эса таъзим қилишди. Афтидан, олдинги ташрифлари чоғида чойчақани аямаган, Флорадай хотини бўлган одам етмиш минг долларни ўзлаштириши мумкинми? Албатта, мумкин. Ахир Слоуннинг ўзи, елиб-югуриб эл қаторига қўшилганман, деди-ку.

Дарбонга олдиндан хонани банд қилиб қўймаганимни айтганимда у ким билан муомала қилаётганини дарров тушунди.

— Афсуски, сэр...

— Бу киши менинг дўстим, — унинг гапини бўлди Слоун. — Жойлаштиринг, илтимос.

Дарбон сарғайиб кетган журнални варақлаб:

— Икки кишилик хона экан-ку, майлими? — деб сўради.

— Жуда соз, — дедим мен.

— Қанча турасизсиз, мистер Граймс?

Ўйланиб қолдим. Беш минг билан қанча яшаш мумкин?

— Бир ҳафта, — жавоб бердим таваккал қилиб. Пулни тежамасам бўлмасди.

Мени Слоунларга қўшни хонага жойлаштиришди. Хона каттагина бўлиб, устига пуштиранг ипак чойшаб ёзилган кенг каравот қўйилган. Деразадан ажойиб кўл ва ботаётган қуёш нурида ярқираб турган тоғ манзаралари кўзга ташланади. Бошқа маҳал бўлганда бу гўзалликдан олам-олам завқ олиш мумкин эди, аммо ҳозир менинг кўнглимга қил ҳам сиғмасди. Пардани беркитиб, кийим-пийимим билан ўзимни каравотга ташладим, силлиқ ипак чойшаб бўлганича бўлди. Димоғимдан ҳануз атир ҳиди кетмасди.

Слоун пулимни олган-олмаганини қандай қилиб тезроқ аниқлаш ҳақида ўйлай бошладим. Бир тўхтамга келолмасдим. Цюрихда икки кун яшаб, адои тамом бўлгандим. Совқота бошладим, аммо фикру хаёлим ҳамон Слоунда эди. Борингки, галстук билан ботинка меники ҳам дейлик, хўш, кейин-чи? Бошимга оғриқ кирди, ўрнимдан туриб, иккита аспириин ичвордим.

Шундан кейин уйқуга кетибман, тушимда ҳам ҳаловат бўлмади: кўрқинчли бир одам калитларни шиқирлатиб, гоҳ кўринар, гоҳ ғойиб бўлармиш.

Телефоннинг жиринглашидан уйғониб кетдим. Флора кўнғироқ қилаётганди, бирга овқатланишни таклиф этди. Жон деб рози бўлдим. Гапига қараганда, Билл кўчалик қора костюмини олишни унутганмиш (уни Америкадан жўнатишган, лекин ҳали етиб келгани йўқ), шунинг учун шаҳарда овқатланармишмиз. Мен ҳам бунақа пайтда махсус кийинишни ёқтирмаслигимни айтдим, кейин ўрнимдан туриб, совуқ душга тушдим.

Биз меҳмонхона қаҳвахонасида учрашдик. Слоун

тўқ кўк костюмда (меники эмас) ва бошқа ботинкада (бу ҳам меники эмас) эди. Стол ёнида яна бир эркак билан аёл ўтирарди, улар ҳам Гринвичдан бўлиб, биз учган самолётда келишган экан. Бугун чанғи учишга ҳам улгуришипти, хотинининг оёғи сал лат епти.

— Нақадар зўр! — хитоб қилди Флора. — Икки ҳафта «Карвеля» клубида бўлиб, офтобда тобланиман. Тасаввур қилинглари-а!

— Менга теккунча чанғида учишни ёқтираман, дерди нуқул! — деди Слоун.

— Сенга тегмасдан олдин айтардим-да, азизим! — кулди Флора.

Слоун бир шиша шампан буюрди, уни тезгина ичиб бўлди, ёнимизда ўтирган эркак яна битта чақирди. Менга навбат келмасидан Сан-Морицдан жўнаб қолсаммикин, деган ўй ўтди кўнглимдан.

Кейин ораси яқин қишлоқдаги бир уйга жойлашган ресторанга бориб, яна шампан ичдик. Аммо нархлар қишлоқча эмас эди. Ўша ерда Коннектикут штатидаги Гринвич шаҳри тўғрисида ўзим хоҳлаганимдан кўра ҳам кўп нарса билволдим. Тез орада ким гольф-клубдан ҳайдалади, қайси аёл (эри борми-йўқми) боласини олдирмоқчи, қора танли болаларнинг шаҳар мактабларига автобусда олиб борилишига қарши курашнинг тепасида ким турипти — ҳаммасини бутун тафсилотлари билан гапириб беришди. Мабодо улар, ҳафта охиригача етмиш минг долларингизни қайтириб беришади, деб онт ичишганда ҳам булар билан яна бир дастурхон атрофида ўтиришга чидайманми-йўқми — худо билади.

Маишатдан кейин баттар бўлди. Меҳмонхонага қайтганимиздан сўнг оила бошлиқлари қартабозликка шўнғиб кетишди. Флора эса мени рақсга тушиш учун биринчи қаватга судради. Оқсоқ аёл ҳам, томоша қиламан, деб бизга эргашди. Стол ёнига ўтиришимиз билан Флора шампан буюрди, биламанки, бу ёғи менинг ҳисобимдан.

Рақсга тушишни азалдан ёқтирмайман, бунинг устига, Флора бўйнингга осилволиб, жуфтакни ростлашга заррача имкон қолдирмайдиган аёллар хилдан экан. Зал иссиқ ва ғала-ғовур эди, спорт кийимида терлаб кетдим, атир ҳидидан қусгим келади.

Бу ҳам етмагандай, Флора қулоғимга бир нималар деб, маъшуқона пичирлайдими-ей.

— Сизни учратганимиздан бахтиёрман, — деди у.— Билл билан рақс — ўт билан сув. Қолаверса, сиз ажойиб чанғичисиз. Юриш-туришингиздан маълум. — Флоранинг қонида шаҳвоний истак гупурадди. — Эртага чанғи учгани борамизми?

— Бажонидил, — жавоб бердим нима дейишимни билмай.

Ярим кечадан сўнг, икки шиша шампанни қури-тиб, иккала аёлни эрларининг олдига бошлаб чиқдим. Слоун ютқизаётганди, хурсанд бўлишимни ҳам, қайғуришимни ҳам билмасдим. Стол ёнида Слоун ва унинг гринвичлик ҳамшаҳридан ташқари, элик ёшлардаги истараси иссиқ, сочи мош-гуруч эркак билан қимматбаҳо тақинчоқларга бурканган, инглизча гапирганда испанча урғу сезилиб турадиган кекса аёл ўтиришарди. Халқаро олифта жамоанинг гуллари булар.

Биз уларнинг тепасига келган пайтимизда сочи мош-гуруч киши ўртани кўтарди.

— Фабиан! — хитоб қилди Слоун. — Ҳар йили сизга ютқизаман-а!

Фабиан хиёл жилмайди. Табассуми ўзига жудаям ярашаркан, ҳатто қоп-қора кўзларининг атрофидаги майда ажинлар ҳам кулиб турганга ўхшарди.

— Озиб-ёзиб, бир омадим кеп қолди-да, — деди у ёқимли, хаста овоз билан. Унинг талаффузи ҳам ғалатироқ эди, шунинг учун қаерданлигини илғаёлмадим.

— Озиб-ёзибмиш! — шеригининг оғзига урди Слоун гижиниб. Ютқизганда алам қилади шекилли.

— Мен ухлайман, — деди Флора. — Эрталаб чанғи учгани бораман.

— Майли, боравер. Мен пулимни қайтариб олишим керак! — гўлдиради Слоун ва қартани шунақа чийлай бошладики, жангга кириш олдидан қуролини тозалаётган аскарга ўхшаб кетди.

Флорани хонасига кузатиб қўйдим.

— Қандай қулай-а, эшигимиз ёнма-ён, — деди у ҳиҳилаб, кейин юзимдан ўпиб, яхши тушлар тилади.

Анча пайтгача ухламай, газета ўқиб ётдим. Тах-

минан ярим соатлардан сўнг уларнинг эшиги очилиб-ёпилди. Девор ортидан гўнғир-гўнғир овоз эшитилди, сўнг жим бўлиб қолишди.

Яна ўн беш минутлар кутиб, секин ташқарига чиқдим. Йўлакнинг бошдан-охиригача ҳар бир эшик олдида эркак ва аёлларнинг турли хил пойабзаллари терилиб турарди. Юмшоқ теридан юнгли сиртга қаратиб тикилган оёқ кийими, чарм туфлилар, чанги ботинкаси, рақсга мўлжалланган пойабзаллар. Бари жуфт-жуфт, худди Нуҳ кемасига чиқишга тайёрлаб қўйилгандай. Аммо Слоунлар эшиги олдида фақат Флоранинг поезддаги бир жуфт бежирим ботинкаси бор эди, холос. Қандайдир сабабларга кўра, эри ўша жигарранг ботинкасини тозалатишга қўймаган эди. Ҳайрон бўлиб, изимга қайтдим.

Ў н и н ч и б о б

— Эримдан хавотирдаман, — деди менга Флора.

Биз «Карвелия» клубининг офтоб тушиб турган айвонида, машҳур курортларнинг мармар ҳовузлари ёнида суртга тушишни хуш кўрадиган грек денгизчилари ва Милан саноатчилари орасида ўтирардик. Бу ерда уларнинг изига тушган турли миллатга мансуб аёллар ҳам бор эди. Илгариги пайт бўлганда Флорани «тарбия кўрган» жувон дейишмасди: асабийлашганда Нью-Жерсидаги юк мошиналарининг шофёрларига хизмат қиладиган официантларга ўхшаб кетарди. Аммо бу ерда, айвонда, у ўзини сувдаги балиқдай эркин ҳис этарди. Мен бўлсам, кўкқисдан душман исканжасига тушиб қолган аскар мақомида эдим.

«Карвелия» клубига вақтинча аъзолик (икки ҳафтача) менга юз йигирма беш франкка тушди, аммо Слоунлардан ажралиб қолмаслигим учун шу нарса керак эди. Тўғри, Слоуннинг ўзи энди кам кўринарди. Флоранинг зорланишича, эрталаблари соатлаб Нью-Йоркдаги маҳкамаси билан гаплашаркан, кундузи ва кечқурун эса қарта билан банд.

— Офтоб кўрмай кетади бу ердан, — деди Флора куйиб-пишиб. — Альпда бўлганига ҳеч ким ишонмайди.

Ҳозирча мен Флорани тоғдан чанғида тушишга ўргатиш ва уни нонушта билан сийлаш шарафига муяссар эдим. У чидаса бўладиган чанғичи эди-ю, бироқ тик қияликларда чийиллаб юборар ёки нуқул ботинкасидан шикоят қиларди. Бегона чамадондан чиққан қизил иштон билан сап-сарик мўйна камзулни кўришга кўзим йўқ эди, шунинг учун ўзимга тўқ кўк чанғи костюми сотиб олдим — харажат устига харажат.

Кечқурунлари Флора билан силламиз қуригунча рақсга тушар ва менинг ҳисобидан шампан ичардик. Кун сайин унинг меҳри товланиб борарди, гарчи Слоунлар яшаётган хонага кириб, тинтув қилиш ниятидан воз кечмаган бўлсам ҳам, бунинг учун бошқача йўл тутишни маъқул кўрардим. Шуниси ҳам борки, етмиш минг доллардан жудо бўлганимдан бери аёл кишига яқинлашиш хоҳиши ҳам сўнган эди. Пул белни бақувват қилиб тураркан. Буниси яхши тушундим. Лекин шу даражада шалвираб қоламан, деб ўйламагандим. Аёлга яқинлашиб, масхара бўлишдан чўчирдим. Флоранинг ноз-карашмалари ҳам етиб ортади, чегарадан ўтсам, у ёғи — қип-қизил хижолатпазлик.

Изқувар сифатида хатти-ҳаракатларим жудаям ночор эди. Эр-хотиндан бирортаси ичкарига таклиф этишидан умидвор бўлиб, бир неча марта ҳар хил баҳона билан улар яшаётган хона эшигини қоқдим, кирсам, ҳеч бўлмаса хонага кўз югуртириб чиқаман-ку, деб ўйлардим. Аммо улар эшикни қия очиб, остонадан жавоб-муолмала қилишдан нарига ўтишмасди.

Ҳар куни кечаси, ҳамма ухлаганда, йўлакка чиқшдан канда қилмасдим, аммо жигарранг ботинка бари бир кўринмади. Ўзимдан шубҳаланиб қолдим. Балки менга шундай туюлгандир, балки Слоун поездда қизил галстук тақмагандир, оёғида ҳам жигарранг ботинка бўлмагандир. Гап орасида чамадоним аэропортда алмашиб қолганига шама қилган эдим, эр-хотиндан на униси, на буниси пинагини бузмади. Начора, ҳар эҳтимолга қарши ҳафта охиригача тураман, кейин бошим оққан томонга кетвораман. Лекин бу бош қаёққа оғади, ўзим ҳам билмайман. Эҳтимол, «темир парда» ортига яшири-

нарман. Ёки Катмандуга жўнаворарман. Бегуноҳ жабрланган Друзекнинг қиёфаси кўз олдимдан нари кетмасди.

— Э-э, қартанинг уйига ўт тушсин, — деди Флора жиғибийрон бўлиб. — Билл топган-тутганини бой беради. Ҳар очко учун беш центдан ўйнашяпти. Фабиан қартага устаси фаранг, буни ҳамма билади. Ҳар йили қишда икки ой туриб, чўнтагини қаппайтириб кетади. Биллга айтдим, Фабианга бас келолмайсан, дедим. Қани, қулоқ солса! Эримнинг назарида, ўзидан зўр одам йўқ. Ютқизиб кўйиб, аламини мендан олади. Оғзидан чиққан гапларни эшитганингизда эди! Бошимга бало бўлди шу қартаси ўлгур. Келганимиздан буён бирор кун тинч ухлаганим йўқ. Эрталаб кўзимни зўрға очаман. Ойнага қараб, кўрқиб кетаман: қари алвастидан фарқим бўлмайди.

— Кўйинг-е, унақа деманг, Флора, — астойдил эътироз билдирдим. — Минг уринманг, алвастига ўхшамайсиз. Айни гуллаган пайтингиз.

Ростдан ҳам у кундузими, кечқурунми — ҳар қандай либосда очилиб-сочилиб юрарди.

— Сиртимга қараманг, — деди Флора уҳ тортиб.— Сиз ўйлаганчалик тетик-бардам эмасман. Ёш боладай нимжон бўлиб қолганман. Очиғи, азизим, агар сиз ҳар куни эрталаб пастда кутмаганингизда, кун бўйи кўрпага ўралиб ётган бўлардим.

— Вой бечора-ей, — дедим ачингандай. Флоранинг кўрпада ётишини тасаввур этиш мароқли, албатта. Лекин у мўлжаллаган маънода эмас. Менга қолса, ижарага олинган чанғи билан ботинкани ҳозирок топширардим-да, ўпкамни қўлтиқлаб тоққа чиқиб юрмасдим. Бунинг менга сира қизиғи йўқ, қайтанга, турган-битгани харажат.

— Лекин яхши кунлардан умидим бор, — деди Флора менга маънодор кўз қирини ташлаб. Унинг бундай қарашини меъдамга теккан эди. — Бир гап бўлди шекилли, кейинги ҳафтада Билл Нью-Йоркка учиб кетса керак. Ўшанда доим бирга бўламиз. — «Доим» сўзига у алоҳида урғу берди. — Маза қиламиз, тўғрими?

— Т-тўғри, — жавоб бердим дудуқланиб. «Муқаддас Августин»дан кетганимдан бери биринчи марта шундай бўлиши. — Юринг, н-нонушта қиламиз.

Ўша кун у менга салмоқдор бир соат совға қилди. Бу соат юз метр сув остида ҳам, кўп қаватли уйларнинг томидан ташлаворсангиз ҳам бузилмайдиган соат эди. Унга секунд нилларини тўхтатиб қўядиган мослама ҳамда йил, ой, кун ва яна аллаббалоларни кўрсатадиган мурватлар ўрнатилганди. Соат Швейцариянинг миллий гимнидан бўлак ҳамма нарсани намойиш эта оладигандай таассурот қолдирарди.

— Бекор овора бўлсиз-да, — йўлигагина эътироз билдирдим.

— Ҳар гал соатга қараганда шу ажойиб ҳафтани эслаб қўйсангиз ёмон бўлмасди, — деди у тилини чучук қилиб. — Хўш, энди айтинг-чи, битта бўсангизга арзимаيمانми?

Биз чанғи сайридан қайтиб, шаҳар марказидаги қаҳвахонада суҳбатлашиб ўтирардик. Бу ер менга ёқарди, чунки қаҳвахонада шампан сотилмасди. Ҳамма ёқни пишлоқ ҳамда тўда-тўда бўлиб пиво ичаётган чанғичилар эғнидаги жиққа ҳўл юнг либоснинг хиди тутиб кетганди.

Флоранинг чеккасидан чўлпиллатиб ўпдим.

— Ёқдими? — сўради у. — Соатни назарда тутяпман.

— Албатта, — тасдиқладим мен. — Ж-жудаям ёқди. Зўр соат.

— Ростини айтсам, азизим, мен билан бирга чанғи учишга бормай, шунчаки эркалатиб, вақтимни чоғ қилиб юрганингизда чанғи ўргатувчи ёллашга мажбур бўлардим. Уларнинг хизмат ҳақи ниҳоятда баланд. Бунинг устига, нонуштасини ҳам бўйнингизга олишингиз керак. Бировнинг ҳисобидан қорин тўйдиришни шунақа яхши кўришадики! Йилнинг кўп қисмини картошка еб ўтказишади, лекин қишда ўшанинг ҳиссасини ўн баравар қилиб чиқазишади. — Флора енгилтак аёл эди, аммо, кўриниб турипти, тежамкорлиги ҳам бор экан. — Қўлингизни беринг, — шундай деб, билагимга кумуш занжирли вазмин соатни тақиб қўйди. — Ҳақиқий эркаклар соати, нима дедингиз?

— Тўппа-тўғри, — гапини тасдиқладим. Лекин булардан қутулишим билан совғани сотиб юборишни кўнглимга тугиб қўйдим. Бунақа соат камида уч юз доллар туради.

— Биллга индаманг, — деди у. — Орамизда қолсин. Иккаламининг кичкина, ардоқли сиримиз бўлсин. Хўпми?

Ваъда бердим. Ваъдамда туришга ҳам ичимда аҳд қилдим.

Эртасига эрталаб ҳамма нарса ўзгариб кетди. Одатдагидай, соат ўнда вестибюлга тушганида Флоранинг эгнида спорт костюми йўқ эди.

— Азизим, бугун сиз билан боролмайман, — деди у. — Билл Цюрихга отланияпти, уни кузатиб қўйишим керак. Минг афсус. Қор қалин, ҳаво беғубор шундай кунда-я! — у ҳиҳилади. — Эрим ўша ерда тунаб қолмоқчи. Ўзингиз айтинг, яхшими шу?

— Яхшимас, — гўё ҳамдардлик билдирган бўлдим.

— Нима қиласиз, чанғи учгани ёлғиз борасизми?

— Иложим қанча.

— Менда ажойиб таклиф бор. Кундузи соат бирда учрашиб, бирор жойда ўтирмаймизми? Биллнинг поезди ўн иккидан кейин жўнайди. Маза қилардик-да.

— Жуда соз.

— Музлатилган шампандан бошлаймиз, — деди у. — У ёғини яна кўрамиз. Нима дейсиз?

— Маъкул.

У маънодор табассумларидан яна бирини ҳадя этиб, эрининг олдига қайтиб кетди.

Эрталабки мусаффо ҳавога чиқдим, аёз юзларимни чимчилади. Чанғи учишдан воз кечдим, агар вазият мажбур қилмаганда умуман бормасдим. Чанғи клуби аъзолари билан бир самолётга ўтирганимдан афсусландим. Ҳамма бало шундан бошланди. Аввалига чамадон машмашаси, мана энди Флорани тўшагимга муқаррар судраб кирадиган турфа баҳоналар.

Ўша поездда Слоун билан Цюрихга жўнаворгим ҳам келди, лекин у ерда нима қиламан? Билл қаёққа борса, орқасидан эргашиб юролмайман-ку.

Флора билан ўтадиган эртакнамо кун ва музлатилган шампанни (албатта, менинг ҳисобимдан) кўз олдимга келтириб, беихтиёр инграб юбордим. Рўпарамдан келаётган қўлтиқтаёқли, бир оёғи гипсланган йигит менга тикилиб қаради.

Юзимни витрина ойнасига бурдим. Қимматбаҳо чанғи костюми кийим олган ёшгина йигит дунёга донғи кетган қишки курортлардан бирида дам оляпти. Мияга ғалати фикр келиб, сал оқсоқланганча қўлтиқтаёқли йигит орқасидан эргашдим. Унга етай деганимда обдон оқсоқлана бошладим.

— Сиз ҳам... — деди йигит ачингандай бўлиб.

— Этим лат еди, холос.

Шаҳар марказида жойлашган кичкина хусусий касалхонага келганимда эса ўзимни тоғ ёнбағрининг қоқ ўртасида қулаган чанғичидай кўрсатишга ҳаракат қилдим.

Икки соатлардан сўнг касалхонадан қўлтиқтаёқда чиқдим, чап тиззам гипсланган эди. Ресторанга кириб, қора қаҳва билан печенье кавшаганча анча маҳалгача «Геральд Трибюн»нинг кечаги сонини ўқиб ўтирдим.

Касалхонадаги ёш дўхтир, оёғимни синдирдим, деган гапимга ишонқирамади.

— Сиртдан билинмайди, — уни ишонтиришга уриндим. — Аввал ҳам икки марта шунақа бўлган.

Дўхтир оёғимни ренгенга солиб кўргач, даъвомни буткул рад этди. Лекин мен айтганимда туриб олдим. Дўхтир ноилож елкасини қисди.

— Майли, оёқ сизники.

Швейцарияда жоиз-ножоиз ҳар қандай тиббий хизмат кўрсатилаверади — ҳақ тўланса, бас. Менга бир одам тўғрисида гапириб беришган эди. Унинг бош бармоғида шиш пайдо бўлади, у рак деб ўйлаб, ваҳимага тушади. Қўшма штатлар, Англия, Франция, Испания ва Норвегиянинг дўхтирларига кўрсатади, улар бунни оддий яллиғланиш дейишади. Ҳалиги одам ишонмай, Швейцарияда катта пул эвазига бармоғини кесдириб ташлайди. Ҳозир Сан-Францискода хотиржам яшаб юрганмиш.

Соат бирга яқин такси тутиб, меҳмонхонага келдим. Меҳмонхона хизматчиларининг ҳамдардлигини сукут сақлаб тингладим, сўнг оғриқни писанд қилмайдиган баҳодирлардай, қўлтиқтаёғимни дўқиллатиб, қаҳвахонага кириб бордим.

Флора бурчакдаги дераза ёнида ўтирарди. Столда, муз солинган челақчада очилмаган шампан ши-

шаси. У тор кўк шим ва кўксига ҳар қандай одамнинг нигоҳини оғдирадиган таранг свитер кийиб олган. Ёнидаги стул суянчиғида қоплон терисидан тикилган пўстин, унинг ҳидидан қаҳвахона ўсимликлар қўйилган гул дўконини эслатади.

Мени кўлтиқтаёқда кўриб, Флоранинг капалаги учиб кетди:

— Ё алҳазар, нима бўлди?

— Ҳеч нарса, — дедим ўзимни бепарво кўрса-тишга уриниб. — Ичидан дарз кетган. Олти ҳафтадан кейин гипсни олиб ташлашади. Дўхтирлар шунақа дейишяпти. — Гипсланган оёғимни олдинга узатиб, ўзимни стулга ташладим.

— Вой палакат-ей, йиқилдингизми?

— Чанғилар панд берди. Бир-бирига чатишиб, айланмай қолди. Эҳтиётсизлик қилдим-да. Хаёлим сизда эди, — бу ёғини тўқиб ташладим.

Флора сал юмшади.

— Ҳечқиси йўқ. Босиб-босиб шампан ичворсангиз, оғриқ босилади.

— Дўхтирлар ичишни ман этишди. Суякнинг битишига тўсқинлик қиларкан.

— Суяги дарз кетганларнинг ичганини кўрганман. — Флора шампандан кўнгил узолмасди.

— Менинг суягим мўрт эмиш. — Мен ҳам бўш келмадим.

— Қаттиқ оғрияптими? — у нозланиб билагимдан ушлади.

— Симиллаб оғрияпти, — дедим афтимни буриштириб. — Морфийнинг таъсири сусайяпти-да.

— Лекин овқатлансак бўлар?

— Режаларимизни барбод қилганим учун узр, Флора. Дўхтир оёғимни ёстиққа қўйиб, қимир этмай ётишни буюрди. Менга рухсат берасиз, — шундай деб, ўрнимдан турдим.

— Ўзим авайлаб ётқизиб қўяман.

— Хафа бўлмайсиз, Флора, бир оз ёлғиз қолмоқчиман. Бирор кўнгилсиз воқеа юз берганда ҳар доим шунақа қиламан. Болаликдан қолган одат. — Мен чўзилиб ётсам-у, ёнимда туйғуларига эрк бериб, Флора ўтирса — буни асло хоҳдамасдим. — Иккаламиз учун ҳам шампанни ўзингиз ичинг.

Ҳақини менинг ҳисобимга ёзиб қўйинг, — офицантга мурожаат қилдим.

— Кейинроқ кирсам майлими? — сўради Флора.

— Ухламоқчиман. Уйғонганимдан кейин ўзим чақираман. Ташвишланманг, азизим.

Шундай деб, тор шим ва таранг свитер кийган бу фусункор ва гўзал фариштани тарк этдим.

Ботаётган қуёшнинг сўнгги нурлари олис тоғ чўққиларини алвон рангга бўяган пайтда хонам эшиги аста очилди. Мен шифтга тикилганча каравотда қимир этмай ётардим. Патнисни олиб кетгани ходима кирди, унинг изидан хонага Флора бошини суқди.

— Бирор нарса керак эмасми? — сўради у ичкарига кириб. Гира-шира қоронғиликда қиёфасини аранг илғадим-у, аммо атирнинг ўткир ҳиди димомимга гуп этиб урилди. — Қалайсиз, азизим? — Флора каравот ёнига келиб, тажрибали ҳамширалардай, кафтини пешонамга босди. — Хайрият, иссигингиз йўқ.

— Дўхтирнинг айтишича, кечаси кўтарилармиш.

— Кундузи қийналмадингизми? — У тўшак четига ўтирди.

— Кундузини бундан яхшироқ ўтказишимиз мумкин эди.

Бирдан у ўзини устимга ташлаб, ўпа кетди. Нафасим қайтиб, гавдамни бурган эдим, каравот тахтасига қўйилган гипсли оёғим шунақа зирқираб оғридики, додлаворишимга сал қолди.

Флора ҳансираганча ўрnidан турди. Қоронғи бўлгани учун юзидаги ифодани илғаш қийин эди, аммо у менга шубҳа билан қараётгандай туюлди.

— Иккита танишим, — деди у, — кечқурун учрашишга келишишди. Биттаси бугун оёғини синдирган, шунга қарамай, соат ўнда келишга ваъда берди.

— Мендан ёшроқ бўлса керак-да, — жавоб бердим дудуқланиб. — Ё суяги бақувватдир. Ундан ташқари, биринчи марта... сиз билан... бу аҳволда қанақа бўларкин.

— Ҳ-м, — деди Флора тумшайиб. — Майли, мен борай. Кечқурун йиғилишмоқчи эдик, кийинишим

керак. — У энгашиб, пешонамдан ўпган бўлди. —
Хоҳласангиз, ўтиришдан кейин кираман.

— Фойдаси йўқдир-ўв, азизим.

— Эҳтимол, гапингиз тўғридир. Яхши ётиб ту-
ринг, — шундай деб, хонадан чиқиб кетди.

Яна шифтга тикилдим. Ҳа, оёғи синган анави
йигит ўтиришга келади, албатта. Ана қаҳрамонлик!
Эртагаёқ қўлтиқтаёқдами, қўлтиқтаёқсизми — бу ер-
дан кетаман. Аммо-лекин Флорани кўриб, миямда
бир фикр ғимирлаб қолди. У олдимга калитсиз кир-
ди. Демак, қаватдаги навбатчи фаррош...

Кечқурун бир ўзим меҳмонхона ресторанида ов-
қатландим. Узоқдан эркаклар даврасида ўтирган Фло-
рага кўзим тушди. Чиройли ялтироқ кўйлақда. Эр-
какларнинг баъзи бирларини танийман, айримлари
нотаниш, лекин шулардан ҳар биттаси етмиш минг
долларимни ўмарган бўлиши мумкин. Флора мени
кўрса ҳам ўзини кўрмаганликка олди.

Шошмасдан тамадди қилдим, кейин дарбондан
хонамнинг калитини сўрамасдан лифтда ўз қава-
тимга кўтарилдим. Йўлак кимсасиз эди. Навбатчи
фаррош пайдо бўлгунча кутиб турдим, сўнг Слоун-
лар эшиги олдига бориб, фаррошга: «Хонамни очиб
беринг, ўзимнинг калитимни олишни унутибман»,—
дедим. У бир боғлам калит чиқазиб, шуларнинг бири
билан эшикни очди. Ичкарига кириб, эшикни маҳ-
кам ёпдим.

Тўшақлар ёйиб қўйилган, каравотлар ёнидаги тун-
ги чироқлар майин ёғду таратар, хонани атир ҳиди
тутиб кетганди.

Нафасимни ичимга ютиб, каттакон жавон ёнига
аста яқинлашдим-да, эшикларини очдим. Бир бўлма-
сида аёллар кийими, чанғи костюмлари. Иккинчи-
сида эркаклар костюми билан кўйлақлар. Жавон ос-
тида, ерда, олти жуфт ботинка. Поезда, Слоун-
нинг оёғида кўрган жигаранг ботинка қаторнинг
охирисида турипти. Базўр энгашиб, ботинканинг ўнг
пойини олдим-да, оёғимга ўлчаб кўриш учун крес-
лога ўтирдим. Ботинка оёғимнинг ярмида қолиб кет-
ди, демак, кичкина — меники эмас. Тарвузим қўлти-
ғимдан тушиб, ўтирган жойимда шалвираб қолдим.
Сохта изга тушиб, бир ҳафтани беҳуда ўтказибман,

қанча пулнинг бошига сув қуйибман-а! Шу алфозда яна қанча ўтирардим — билмайман-у, тўсатдан эшик қулфи шиқирлаб, кейин зарб билан очилди ва хонага йўл кийимида, кичкина чамадон кўтарган Билл Слоун кириб келди.

Мени кўриб, бақа бўлиб қолди, қўлидаги чамадон тўп этиб, юмшоқ гилам устига тушди.

— Бу нимаси? — деди у ниҳоят анчадан сўнг.

— О, Билл, — оғзимга келгани шу бўлди. — Мен сизни Цюрихда деб ўйлагандим.

— Йўқ, мен шу ердаман! — деди у овозини кўтариб. — Жин ургур Флора қани? — Билл тепадаги чироқни ёқди. Хотиним бирор бурчакка беркиниб олган, деб ўйладими — ким билади.

— Пастда маишат қилиб ўтирипти, — жавоб бердим билдирлаб. Шартта ўрнимдан туриб, чиқиб кетишим керакми ёки ҳозирча ўтира турганим маъқулми — бир қарорга келолмасдим.

— Маишат қилиб ўтирипти, денг, — текрорлади у. — Сиз нима қилиб ўтирипсиз?

— Калитни олиш эсимдан чиқипти, — дедим мен, жавобим бемаънилигини сезиб турардим, албатта. — Фаррош хотин адашиб сизларнинг хонангизни очиб берипти.

— Ботинкамни нега ушлаб ўтирибсиз?

У кетма-кет савол бераркан, газаби тобора қайнаб борарди.

Худди биринчи марта кўраётгандай, қўлимдаги ботинқани қарадим.

— Ўлай агар, билмайман, — шундай дедиму ботинқани қандай ташлаб юборганимни ҳам сезмай қолдим.

— Ие, соатми?! — Билл бақириб юборди. — Ҳали шунақа денг!

Беихтиёр соатга қарадим. Ўндан ўн минут ўтган эди.

— Биламан бу лаънати соат қўлингизда қандай пайдо бўлиб қолганини! — ўшқирди у. — Хотиним совға қилган. Ўша мегажиннинг туҳфаси бу!

— Йўғ-э... қўйсангиз-чи... Ҳазил-да, шунчаки ҳазил, — жавоб бердим мен. Аммо Билл гапимга ишонмаслиги кундай равшан эди.

— Ҳар йили бирорта чанғи мураббийсини яхши

кўриб қолиб, соат совға қилади. Мавсумни очадиган одамни шу тариқа сийлайди, — деди у хуноб бўлиб.— Бу гал оддий чанғичини танлабди-да. Мавсумни сиз очасиз.

— Йўқ, унақамас, шунчаки соат бу, Билл.

— Вой, қанжиг-эй! — У ҳамон ўзини босолмасди. — Лоақал бу йил ишончли одам билан қолдирдим, деб ўйлагандим-а.

Бирдан у ҳиқиллаб йиғлаб юборди. Раҳмим келиб кетди.

— Қўйинг, хафа бўлманг, Билл. Илтимос, — уни юпатишга тушдим. — Онт ичаман, ҳеч нарса бўлгани йўқ.

— Онт ичармиш, — тўнғиллади у йиғи аралаш.— Ҳаммаси онт ичади. — Тўсатдан билагимга ёпишиб, соатни тортқилай бошлади. — Беринг бу ёққа, ярамас!

— Марҳамат, олинг, — шундай деб, соатни ечдим-да, кўлига тутқаздим.

Билл қизарган кўзларини унга бир оз тикиб тургач, дераза ёнига борди-да, бир қанотини очиб, соатни кўчага улоқтириб юборди. Фурсатдан фойдаланиб, ўрнимдан турволдим. Билл шиддат билан ёнимга келди. Ундан виски ҳиди анқирди.

— Дабдала қилардим-у, аммо ногиронларга қўл кўтариш одатим йўқ. — У оёғимдаги гипсга хиёл тепган эди, чайқалиб кетдим. — Бу ерга нима мақсадда кирганингизни билмайман, билишни ҳам хоҳламайман. Аммо эрталаб меҳмонхонада ва умуман бу шаҳарда қорангизни кўрмайин. Акс ҳолда ўзингизни ҳам деразадан улоқтираман. Худо кўрсатмасин, Швейцария полицияси шуғулланса, уларнинг қорлари-ю тоғларини томоша қилганингиз бурнингиздан чиқади.

Слоун ечиб қўйган бир пой ботинкамни олиб, уни ҳам деразадан отди. Уч олиши ғалати бу одамнинг.

Кейин, худди яраланган айиқдай, ўзини креслога ташлаб, хўнграб юборди. Мен қўлтиқтаёғимни дўқиллатиб, хонадан тез чиқиб кетдим.

Ў н б и р и н ч и б о б

Эртаси куни тонг пайти мен Давос поездида ўтирардим. Бу шаҳар ҳам Сан-Морицдан икки соатлик масофада жойлашган ажойиб курорт. Давос ўзининг чанғибоп узундан-узун йўлкалари билан машҳур, лекин мен уларни синаб кўриш фикридан йироқман. Қиш ҳам, ўзига бино қўйган такаббур нусхалар ҳам, оёқ остида қорнинг гичирлаши ҳам, чана қўнғироқларининг жаранг-журунги ҳам, ола-була чанғи қалпоқлари ҳам — бари жонимга тегди. Кўнглим илиқ-иссиқ жануб томонларни кўмсарди, у ёқларда бугунги ишни бемалол эртанги кунга қолдиравериш мумкин. Чипта харид қилишдан олдин роса ўйладим: натижаси йўқ қидиришдан воз кечиб, Италия, Тунис ва Ўрта денгиз соҳилларига борсаму қолган пулимга ўша юртларда ялло қилиб юрсам-чи? Аммо биринчи поезд Давосга жўнарди, демак, қишни шу совуқ мамлакатда ўтказиш пешонамга ёзилган экан.

Вагон деразасидан чўққилари кўкка қадалган улғувор тоғлар, ваҳимали адоқсиз даралар ва кўпириб оқаётган сойлар устидаги кунгираддор кўприклар кўзга ташланарди. Мусаффо осмонда офтоб чарақлаб турипти. Аммо бу гўзал манзара мени заррача завқлангирмасди.

Давосга етиб келибоқ, оёғимдаги гипсни олдириш учун касалхонага кирдим. Икки дўхтир, яна бир рентгенга солиб кўрайлик, деган эди, кўнмадим.

— Қаерда, қачон гипс қўйдиргансиз, ҳеч бўлмаса шуни айтинг, — деди дўхтирлардан бири, гипсни олишлари билан столдан сакраб тушганимни кўриб.

— Кеча, Сан-Морицда.

— Э, шунақа денг, — дўхтирлар бир-бирларига маъноли қараб қўйишди.

Дўхтирларнинг ёшроғи хизмат ҳақини тўлаганимга ишонч ҳосил қилиш учун кассагача кузатиб қўйди. Юз франк. Ёмонмас. Чамадонни кўтариб хонадан чиқаётганимда дўхтирлардан бири кассирга менинг америкалик эканимни тушунтираётганини эшитиб қолдим. Америкаликларнинг ҳаммаси шунақа эмиш.

Таксига ўтириб, арзонроқ меҳмонхонага олиб бо-

ришни ҳайдовчига чала-чулпа немисчалаб базӯр англлатдим. Биз бир нечта меҳмонхона ёнидан ўтдик. Урушга қадар Давос сил касаллиги пойтахти бўлган, ҳозир эса даволаш муассасалари спортчилар меҳмонхонасига айлантирилган. Йўталганда қон тупурадиган беморлар илгари қиш офтобида тобланадиган сон-саноксиз, бўм-бўш балконлар ҳозир Давоснинг ўтмишини эслатиб туради.

Ниҳоят, таксичи мени куёвининг шаҳар ташқарисидаги уйига олиб келди. У инглизчани дурустгина биларкан, осонгина тил топишдик. Ваннаси бор битта хонанинг ижара ҳақи кўпам арзон бўлмасида, ҳар ҳолда, Сан-Морицдаги чиқимлар олдида ҳеч гап эмас эди.

Энсизгина каравот қўйилган хона жудаям тор эди: каттакон чамадоним у ерга сиғмасди. Уй эгаси, йўлакка қўяверинг, Швейцарияда ўғирлик йўқ, деди. Кулворишимга сал қолди.

Нарсаларимни апил-тапил чамадондан олиб, бировнинг кийимларини девор жавонига улоқтирдим. Қора костюмни чамадонда қолдирдим. Уни Сан-Морицда уч-тўрт марта кийгандим, лекин у кунларни ҳавас қилмаса ҳам бўлади. Агар Швейцарияда дуч келиб қолса, костюмни жон-жон деб эгасига қайтариб бераман.

Ваннага тушиб, оёғимдаги гипс ушоқларини ювдим, кейин хонага қайтиб чиқиб, биринчи бор менга насиб этган спорт камзулини кийдим. Ички чўнтагига қолган пулларим турган ҳамённи солган эдим, бир нарса шитирлаб кетди. Пайпаслаб, бир парча қоғозни топдим. Аёл қўли билан майда ҳарфларда алланималар ёзилган, атир ҳиди уфуриб турган пуштиранг қоғоз эди.

Қўлимга титроқ кирди, каравотга ўтириб, ўқий бошладим. Хатда, на манзил, на муддат бор эди.

«Азизим, севгилим, бу йил Сан-Морицга боролмаслигимдан жазовага тушмасангиз керак, деб ўйлайман.— Титроқ бутун вужудимга ёйилди, гўё тоғ чўққисидан қор уюми кўчиб, ҳамма ёқни ларзага солгандай эди. — Шўрлик Жон уч кун бурун овдан белини майиб қилиб келди. Маҳаллий дўхтир, фақат Қрим уруши вақтида муолажа билан шуғулланганми, нима бало, тайинли бир гап айтмай, елкасини қисиб

тураверди. Уни Лондонга олиб боришга тўғри келди. У ердаги жарроҳлар ҳам операция қиламизми-йўқми деб узоқ баҳслашишди, бечора жуфти ҳалолим оғриқдан бетиним инграрди. Табиий, унинг суюкли рафиқаси бундай пайтда Альп ёнбағирларида чанги учиб юрса бўлмасди. Хуллас, у ёққа чопдим, бу ёққа чопдим, касалхонага ҳар куни гул ва ичкилик ташидим. Эримга, келаси йили яна албатта овга борасан, деб тасалли бердим. Биласиз, ов деса у ўзини томдан ташлайди.

Лекин, ноумид — шайтон. Флоренциядаги холамга, ўн тўртинчи февралда кўргани бораман, деб ваъда берганман. Ҳадемай эрим оёққа туриб қолади. Ушанда унинг ўзи мени боришга қистайди. Эми холамниқидан меҳмон аримайди, нотинч, шунинг учун «Эксцельсиор» меҳмонхонасига тушаман, қайтанга шароити у ердан юз чандон аъло. Уша рестораннынг қаҳвахонасида кулиб турган чехрангизни кўриб қолишдан умидворман. Беҳад соғинган Л.»

Хатни яна бир марта ўқидим, ростини айтсам, хат муаллифи менда кўпам яхши таассурот қолдирмади. Мактубда тайин бир манзил ҳам, унинг қайси куни битилгани ҳам кўрсатилмаган, «ўн тўртинчи февраль» французча ёзилган, имзо ўрнида биттагина ҳарф. Қиёфасини тасаввур этишга уриндим. Менимча, у ўттиз-қирқ ёшлардаги олифта, турқи совуқроқ инглиз аёли бўлса керак. Нима бўлганда ҳам шу аёл бор, демакки, уни ўйнаши билан тузоққа илинтириш учун 14 февралда Флоренциядаги «Эксцельсиор» меҳмонхонасида бўлишим шарт. Бирдан бошқа нарса ҳам ёдимга тушди: 14 февраль — Авлиё Валентин куни, ошиқ-маъшуқлар байрами.

Шошма-шошма, ўша ноинсоф олибқочарни Сан-Морицда, ҳатто «Палас» меҳмонхонасининг ўзида учратиш қилишим мумкин-ку, қайтиб борсаммикин? Л. хонимнинг ўйнаши яна бир ҳафта пулларимни ҳавога совуришини кўз олдимга келтириб, жизғанак бўлиб кетдим. Лекин шу пайтгача тополмаган одамимни қайтиб бориб учратармикинман? Бунга ким қафолат беради? Мактубдан шу нарсани тахмин қилиш мумкинки, у маҳбубасининг олдида кулиб туради, эҳтимол, уйланмаган ёки Оврупога хотинсиз келган. Яна: камида ўн тўртгача французча

санашни билади. Бор-йўқ маълумот шу. Яхшиси, 14 февралгача сабр қилиш керак.

Кўкраги ботиқ, тинмай йўталадиган кишилар билан тўлиб-тошган Давосдан жўнаб кетаётганимдан хурсанд бўлдим: қор жонимга теккан эди. Цюрих — Флоренция поезди Миландан ўтарди, ўша ерда тушиб қолиб, бир кеча тунадим. Кундузи ярим хароба черковнинг тош деворларида акс этиб турган буюк ўтмишнинг мунгли акс-садоси бўлмиш «Сирли оқшом»ни томоша қилдим. Леонардо да Винчи мени лол қолдирди, кейин Миланнинг туманли тор кўчаларида дилгир бир кайфиятда айланиб юрдим.

Шу орада нохуш дақиқаларни ҳам бошдан кечирдим. Миланнинг қоқ маркази тепасига қурилган биноларни бирлаштирувчи йиғма равоқ остида сайр қилиб юрганимда узун плаш кийган буғдойранг бир йигит изимга тушгандай туюлди. Сал наридаги қаҳвахонага кириб, қаҳва буюрдим, йигит ҳам эшик рўпарасига ўтирилиб, мендан кўз узмай қараб тураверди. Швейцарияда эмин-эркин юрган эдим, бу ерда, Италияда эса, уюшган жиноятчилик авж олганини эшитганим учун юрагим така-пука бўлиб кетди. Иккинчи қаҳвани ҳам шошмасдан ичдим, сўнг ҳисобкитоб қилдим-да, иложи борича дадил одимлашга тиришиб, кўчага чиқдим.

Нотаниш йигит аркни кесиб ўтиб, менга етиб олди ва маҳкам тирсагимдан ушлади. Нурсиз кўзлари афтига машъум бир ифода бериб турар, бармоқлари эса билагимни омбирдай қисиб олганди.

— Намунча шошасиз, хўжайин? — деди у ёнмаён қадам ташларкан.

— Учрашувга кечикияпман. — Ўзимни унинг исканжасидан бўшатишга уриниб, бир юлқинган эдим — фойдаси бўлмади.

У чўнтагига қўлини солди, нафасим ичимга тушиб кетди.

— Ажойиб тилла тақинчоқ бор, олмайсизми? — деб қолди йигит бирдан. — Тоза нарса. Арзон.

У менга латтага ўроғлиқ бир нимани кўрсатди.

— Аёл киши учун бундан зўр совға топиш қийин, — йигит латтани очган эди, тилла занжирга кўзим тушди.

— Менда аёл йўқ, — дедиму қадамимни тезлатдим.

— Ярқирашини қаранг. Америкада бунақа нарса ўн баравар қиммат.

— Мени маъзур тутасиз, — шундай деб, ундан тез узоқлашдим.

Ҳа, Овруроода қумга тушган игнадай кўздан ғойиб бўламан, деб ишонган эдим, мана энди ўша ишончим буткул чилпарчин бўлди. Қаерга бормай, америкаликлигимни билиб қолишади. Соқол қўйворсаммикин...

Эртаси кунни тезюарар поездда Венецияга жўнадим, кейин қачон яна бунақа имконият бўлади. Миландан кейин Венецияни кўриб, руҳим тушиб кетди. Устини туман қоплаган каналлар, паромларнинг мунгли ноласи, қорамтир сув ва соҳилдаги мох босган панжаралар Адриатика денгизининг жилосиз ёғдусида мени умрнинг бебақолиги тўғрисида ўйлашга мажбур этди ҳамда Сан-Морицдаги энгилтак ва беташвиш ҳаётни хотирамдан бутунлай ўчириб юборди. Венециянинг аста-секин денгизга чўкаётганини эсладим. Тор кўчалар, сон-саноқсиз соҳил ва ибодатхоналарни айландим, Сан-Марко майдо-нидаги бўм-бўш қаҳвахоналарда хуштаъм оқ мусаллас симириб, италияликларни кузатдим — шу машғулот менга айниқса маъқул келди. Йилнинг ҳамма фаслида америкалик сайёҳлар уймаланишадиган Гарри қаҳвахонасига бош суқмадим. Мени ҳозир фақат битта америкалик қизиқтирарди, лекин уни Венецияда учратишим эҳтимолдан йироқ.

Мана шу сайрдан кейин анча энгил тортдим. Швейцариядаги саргузаштларим оқибатида қақшаб кетган асабларим сал юмшагандай бўлди. Бинобарин, ўн учинчи февраль кунни кечкурун Флоренциядаги «Эксцельсиор» меҳмонхонасига кириб борганимда ўзимни тетик ва хотиржам, ҳар қандай тасодифга бардош берадиган кишидай ҳис этардим.

Яхшилаб овқатланиб олганимдан сўнг шаҳар айлангани чиқдим, Микеланжелонинг Давид шарафига ўрнатилган ҳайкали нухасини узоқ томоша қилдим, қаҳрамонлик ҳақида, ёвузликнинг моҳияти тўғрисида ўй сурдим. Тарихи жангу жадаллар, фитна ва қасослар билан тўлиб-тошган Флоренция пулла-

римни ўғирлаган кимсани гирибонидан олишга бе-
ниҳоя муносиб жой эди.

Табиийки, кечаси ёмон ухладим, эрталабки қуёш
нурлари деразам остида пишқириб оқаётган Арно
дарёсига тушмасидан анча олдин уйғониб кетдим.

Меҳмонхонада Лондондан Миланга келадиган са-
молётлар ва Миландан Флоренцияга қатнайдиغان
поездлар вақтини суриштириб, аёлнинг кеч олти-
ларга яқин пайдо бўлишини тахмин қилдим. Соат
олти бўлмасидан вестибюлга, эшикдан кириб кел-
ган ҳар қандай одам яққол кўриниб турадиган қулай
жойга ўтирволаман.

Ўша куни қаҳвани кўп ичдим, аммо ичкилик-
ни оғзимга олмадим. Ўзимни сайёҳдай кўрсатиб,
Уффици тасвирий санъат музейининг заларида ай-
ланиб юрдим, аммо Флоренциянинг беқиёс бу
мўъжизаси менда ҳеч қандай таассурот қолдирма-
ди. Бу ерга бошқа куни ва бошқа кайфиятда ке-
лиш керак.

Ёдгорликлар дўконидан китоб қирқадиган кич-
кина пичоқ сотиб олдим, у сопи нақшдор, кумуш
ханжарга ўхшарди. Пичоқни бирор аниқ мақсад би-
лан харид қилганим йўқ, у кўзимга шунчаки чи-
ройли кўрингани учун олдим, холос.

Кейинроқ, соат олтиларга яқин «Rome Daily
American» газетасини сотиб олиб, вестибюлдаги сер-
ҳашам креслолардан бирига чўкдим, эшик олдига
ёки дарбон ҳужраси ёнига эмас, йўқ, ичкарироқда-
ги, ҳамма нарса кўзга ташланиб турадиган креслога
ўтирдим. Шубҳа туғдирмаслик учун ўз кийимларим-
ни кийдим.

Соат олтигача газетани икки марта ўқиб чиқдим.
Аллақандай америкалик оиладан бошқа ҳеч ким кел-
мади: жуссаси тўла шанғи ота, ҳолдан тойган озғин
она ва қалпоқли бир хил камзул кийган учта най-
нов бола. Эшитишимча, улар Римдан келишган,
йўллар сирпанчиқ эмиш. Дарбоннинг олдига бориб,
Милан поезди нега кечикаётганини сўрашдан ўзим-
ни аранг тийдим.

Бекорчиликдан газетанинг боя ўқимамай ташлаб
кетганим оқсуяклар ҳаётига бағишланган саҳифала-
рига кўз югуртирдим. Пьерролида фалончи (бунақа
исмни ҳеч қачон эшитмаганман) писмадончи (уни

ҳам танимамайман) шарафига қабул маросими ўтказган... Хўш... Ихҳ! Шу пайт меҳмонхона эшигида ўттиз ёшлардаги малласоч аёл кўринди, кетидан хизматкорлар юқларини кўтариб келишарди. Юрагим ўйнаб кетди. Бир қарашда истараси иссиқ, қирра бурун, лаблари диққатни тортадиган аёл. Хушбичим жигарранг пальтоси ўзига ярашиб турипти. У ҳамма вақт ҳашаматли меҳмонхоналарда яшашга ўрганган кишиларга хос виқор билан дарбоннинг олдига бориб, исмини айтди. Айни шу пайтда вестибюлда ўйнаб юрган америкалик тирранчалар ваннага ким олдин тушишини талашиб, жиғиллашиб кетса бўладими! Аёлнинг исмини эшитолмай қолдим. Мабодо менинг ҳам пешонамга фарзанд битса, ўла қолсам орқамдан эргаштириб юрмайман.

Аёл рўйхатдан ўтиш варақасини тўлдирди, имзо чеккандан кейин паспортига кўшиб, дарбоннинг столига ташлади. Кейин лифт томонга эмас, тўппатўғри қаҳвахонага қараб кетди. Чўнтагимдаги туморим — кумуш долларни бир сийпалаб, ўрнимдан турдим ва аёлнинг орқасидан эргашдим. Аммо қаҳвахона эшигига етганимда у ичкаридан қайтиб чиқди. Унга йўл бўшатаётиб, хиёл таъзим қилган эдим, мутлақо эътибор бермади, шунинг учун юзидаги ифода қанақа бўлганини ҳам айтиб беролмайман.

Қаҳвахонанинг бир бурчига ўтириб, виски буюрдим. Одам сийрак, ним қоронғи. Шу ерда ўтириб, кутишдан бошқа чорам қолмаганди.

Соат етиларда аёл яна қаҳвахонага кирди. Эғнида одми қора кўйлак, бўйнида икки шода марварид, жигарранг пальтосини билагига ташлаб олган. Назаримда, кетмоқчига ўхшайди. Остонада туриб, ҳаммага бир-бир қараб чиқди. Америкадан келган оила стол атрофида ўтирипти, эр-хотин мартини, болалари эса кока-кола ичишяпти, оила бошлиғи ора-орада: «Худо ҳақи, шовқин солманглар», — деб, уларга танбеҳ бериб кўяди.

Бир стол нарида қартайиб қолган эр-хотин. Инглизлар. Эри Лондонда чиқадиған «Таймс» газетасининг ўтган кунги сонини ўқияпти, ола-була башанг кўйлак кийиб олган хотини эса бўшлиққа лоқайд назар ташлаб ўтирипти.

Шундоққина ёнбошимда итальянларнинг жағи

жағига тегмайди, «уят», «иснод» деган сўзлар қулоғим остида жаранглайди.

Ёлғиз мен стол четида етимчадай ўтирибман.

Остонада турган малла соч аёл норози қиёфада лабини бурди. Юзи оппоқ, икки чаккаси пушти ранг, кўзлари тўқ кўк, худди бинафшага ўхшайди. Хушбичим кўйлаги таранг қоматини қучиб турибди, оёқлари чиройли. Ҳақиқатан ҳам кетворган аёл.

Унга тикилиб турганимни сезиб, қошини чимирди, бу қилиғи ҳам ўзига жуда ярашди. Кўзимни олиб қочдим. Шахдам одимлаб, зални босиб ўтдида, менга кўшни стол ёнига келиб ўтирди. Пальтосини кресло суянчиғига ташлаб, чўнтагидан сигарета қутиси билан залворли олтин зажигалка чиқазди.

Официант шошиб келиб, зажигалкани ёқди. Бу аёл ўз атрофида гирди-капалак бўлиб хизмат қилишларига кўникиб қолган кўринади. Буғдойранг официант ёш, чиройли йигит эди, қоп-қора кўзлари ниҳоятда сергак. У эҳтиром билан аёл тепасига энгашаркан, садафдай тишларни кўрсатиб, жилмайди.

— Марҳамат қилиб, менга жин¹ келтирсангиз, — деди аёл, — фақат музсиз.

— Менга яна бир қадаҳ виски, — дедим мен.

— Нима? — сўради официант ва шу заҳоти юзидаги табассум ғойиб бўлди. Биринчи марта буюрганимда савол бермаганди.

— Бу жаноб виски сўрапти, — тушунтирди аёл итальян тилида.

— Хўп бўлади, синьора, — официантнинг юзи яна табассумдан ёришиб кетди.

— Ёрдамингиз учун ташаккур, — аёлга таъзим қилдим.

— Гапингизга яхши тушунди. Лекин у итальян-да. Сиз америкаликсиз, шундайми?

— Яққол кўзга ташланиб туриптими?

— Бунинг хижолатлик ери йўқ. Одамларнинг америкалик бўлишга ҳам ҳаққи бор. Келганингизга анча бўлдимми?

— Италиян тилини ўрганиб олиш учун камлик қилади, — жавоб бердим мен. Гапимиз қовушгани-

---

¹ Ж и н — арақнинг бир тури.

дан хурсанд эдим, бунақа бўлишини кутмагандим. — Кеча кечқурун келдим.

Аёл қўл силтади:

— Қаҳвахонада анчадан буён ўтирибсизми, демоқчиман.

— Бир соатча бўп қолди.

— Бир соатча... — такрорлади аёл. У тез гапирар, лекин овози ширали эди. — Шу ерда яна бир америкаликка кўзингиз тушмадими? Элликларда, лекин ёш кўринади. Басавлат, сочи мош-гуруч. Бировни қидиргандай бўлмадими?

— Шошманг, — ўзимни ўйлаётганликка солиб, пешонамни тириштирдим, — исми нима?

— Исмини билишингиз шарт эмас, — жавоб берди аёл менга ёвқараш қилиб. Афтидан, бевафо хотинлар, ҳатто улар инглиз бўлса ҳам, ўйнашларининг номини ошкор этишни ёқтиришмаса керак-да.

— Ўтибор берганим йўқ, — давом этдим лоқайд бир оҳангда. — Лекин эшик олдида сиз тасвирлаган қиёфани кўргандай бўлувдим, шекилли. Соат олти яримларда. — Бирдан-бир мақсадим, аёлни қаҳвахонада иложи борича узоқроқ ушлаб туриш эди.

— Ё тавба! — деди у зарда билан. — Бизнинг замонамизда почтага нима бўлган ўзи?

— Тушунмадим, кечирасиз, — шундай деб аёлниг чўнтагимда турган хатини пайпаслаб қўйдим.

— Аҳамияти йўқ, — у яна афтини буриштирди.

Официант аёлниг олдига қадаҳни қўяётган пайтида тиз чўкишига сал қолди. Виски менга ҳеч бир такаллуфсиз берилди. Аёл қадаҳини кўтариб, бош ирғаб қўйди. Сездимки, бунақа жойда у бегона эркаклар билан ҳадиксиз гаплашаверади.

— Бу ерда кўп турасизми? — сўрадим мен.

— Қайдам, — у елкасини қисди. Қадаҳининг чегида қип-қизил бўлиб лаб бўёгининг изи қолди. Исмини билволгим келарди-ю, аммо шошқалоқлик қилиш ҳам ярамасди. — Эски Флоренция гўзал. Лекин бундан зўр жойларда ҳам бўлганман. — Аёл эшикдан кириб келаётган кишиларга қараш учун бошини кескин бурди. Бу немис оиласи эди, бинобарин, унинг ҳафасаласи пир бўлиб, соатига қаради. — Яхши қорайибсиз, — деб қолди у бирдан. — Чанғи учдингизми?

— Озроқ.
— Қаерда?
— Сан-Морицда, Давосда.
— Сан-Мориц — жон-дилим. У ернинг одамлари ҳам бошқача.

— Бу йил бўлдингизми Сан-Морицда?

— Йўқ, бир кўнгилсиз воқеа халақит берди, — аёл атрофга дилгир назар ташлади. — Ўлгудай диққинафас жой. Дантени шу атрофга дафн этишган бўлса керак. Бу шаҳарда бирорта кўнгилочар ошён борми ўзи?

— Кеча кечқурун яхшигина ресторанда бўлдим. «Саббатини»да. Агар менга ҳамроҳ бўлишни хоҳласангиз...

Шу пайт қаҳвахонага хизматкор бола чопиб кирди.

— Леди Лили Эббот. Леди Лили Эббот...

Аёл болани имлаб чақирди, мен шу заҳоти чўнтагимдаги хатга «Л.» деб имзо чекилганини эсладим.

— Телефонга, синьора, — деди бола ҳансираб.

— Хайрият! — аёл шундай деб, болага эргашди. Сумкаси креслода қолди, очиб қарагим келди-ю, бироқ немис оиласи қараб тургани учун бу ниятдан қайтдим.

Беш минутлардан сўнг аёл қайтиб келди. Юзи ғазабдан қизариб кетган эди. Ўзини таппа креслога ташлаб, оёқларини стол тагига узатворди.

— Хунук хабармасми ишқилиб? — сўрадим ҳамдардлик билдиргандай.

— Йўқ, лекин чиройли хабар ҳам эмас, — жавоб берди у қовоғини солиб. — Вақтинча мени ҳузурҳаловатдан маҳрум этишди. Ҳаракат жадвали ўзгарипти. Начора, кимдир жазосини тортади. — У қадаҳини бўшатиб, сигарета тутатди.

— Агар бўш бўлсангиз... — аста гап бошладим мен.— Телефонга чақирмасларидан олдин таклиф қилмоқчи бўлиб турувдим, леди Эббот. — Умримда биринчи марта аёл кишига «леди» деб мурожаат қилаётганим учун бу сўзни қоқилиброқ талаффуз этдим. — Бирор жойга бориб...

— Узр, — гапимни бўлди у. — Эътиборингиз учун ташаккур, лекин мен бандман. Кечки таомга таклиф қилинганман. Ташқарида машина кутяпти.—

Лили пальтоси билан сумкасини олиб, ўрнидан турди. Мен ҳам кўзгалдим.

Кўзимга тик қараб, аллақачон бир қарорга келиб қўйган, шекилли, шундай деб қолди:

— У ерда узоқ ўтирмайман. Меҳрибон қарияларим барвақт ухлашади. Агар маъқул бўлса, уйкуга ётишдан олдин жиндай-жиндай олишимиз мумкин.

— Ие, албатта... Жоним билан.

— Айтайлик, соат ўн бирда. Мана шу ерда, қаҳвахонада.

— Кутаман.

У қаҳвахонани тарк этди, аммо менга ширин бир интиқликни қолдириб кетди.

Тунни Лилининг хонасида ўтказдим. Бари осондан-осон юз берди.

Ечина туриб:

— Флоренцияга гуноҳ қилгани келганман. Қиламан ҳам, — деди у.

Исмимни фақат эрталабга яқин сўради чамамда.

Калондимоғ ва такаббурлигига қарамай, ўйнаш сифатида меҳрибон, қаноатли ва камсуқум аёл эди. Аммо-лекин бу аёлни ўзимга ром эта олганим лаззати ўғирланган етмиш минг учун қасос лаззатидан ортиқ бўлди, деёлмайман.

Лили Эббот аёлларга хос бўлган оддийгина синчковликни ҳам билмаскан. Биз кам гаплашдик, у мен кимман, нима иш қиламан, Флоренцияда нима қилиб юрибман, кейинги режаларим қанақа — мутлақо қизиқмади.

Хонадан чиқиб кетишдан олдин (у меҳмонхонада одамлар уйғонмасидан кета қолишимни илтимос қилди) Лилидан, бирга нонушта қиламизми деб сўрадим.

— Бир нарса дейишим қийин, — жавоб берди у.— Менга қўнғироқ қилишлари керак. Кетишдан олдин бир ўпиб қўйинг.

Энгашиб, юзидан ўпдим, кўзлари юмуқ эди, чиқишга улгармасимдан ухлаб қолганга ўхшайди.

Кўркам жиҳозланган холлдан ўз хонамга ўтиб борарканман, бирдан аллақандай ҳаётбахш куч вужудимни чулғаб олганини ҳис этдим. Цюрихта, Сан-Морицда, Давосда ишим юришмади. Мана бу кеча

эса... Тўғри, келажагим ҳали даргумон, лекин йилт этган умид учкун пайдо бўлди-ку.

Авлиё Валентин куни, сенга шон-шарафлар!

Тунги изтироблардан толиққан эканман, каравотга ташладиму тушгача тошдай қотиб ухладим.

Кўзимни очиб, роҳат қилиб керишдим, шифтга тикилганча яна анча вақт ётдим. Танамда ширин беҳоллик бор эди. Кейин гўшакни кўтариб, қўнғироқ қилдим. Узоқ пайтгача жавоб бўлмади, ниҳоят, фаррош аёлнинг овози эшитилди:

— Леди Эббот бугун эргалаб соат ўнда хонани топшириб, жўнаб кетди. Йўқ, хат қолдиргани йўқ.

Меҳмонхонанинг ёзув-чизув ишларини юритадиган хизматчиси билан тил топишиб, ундан леди Эбботнинг яшаш жойини билиб олгунимча қанча ёлғон ишлатишга ва, бу ҳам етмагандай, ўн минг лир беришга тўғри келди. Хизматчига пулни қистириб, қулоғига секин шивирладим: «Леди хонамда қимматбаҳо тақинчоқларини унутиб қолдирипти. Ўз қўлим билан топширмасам бўлмайди».

— Хўп, синьор, — деди у. — Парижнинг Атенеи майдонидаги меҳмонхона. Фақат бу маълумот жиддий сабабларга кўра берилганини леди Эбботга яхшилаб тушунтиринг.

— Хўп бўлади.

Эртаси кунёқ Парижнинг Атенеи майдонига етиб бордим. Меҳмонхонада бўш жой бор-йўқлигини суриштираётган пайтимда Лилини кўриб қолдим. У шоп мўйловли, сочи мош-гуруч эркак билан вестибюлдан қўлтиқлашаб ўтиб борарди. Эркак бош-яланг, қора кўзойнак тақиб олган. Дарров танидим: бу киши Сан-Морицдаги «Палас» меҳмонхонасида Билл Слоун билан қарта ўйнаган қиморбоз Майлс Фабиан эди.

Улар мени пайқамай, офтоб нурига фарқ бўлиб ётган Моньген кўчасига чиқишди. Бу оламга ҳам, менга ҳам ёт бўлган икки бахтиёр ўйнаш муҳаббат шахрининг нурафшон кўчасидан кетиб боришарди.

Мен улардан бир неча қадам нарида турардим, чамадонимда ханжар, қалбимда эса қасос иштиёқи исён кўтарарди.

Эртаси эрталаб соат саккиз яримда вестибюлдаги кузатув маррасини эгалладим. Икки соатдан сўнг Лили Эббот меҳмонхонадан чиқиб кетди. Флоренцияда уни кун ёруғида кўрмагандим, ҳозир менга нақ ҳурилиқодай туюлди. У америкаликнинг Парижда ўтажак сергуноҳ ҳафта тўғрисидаги орзуси мужассамлашиши мумкин бўлган айнан ўша аёлнинг ўзгинаси эди.

Мени пайқамай чиқиб кетганига ишонч ҳосил қилгач, ўз хонамга қўтарилдим. Апил-тапил — Лили Эббот тез қайтиб қолиши мумкин — Фабианнинг ҳамма нарсаларини чамадонга илгариги тартибда жойладим. Кейин ҳаммолни чақирдим.

Чарм қинли ханжарни чўнтагимга солганимда юрагим дукурлаб кетди: Фабиан билан бўладиган учрашув ва суҳбатни тахминан тасаввур қилардим.

Ҳаммол чамадонни кўтарди, орқасидан олтинчи қаватга эргашдим. Ё алҳазар, яна олтинчи қават! Лифт тўхтаб, эшиклари очилди, ҳаммолнинг ортидан йўлакка чиқдим. Қадамларимиз товушини юмшоқ гилам ютиб юбораётганди. Йўл-йўлакай тиррик жонни учратмадик — афтидан, бадавлат мижозлар югур-югурни ёқтиришмаса керак. Фабианнинг хонасига етганда ҳаммол чамадонни ерга қўйиб, эшикни тақиллатмоқчи бўлган эди, уни тўхтатдим.

— Кераги йўқ, ўзим. Мистер Фабиан эски дўстим.

Ҳаммолга беш франк узатдим. У раҳмат айтиб, қайтиб кетди.

Кейин эшикни аста тақиллатдим.

Фабианнинг ўзи очди.

— Хизмат? — деди у мулойим оҳангда.

— Чамадонингизни опкелдим, — шундай деб, тезгина ичкарига кирволдим. Ҳамма ёқда турли тиллардаги газеталар сочилиб ётарди. Гулдонларда анвойи гуллар. Бунақа хонанинг баҳоси ҳам фалон пул турса керак. Фабианнинг ортимдан эшикни ёпгани эшитилди. Ёнида қуроли бўлса-я...

— Менга қаранг, — деди Фабиан у томонга бурилганимда. — Янглишяпсиз.

— Янглишганим йўқ, — гапини шартта бўлдим.

— Кимсиз ўзи? Илгари сиз билан учрашганмизми?

— Албатта. Сан-Морицда.

— Ҳа-а, эсладим. Бу йил миссис Слоунга ҳамроҳлик қилган йигитсиз-да. Исмингизни унутибман. Гр... Грим.. шундайми?

— Граймс.

— Э-э, Граймс. Узр. — Фабианнинг бир туки ўзгармаган, бир маромда, хотиржам гапирарди. — Кетмоқчи бўлиб турувдим, — деди у. — Майли, кепқопсиз, жиндай сабр қиламан. Марҳамат, ўтиринг.

— Ташвишланманг, — мен хонанинг ўртасида турган чамадонга ишора қилдим. — Чамадонингизни очиб, буюмларингизни текшириб кўринг.

— Яна шунақа дейсиз-а! Менинг чамадонимми? Астафуролло!

— Кулфи бузуқ, — давом этдим мен. — Чунки янглишиш содир бўлганига узил-кесил ишонч ҳосил қилиш учун уни бузишга тўғри келди.

— Нималар деяпсиз, тушунмаяпман. Умримда бунақа чамадонни кўрмаганман. — Бир йил машқ қилганда ҳам ҳозирги сўзларини бу қадар ишонч билан айтолмасди.

— Нарсаларингиз жой-жойида турганини текшириб кўринг-да, кейин менинг чамадонимни қайтариб беринг. Цюрихда олиб кетганингиз чамадонни. Ичидаги бор нарсалари билан қайтаринг. — Сўнгги жумлага алоҳида урғу бердим.

Фабиан елкасини қисди:

— Тавба. Ишонмасангиз, марҳамат, хонани тинтув қилиб кўринг...

Чўнтагимдан Лили Эбботнинг хатини чиқаздим.

— Бу хатни камзулингиз чўнтагидан топдим. Ўқишга журъат этдим.

— Борган сари сирли бўлиб кетяпсиз, — Фабиан қоғозга бировларнинг хатини ўқишга ор қиладиган баодоб зиёлидай хиёл кўз ташлади, холос. — Бунда на исм, на манзил кўрсатилган. Уни кимдир кимгадир ёзган бўлиши мумкин. Нима учун хатнинг менга қандайдир алоқаси бор, деган хулосага келдингиз? — Овозида энди андак асабийлик сезиларди.

— Бу фикрга келишимга леди Эббот сабаб бўлди.

— Шунақа денг. У аёл менинг дўстим. Яхши юриптими?

— Юрганда қандоқ! Ўн минут олдин вестибюлда кўрдим.

— Йўғ-э. Наҳотки, Лили шу ерда, меҳмонхонада бўлса?

— Бас қилинг, — унинг гапини бўлдим. — Нима мақсадда келганимни билиб турипсиз. Етмиш минг-ни чўзинг. Тушунарлими?

У росмана кулишга ҳаракат қилди:

— Оббо сиз-ей! Ҳазиллашяпсиз-да, а? Лили ўргатдимми? У пихини ёрган ҳазилкаш.

— Ўз пулимни олгани келдим, мистер Фабиан, — дедим овозимни кўтариб.

— Эсингиз жойидами, сэр? — жавоб берди у яна жиддий қиёфага кириб. — Етар. Мен кетишим керак.

— Пулни бермагунингизча ҳеч қаёққа кетмайсиз, — бақирдим билагидан ушлаб. Аммо овозим чийиллаб чиқди. Бундай пайтда йўғон, салобатли оҳангда гапириш керак эди. Мен бўлсам, сичқонга ўхшаб...

— Кўлингизни тортинг! — Фабиан бир силтов билан билагини бўшатди, сўнг бармоқларим теккан жойни ҳазар қилгандай қоқиб қўйди. — Яқинлашманг менга. Ҳозироқ чиқиб кетмасангиз, раҳбариятга қўнғироқ қилиб, полиция чақиртираман.

Стол устидаги чироқни олиб, бошига туширдим. Чироқ чил-чил бўлди. Фабиан адоқсиз бир таажжуб билан секин полга чўқди. Пешонасидан тизиллаб қон қуйила бошлади. Ханжарни чиқаздим-да, то ўзига келиб олгунига қадар устига энгашиб турдим. Фабиан ўн дақиқадан кейин кўзини очди. Нигоҳида бирон-бир ифода йўқ эди. Ханжарнинг учини томоғига тирадим. Шу заҳоти кўзлари ола-кула бўлиб кетди.

— Ҳазиллашаётганим йўқ, Фабиан, — дедим мен. Ростдан ҳам шу тобда уни ўлдириб қўйишим ҳам мумкин эди. Аъзойи баданим дағ-дағ титрарди.

— Бўпти, — деди у тили гўлдираб. — Зўравонлик қилманг... Чамадонингизни олганман... Ёрдамлашворинг.

Кўлидан тортиб, турғизиб қўйдим. У бир оз гандираклаб турди-ю, сўнг ўзини креслога ташлади. Пе-

шонасини сийпалаб, кўли қон бўлганини кўрди. Рўмолчасини чиқазиб, жароҳат устига боса бошладди.

— Ўлдириб қўйишингизга сал қолди-я, — деди у заиф товуш билан.

— Омадингиз бор экан, тирик қолдингиз.

Фабиан жилмаймоқчи бўлди, аммо ханжарга кўзи тушиб, афтини буриштирди.

— Тигни кўрсам, эгим жунжикади, — деди у зорлангандай. — Сиз пулни яхши кўрсангиз керак-а?

— Сиздан кўп эмас.

— Пулни деб, бировнинг умрига зомин бўлмасдим.

— Ким билади? Мен ҳам ҳеч қачон бунақа ишга қодирман, деб ўйламаганман. Шу бугунгача. Пул қани?

— Пул йўқ.

Олдинга бир қадам ташладим.

— Шайтонга ҳайф беринг. Худо ҳаққи, ўзингизни босинг. Хўп... Пулингизни қайтараман. Лекин ҳозир ёнимда йўқ. Пичоқни пастроқ туширинг, илтимос. Ўлай агар, тил топишамиз. — Фабиан яна рўмолчасини пешонасига босди.

Бирдан шаштим сўнди. Баданимни қалтироқ босди. Қилган ишимдан кўрқиб кетдим. Одам ўлдиришимга бир баҳя қолди-я. Ханжарни стол устига ташладим. Шу тобда Фабиан, сариқ чақа ҳам бермайман, деганида, кўл силтаб, индамай чиқиб кетган бўлардим.

— Ростини айтсам, — давом этди Фабиан, — бир кунмас-бир кун кимдир пулини талаб қилиб қолишини билардим. Шундан ташвишда эдим. Ҳозир вазият шундоқки, пулнинг қайтишини маълум муддат кутишингизга тўғри келади.

— Тушунмадим? «Маълум муддат»ингиз нимаси?— сўрадим таҳдид оҳангида, аммо кўринишим бу оҳангга мос эмаслигини сезиб турардим.

— Гап шундаки, мистер Граймс, пуларингизга нисбатан сал ўзбошимчалик қилиб, муомалага киритиб юборганман, — деди у худди бедаво дардни ошкор этаётган дўхтирдай. — Шунча пул ҳаракатсиз ётса бўлмасди-да. Ё гапим нотўғрими?

— Билмадим. Илгари менда бунақа пул бўлган-мас, шунинг учун у томонларига ақлим етмайди.

— О, кутилмаган бойлик. Мен бу ҳақда кўп ўйладим. Ижозат берсангиз, ваннахонага кириб, қонни ювиб ташласам. Ҳадемай Лили кеп қолади, ҳушидан кетиб юрмасин тагин.

— Боринг, — дедим креслога ўтириб, — сизни шу ерда кутаман.

— Бемалол, — Фабиан шундай деб, ўрндан турди-да, зипиллаб ваннахонага кириб кетди. Кўп ўтмай, сувнинг шовуллагани эшитилди. Ваннахонадан ётоқхона орқали йўлакка чиқадиган йўл бор эди, лекин Фабианнинг қочиб қолмаслигига ишонардим. Мабодо, қочишга уринганда ҳам орқасидан қувмасдим, чунки ўзим аллақандай қарахт ҳолатда эдим. Муомаладаги пул. Ўғри билан бўладиган учрашувнинг турли вазиятларини кўнгилимдан ўтказгандим, аммо бу учрашувнинг ҳозиргига ўхшаб жиддий молиявий муҳокамага айланиб кетишини ўйламагандим.

Фабиан ваннахонадан сочларини тараб, сип-силлиқ бўлиб чиқди. Ҳаракатлари дадил, бир неча минут илгари ерда қонга беланиб ётгани ҳеч кимнинг хаёлига келмасди.

— Дарвоқе, — деди у, — ичкиликка қалайсиз?

Бош силкидим, Фабиан жавондан шотланд вискисини олиб, иккита қадаҳга қўйди. Мен бир кўтаришда бўшатдим, у шошмасдан, хўплаб-хўплаб ича бошлади.

— Агар Лили бўлмаганда, — кулди Фабиан, — мени икки дунёда ҳам тополмасдингиз.

— Эҳтимол.

— Аёллар, — у уҳ тортиб қўйди. — Бирга ётганингиз йўқми?

— Бу саволга жавоб бермаганим маъқул.

— Ихтиёрингиз. — У яна оғир тин олди. — Энди... Ҳаммасини бир бошдан гапириб берсам, агар хўп десангиз? Вақтингиз борми?

— Исталганча.

— Лекин бир шартим бор...

— Хўш?

— Лилига оғзингиздан гуллаб қўймайсиз. Хатдан

сезган бўлсангиз керак, у мен ҳақимда жуда юксак фикрда. Истардимки...

— Пулимни қайтариб олсам, бировга чурқ этмайман.

— Тушунарли, — у яна хўрсинди. — Ўтироз билдирмасангиз, олдин ўзим ҳақимда озгина гапириб берсам.

Ўтироз билдирмадим, у ҳикоясини мухтасар қилишга ваъда берди.

Лекин арзиҳол унчалик қисқа бўлмади. Фабиан қашшоқ ота-онасидан бошлади. Отаси Майлс туғилган Массачусетс штатининг Лоуэлл шаҳридаги кичкина пойабзал фабрикасида оддий хизматчи бўлган. Оила йил — ўн икки ой пулга зориқиб яшаган. Майлсга коллежда ўқиш насиб этмаган. Иккинчи жаҳон уруши пайтида у Лондон яқинидаги ҳарбий-ҳаво кучлари қисмида хизмат қилган. Ўша ерда келиб чиқиши Багам оролларида бўлмиш инглиз қизини учратиб қолади. Қизнинг ота-онаси катта ер-сув эгалари экан. Уруш тугагач, Майлс ҳалиги қизнинг кетидан югура-югура ахири ўзига турмушга чиқишга кўндиради.

— Шуниси қизиққи, — у бадавлат бу қизга уйланиш сабабини тушунтирди, — бирдан менда дабдабали ҳаётга мойиллик пайдо бўлди. Меҳнатга тоқатим йўқ эди, айти пайтда, ўзим орзу қилган турмушга эришиш истиқболи ҳам кўринмасди.

Майлс Британия фуқаролигини олиб, хотини билан Багам оролларига жўнаворади. Қайнотаси билан қайнонаси зиқна одамлар эмас эди-ю, аммо уларни жудаям сахий деб ҳам бўлмасди, бинобарин, Майлс ўз аравасини ўзи тортиш мақсадида қиморга танда кўяди. Асосан қартабозлик қила бошлайди.

— Бу орада, — давом этди у, — бошқа қусурим ҳам юзига қалқиб чиқди. Хотинбозлик.

Бир куни оилавий кенгаш чақирилади-ю, ҳашпаш дегунча бунинг ковушини тўғрилаб қўйишади. Шундай кейин Майлс қиморни ўзига касб қилиб олади. Дурустгина пул топади-ю, аммо мудом хавотирда яшайди. Шаҳарма-шаҳар изғийди. Нью-Йорк, Лондон, Монте-Карло, Париж, Сан-Мориц, Гштаад...

— Фақат бугунни ўйлаб яшадим, — деди у ҳикоясини давом эттириб. — Эртани ўйламадим. Бойиб

кетиш имконияти туғилган пайтлар ҳам бўлди-ю, аммо қўлимда сармоя бўлмагани туфайли бу имкониятдан фойдалана олмадим. Албатта, буни фожеа деёлмайман, лекин тақдиримдан норози эдим. Цюрихга учимдан уч-тўрт кун муқаддам элликка тўлдим, шунда сездимки, олдинда йилг этган ёруғлик йўқ. Чўнтагида ҳемириси йўқ одамнинг бадавлат кишилар орасида яшаши осонмас. Айтайлик, уч мингни ютқизиб қўйиб, бошқалардай, шу ҳам пул бўптими, дегандай гердаиб юриш жонимга тегиб кетди. Ютган кезларимда ҳашаматли меҳмонхоналарда айш-ишрат қилдим, бошқа пайтлар эса куним харобдан-хароб ижарахоналарда ўтди.

Унинг учун энг қулай жой чанғи клублари. Чунки у ерларда ҳар йили қартабозлик бўлади. Кўриниши бинойидек, клуб аъзолигидан чиқиб кетмаслик учун чанғи учади, бадалларни ўз вақтида тўлаб туради, фирибгарлик қилмайди, аёлларга хушмуомала, табиатан қиморбоз бўлган, қартага устаси фаранглиги билан ғурурланиб юрадиган, аслида эса ўлгудай бўш ўйнайдиган грек, Жанубий америкалик ва инглиз миллионерларининг кўпи билан танишиб олган.

Бирорта бева ёки эридан ажрашган сармояли аёлни илинтириш имконияти ҳам бўлган.

— Афсуски, — Майлс оғир хўрсинди, — ёшимга ярашмайдиган даражада нозиктаъбман. Мени хоҳлаганни мен хоҳламайман, мен талпинганим — мендан қочади. Тагин, ўзини бозорга соляпти, деб ўйламанг.

— Асло, — дедим мен.

— Менга ишонсангиз бас.

— Гапираверинг. Ҳали ишонганим йўқ.

— Хуллас, Сан-Морицдаги «Палас» меҳмонхонасининг шинам хоналаридан бирида чамадонни очишга ким урингани-ю, лекин очолмаганини энди яхши биласиз.

— Шундан кейин қулфни бузишга одам чақиргансиз, — дедим, бу ташвиш менинг бошимга ҳам тушганини эслаб.

— Тўппа-тўғри. Чамадонни очишлари билан меники эмаслигини пайқадим. Лекин индамадим. Сабабини билмайман. Балки энг тепада қўлда кўтариб

юриладиган кейс тургани учундир. Қисқаси, ҳалиги одамга чойчақа бериб, жўнатвордим... Кейсни ташлаб юборишга кўзим қиймади. Дарвоқе, ҳозироқ мамнуният билан қайтариб беришим мумкин.

— Миннатдорман.

— Арзимамайди, — деди Майлс мутлақо киноясиз.— Пулни санаганимдан кейин ўғирланган долларлар эканини дарров тушундим.

— Албатта.

— Лекин бу нарса масаланинг ахлоқий жиҳатига жиндай таъсир қилади. Ё унақамасми?

— Қисман.

— Шунча пулни океан устидан олиб ўтган кимса полицияга шикоят қилмаслигини ҳам англадим. Гапим тўғрими?

— Тўғри.

— Чамадондаги нарсаларни кўздан кечиргандан сўнг шундай хулосага келдимки, унинг эгаси ўртаҳол одам, агар бундан баттар бўлмаса...

Тасдиқлаб, бош силкидим.

— Чамадонда на ёндафтарча, на хат-пат — эгасини тасдиқловчи ҳеч нарса йўқ эди. Ҳатто бирорта исм ёзилган рецепт ҳам чиқмади.

Шу ерга келганда беихтиёр кулиб юбордим.

— Тўрт мучалингиз соғ бўлса керак-да, — деди у.

— Сиздан ўтиб қаёққа борардим, — жавоб бердим жилмайиб.

— Ие, сиз ҳам рецепт қидирдингизми?

— Шубҳасиз.

— Шундан кейин ўзимнинг чамадонимда мендак дарак берувчи бирор нарса бор-йўқлигини эслашга уриндим. Ҳеч нарса йўқ, деган қарорга келдим. Лилининг хати ёдимдан кўтарилибди. Ташлаворганман деб ўйладим. Мабодо хатни топганингизда ҳам унда на имзо, на тураржой кўрсатилмаганини билардим. Демак, мен тўғри иш қилганман.

— Сиз бировнинг пулини ўзлаштиргансиз.

— Боя айтдим-ку, муомалага киритвордим. Натижаси ёмон бўлмайди.

— Қанақа муомала?

— Бир бошдан гапириб берайин. Йирикроқ ишни бошлавориш учун менда ҳеч қачон етарли пул бўлма-

ган. Қартада ютган пулларим бу ёқдан келиб, бу ёқдан кетаверган. Масалан, бир очко учун беш центдан ортиқ тикишга журъат этмасдим.

— Ҳа, Слоуннинг хотини айтувди, эри билан беш центдан ўйнаган экансизлар.

— Фақат биринчи кеча. Кейин ўнга кўтардим. Бориб-бориб ўн бешга чиқди. Албатта, Слоун кўп ютқизгани учун хотинини алдаган.

— Қанча ютқизган эди?

— Сиздан яширмайман. Сан-Морицдан жўнаб кетаётганимда ҳамёнимда Слоун ёзиб берган йигирма етти минглик чек бор эди.

Ҳайратдан хуштак чалиб юборганимни сезмай қолдим, бирдан Фабианга хурматим ошиб кетди. Менинг Вашингтондаги ўйинларим шунчаки эрмак экан. Қиморбоз деб Фабианни айтса бўлади. Шу ўй кўнглимдан кечди-ю, кейин жаҳлим чиқиб кетди: ахир у менинг пулларимга ўйнаган-ку!

— Бу гапларнинг менга нима кераги бор? — дедим зарда билан.

Фабиан кўлини кўтарди:

— Охиригача эшитинг-да, азизим. Чиройли хотини бор грек йигити эсингиздами?

— Гира-шира.

— Унинг ҳам ўн мингини қоқволдим.

— Демак, иккаласининг ўзидан ўттиз етти минг. Қойилман, Фабиан. Бундан чиқди, пулингиз бор. Етмиш минг долларимни чўзинг. Яхшиликча хайрлашайлик.

У бош чайқади:

— Сиз ўйлаганчалик эмас.

— Асабимга тегманг. Ё пулингиз бор, ёки ҳамма гапларингиз ёлғон. Сизга дўстона таклифим: орани очиқ қилганимиз маъкул.

— Яна бир қултумдан отайлик. — Фабиан ўрнидан туриб, жавонга қараб юрди.

Орқасидан гижиниб қараб турдим. Бояги вазиятдан сўнг, — ўлдириб қўйишимга сал қолганини назарда тутяпман, — ҳар қандай дўқ-пўписа мантиқсиз бўлиб қолганди. Балки у мени лақиллатаётгандир, вақтдан ютиш мақсадида гапни аччиқ ичакдай чўзаётгандир. Фаррошми, Лилими ёки танишларидан бирортаси кириб қолишини кутаётгандир. Шун-

да, гувоҳлар иштирокида менга тўхмат қилиши ҳам ҳеч гапмас. Масалан, йўқ қарзни тўлагин деб, дўқ қияпти ёки беҳаё суратларни тиқиштиряпти, дейиши мумкин. Баҳонадан кўпи борми? Мени хонадан чиқазворса бас. Фабиан қадаҳларни тўлдириб, ёнимга келди.

— Билиб қўйинг, Майлс, агар ёлғон гапираётган бўлсангиз, кейинги сафар тўппонча билан келаман,— дедим унга жиддий оҳангда.

— Менга ишонаверинг, — жавоб берди у креслога ўтираркан. — Иккаламиз учун режа тузиб қўйганман. Бунақа пайтда одам бир-бирига ишониши керак.

— Қанақа режа? — Бир неча минут олдин ўлим ёқасидан қайтганига қарамай, кўпни кўрган туллак бу одам мен билан ёш боладай гаплашарди. — Етмиш мингни устига ўттиз етти минг ҳам ютибсизку, нега пулим йўқ, дейсиз?

— Муомалага киритдим, дедим-ку.

— Қанақа муомалага?

— Олдин тузган режам билан таништирай. — У вискидан бир хўплади. — Ҳозиргача қилган ишимдан кўнглингиз тўлмаслиги мумкин, лекин пировардида мендан хурсанд бўласиз.

Гапини бўлмоқчи эдим, Фабиан йўл қўймади.

— Биладан, етмиш минг озмунча пул эмас. Айниқса, сиздай илгари қўлига катта пул тушмаган ёш йигит учун.

— Нима демоқчисиз, Фабиан? — Қарасам гапининг нишаби бошқа ёққа қараб кетяпти. Бу аҳволда унга на бир эътироз билдириб бўлади, на бир чоратадбир қўллай оламан.

У хотиржам давом этди:

— Етмиш минг қанчага етади? Бир йилгами, икки йилгами? Боринг, уч йилга ҳам дейлик. Кейин нима қиласиз? Пулингиз борида пашшахўрдлар кўпаяди. Хўш, кейин-чи? Бунақа пул билан муомала қилиб ўрганмагансиз. Ҳаш-паш дегунча шамолга совурасиз. Қолаверса, шунча пулни Оврурога олиб ўтганингизга ҳайронман.

Индамадим.

— Иккинчи томондан, — деди у кўзимга тик қараганча. — Мен қарийб ўттиз йилдан бери пул-

нинг ичидаман. Сиз, айтайлик, уч йилдан сўнг Оврупонинг гадойтопмас бирор бурчида икки қўлингизни бурнингизга тиқиб ўтираверасиз, илло Америкага қайтишингизга кўпам ишонмайман. Мен бўлсам... — У тўхтаб, менга сирли нигоҳ ташлади.

— Гапираверинг, — дедим мен.

— Мен бўлсам, ҳозир ишга туширган пулим миллиондан ошса ҳам ажабланмайман.

— Долларми?

— Йўқ, фунт стерлинг.

— Очиғини айтсам, уддабурро одам экансиз. Лекин бундан менга нима фойда?

— Ҳамма гап шунда-да. Шерик бўламиз. Даромад ўртада. Хўш, маъқулни?

— Демак, менинг етмиш мингимга сизнинг ўттиз етти мингингиз ҳам қўшилади, шундайми? — сўрадим ундан.

— Баъзи харажатларни чегириб ташлаймиз.

— Қанақа харажатлар?

— Масалан, меҳмонхона ҳақи, йўлқиралар, ресторан-песторан дегандай...

Мен қимматбаҳо гуллар қўйиб ташланган хонага яна бир кўз югуртириб чиқдим.

— Менга қаранг, — деди у куйиб-пишиб. — Агар хоҳласангиз, бир йилдан сўнг етмиш минг долларингизни қайтариб олиб, шерикликдан чиқишингиз мумкин.

— Унгача чув тушиб қолсак-чи?

— Э, таваккал-да бу, биродар. Бўлмаса иш битадими? Лекин ишончим комилки, охири яхши бўлади. Ундан ташқари, бу ишнинг афзал бир томони ҳам бор. Америкалик сифатида даромад солиғи тўлашга мажбурсиз. Тўғрими?

— Тўғри, лекин...

— Тўламайман, демоқчимисиз? Рост, етмиш мингни ҳавога совурсангиз, тўламайсиз. Агар сармоянгизни қонуний, ҳатто ярим қонуний йўл билан кўпайтирмақчи бўлсангиз, тўлашга мажбурсиз. Акс ҳолда Американинг бутун Овруроода иш кўраётган сон-саноқсиз агентлари, уларнинг банк ва маҳкамалардаги хабарчиларидан қочиб юришингизга тўғри келади. Чет эл паспортини олиб қўйишмасмикин,

жарима солишмасмикин, иш кўзғашмасмикин, деб мудом кўрқувда яшайсиз...

— Сиз-чи?

— Мен Багам оролларида яшовчи Британия фуқаросиман. Солиқ учун варақа ҳам тўлдириб ўтирмайман. Яна бир мисол. Америкалик сифатида сизга олтин сотиб олиш ва сотиш тақиқланган. Мен учун эса бундай чеклашлар йўқ. Биласиз, олтинда гап кўп. Нархи кун сайин ошиб кетяпти. Слоун билан ёш грекдан ютган пулларимга анча-мунча олтин харид қилганман. Шунинг ўзидан ҳозир ўн минг тушиб турипти.

— Уч ҳафтада-я? — сўрадим таажжубланиб.

— Ўн кунда.

— Менинг пулларимга нима харид қилдингиз? — ҳамон пул даъвосини қилардим-у, аммо энди у пуллар менга тегишли эканига ишончим анча сусайган эди.

— Хўш... — у бир оз ўйланиб турди. — Шерик бўлгандан кейин очигини айтишим керак. От сотиб олдим.

— От? — беихтиёр инграб юбордим. — Қанақа от?

— Пойгачи от. Шу билан овора бўлиб, Флоренцияга ҳам боролмадим, Лили анча хафа бўлди. Ишни битказиш мақсадида Сан-Морицдан Парижга жўнавордим. Ўтган йили ёзда Довиллда ўша отга ишқим тушганди, лекин харид қилишга пулим йўқ эди. У пайтда сотилмасди ҳам. Кентуккилик бир оғайнимнинг от фермаси бор. У зотдор аргумоқларни парвариш қилади. Унга зўр айғирлар керак. Агар шу отнинг дарагини эшитса, ишончим комилки, уйқусидан ҳаловат кетади. Шартга сотвора қоламан.

— Олмаса-чи? — Мен чорак соат муқаддам хом-хаёлдай туюлган даромадли иш муҳокамасига қандай киришиб кетганимни сезмай қолдим. — Унда нима бўлади?

Фабиан елкасини қисиб, мўйловининг учини буради — тайёр жавоб бўлмаганда доим шунақа қилади.

— Унда ўзимиз ферма очамиз. Фақат ҳали чавандозлар кийимининг ранги қанақа бўлиши кераклиги ҳақида ўйлаганим йўқ. Сизга қайси ранг маъкул?

— Бадандаги мўматалоқни эслатадиган ранг. Қора-кўкимтир.

Фабиан хахолаб кулиб юборди.

— Яхши. Ҳазил-мутойибангиз бор экан. Жиддий одамлар билан иш битириш қийин.

— Уша жонивор қанчага тушди сизга, билсам бўладими?

— Албатта. Олти минг доллар. Ўтган йили кузда от оёғини сал лат едириб олган экан. Шунинг учун арзонроқ сотилди. Аммо шу отнинг чавандози менинг эски дўстим, — Фабианнинг дўстлари бутун дунёда ва барча соҳаларда борга ўхшайди, — ўша одамнинг айтишича, ҳозир ҳаммаси жойида эмиш.

— Жойида эмиш, — беихтиёр такрорладим мен.— Пулимни яна нималарга ишлатдингиз?

Фабиан тагин мўйловини буради.

— Ҳа энди... нима десамикин? — у андак ўйга ботди. — Жудаям уятчанмасмисиз?

— Меъёрида, — жавоб бердим отамни ва унинг Библияни ўқиган пайтларини эслаб. — Нимаиди?

— Бир танишим бор. Ажойиб француз аёли. Парижга келганда уни кўрмай кетмайман, — Фабиан сермаъно жилмайди, ўша гўзал аёлни кўз олдига келтирди чамамда. — У кино жинниси. Бир пайтлар актриса бўлган экан. Ҳозир продюсер, фильм ишлаб чиқариш билан шуғулланади. Бир жазмани ваъдани беришга бериб қўйиб, энди пулдан қисаётганмиш. Зиқна одам бўлса керак-да. Фильмни суратга олиш айна қизгин паллада экан. Жудаям беҳаё фильм. Менга айрим кадрларни кўрсатишди. Ҳм... қиёмат. Бунақа фильмлар қанча даромад келтиришини биласизми?

— Билмайман.

— Миллионлаб, азизим, миллионлаб! — деди Фабиан энтикиб. — Уша таниш аёл менга сценарийни ўқишга берди. Яхши ёзилган. Муаллифнинг тасаввурига тан бериш керак. Манзара кетворган, декорация қойилмақом, хуллас, ҳар қандай томошабиннинг дидига мос тушадиган жиндай-жиндай нимадир бор. Генри Миллер билан «Минг бир кеча»нинг омухтасига ўхшайди. Танишим — дарвоқе, фильм режиссёри ҳам унинг ўзи — сценарийни ватанига сифмаган бир эронликдан арзон-гаровга со-

тиб олипти. Харажатларни иложи борича камайтиришга муваффақ бўпти. Барибир фильмни охирига етказиш учун анча-мунча пул керак. Бунақа фильмлар қирқ минг долларсиз юзага чиқмайди. Хуллас, француз аёлига ўн беш минг етмай қопти.

— Табиийки, сиз ваъда бергансиз?

— Отангизга раҳмат, — Фабиан яйраб кулди. — Бунинг эвазига аёл даромаднинг йигирма фоизини таклиф қилди.

— Хўп дедингизми?

— Йўқ. Йигирма беш фоизга кўндирдим. Дўстлик ўз йўлига, иш ўз йўлига. Тўғрими?

— Фабиан, — дедим елкамни қисиб, — Кулишимни ҳам, йиғлашимни ҳам билмаяпман.

— Бориб-бориб кула бошлайсиз. Бугун суратга олинган кадрларнинг намоиши бўлади. Биз таклиф қилинганмиз. Сиз ҳам борасиз. Ишонаманки, афсусланмайсиз.

— Умримда беҳаё фильмларни кўрмаганман.

— Ҳечдан кўра кеч, — деди Фабиан. — Энди қаҳвахонага тушиб, Лилини кутамиз. Ҳализамон кеп қолиши керак. Бу ишни шампан билан ювамиз. Сизни шунақа таом билан сийлайки, оғзингиз очилиб қолсин. Кейин Луврга борамиз. Бўлганмисиз у ерда?

— Парижга биринчи келишим.

— Демак, бари олдинда. Сизга ҳавасим келади.

Бир шиша шампанни бўшатган пайтимизда қаҳванага Лили Эббот кириб келди. Фабиан мени, Сан-Морицда орттирган эски кадрдоним, деб таништирди. Лили илгари учрашганимизни сездирмади.

Фабиан яна шампан буюрди.

Шампанни намунча яхши кўрмаса булар?

Ў н у ч и н ч и б о б

Чоғроққина намоиш залида саккиз киши ўтирардик. Луврда кўп айланганимиз учун оёқларим зирқирарди. Кинозалдан тер ва тамакининг қоришиқ ҳиди анқирди. Елисей майдонига жойлашган бу бино путурдан кетган, шақирлаб чиқиб-тушадиган лифтлари ҳам алмисоқдан қолганди. Йўлаклар ним қорон-

фи, бу ерга танда кўйган кишилар гўё бировнинг назарига тушишни хоҳламайдигандай таассурот тугдирарди.

Фабиан, Лили ва мендан ташқари ёнимизда Надин Бонер исмли ғоят гўзал француз аёли ҳам бор эди. Орқада — олтмиш беш ёшлардаги оқсоч, ҳоргин оператор. Бошида берет, оғзидан сигарета тушмайди. У кинодаги бунақа касб учун анчайин қаридай туюлар, худди ҳозир биз кўришимиз лозим бўлган фильмни ўзи суратга олганини инкор этаётгандай, кўзларини хиёл юмиб ўтирарди.

Энг орқадаги бурчакка шу фильмнинг икки қаҳрамони ястаниб олган: африкаликка ўхшаб кетадиган хушбичим қорача йигит ва Присцилла Дин исмли америкалик истараси иссиқ, малла соч қиз. Эғнида сипо кўйлак, чеҳраси бокира ва соддадил қорқизни эслатади. Мени ҳаммага бетакаллуф, жўнгина таништиришди. Ташқаридан қараганда, биз қандайдир йиғилишга, масалан, тўғри овқатланиш қоидаларига доир маърузага тўплангандай кўринишимиз мумкин.

Эғнига пардабоп матодан тикилган доғ-дуғ камзул кийиб олган, сочлари узун, соқолли киши бошқалардан четда бир ўзи ўтирипти. Башараси ҳозиргина бемаза бир нарсани ютиб юборган одамникига ўхшайди, саломимга жавобан тўнғиллаб қўя қолди.

• — Бу киши танқидчи, — шивирлади менга Фабиан. — Надиннинг хусусий мулки.

— Танишганимдан хурсандман, — деди Надин Бонер, нозик ва юмшоқ кўлини узатиб. Ўзи ҳам бежирим, жажжигина аёл эди, қора кўйлагининг чуқур ўйилган ёқасидан иккала кўксининг қоқ ярми тирсиллаб чиқиб турипти. Сен-Тропез соҳилида ўзига ўхшаган шир яланғоч, суюқоёқ эркаклар билан офтобда тобланиб ётганини кўз олдимга келтирдим.

— Намунча имилламаса киномеханик? — кинооператорга мурожаат қилди у. — Ярим соатдан бери кутамиз. — Надин америкаликларга ёқадиган французча талаффузда инглизчалаб гапирди.

Кинооператор телефон гўшагини кўтариб, французчалаб бақирган эди, залнинг чироғи аста ўчди.

Кейинги ярим соат давомида қоронғи жойда ўтирганимга оллога шукроналар айтдим. Гарчи ҳеч ким

сезмаган бўлса ҳам, юзим ловуллаб, лавлаги бўлиб кетганди. Рангли экранда бирин-кетин намоён бўлаётган шармисорликни дадам кўрса борми! Жинсий алоқанинг одам боласи хаёлига келтиролмайдиган шакллари...

Воқеа гўё ўтган асрнинг ўрталарида содир бўлади, бошига цилиндр, эгнига белбурма камзул, оёғига нағалли этик кийган эркаклар, ўша пайтда расм бўлган кенг юбкали аёллар. Баъзан кўҳна қаср, чакалаклар орасида зино қилаётган қишлоқ аёллари кўриниб қолади. Бошига қоп-қора ясама сочни ёпиштириб олган, ярим яланғоч Надин Бонер барча айшишратни бошқарувчи аёл ролини ижро этган. У, меҳмон кутаётган бека хонага гулдонларни расамади билан жойлаштирганидай, фоҳишаларни одамига қараб тақсимлайди.

Фабиан, сценарий адабий жиҳатдан пухта ёзилган, деган эди, лекин экранда ҳеч ким ҳали бирор оғиз ҳам гапиргани йўқ. Овоз кейин ёзилармиш. Аҳён-аҳён чети мўйнали узун ридо кийган фариштанамо йигит пайдо бўлади, кўлида гулқайчи. У буталарни текисларкан, ора-орада бизга лоқайд назар ташлаб кўяди. Экранда баъзан тилла тахтга ўхшаш креслога ўтирволиб, жуфт-жуфт бўлиб зино қилаётган эркак-аёлни эҳтироссиз томоша қилаётган ўша йигитни кўрамиз. Юзида ҳеч қандай ифода йўқ. Оҳ-воҳлар авжга чиққан пайтда кўлидаги атиргулни бир марта хидлаб қўйди, холос.

Фабианнинг ёнида ўтирган Лилига тан бериш керак: у кулгидан ўзини базўр тияётганди.

— Фильм сюжети жўнгина, — пичирлаб тушунтирди Фабиан. — Воқеа Оврупонинг марказида бўлиб ўтади. Ридо кийган йигит валиаҳд шаҳзода. У яқиндагина чет эллик гўзал маликага уйланган. Шаҳзодачинг отаси, қирол, — уни биз кейинги ҳафтада бўладиган намоёишда кўрамиз, — қироллик сулоласининг давом этишини хоҳлайди. Аммо ўғли бокира йигит. Уни аёл зоти қизиқтирмайди. Шаҳзода боғбонликка ружу қўйган.

— Шунинг учун гулқайчи кўтариб юрган эканда, — дедим мен.

— Албатта, — бош ирғади Фабиан шоша-пиша ва давом эди. — Қирол синглисига, уни Надин Бо-

нер ўйнайди, жиянида эркаклик ҳирсини уйғотишни топширади. Шаҳзодага турмушга чиққан малика қаср минораларидан бирига чиқволиб, юм-юм йиғлайди. Аммо шаҳзодага ҳеч нарса таъсир қилмайди. У ҳамон ўша-ўша — лоқайд, бепарво. Қаср аҳли ҳайрон. Ниҳоят, сўнгги чорани қўллашга мажбур бўлишади. Йигитнинг аммаси, яъни Надин, унинг олдида чўгдек атиргулни тишлаганча ҳарир кўйлақда рақсга тушади. Шаҳзоданинг кўзлари порлаб кетади. Креслодан туради. Гулқайчини бир четга улоқтириб, аммасининг бағрига отилади. Икковлари рақсга тушишади. Йигит аммасини ўпади. Сўнг ҳирсий жазава билан ўзларини ўтлоққа ташлашади. Қаср хитоб ва ҳайқириқлардан ларзага келади. Қирол шўрпешона малика билан никоҳни бекор деб эълон қилади, шаҳзода аммасига уйланади. Бунинг шарафига уч кун тўй берилади, чакалакзорларда зино базми авжга чиқади. Тўққиз ойдан сўнг янги оилада ўғил дунёга келади. Шу муносабат билан шаҳзода ва амма-хотин ҳар йили кўнғироқлар садоси остида никоҳ рақсини такрорлашади. Фильмда бошқа бир воқеа ҳам бор, унда таптортмас бир нобакор тахтни эгаллаб, аммани тортиб олишга уринади, лекин ҳозир бу ҳақда гапириб ўтирмайман.

Залда чироқ ёнди, ёлғондан йўталдим, қизариб кетганимни йўталга йўймоқчи бўлдим.

— Хуллас, — гапига яқун ясади Фабиан. — Ҳам хўрдадан, ҳам бурдадан. Нимани назарда тутаётганимни илғаган бўлсангиз керак. Ҳали бунга зиёлиларни ҳам жалб этамиз.

— Хўш, қалай, Майлс, — хитоб қилди Надин Бонер. У бир лаҳзада кўнғилни суст кетказадиган нозаниндан жиддий, ишбилармон жувонга айланган эди. — Маъқул бўлдимми?

— Зўр, — деди Фабиан. — Жудаям зўр. Ўлжа чакки бўлмайди.

Залдан чиқиб, ҳаммамиз лифтга тиқилишганимизда кўзимни қаёққа яширишни билмай ҳалак бўлдим. Айниқса, ниҳоятда уят саҳналарда иштирок этган америкалик Присцилла Динга қарамасликка тиришдим. Энди уни бошига қоп кийгизиб қўйишса ҳам дунёнинг исталган бурчида бехато танийман. Лили ҳам бошини кўтаролмасди.

Биз Елисей майдонидан ўтиб, тамадди қилиб олиш учун ресторанга қараб юрдик. Надин Бонер тирсагимдан ушлади.

— Америкалик қизимизнинг ижроси ёқдими сизга? — сўради у. — Боплаган, нима дедингиз?

— Жудаям.

— Унинг учун қўшимча иш бу, — давом этди Надин. — Сорбоннада ўқиш ҳақини тўлаш учун озмунча пул керакми? Қиёсий адабиёт факультетига қатнайди. Америкалик қизларнинг иродаси кучли, овруполикларникига ўхшаган эмас. Тўғрими гапим?

— Қайдам. Оврупога келганимга атиги икки ҳафта бўлди.

— Фильмимиз Америкада муваффақият қозонармикин? — сўради у андак хавотир билан.

— Албатта.

— Меъёридан ошиб кетган жойлари бор-да, шундан қўрқаман.

— Мен бу ҳақда ўйламаган бўлардим.

— Майлс ҳам бундан ташвишланаётгани йўқ, — деди Надин ва негадир билагимни қисиб қўйди. — Биласизми, суратга олиш майдонида беқиёс одам у. Ҳамманинг жон-дили. Сиз ҳам шу жараённи бир кўрсангиз бўларди. Кечани кеча, кундузни кундуз демай ишлашади, асло нолишмайди. Иш ҳақлари кўп эмас, кино юлдузлари эса даромаддан фоиз талаб қилишади. Эртага келасизми? Присциллани роҳиба кийимида суратга оламиз.

— Парижда ишларим кўп. Жудаям бандман.

— Истаган пайтингизда келаверинг. Тортинманг.

— Миннатдорман, — дедим таъзим қилиб.

— Америкада цензура фильмни намойиш этишга рухсат берармикин?

— Менимча, рухсат беради. Билишимча, ҳозир унақа таъқиқлар йўқ. Фақат маҳаллий полиция раҳбарлари у ер-бу ерига тихирлик қилишлари мумкин, — шундай дедим-у, агар полициячи бўлганимда фильмни ёқиб юборишни буюрардим, қарорим қонунийми-ноқонунийми — қараб ўтирмасдим, деган ўй кечди кўнглимдан. Лекин мен полициячи эмасман, қайтанга шу ифлос ишга шерикман. Ме-

нинг ўн беш минг долларим қўшилган. Бинобарин, мавзудан четга чиқмадим:

— Францияда-чи? Бу ерда тўсқинлик бўлмайди-ми?

— Францияда тартиб қаттиқ, — деди Надин шикоятомуз ва бекордан-бекорга яна қўлимни қисди. — Нима бўлишини олдиндан айтиш қийин. Бирорта чўчка ваъзхонлик қилиб қолса, эртасига кинотеатрларга ҳеч ким кирмай қўяди. Ёки афишамизга президент ёки бош вазир хотинининг кўзи тушиб қолса ҳам иш чаппасига кетиши мумкин. Санъат бобида французларнинг нақадар калтабинлигини сиз тасаввур қилолмайсиз. Яхшиямки, кейинги ҳафтасига бирорта янги жанжал чиқадию ҳамма ўша билан овора бўлиб, бизни тинч қўйишади. — Кутилмаганда Надин сукутга толди, билагимдан қўлини олиб, икки қадам нарироқ борди-да, менга синовчан назар ташлади. — Зувалангиз пишиқлиги кўриниб турпти.

— Чанғида кўп юрганман, — жавоб бердим мен.

— Жиноятчи ролига одам тополмаяпмиз, — деди Надин. — Иккита жудаям жозибали саҳнада кўриниши керак. Бирида Присцилла билан, иккинчисида яна Присцилла ва бошқа бир аёл ҳам бўлади. Шу ролни ижро этмайсизми? Узингиз ҳам ҳузур қилардингиз.

— Илтифотингиз учун қуллуқ, хоним, — дедим мен. — Америкада онам мени бунақа саҳналарда кўрса... — Марҳум онамни шу суҳбатга аралаштирганимдан гижиндим, шундай қилсам Надиндан тезроқ қутуламан, деб ўйлагандим.

— Присцилланинг ҳам Америкада онаси бор, — Надин чекинмади.

— Оналар ҳар хил бўлади. Бунинг устига, мен якка-ёлғиз ўғилман, — давом эдим мен. — Жон деб ёрдан берардим-у, иложим йўқ. Исталган соатда Париждан жўнаб кетишим мумкин.

Надин хафа бўлиб, елкасини қисди.

— Бошимга бало бўлди бу фильм. Нуқул ижрочилар етишмайди. Ҳар доим бир хил қиёфа, бир хил ўйин. Сизда шахвониятнинг яширин жозибаси бор, худди кўзи оч руҳоний йигитларникидай. Кутку

қўзғайдиган шўхликми, бокира беҳаёликми, нима десаикин... Хуллас, ўйнасангиз зўр бўларди-да.

— Узр, бошқа сафар.

— Лекин ҳали сиз билан шуғулланаман, — Надин ғалати жилмайди.

Икки кружка пиводан кейин соқолли танқидчининг илҳоми жўшиб кетди шекилли, Надинга фрунцузчалаб бир нималарни уқтира кетди:

— Филипп, — Надин унга танбеҳ берди. — Инглизча гапиринг. Меҳмонлар бор.

— Биз Франциядамиз, — эътироз билдирди Филипп. — Булар французча гапиришсин.

— Биз англосаксонлар туғма зехни пастрлармиз, — тушунтирган бўлди Лили. — Қолаверса, ҳар бир француз биладики, ҳаммамиз чаласаводмиз.

— Инглизча яхши гапиради, — деди Надин. — Бемалол сўзлашади. Икки йил Америкада яшаган. Голливудда. «Кино журнал»ида мақолалар эълон қилган.

— Голливуд сизга ёқдими? — сўради Фабиан.

— Меъдамга урди.

— Фильмлари маъқул бўлгандир?

— Улар ҳам кўнгилни айнатади.

— Француз фильмлари-чи? — қизиқсинди Лили.

— Менга ёққан сўнгги фильм «Мурда» деб аталади, — Филипп пиводан хўшлади.

— Ё тавба, ўн йил бўлди-ку бу фильмнинг чиққанига, — ажабланди Лили.

— Ундан ҳам ортиқ, — деди Филипп бамайлихотир.

— У шунақа инжиқ, — тушунтирди Надин. — Шунақа тегманозик...

— Иккаласи бир, деб неча марта айтганман сенга? — ўдағайлади Филипп.

— Кўп марта айтгансан. Ўзингни бос, илтимос. Дарвоқе, ҳозир у Хитойга қизиқиб қолган, — кўшиб қўйди Надин дабдурустан.

— Ие, шунақами? — деди Лили. — Хитой фильмларига ҳам қизиқасизми?

Уни чимчиб олаётганидан Лили роҳатланаётганга ўхшарди.

— Ҳали бирорта ҳам Хитой фильмини кўрганим йўқ, — жавоб берди Филипп. — Лекин албатта кўра-

ман. Беш йил кутиш керак бўлса, кутаман. Ўн йил бўлса — ўн йил.

У инглиз тилида, оҳангини бузиброқ бўлса ҳам, равон гапирарди. Кўзлари ёниб турар, шу тобда у ҳар қандай кимса билан исталган мавзуда баҳслашишга тайёр эди. Агар суҳбатдоши унга эътироз билдирмай, ҳамма фикрларига қўшилаверса, шартга ўрнидан туриб, жўнавориши ҳам ҳеч гап эмас.

— Оғайни, — мурожаат қилди унга Фабиан. — Бизнинг ижодимиз қалай?

— Бир тийинга қиммат.

— Нималар деяпсиз? — Лили таажжублангандай бўлди.

— Филипп, — деди Надин хижолат бўлиб. — Присцилла инглизчани тушунади. У ролни ёмон ижро этган, демоқчимассан-ку, тўғрими?

— Ҳечқиси йўқ, — бидирлади америкалик қиз. — Мен ҳеч қачон французларни бамаъни одамлар қаторига қўшмаганман.

— Биз буюк Расин «Федра»ни намоёйиш этган шаҳарда турибмиз, — деди дабдаба билан танқидчи. — Бу ерда Мольер ҳаёт билан видолашган, Флобер «Бовари хоним»ни судда ҳимоя қилган, «Эрнани» премьерасидан сўнг исён кўтарган оломон кўчаларга сиғмай кетган, Гейнени бошқа тилда ижод этгани учун кўкларга кўтаришган, Тургенев бу ерда ўзига мангу паноҳ топган.

Филиппнинг соқоли эҳтиросдан тинмай силкинар, буюк шахсларнинг исмларини у алоҳида нашъа билан тилга оларди.

— Менинг замонамда, — давом этди у, — бутун миллат фахрланадиган фильмлар яратилган. Булар «Пуч хаёллар», «Кўзиқорин», «Таъқиқланган ўйинлар». Бугун бизга кўрсатилган фильмни нима деб аташ мумкин? Бемаънилиқ, дидсизлик, нопок ҳирсларни уйғотишга шармандаларча уринишдан бошқа нарса эмас бу.

— Ўзингни покдомон қилиб кўрсатишга тиришма, — унинг гапини бўлди Надин. — Саргузаштларингни биламиз.

Танқидчи тумшайиб, яна пиво буюрди.

— Менга нимани кўз-кўз қилдинглар? — тўнғил-

лади у. — Америкалик енгилтак қиз билан марокашлик олифтанинг тўхтовсиз зиолари...

— Менга қара, Филипп, — гапга яна аралашди Надин. — Ўзинг ирқчиликка қарши мурожаатномаларга ҳар доим қўл қўйгансан-ку.

— Қўявер, Надин, — унга тасалли берди Лили. — Мен французларнинг сафсатасига эътибор бермай қўйганман.

Марокашлик йигит тишларини ярқиратиб кулди. У инглиз тилини яхши билмагани учун бўлаётган суҳбатнинг нозик жиҳатларини англамаётганга ўхшайди.

— Ёки, масалан, «Мейд ин Франс», яъни Францияда яратилган деган ёрликни олайлик, — танқидчи ҳамон ҳовридан тушмасди. — Францияда ёзилган, Францияда яратилган, Францияда чизилган... Ёдингдами? — у Надинга бармоғини ниқтади. — Буларнинг Франция учун нечоғли қадрли эканини унутма, дегандим-ку. Шон-шараф! Фахр. Гўзалликка, санъатга, инсон қалбининг юксак эврилишларига садоқат белгиси бу! «Мейд ин Франс» тамғасини сизлар нимага айлангирдинглар? Беҳаёликка, зино ва шаҳватга қориштириб юбординглар!

— Нима деб валдираяпти бу одам?! — хитоб қилди Лили.

— Буларнинг бари сизларнинг англосаксонча тизгинсизлигингиз оқибати, — давом этди Филипп стол тепасидан Лили томон энгашиб. — Мана энди сизнинг империянгиз ҳам қулади. Ҳадемай Букингем саройини ҳам ишратхонага айлангирасизлар.

— Менга қаранг, биродар, — деди кулиб Майлс. — сал ўтлаб кетдингиз назаримда.

— Ўтлаб кетганмишман! — Филипп баттар жиғибийрон бўлди. — Нима демоқчисиз?

— Бу фильмни бошлаганда уч-тўрт доллар ишлаб қолишни мўлжаллаганмиз, — тушунгирди Майлс. — Менимча, бу французларнинг миллий руҳига асло зид эмас.

— Пулни аралаштирманг. Бу миллий руҳ эмас, капиталистик тузумнинг инъикоси. Бошқа-бошқа тушунчалар булар, месье.

— Яхши, — деди Фабиан мулойим оҳангда, — пул ҳақида гаплашмаймиз. Лекин беҳаё фильмлар-

нинг аксарияти Швеция билан Данияда яратилган, сизнинг таърифингиз бўйича, социалистик мамлакатлар булар.

— Скандинавлар! — танқидчи бурнини жийирди.— Социализмга тақлид қилмоқчи бўлишди. Туфурдим мен бунақа социализмга!

— Ҳа, сиз билан тил топишиш мушкул экан, Филипп, — деди Фабиан уҳ тортиб.

— Мен терминларни тўғри ва ўрнида ишлатишни ёқтираман, — жавоб берди Филипп. — Социализм мен учун бутунлай бошқача тушунча.

— Ҳозирча яна Хитойга қайтамиз, — деди Надин кесатиб.

— Гарчи Хитой бенуқсон жамиятнинг ажойиб намунаси бўлган тақдирда ҳам, ҳаммамиз у ерга бориб яшай олмаймиз-ку, — эътироз билдирди Фабиан. — Ёқадими-йўқми, биз тарихи бошқа, дунёқараши ва эҳтиёжлари ўзгача жамиятда истиқомат қиляпмиз.

— Бугун бизга намоиш этилган фильмга эҳтиёжманд жамият бир пулга қиммат! — Филипп тутоқиб кетди, лекин ўзига яна пиво чақаришни унутмади. Қирқ ёшга етмай, қорни кажавага ўшаб қолади, деган ўй кечди кўнглимдан.

— Бугун кундузи дўстим билан Луврга бордик, — деди Фабиан мен томонга ишора қилиб. — Кеча ўзим «Же-де-Пом»да бўлдим. Импрессионистларнинг асарлари сақланадиган музей бор-ку?

— Раҳмат, месье, Париж музейлари тўғрисида озми-кўпми тасаввурга эгаман, — жавоб берди Филипп истеҳзо билан.

— Мени маъзур тутасиз, — давом этди Фабиан.— Лекин айтинг-чи, месье, ўша музейларга қўйилган асарларга ҳам салбий муносабатдамисиз?

— Ҳаммасига эмас, — жавоб берди Филипп сал паст тушиб. — Лекин айримлари менга ёқмайди.

— Мен яланғоч таналар, қучоқлашиб турган йигит билан қиз, кўкси тирсиллаган аёллар, ожиз бандаларни шаҳвоний лаззатга чорлаётган илоҳалар, фааришталар, сулув маликалар тасвирини назарда тутяпман... Буларнинг барига қаршимисиз?

— Гапни қаёққа бураётганингизни тушунмаяп-

ман, месье, — деди Филипп соқолидаги кўпикни артиб.

— Демокчиманки, — Фабиан хотиржам давом этди, — маданиятимизнинг бутун тарихи давомида рассомлар ўз асарларини у ёки бу шаклда шахвоний сюжетга асосланиб яратишган — кўтаринки ва серишва, дағал ва маъсум, ношоён ва бениҳоя нозик дидли кишиларга мўлжалланган асарлар... Рассомлар бу борадаги орзу-хаёлларини турлича ифода этишган. Кеча, масалан, «Же-де-пом»да Маненинг «Ўтлоқдаги нонушта» суратини ўнинчи ёки йигирманчи марта томоша қилдим. Ёдингиздами? Иккита қип-яланғоч дуркун аёл иккита бошдан-оёқ кийинган суқсурдай йигит билан ўтлоқда ўтирипти...

— Биламан, кўрганман у суратни, — деди Филипп энсаси қотиб. — Гапираверинг.

— Хуллас, — давом этди Фабиан. — Месье Мане томошабинларда бу суратдан тугал таассурот қолишини хоҳламаган. Асарда тасвирланган манзарадан олдин нима воқеа юз берган, шунингдек, нонуштадан кейин нима ҳодиса содир бўлиши мумкинлигига ишора бор. Ҳар ҳолда менда шундай таассурот туғилди. Нима демокчилигимни англадингизми?

— Англадим, — деди Филипп, — лекин тўлатўқис эмас.

— Ким билади, — фикрини давом эттирди Фабиан, — Маненинг вақти бемалол бўлганда, эҳтимол, тўхтаб қолган мана шу осуда дақиқалардан сал илгарироқ кечган воқеани ҳам тасвирлаган ҳамда серфайз нонушта қандай якун топганидан бизни огоҳ этган бўлармиди... У ҳолда бу манзаралар бугун кўрсатилган фильмдаги манзаралардан фарқ қилмасди. Тўғри, Надин истейдод бобида Мане билан беллашолмайди, эҳтимол, Присцилла ҳам суратдаги аёллардай мафтункормасдир, лекин шуниси аниқки, Надиннинг фильми ҳам буюк Мане асаридаги каби олижаноб мақсадларни кўзлайди. Бунга шубҳа бўлмаслиги керак.

— Офарин! — қичқириб юборди Надин. — Айни нишонга урдингиз! Бу одам мени нуқул чакалакзорга судрайди ёки пляжнинг ўзида босиб қолади.

Инкор этма, Филипп. Ўтган йили ёзда қилган ишинг эсингдами? Ўшанда нақ бир ҳафта кетимдаги кумни тозоладим.

— Инкор этаётганим йўқ, — тўнғиллади Филипп.

— Зино деймизми, севги деймизми, — сафсата сотишда давом этди Фабиан, — булар ҳеч қачон фақат яланғоч бадан, ҳирсни қондиришдангина иборат эмас. Бу воқеликда ҳамиша хаёл парвози ҳам иштирок этади. Ҳар бир давр санъаткор учун учқур хаёл ва шунақа тилсимотларни тухфа этадики, пировард-оқибатда оддийгина жинсий алоқа олам-олам мазмун касб этади. Мана, Надин ҳам замондошларимизнинг хаёлотини бойитишга ўзининг камтарона ҳиссасини қўшишга жазм этган. Бизнинг нохуш, бемулоҳаза ва дағал асримизда бунинг учун уни қўйиш эмас, кўкларга кўтариш керак.

— Бу одам шайтонга дарс беради! — хитоб қилди Лили завқ билан.

— Тўппа-тўғри, — жавоб бердим мен, санокли дақиқалар ичида Фабиан мени душмандан дўстга айлантириб юборганини эслаб. Бирдан миямга бу одам мансабдан туширилган адвокатмасмикин, деган ўй келди. Агар шундай бўлса, нима сабабдан ишдан ҳайдалгани маълум.

— Ҳечқиси йўқ, месье, — деди Филипп виқор билан. — Сиз билан менинг она тилимда баҳслашадиган пайтлар ҳам келади. Инглизчада сал қоқилиб қолдим-да.

Танқидчи ўрнидан турди.

— Эртага барвақт туришим керак. Надин, ҳисобкитоб қил, мен такси тутаман.

— Ташвишланма, Надин, — Фабиан қўлини кўтарди, лекин аёл ҳисоб-китоб қилишни хаёлига келтираётгани йўқ эди. — Ўзимиз тўлаймиз. Бугунги оқшом учун раҳмат.

Ҳаммамиз кўзғалдик, Надин Фабианнинг иккала юзидан ўпди. Мен билан қўл бериб хайрлашди. Сал хафа бўлдим. Мени ҳам ўпа қолса, бир ери камайиб қолармиди? Қизиқ, Надин билан узоқ давом этадиган иккита антиқа саҳнада бирга ўйнаган марокашлик йигит унинг бошқа эркак билан кетишига қандай қараркин? Дарвоқе, актёр актёр-да,

ўйладим ичимда. Уларнинг ҳаёти бошқаларникига ўхшамайди.

— Қаерда турасиз? — сўради Фабиан Присцилладан.

— Узоқ эмас.

— Балки кузатиб қўярмиз...

— Раҳмат, ҳозир уйга бормайман, — жавоб берди қиз. — Қаллигим билан учрашувим бор. — У менга қўлини узатди. — Хайр. Бирдан кафтимда думалоқланган қоғозни пайқадим. Шундагина қизга биринчи бор тикилиб қарадим. Лабининг бир четига шоколад теккан, мовий кўзлари гирдоб қаъридан соҳилга сирли хазинани олиб чиқишга ваъда бераётган денгиз мавжини эслатарди.

— Омон бўлинг, — дедим орқасидан, қоғозни маҳкам қисиб.

Ресторандан чиқиб, ҳамма билан хайрлашдик. Учовлон: Фабиан, Лили ва мен, Парижнинг илиқ февраль тунидаги нам ҳаводан нафас олиб, бир оз яёв юрдик.

Чўнтагимдан бир парча қоғозни олиб, аста очдим ва кўча чироғининг ёруғида унга ёзилган телефон рақамини кўрдим. Қоғозни яна чўнтагимга солдим-да, мендан уч-тўрт қадам узоқлашган Фабиан билан Лилига етиб олдим.

— Хўш, Дуглас, Париж сизга ёқдими? — сўради Фабиан.

— Ҳа, ғалати кун бўлди бугун. Сабоқ бўладиган кун.

— Бу бошланиши, — деди Фабиан. — Олдинда ҳали кўп нарсалар кутяпти.

— Ростдан ҳам бояги тутуриқсиз гапларга ишонасизми? — сўрадим Фабиандан. — Надин, Мане ва бошқа нарсалар тўғрисидаги сафсаталарни назарда тутяпман.

Фабиан хахолаб кулди.

— Аввалига ишонмадим, — деди Фабиан. — Кейин жаҳлим чиқди. Французлар Расин, Мольер, Виктор Гюго ҳақида оғиз кўпиртиришса, асабим бузилади. Охири чидаёлмай, санъатнинг чўнг билағони эканимга ўзимни ўзим ишонтирдим.

— Ҳарҳолда фильмга имзонгизни, тўғрироғи, им-

зомизни қўймасангиз керак? — сўрадим хавотирланиб.

— Йўқ, — жавоб берди Фабиан. — Нима кераги бор? Лекин компаниямизга муносиб ном топишимиз керак. Ахир, фильмимиз тўғрисида «Таймс»да тақриз босилишини ҳаммамиз хоҳлаймиз-ку. Бу ҳақда эртага бафуржа гаплашамиз. Дарвоқе, Дуглас, энди ётиб ухлаш керак. Эрталаб соат бешда турамиз, Шантильига бориб, машқни томоша қиламиз.

— Қанақа машқ? — сўрадим ҳайрон бўлиб. Гап нимадалигини тушунмай, Шантильини беҳаё фильм қаҳрамонлари машқ қиладиган жой деб ўйлабман. Бояги фильмни кўрганимдан кейин шу нарсага амин бўлдимки, уларга ҳам осон тутиб бўлмаскан. Аёллар устида қайта-қайта ишлайвериб, тахминан ўнинчи раунддан кейинги боксчининг аҳволига тушиб қолишаркан.

— Отимизнинг чопишини кўрамиз, — тушунтирди Фабиан, — Луврдан қайтганимиздан сўнг телеграмма олдим. Дарвоқе, Луврга борганингиздан хурсандмисиз?

— Жудаям. Телеграмма отга алоқадорми?

— Ҳа. Кентуккилик дўстимдан. У отнинг бир оёғи чатоқлигини билиб қопти. Ҳозирча харид қилмай тураман, депти.

— Оббо! — дедим ҳафсалам пир бўлиб.

— Ташвишланманг, азизим. Олдин отнинг чопишини бир кўрмоқчи. Ўшандан кейин пулини тўлайди. Бунинг учун уни айблаб бўлмайди-ку, тўғрими?

— Уни-ку, айблаб бўлмайди, лекин сизни...

— Менимча, ўзаро тadbиркорлик алоқаларимизни яхши англаб етмаяпсиз, Дуглас, — деди Фабиан хафа бўлиб. — Тренерга учрашиб вазиятни тушунтиришимиз керак. У отга ишонади. Лекин уни пойгага қўйиб кўриб, оёғи тuzалиб кетганига тўла кафолат бериши зарур. Гарчи фамилияси инглизча бўлса ҳам— Кумбс, уларнинг авлод-аждоди ўтган асрнинг бошларидан буён Шантильида истиқомат қилади. Кумбс ўз соҳасининг пири, қайси отни қачон пойгага солишни яхши билади. У аравага қўшишдан бошқа нарсага ярамайдиган отлар билан ҳам пойгада ютиб чиққан. Ҳар ҳолда Шантильи сизга маъқул бўлади.

Парижга келган от спортининг бирорта ишқибози у срни зиёрат қилмай кетмайди.

— Мен отга қизиқмайман, — дедим афтимни буриштириб. — Ёмон кўраман отни, қўрқаман ундан.

Меҳмонхонага етиб келганимизда Фабиан ҳомийларга хос оҳангда деди:

— Эҳ, Дуглас, ҳали кўп йўл босишингиз керак.— У елкамга қоқиб қўйди. — Лекин босиб ўтасиз. Мен билан бўлсангиз, албатта, кўзланган манзилга ҳам етасиз.

Хонамга кўтарилиб, тез ечиндим-да, тўшакка кирдим. Шу орада телефонга ҳам бир қараб қўйдим. Бугун кўрган фильмимдаги айрим лавҳалар кўз ўнгимда жонланиб, уйқим қочиб кетди. Қаҳвахонага тушиб, виски буюрдим. Қадаҳдан икки марта ҳўплаб, чўнтагимдан қоғозни чиқаздим, уни пештахта устига очиб қўйиб, Присцилла Диннинг телефон рақамига тикилдим.

— Телефон борми? — сўрадим қаҳвахона хизматчисидан.

— Пастда, — тўнғиллаб жавоб берди у.

Пастга тушиб, телефончи қизга рақамни бердим, кўрсатилган будкага кириб, гўшакни кўтардим. Бир неча дақиқадан сўнг қисқа-қисқа гудок эшитилди. Андак кутиб, гўшакни илиб қўйдим. Начора, камбағалнинг ови юрса ҳам, дови юрмайди.

Қаҳвахонага қайтиб, ҳисоб-китоб қилдим. Ўн минутдан сўнг якка-ёлғиз тўшакда ётардим.

Пойгачи отимизнинг исми антиқа — «Тунги орзу» эди. Ҳали кун ёришмасидан тренер Кумбс билан бирга Шантильи ўрмонидаги йўлчалардан бирида туриб, жуфт-жуфт ҳамда учта-учтадан бўлиб ўтиб бораётган чавандозларни кузатардик. Соат етти. Совуқ. Ботинкам ва шимимнинг почалари жиққа ҳўл. Эгнимда эски пальто, дарахт шохларидан устимга сув томчилаб турипти. Дағ-дағ титрайман. Фабианнинг оёғида эса чавандозлар киядиган этик, шунақа шим, катак-катак камзули устидан овчилар пўстинини ташлаб олган, бошида иссиқ ирланд

телпаги, қалин мўйлови устида шудринг йилтирайди. Худди кўп йиллардан буён насли тоза, зотдор отларга дахлдор кишига ўхшайди, тонг палласи гўё унинг учун куннинг энг ёқимли пайти.

Фабианни биринчи бор кўрган одам уни бирорта тренер лақиллатолмаслигига имон келтиради.

Лили ҳам шароитга мос кийинган: оёғида кўнжи узун жигарранг этик, елкасида белбоғли бичими кенг ёпқич, хуллас, чавандоз аёлнинг ўзгинаси. Модомики, шуларнинг даврасида эканман, энди мен ҳам қандай кийиниш тўғрисида ўйлашим керак. Дарвоқе, ҳаётимни ҳозир буларсиз тасаввур этолмасдим.

Тренер Кумбс паст бўйли, юзлари қип-қизил, қувгина қария эди. У бизга отимизни кўрсатди. Шу рангдаги бошқа отлардан фарқ қилмайди. Ҳамма отларникидай кўзлари ёниб турипти, оёқлари узун-узун ва ингичка. Гавдасини кўтариб турганига қойилман.

— Яхши тойчоқ. Зўр, — мақтади уни Кумбс.

Шу пайт дарахт панасига ўтишга мажбур бўлдик, чунки отлардан бири шиддат билан устимизга бос-тириб кела бошлади.

— Эрталаблари совуқ, отлар сал бетоқат бўлади, — тушунтирди Кумбс. — Бу бия эндигина икки ёшга тўлди. Бир шўхлик қилгиси келди-да.

Ёш чавандоз отни базўр тўхтатди, биз яна йўлакага чиқдик.

— Бизнинг арғумоқ қалай? Оёғи тузалай деяптими? — сўради Фабиан тренердан. Мени Луврда сайр қилдирган тасвирий санъат ва ҳайкалтарошлик билимдони энди отларнинг пирига айланган эди.

— Хавотир олманг, биродар, — жавоб берди Кумбс ишонч билан. — Тез кунда яхши бўп кетади.

— Қачон пойгага солмоқчисиз? — биринчи марта луқма ташладим.

— Вой, дўстим-ей, — тренер бош чайқади, — бу тамомила бошқа масала. Орқасидан итариб чоптирмайсиз-ку. Кўрмаяпсизми, ҳали тўла қувватга киргани йўқ.

— Яна икки ҳафтача машқ қилдириш керак, — деди Фабиан.

— Олдинги оёғи сал оқсаяптими-ей, — кўшиб кўйди Лили.

— Тўғри пайқабсиз, хоним, — жавоб берди кулиб Кумбс. — Лекин бу асабдан. Стартдаги тўппонча овозининг таъсири.

— Айтинг-чи, пойгага тушишига яна қанча вақт керак? — сўрадим отга тўланган олти минг долларни эслаб. — Икки ҳафтами, уч ҳафтами, бир ойми?

— Вой, дўстим-ей, — тренер тагин бош тебратди. — Мана шунақа гирибондан олишларини ёқтирмайман. Бировнинг кўйинини пуч ёнғоққа тўлдириш одатим йўқ.

— Ҳар ҳолда, тахминан бўлса ҳам айта оласизми? — мен ҳам бўш келмадим.

Кумбс менга бошдан-оёқ разм солиб чиқди, атрофини майда ажин босган кичкина, кулранг кўзлари жиддийлашди.

— Тахминан айтишим мумкин. Лекин айтмайман. Вақт-соати етганда отнинг ўзи айтади. — Кумбс жилмайган эди, кўзлари яна чарақлаб кетди. — Тонг латофатига роса тўйдик. Энди тамадди қилволайлик. Марҳамат, хоним, — у тавозе билан Лилига кўлини узатди, икковлон катта йўлга олиб чиқадиغان сўқмоқдан юриб кетишди.

— Бу одам билан эҳтиётроқ бўлиб гаплашинг, — деди пичирлаб Фабиан, уларнинг изидан борарканмиз. — Кўнгли жудаям нозик. Ўз ишига устаси фараанг. Омадимиз бор экан, шу кишига рўпара бўлдик. Бу ёғини ўзи ҳал қилсин.

— Ахир, от бизникими-йўқми? Олти минг сарфлаб кўйганмиз-ку!

— Бу ҳақда бошқа гаплашмаймиз. Эшитиб қолишлари мумкин. Эҳ, қандай ажойиб кун-а! — сўнги жумлани Фабиан атайин баланд овозда айтди.

Ўрмондан чиқдик, кўёш энди ҳарир пардани тешиб ўтиб, турна қатор тизилиб отхонага қайтаётган арғумоқлар устида ярқирарди.

— Қалбингизни тўлқинлантирмайдими? — қулочини ёйиб хитоб қилди Фабиан. — Кўёш нурига фарқ бўлган кўҳна замин, бири биридан кўркама жониворлар...

— Э-э, қуруқ гапдан нима фойда? — унинг дамини кесдим мен.

— Кўнглим тўқ, — деди Фабиан қатъий оҳангда.— Омадимиз келишига ишонаман. Олти мингни қайтариб олишдан ташқари, Шантильига яна келиб, ўнлаб отларимизнинг машқ қилаётганига гувоҳ бўламиз. Лонгшан отчопарида ўтириб, арғумоқларимизнинг халойиқ олдидан гижинглаб ўтишини томоша қиламиз. Ҳозирча сабр қилинг, сабр туби — олтин, деганлар.

— Сабр қиламан, — дедим ноилож. Ўзимга ҳам атрофимни қуршаб турган сўлим қишлоқ манзараси, отлар, кўпни кўрган кекса тренер жудаям ёқаётганини тан олгим келмасди. Мен Фабианнинг гапларига ишонмасдим, лекин унинг орзулари мени тобора ўз домига тортиб борарди.

Агар олтин олди-сотдиси ва Сорбоннада адабиётдан сабоқ олувчи америкалик таннозлар суратга тушаётган беҳаё фильмларга тикилган жарақ-жарақ пуллар менга лоақал ойда бир марта мана шундай афсонавий тонгни кўриш имконини берса, Фабианнинг ортидан жаҳаннамга боришга ҳам тайёрман.

Нафсиламбрини айтганда, ўғирлаган пулларим шундай оромбахш дақиқаларни ҳады этди-ку, ўйладим мен, мусаффо қишлоқ ҳавосидан тўйиб-тўйиб нафас оларканман.

Кумбснинг уйига келдик. Ошхона деворларига ҳар хил кубок ва нишонлар осиб ташланганди. Юзлари қип-қизил, тўладан келган уй бекаси ва бир неча чавандоз билан бирга стол атрофига ўтиришимиздан олдин Кумбс ҳаммамизга катта-катта идишда мусаллас қўйиб берди. Хонани қаҳва, дудланган гўшт, отхона ва этикнинг қоришиқ ҳиди тутиб кетганди. Бу олам ниҳоятда одми ва юрагимга яқин бўлганидан ер юзида ҳалиям мана шундай гўша сақланиб қолганига таажжубланиб ўтирардим.

Қария Кумбс стол ортидан менга кўз қисди:

— Қачон пойгага тушишини отнинг ўзи айтади!
Бунга жавобан мен ҳам кўзимни қисиб қўйдим.

Ў н т ў р т и н ч и б о б

— Италияга сафар қилиш фурсати етди, — деди Фабиан. — Нима дейсиз шунга, азизим?

— Жуда соз, — жавоб берди Лили.

Биз Ўрта денгиз соҳилидаги баланд қояга жойлашган «Шато Мадрид» ресторанида ўтирардик. Оқшом ҳавосига анвойи гулларнинг ҳиди омухта бўлиб кетганди. Пастда олис Ницца ҳамда денгиз бўйидаги қишлоқ чироқлари жимирилди.

Овқат буюриб, шампанни эрмак қила бошладик. Кеча ҳам биз Париждан жўнаган «Яшил эксперсс» поездида анча-мунча шампан ичилганди. Моэт ва Шандон шампани менга ёқиб қолди. Қария Кумбс ҳам биз билан бирга эди. Қарийб уч ҳафталик машқдан кейин чавандозимиз Кумбсга отнинг пойгага тайёрлигини айтди ва буни исботлади ҳам. Бугун кундузи Ницца яқинидаги Канн отчопарида у маррага биринчи бўлиб келиб, юз минг франкни қўлга киритди. Бу йигирма минг доллар дегани. Жек Кумбс бебаҳо тренер эканини яна бир бор намойиш этди. Афсуски, у пойга тугаши билан Парижга учиб кетди, бирга маишат қилолмадик. Ошқозонига қанча захри қотил сиғдира олишини кузатмоқчи эдим.

Ўзимиз ҳам отимизга беш минг франк гана тикдик. «Кўйнидан тўкилса — қўнжига», — деди Фабиан касса туйнуғи олдида. Нью-Йоркда гана тикканимда отларнинг фазилатию қусурларини обдан суриштирардим. Фабианга қўшилиб, «таваккалчининг ишини худо ўнглайди», — деган мақолнинг тўғрилигига юз фоиз ишондим.

Отчопардан Ниццадаги меҳмонхонага қайтиб, кийимларимизни алмаштирдик, Фабиан Париж билан Кентуккига қўнғироқ қилди. Париждан «Уйқудаги шаҳзода» фильмини суратга олиш тугаганини айтишди. Кеча Фарбий Германия ва Япония киноагентлигининг вакилларига ҳали тўла монтаж қилинмаган фильмини кўрсатишипти, анча-мунча буюртма тушипти.

— Буюртмалар етарли, — деди Фабиан мамнун бўлиб, — харажатларимизни қоплайди. Ҳали навбатда яна қанча мамлакат турипти. Надин хурсанд. Энди жиддий, иффатли фильм яратмоқчи.

Фабиан телефондаги суҳбат орасида бугун олтиннинг нархи кўтарилганини ҳам билиб олипти.

Кентуккилик дўсти «Тунги орзу»нинг ғалабасидан севиниб кетди, лекин аниқ бир таклифни ўртага ташлашдан олдин шериги билан маслаҳатлашмоқчилигини айтди. Бугун кечқурун кўнгироқ қилишга ваъда берди.

Кетма-кет қуйилиб турган шампан, ажойиб манзара, отимизнинг ғалабаси, олтиннинг нархи кўтарилгани, Надин айтган хушxabар, гул-гул очилиб ўтирган Лили — буларнинг бари киши кайфини чоғ этарди. Бирдан олам кўзимга файзли кўриниб, Цюрих аэропортида чамадонимни ўғирлаган одамга меҳрим товланиб кетди. Қизиқ, дўстлик билан ёвлик орасидаги масофа бир қадамгина экан, ўйладим ичимда.

Иккинчи томондан, агар отимиз ютиб чиқмаганда Фабианни дуч келган жарликка улоқтирган бўлардим. Хайрият, от панд бермади, бинобарин, ҳозир рўпарамда ўтирган мўйловдор, чиройли чехрага ҳавас билан тикилардим.

— Нархини айтдингизми? — сўрадим Фабиандан.

— Эллик, дедим шекилли.

— Нима — эллик?

— Минг доллар, албатта, — деди Фабиан нодонлигимдан андак ғижиниб.

— Олти минг турадиган отга кўп сўраворибсизда. Бунақада харидорни чўчитворамиз-ку?

— Ростини айтсам, Дуглас, — жавоб берди Фабиан шампан симириб, — отга олти минг эмас, ўн беш минг тўлаганман.

— Ие, олти минг дегандингиз-ку?

— Тўғри, айтганман. Сизни ҳам чўчитвормай деганман-да. Ишонмасангиз, тўлов қоғозини кўрсатишим мумкин.

— Кераги йўқ. Сиздан шубҳаланадиган жойи қолмади, — иқрор бўлдим мен. — Модомики шундай экан, бирагўла фильм масаласида ҳам тўғрисини айта қолмайсизми?

— Йўқ, — Фабиан қадаҳини кўтарди. — Келинлар, ҳозирча «Тунги орзу»миз учун ичамиз.

Қадаҳларимизни жиринглатиб уриштирдик. Мен

Фабианга пойга пайтида энг орқада бораётган отимизни сўкиб ўтирганимни, маррага яқин қолганда эса олдинга ўтиб олганини кўриб, енгил тортганимни гапириб бердим.

— Сизда омадсизлик сезгиси ривожланган, азизим, — деди Фабиан истехзо билан. — Аёллар ҳақида ҳам шу гапни айтишим мумкин, — қўшиб қўйди у Лилига қараб. Парижда ораларидан ола мушук ўтганди. Ишни баҳона қилиб, Фабиан уч-тўрт марта Надин Бонерникида узоқ қолиб кетди. Мен бўлсам, студияга қадам босмадим, Надинга ҳам чап бериб юрдим.

— Мошина олмасак бўлмайди, — деб қолди Фабиан кутилмаганда, — «Ягуар» тузук, қаршимасмисизлар?

Мен ҳам, Лили ҳам эътироз билдирмадик.

— «Мерседес»га ўхшаган мошиналар дарров кўзга ташланади, — давом этди Фабиан. — Бизга ярашмайди, тўғрими? Бундан ташқари, инглизларга ёрдам беришни хуш кўраман.

— Гапига қаранг, — тўнғиллади Лили.

Официант увилдириқ келтирди.

— Лимон билан, — Фабиан кесилган тухум ва пиёз солинган ликопчага қўл силтади. — Иштаҳани бўғмайлик.

Официант ликопчаларимизга авайлаб увилдириқ солди. Умримда қора увилдириқни тўртинчи бор татиб кўришим. Олдинги учтасининг мазаси ҳамон оғзимдан кетмайди.

— Энди Цюрихга жўнаймиз, — деди Фабиан. — У ерда озгина чала ишим бор. Мошинани ҳам ўша ердан оламиз. Энг ҳалол мошинафурушлар фақат Швейцарияда қолган. Мен Дугласга кўрсатишим лозим бўлган энг яхши меҳмонхоналар ҳам Цюрихда.

Ҳозир Майлс Фабианни Массачусетс штатининг ўзи туғилиб-ўсган Лоуэлл шаҳридаги таниш-билишлари кўриб қолса нима бўларди? Ёки менга иши юришмаган хўжайиним Друзекнинг кўзи тушса-чи? Фабиан шу пайтгача қўлимга катта пул қай йўсинда тушиб қолганини сўраб-суриштиргани йўқ. Парижда у суратга олинаётган фильм билан овора бўлиб кетди, мен шаҳарнинг диққатга сазовор жойларини эринмай томоша қилдим. Учовимиз жам бўлган пайт-

ларда на мен, на Фабиан икковимиз қандай топишиб қолганимиз тафсилотларини Лилига айтишни хоҳламасдик. Лили эса Флоренциядаги тасодифий ўйнаши кутилмаганда ўзининг доимий ўйнаши билан қалин дўст ва ҳамкор бўлиб кетганига ичида таажжубланса ҳам, сиртига чиқазмасди. Бу хусусда савол ҳам бермасди. У турмуш икир-чикирларига дахли бўлмаган нарсаларнинг барига беписанд қарарди. Лилини ошхонада ивирсиётган ёки бирорта идорада михланиб ўтирган аёл қиёфасида тасаввур этиб бўлмасди.

— Сафар муносабати билан, — давом этди Фабиан, — нозик бир масалани ўртага қўймоқчи эдим. Нима демоқчилигимни пайқадингларми?

— Йўқ, — дедим мен, Лили индамади.

— Учовимиз етаклашиб юришимиз яхшимас. Орада гап қочиши, рашк туғилиши мумкин. Ё гапим нотўғрими?

— Тўғри, — шундай дедиму дув қизариб кетдим.

— Лили чиройли аёл, шундай эмасми, Дуглас?

Индамай бош силкидим.

— Сиз ҳам келишган йигитсиз, — деди Фабиан оталарча меҳр билан. — Чўнтагингизга пул тушгандан кейин янаям очилиб кетасиз, ҳали Римга борганимизда сизни қўғирчоқдай кийинтириб қўямиз. Тўғриси айтган маъқул-да. Менинг ёшим бир жойга бориб қолган. Бинобарин, сиз ҳам, кабоб ҳам куймайдиган йўл тутишимиз керак. Бирорта таниш аёлингиз йўқми, Дуглас? Бирга олиб кетардик.

Шунда бирдан энтикиб, айна пайтда, афсус-надоматлар билан Пэтни эсладим. «Муқаддас Августин»да ишлаб юрган кезларимда у ҳақда кўп ўйла-масдим. Вермонтда Пэт иккаламиз бир-биримиздан айрилган ўша бехосият кундан буён мени асраб кел-лаётган ниқоб ҳозир чок-чокидан сўкилиб кетгандай бўлди. Эски дард, соғинч, хотиралар жунбушга келиб, кўнглим ғуссага тўлди. Бари бир шу тобда Пэт ёнимда бўлганда ҳам, бугунги турмуш тарзими ва Фабиан билан дўстлигимни ҳазм қилолмасди. Арзимаган маошининг бир қисмини Биаффра қочоқ-ларига инъом этадиган мактаб ўқитувчиси қаёқ-да-ю, қора увилдириқни қошиқлаб урадиган Фабиан қаёқда? Дарвоқе, ўзим ҳам ундан қолишмайман.

Бизнинг даврамизга фақат Эвелин Коутс сингиб кетиши мумкин, биласизки, у ҳам сўзни бировдан қарзга олмайди, лекин қайси қиёфада қўшилади — бир кечани менинг кучоғимда ўтказган дилбар аёл бўлибми ёки Хейлникида қиморбозлик қилган сиртлон қиёфасидами? Яна шуниси ҳам борки, Фабиан иккаламиз эртами-кечми қопқонга илинишимиз эҳтимолдан йироқ эмас. Турмага тушган иккита фирибгар билан яқинлиги Эвелиннинг жонига ора киришига одамнинг ишонгиси келмайди.

— Таниш аёл ҳозирча йўқ, — дедим мен.

Назаримда, Лилининг чеҳрасидан табассумнинг шарпаси хиёл сирғалиб ўтгандай бўлди.

— Синглингиз Юнис ҳозир нима иш қиляпти?— сўради Фабиан Лилидан.

— Лондондаги сарой гвардиячилари даврасида ўралашиб юргандир-да. Балки Колдрстрим ёки Ирланд полкида жавлон ураётгандир.

— Чақирсак бўлмасмикин?

— Нега бўлмас экан?

— Унда телеграмма жўнатиб, эртага кечкурун Цюрихга келсин.

— Яхши. Бунақа ишларга Юниснинг суяги йўқ.

— Бўлаверадими? — Фабиан менга мурожаат қилди.

— Нега бўлмас экан? — Лилининг сўзларини такрорладим.

Олдимизга ресторан хизматчиси келиб, Фабианни Америкадан телефонга чақиришаётганини маълум қилди.

— Хўш, Дуглас, нархни бир оз пасайтирамизми?— сўради Фабиан ўрнидан тураркан. — Савдолашаверса, бўлиши қирқ минг, дейман.

— Ихтиёр сизда. Мен ҳеч қачон от сотмаганман.

— Мен ҳам, — кулди Фабиан. — Лекин ҳаётда бўларкан-да.

Лили икковимиз қолдик. У оловда қизартирилган бир паррак нонни кусурлатганча мендан кўз узмасди. Нафасим қайтиб кетди.

— Фабианнинг бошига чироқ билан сиз туширдигизми? — сўради у ниҳоят.

— Айтдими?

— Сал гижиллашиб қолган экансизлар...

- Шу ерда тўхтатайлик.
- Бўпти. — Лили жим бўлди, салдан кейин яна савол берди: — Флоренцияда учрашганимизни айтганингиз йўқми?
- Йўқ. Сиз-чи?
- Жинни бўлманми!
- Бирор шубҳаси борми?
- У жудаям ориятли одам.
- Бу ёғи нима бўлади?
- Синглим келади, — жавоб берди Лили бир туки ўзгармай. — Яхши қиз. Эркакларга ёқади. Бирор ой эрмак қиласиз.
- Эрингизнинг олдига қачон қайтасиз?
- Эримни қаёқдан биласиз? — сўради у кўзимга тикилиб.
- Аҳамияти йўқ, — жавоб бердим совуққина. Синглисига қўшиб қўймоқчи бўлаётгани иззат-нафсимга теккан эди.
- Майлс қартабозликни тўхтатмоқчи. Хабарингиз борми?
- Сал-пал.
- Менга айтадиган гапингиз йўқми? — Лили ҳамон тикилиб турарди.
- Йўқ.
- Майлс пулга ўч одам. Эҳтиёт бўлинг.
- Огоҳлантирганингиз учун раҳмат.
- У энгашиб, қўлимни ушлади.
- Флоренцияда қандай хузур қилган эдик... — деди Лили ноз билан.
- Шу тобда уни бағримга босиб, мен билан қочиб кетинг, деб ёлворгим келди.
- Лили...
- У қўлини тортди.
- Ўзингизни босинг, азизим, — деди Лили насихатомуз.
- Фабиан тумшайиб қайтиб келди.
- Ён босишга тўғри келди, — деди у жойига ўтираркан. — От қирқ бешга кетди, — кейин муғомбирона жилмайиб, қўл силтади. — Шунинг шарафига яна бир шиша буюрамиз.

Меҳмонхонадаги ўз хонамда, эман дарахтидан ясалган баҳайбат стол ёнида ўтирардим. Ҳозиргина

қўшни хонага жойлашган Лили ва Фабиан билан хайрлашдим. Лили юзимдан ўпди, Фабиан қўлимни маҳкам қисиб, эрталаб, Цюрихга жўнашдан олдин, маҳаллий музейга боришимизни айтди.

Ичкиликдан бошим сал айланаётган бўлса-да, уйқум келмаётган эди. Фаладондан тоза қоғоз олиб, ҳамёнимизга тушадиган даромадни қайд эта бошладим:

«Пойгадаги ютуқ — 20000, олтин — 15000, қартада ютилган пул — 36000, кинофильм — ҳозирча номаълум».

Ёзилган рақамларга маҳлиё бўлиб қолдим. Шу пайтгача, ҳатто учувчилик қилиб, яхши пул топиб юрган кезларимда ҳам, ҳисоб-китоб қилмасдим, банкда қанча пулим бору чўнтагимда қанча пул бор — аниқ билмасдим. Энди даромадни ҳар ҳафта чўтга ташлашга қарор қилдим. Ишнинг боришига қараб, ҳар куни ҳисоблашга ҳам тайёрман. Қўшув амалининг ўзиёқ бойликнинг беназир латофати эканига иқрор бўлдим. Қоғоздаги рақамлар менга шу пулга олишим мумкин бўлган буюмлардан кўра кўпроқ ҳузур бағишларди. Ўзимга ўзим савол берардим: бундай ожизликни иллат ҳисоблаб, шундан уялиш керакми? Балки вақт-соати келиб, бу қусурдан ҳам халос бўларман...

Деворнинг нарёғида каравотнинг гижирлагани кулоғимга чалиниб, бир гижиниб қўйдим. Фабианга қай даражада ишониш мумкин? У пул масаласида, ўзиникими, бировникими — барибир, уят-андишани тан олмайдиганга ўхшайди. Покдомонлигига баҳо бериш учун унинг ўтмишини ҳам, ҳозирги ҳаётини ҳам яхши билмайман. Эртагаёқ муносабатларимизни қонуний қилиб, ёзма равишда расмийлаштириб қўйишни талаб этишим керак. Бундан ташқари, босган қадамини кузатиб юришимга тўғри келади.

Ниҳоят, кўзим илинганда акам Хэнк тушимга кирипти. У аппарат ёнида гамгин ўтириб, бировларнинг пулини ҳисоблаётганмиш.

Эрталаб Лили сартарошхонага кетди. Фабиан иккаламиз Сен-Поль де Вансдаги музейни томоша қилгани жўнадик, шу баҳона у билан бафуржа гаплашиб олиш имкони туғилди.

Ижарага олинган мошинада Ниццадан йўлга чиқдик, рулга Фабиан ўтирди. Офтоб чарақлаб турган мусаффо тонг пайти эди, йўл ойнадай сип-силлик, чап томонимизда ястаниб ётган поёнсиз денгиз сокин жимирларди. Фабиан мошинани шошмасдан, эҳтиётлик билан ҳайдар, мен унинг ёнида ўтирганча биз учун омадли бўлган кечаги кун ҳақида ўй суриб, ҳузур қилиб борардим. Икковимиз ҳам чурқ этмасдик, Ниццадан чиқиб, аэропортдан ўтганимиздан сўнг Фабиан сўраб қолди:

— Бўлган воқеани рўйи рост гапириб бериш фурсати етмадимикин?

— Қанақа воқеани?

— Шунча пул қўлингизга қандай қилиб тушиб қолди? Нима учун АҚШдан жўнавордингиз? Нимадандир хавфсирагансиз-да? Дарвоқе, энди мен ҳам ўша хавфга шерикман, шунақамасми?

— Қисман, — дедим мен.

Фабиан бош силкиди. Альп этаklarидан узумзорлар, қарағайзор ва муаттар ҳид таратиб турган зайтунзорлар оралаб илонизи бўлиб чўзилиб кетган йўлдан тепага кўтарила бошладик. Роҳатбахш бу замин, Ўрта денгизнинг илиқ қуёши қаердадир дунёнинг нариги чеккасида, Нью-Йоркнинг зимзиё кўчаларида пусиб ётган хатарни хаёлга яқин йўлатмасди. Ўтмишни унутгандим, ундан яшириниш учун эмас, йўқ, ҳозир бизни қуршаб турган табиат мўъжизасини тўлароқ ҳис этиш учун унутгандим. Шунга қарамай, Фабианнинг ҳақиқатни билишга ҳаққи бор эди. Гулга бурканган тоққа аста-секин ўрлаб борарканмиз, бўлган воқеани унга ипидан-игнасигача гапириб бердим.

Фабиан ҳикоямни индамай эшитди, кейин деди:

— Борди-ю ишимиз мана шунақа юришиб турса, айтайлик, маълум муддат ўтгандан сўнг сиз ўмарган юз мингни қайтаришдан ташқари, ўзимизга ҳам анча-мунча сармоя қолса нима қилган бўлардингиз? Пулнинг эгасини топиб, омонатини қайтариб берармидингиз?

— Ҳа, шундай қилардим.

— Яхши жавоб, — деди Фабиан. — Лекин изингизни фош этмай, буни амалга ошириш қийин. Изимизни демоқчиман, — гапини тўғрилади у. — Жуда-

ям эҳтиёт бўлиш керак. Сизни қидиришаётганига бирор ишора борми?

— Друзекни аёвсиз дўппослашган.

— Жиддий огоҳлантириш, — Фабиан афтани буриштирди. — Гангстерлар билан сира муомала қилганмисиз?

— Йўқ, ҳеч қачон.

— Менинг ҳам уларга ишим тушмаган. Балки бу бизнинг устунлигимиздир. Гангстерларнинг ўй-хаёлида нима бор, режалари қанақа — билмаймиз, бинобарин, уларнинг тузоғига илинишимиз эҳтимолдан йироқ. Менимча, кетма-кет жойни ўзгартириб, тўғри иш қилгансиз. Шу йўсинда давом этинг. Саёҳатга қаршимассиз-ку, шундайми?

— Аксинча, жон-дилим. Айниқса бунга қурбим етадиган ҳозирги кунда.

— Балки ўша одамларнинг гангстерларга мутлақо алоқаси йўқдир, шу ҳақда ўйлаб кўрдингизми?

— Йўқ.

— Авиация ҳалокатида нобуд бўлган бир одам тўғрисида қачонлардир матбуотда ўқигандим. Ёнидан олтмиш минг доллар пул топишган. У таниқли республикачи бўлиб, партиянинг Калифорниядаги марказига учиб кетаётган экан. Ўшанда Эйзенхауэрнинг иккинчи сайловолди ҳаракати авжга чиққан пайт бўлган. Долларлар шу мақсадга ажратилган ва яширинча жўнатилган бўлиши мумкин.

— Эҳтимол, — дедим мен, — лекин таниқли республикачининг «Муқаддас Августин»га ўхшаган хароб меҳмонхонага тушишига ишонмайман.

— Қайдам, — елкасини қисди Фабиан, — пулнинг эгаси кимлигини умрбод билмасак, нур устига нур. Айтинг-чи, акангизга берган йигирма беш минг қарзингизни қайтариб олиш ниятидамисиз?

— Йўқ.

— Яшанг. Зиқна эмас экансиз.

Биз музейга етиб келдик.

— Мана бунга бир қаранг, — давом этди Фабиан. — Қойилмақом бино, санъат асарларининг ажойиб мажмуаси. Шу нарсага пул эҳсон этган одам нақадар улкан қаноат ҳиссини туйдйкин...

Мошинани махсус жойга қантариб, тепалик устига қурилган ва атрофини каттакон боғ қуршаб

турган чиройли бино томон юрдик. Боғда баланд, бесўнақай ҳайкаллар бўй чўзиб турар, уларнинг теграсидаги дарахтлар тинимсиз чайқалаётганидан ҳайкаллар ҳам мана ҳозир ўрнидан қўзғалиб, юриб кетадигандай туюларди.

Музейда деярли ҳеч ким йўқ эди, лекин мени бошқа нарса ҳайрон қолдирди. Музей ва кўрғазмаларда кам бўлганим учун, у ердаги залларга қўйилган рангасвир ва ҳайкалтарошликнинг анъанавий асарларини кўриб ўрганганман. Бу ерда эса рассомларнинг антиқа тасавури маҳсули бўлмиш шакл ва образларга дуч келдимки, суратлар айқаш-уйқаш чапланган бўёқлардан, оддий буюм ва инсон қиёфалари тасқара шакллардан иборат эди. Табиийки, булардан бирор маъно уқолмадим. Фабиан эса чурқ этмай, бутун диққатини бир жойга жамлаб, бир экспонат олдидан иккинчисининг ёнига ўтарди. Ниҳоят, музейдан чиққанимизда у оғир меҳнатдан толиққан кишидай чуқур уҳ тортиб, хитоб қилди:

— Санъатнинг бебаҳо хазинаси! Бу ерда ғайратшижоат, кураш ва телба-тескари юморнинг чексиз тимсоллари жамулжам бўлган. Сизга ёқдимиз?

— Ҳеч нарсага тушунмадим.

— Шундай бўлса ҳам, тўғрилигингиз бор-да, — деди кулиб Фабиан. — Музей ва кўрғазмаларга тез-тез бориб туришимиз керак. Барибир пировардида борлиқ ва ҳиссиётни жўн идрок этишдан халос бўласиз. Фақат кўпроқ разм солиш лозим. Ҳар қандай қимматли кашфиёт каби бу ҳам кишидан бутун кучни ишга солишни талаб этади.

— Арзирмикин? — сўрадим, унинг кўзига тор фикрли киши бўлиб кўринсам ҳам. Аслида, мен ўрганишим, у ўргатиши кераклиги гашимни келтирганди. Тўғри-да, менинг пулим бўлмаганда у Ўрта денгиз соҳилида юрмасди, аксинча, лоақал меҳмонхона билан ҳисоб-китоб қилиш учун тўрт чақа ютаманми деб, Сан-Морицдаги қарта столи ёнида михланиб ўтирарди.

— Мен учун арзийди, — деди Фабиан оҳиста тирсагимдан ушлаб. — Сиз қалб қувончларининг қадрига етмайсиз, Дуглас. Одам фақат қора увилдирик ейиш учун дунёга келмайди.

Биз Сен-Поль де Ванс майдонидаги қаҳвахона олдида тўхтаб, кўчага қўйилган столлардан бирининг ёнига ўтирдик. Сал нарида, дарахт остида уч-тўртта қария золдир ташлашар, уларнинг хириллоқ овозлари ўрта асрдан қолган кўҳна қалъанинг қорамтир деворида бўғиқ акс-садо берарди. Биз шошмасдан оқ вино симирар, бекорчилик гаштини сурардик.

— Оромни бузманг, — хитоб қилдим мен. — Кимнинг сўзлари бу, бир эсланг-чи?

— Меники, албатта, — Фабиан кулиб юборди. Кейин бирдан сўраб қолди: — Пулга муносабатингиз қандай?

Мен ҳайрон бўлиб, елкамни қисдим:

— Бу ҳақда ҳеч қачон жиддий ўйлаб кўрмаганман. Шу саволга ўзингиз нима деб жавоб берардингиз?

— Биз учун пулнинг ўзи муҳим эмас. Пул кишининг жамиятдаги ўрни билан боғлиқ. Масалан, менга ҳикоя қилиб берган гапларингизга қараганда, ҳаётга қарашингиз бир кунда ўзгарган, шундайми?

— Ҳа, дўхтирнинг кабинетида, мени учишдан четлатишган кун.

— Ўшанда пулга муносабатингиз ҳам кескин ўзгарган, тўғрими?

— Ҳа.

— Менинг ҳаётимда бунақа фожиали воқеалар бўлмаган, — давом этди Фабиан. — Аллақачонлар шундай хулосага келганманки, дунёда адоғи йўқ битта адолатсизлик бор. Нимани кўрдим, нимага гувоҳ бўлдим? Миллионлаб бегуноҳ кишиларни домига тортган урушлар, вайроналик, қурғоқчилик, очлик. Айни пайтда давлат тепасидаги амалдорларнинг сотқинлиги, қўли эгри кимсаларнинг бойигандан бойиб, жафокашлар сонининг тобора кўпайиб борганини кўрдим, шунга гувоҳ бўлдим. Бу қисматдан қочиб қутулишнинг ёки лоақал азоб-уқубатни енгиллатишнинг иложи йўқ эди. Бўйнимга оламан, ўзим қурбонлар қаторига қўшилиб қолмасликка ҳаракат қилдим. Билдимки, кимнинг пули бўлса, ўшанинг ошиғи олчи. Пул кишига эрк беради. Камбағал одам эса ўрага тушган сичқондай бир жойда айланаверади. Чиқиб кетолмайди. Уни очлик ҳаракатга келтириб туради. Тўғри, битта-иккитаси чиқиб кетиши мумкин. Ё тасодифан, ёки бизга ўхшаб омади

чошиб. Бундан ташқари, шундай одамлар борки, улар нуқул ҳокимиятга интилади, пасткашлик қилади, атрофидагиларни сотади, ўз мақсади йўлида дуч келган одамни босиб-янчиб ўтишдан тоймайди. Айрим президентларимиз ва дунёнинг кўп қисмини бошқараётган полковникларга бир разм солинг. Албатта, тепадан мадад кутгунча ўзига ўт қўйишни афзал кўрадиган ориятли кишилар ҳам йўқ эмас. Ёки бўлмаса, тирикчилик деб, корхоналар, реклама агентликлари ва биржаларда бевақт сочи оқарган кимсалар-чи? Мен ночорликдан тўшак заҳматкашларига айланган аёллар ҳақида гапириб ўтирмайман. Учувчилик қилиб юрган кезларингизда ўзингизни бахтиёр ҳис этган бўлсангиз керак.

— Албатта, — жавоб бердим мен.

— Учишни ёқтирмайман, — деди Фабиан. — Осмонда ё зерикаман, ё кўрқаман. Ҳамма ҳар хил-да. Тан оламан, истакларим бачкана, ўзим сал худбинроқман. Энг аввало, меҳнатга тоқатим йўқ. Чиройли аёллар даврасини, саёҳат ва ажойиб меҳмонхоналарда яшашни хуш кўраман. Модомики, тақдирнинг тақозоси билан шерик бўлиб қолган эканмиз, дид ва таъбларимиз ҳам бир хил бўлиши керак. Сезишимча, Дуглас, жудаям камтаринсиз. Шунинг учун қалтис пайтларда бир қоп гўштга айланасиз-қоласиз. Пул билан камтарлик — ўт билан сув. Пайқаган бўлсангиз керак, пулни яхши кўраман, лекин умримни сарф қилиб, уни йиғиб ётишни ёқтирмайман. Пулни қулай жойдан топиш керак. Белгиланган қонун ва ахлоқий сафсаталар талабидан холи менга ўхшаган бегона кишилар онда-сонда кириб турадиган ердан қидириш керак. Сизнинг шарофатингиз билан, Дуглас, ҳамда бир хил чамадон билан боғлиқ бахтли тасодиф туфайли, ҳозир хоҳлаганимча яшаб юрибман. Энди сиз тўғрингизда. Ёшингиз ўттиздан ошган бўлса ҳам, болалигингиз қолмаган. Менда ҳам доим пухта ўйланган режа бор, сизда эса аниқ бир мақсад йўқ. Тўғрими гапим?

— Унчаликмас, — жавоб бердим мен. — Ҳозирча ора йўлдаман.

— Балки қилиб қўйган ишингизнинг оқибатини яхши англаб етмагандирсиз?

— Қайси ишимнинг?

— «Муқаддас Августин»даги ишингизни-да. Айтинг-чи, ҳозир ҳам илгаригидай учувчилик қилиб юрганингизда мурданинг пулини олармидингиз?

— Йўқ, албатта.

— Афсуски, киши ҳамиша ипсиз боғланиб турадиган бир вазият бор, — деди Фабиан. — Аҳмоқ одам бир кунмас-бир кун аҳмоқона вазиятга тушиб қолиши муқаррар. — У стаканига яна вино қуйди. — Энди менга келсак, сиз дуч келган вазиятларда сира иккиланмаганман... Ўтмишда, албатта. Ҳозир биз пул қаёқдан келганини тамом унутиб, уни катта сармоёга айлантириш ҳақида ўйлашимиз керак.

— Қандай қилиб? Яна от сотиб оламизми?

— Йўқ, унақамас.

— Ёки қартабозлик қиламизми? Йиғиштирдим, дегандингиз-ку.

— Ҳа, йиғиштирганман. Жонимга тегди. Қарта столи атрофида ўтирганларни лақиллатаверишдан уяладиган бўп қолдим. Ўзи ҳақида баланд фикрда юрган одам учун бу қип-қизил азоб. Ҳар куни кеч-қурун ўйинга ўтирардим шу шерикларимнинг пулини қоқиб олиш ҳақида ўйлардим. Уларнинг атрофида гирдикапалак бўлардим, дийдиёларини эшитишга, бирга овқатланишга мажбур эдим. Энди кексайиб қолдим. Ҳа, пул ўлсин-а... — у бу сўзларни шундай оҳангда айтдики, гўё уйга берилган вазифанинг асосий шarti худди шудай. — Пул ҳақида қанча кам ўйласанг, ундан шунча кўп роҳатланасан. Аммо биз узлуксиз даромад келтириб турадиган сармоё тўплашимиз зарур. Дарвоқе, Дуглас, сизни йиллик қанча даромад қаноатлантиради?

— Ўн беш-йигирма минг.

Фабиан кулиб юборди.

— Пилигини сал кўтаринг, дўстим.

— Ўзингиз қанчани мўлжаллаяпсиз?

— Камида юз минг.

— Ў-ҳў, осонмас.

— Албатта. Бунинг устига, маълум хавф-хатар билан боғлиқ. Қолаверса, кўп куч-қувват талаб қилади. Ишимиз юришадими-йўқми, ўзаро таъна ва айб-лашлар бўлмаслиги керак. Ханжар ҳақида-ку гапирмай қўя қолай.

— Хотиржам бўлинг, зарурат туғилса, ҳеч нарсадан қайтмайман.

— Муаммоларни биргалашиб ҳал қиламиз. Бу гап иккаламизга ҳам алоқадор.

— Бўпти, Майлс. Шунини ёзма равишда расмийлаштириб қўйсақ.

Фабиан, худди мен башарасига шапалоқ тортгандай, анграйиб қаради.

— Дуглас, азизим, — деди у хафа бўлиб. — Менга ишонмаяпсизми? Бирор фирромлик қилдимми?

— Ишонаман, тўғрироғи, бошингизга чироқ билан тушурганимдан кейин ишонадиган бўлдим.

— Ҳар хил қоғоз ва ҳужжатларга тоқатим йўқ. Шулардан кўра менга самимий қўл қисишган афзал.

У стол тепасидан қўлини узатди, мен миқ этмай ўтиравердим.

— Майли, агар қатъий талаб қилсангиз, — деди у қўлини тортиб. — Цюрихда расмийлаштирамиз. Бунинг қийин жойи йўқ. — Кейин соатига қараб, ўрнидан турди. — Лили бизни кутиб қолди.

Ҳисоб-китоб қилиш учун ҳамёнимни чиқазган эдим, қўймади, столга шоша-пиша беш-олтита чақа ташлади.

— Шу лаззатни менга қўйиб беринг.

Ў н б е ш и н ч и б о б

— Нима бўлса бўлди, — деди Фабиан, — ҳуқуқшунос идорасидан чиқиб, Цюрихнинг пилчиллаган кўчасидан борарканмиз. — Энди биз қонун занжирлари билан боғландик.

Ҳозиргина орамизда битим расмийлаштирилган, ҳуқуқшунос компаниямизнинг мақоми бир ой ичида Лихтенштейн князлигида рўйхатдан ўтказилажани маълум қилган эди. Князликда даромаддан солиқ олинмас, компаниянинг кирим-чиқимлари давлат сири даражасида махфий сақланар, шундан ҳуқуқшунос ва уларнинг мижозлари нуқул ўша ерга талпинаркан.

Компаниямизда иккита ҳақи тўланмаган пай таъсис этилди: бири менга, иккинчиси Фабианга. Бунинг нима зарурати бор эди, тушунмадим. Швейца-

рия қонунларининг мураккабликлари билан боғлиқ қандайдир сабабларга кўра ҳуқуқшунос ўзини компаниямизнинг президенти этиб тайинлади. Мен компанияни «Августин» деб номлашни таклиф қилдим. Иккала томондан ҳам эътироз бўлмади. Биз барча солиқ ва тушумларни тўлаб, ҳуқуқшуносни рози қилиб, чиқиб кетдик.

Фабиан битимга йил охирида етмиш минг долларимни қайтариб олиб, компаниядан чиқиб кетишга ҳаққим борлиги тўғрисидаги моддани киритишга ҳеч оғринмай рози бўлди. Фабианнинг хусусий банкдаги ҳисоб варақаси иккаламизники эканлиги қайд этилди, энди бир-биримизнинг розилигимизсиз унга ҳеч ким теголмасди.

Ҳар биримиз Швейцариянинг Бирлашган банкига беш минг доллардан қўядиган бўлдик. «Майда харажатлар учун», — тушунтирди Фабиан.

Шериклардан бирови вафот этган тақдирда компаниянинг ҳамма мол-мулки ва банкдаги пуллар иккинчисига ўтарди.

— Сал ноқулай, — деди Фабиан, — лекин бунақа ишда узоқни ўйламаса бўлмайди. Сиз хавотирланманг, Дуглас, менинг ёшим анчага етиб қолган, сиздан олдин оёқни узатворишим мумкин.

— Йўғ-э, нафасни иссиқ қилинг, — жавоб бердим унга. Лекин ичимда ўйлаб ётибман: Фабианнинг ўзи мени тоғда бирор қоядан итариб юбориши ёки заҳар бериб ўлдириши эҳтимолдан узоқ эмас-ку.

— Хўш, хурсандмисиз? — сўради Фабиан кўлмакни айланиб ўтиб. — Энди хотиржам бўлдингизми?

— Хом хаёлларимиздан бошқа ҳамма нарсадан хотиржамман.

Биз олтинчи кун Цюрихнинг бадқовоқ осмони остида тентирардик. Шу орада Фабиан яна йигирма минг долларлик олтин харид қилди, шакар олди-сотдиси билан боғлиқ ишни битказди, икки марта Парижга бориб, бир рассомнинг учта абстракт суратини сотиб олди. Бу рассомнинг номини ҳам эшитмагандим, лекин Фабианнинг айтишича, икки йилга қолмай у дунёга машҳур бўлиб кетармиш. Пулнинг бекор ётишини ёқтирмайман, деди Фабиан.

Фабиан мен билан ишимизга боғлиқ барча масалаларни эринмай муҳокама қилар, бозордаги нарх-

ларнинг беқарорлиги, кун давомида пулнинг қадри бир тушиб, бир кўтарилиб туришини чидам билан тушунтирар, пайшанбадан жумага ўтар кечаси шакар олди-сотдисидан анча-мунча пул ишлаб қолганимиз ҳақида гапирарди.

Бу гапларнинг маъносига ё тушунар, ёки ўзимни тушунганликка олардим, мабодо мендан маслаҳат сўраса, ўзига ҳавола қилиб қўя қолардим. Соддалигимдан уялар, уйга берилган вазифани бажармагани учун доска олдида мулзам бўлиб турган ўқувчидай, нима қиларимни билмасдим. Фабианнинг режалари шу даражада мураккаб ва хавfli туюлардики, Майлс давру даврон сурган бу оламда ўттиз уч йил мен қандай чидаб яшаётганимга таажжублана бошладим.

Олти кун мобайнида бу диққатвозликка яна қанча бардош беришим мумкинлиги ҳақида ўйлаб, ўйимнинг охирига етолмадим. Эрталаблари уйғонганимда совуқ тер босиб кетарди.

Фабиан эса парвойи фалак: хавф-хатар кучайган сари у вазмин бўлиб борарди. Агар ундан бирор нарсани ўрганишим лозим бўлса, фақат мана шу хислатини ўзимга юқтиришим керак.

Эсимни таниганимдан буён биринчи марта ошқозоним оғриб қолдим. Бетўхтов сельтер сувини ичиб, ошқозон оғриғи мутлақо асабдан эмас, кўп овқат ейишдан, деб ўзимга ўзим тасалли берардим (Фабиан кунига икки маҳал бизни энг яхши ресторанга олиб борарди). На Фабиан, на Лили, на унинг синглиси Юнис ҳеч нарсадан шикоят қилишмасди. Бир куни лаззатли таомлар маскани бўлмиш Кроненхаллдаги ресторанда дудланган балиқ, зираворли буғу гўшти, қандайдир антиқа пишлоқ, тоғолча, таркибида кўпиртирилган тухум оқи бўлган шоколад еб, устидан аввал енгил оқ мусаллас, кейин ўткир бургунд виносини тўйгунча ичдик. Шунда ҳам улар миқ этишмади.

Ошқозон оғриғи етмагандай, семириб кетганимни, қорним чиқиб, шимим торлик қилиб қолганини сездим. Аммо Лили Фабиан иккаламиздан кўра кўп овқат еса-да, ҳамон нозик ва хушбичим эди. Синглиси Юнис ҳам ўша-ўша — таранг, жозибали. Фабиан эса қайтанга озиб, ёшариб кетган, гўё ҳаётига укол қилинган пул модда алмашинувини яхши-

лаб юборгандай. Қанча емасин, қанча ичмасин, кўзлари тиниқ, юзи қип-қизил, мўйлови бароқ, қадам босиши енгил. Менимча, замон тинчлигидан роса зериккан, сўнг урушга чақирилиб, аёвсиз қонли жангларда армияларга қўмондонлик қила бошлаган генералларнинг қиёфаси шундай бўлиши керак.

Юнис истараси иссиқ, бурни қанқайган, кўзлари кўм-кўк қиз экан; сепкилли юзи баҳорги Альп ўтлоқларидай беғубор. У асримизнинг етмишинчи йилларидан кўра ўтган замоннинг қизларига кўпроқ ўхшаб кетади. Майин, заиф товуш билан гапирадиган Юнис ўзига бино қўйган опасининг бутунлай акси. Лили айтганидай, унинг Лондондаги сарой гвардиячилари орасида ўралашиб юришига ишонгинг келмайди.

Қаерга бормайлик, опа-сингил эркакларнинг эътиборини тортарди. Бошқа шароитда, ҳеч шубҳасиз, Юнисга канадай ёпишиб олган бўлардим, аммо Фабианнинг эртаю кеч зимдан кузатиши ҳамда Лилининг Флоренциядаги тунни ёдга солиб, ҳар доим бирга юриши шаштимни сўндираар, бинобарин, мен қиздан ўзимни олиб қочишга ҳаракат қилардим. Тарбиям шундай бўлганки, мен ишқий муносабатларни буткул шахсий иш деб биламан, уни ҳаммага кўз-кўз қилмаслик керак, деб ҳисоблайман. Биринчи кунданоқ Юнис икковимиз лифтда бир-биримизга яхши тушлар тилаб, одоб билан хайрлашардик, ҳатто номига бўлса ҳам ўпишмасдик.

Яширмайман, опа-сингилнинг бараварига Цюрихдан нолиши менга маъқул бўлди. Улар дўконма-дўкон изғиб чарчашган, шилта об-ҳаво жонларига теккан, диққинафасликдан ўзларини қаёққа қўйишни билишмасди. Биз Фабиан шаҳарнинг молиявий марказидан топиб келган бизнесменлар, банкирлар ва биржа ходимлари билан турли маҳкама ва меҳмонхоналарда соатлаб музокаралар олиб борардик. Бу арбобларнинг бари инглизча гапирар, тўғрироғи, ҳар хил талаффузда пичирлашарди, бинобарин, уларнинг фикрини базўр илғардим. Лили ва Юнис Фабианнинг қистови билан ана шу музокараларда иштирок этишарди.

Опа-сингил Гштаадга жўнайдиган бўлишди. Об-ҳаво маълумотига қараганда, у ерда кунлар чаро-

гон, қалин қор тушган экан. Биз розилик бердик. Фабиан Цюрихдаги чала ишлар битиши билан уларнинг олдига боришимизни, сўнг Италияга жўнаб кетишимизни айтди. Еб-ичиб туришлари учун ўзимизнинг майда харажатларимизга аталган пулдан икки минг доллар берди. Унинг тўраларга хос бу қилиғи умрининг кўп қисмини тасодифий, шубҳали даромадларни аранг учма-уч қилиб ўтказган одамга сира ярашмасди.

Лили ва Юнис жўнаб кетганидан кейин Фабиан мени Цюрихнинг диққатга сазовор жойлари билан таништиришга аҳд этди. Ярим кун санъат музейида бўлдик, Крапахнинг Яланғоч аёл тасвирланган ҳайратомуз суратини узоқ томоша қилдим. Фабиан бу залга Цюрихга ҳар келганида ташриф буюришини айтди. Ўз диди ва қизиқишлари тўғрисида гапирмасди. Унинг учун шаҳарнинг барча кўргазма ва музейларида бирга бўлишим кифоя эди. Масалан, Брамс концертидан сўнг айтган гапи фақат шу бўлди: «Оврупода Брамсни тинглаш керак».

Фабиан мени ҳатто Цюрихда вафот этган Жеймс Жойс дафн этилган қабристонга ҳам олиб борди. Ёзувчининг ихчам ҳайкали ўрнатилган қабр тепасида «Улисс» романини ўқимаганимни билиб олгач, шаҳарга қайтишимиз билан мени китоб дўконига бошлаб кириб, ўша романни олиб берди. Турмада, фақат ашаддий каллакесарлар эмас, Афлотунга қизиқадиган, мусиқа, адабиёт, тасвирий санъат, ичимлик ҳамда наслдор отларга ақли етадиган туппатузук одамлар ҳам ётиши мумкинлиги шундагина хаёлимга келди.

Фабиан билан муносабатларимиз ҳақида ўйларканман, бу одам қандайдир шахсий манфаатларини кўзлаб, мени йўлдан оздирмоқчи, деган хулосага келдим. Агар ростдан ҳам шундай бўлса, у бу ишни ғалати усулда амалга ошираётганди. Парижни тарк этганимиздан буён менга муомаласи ширин-чучмал бўлиб қолди, худди содда, мўмин-қобил жиянини ҳаётнинг тескари томонлари билан таништираётган донишманд амакига ўхшайди. Воқеалар шу даражада тез ривожланиб, келажак шу даражада фусункор бўлиб кўринардики, бирор нарсадан шикоят қилишга вақтим ҳам, хоҳишим ҳам йўқ эди. Бир ҳисобда

чамадоним Фабианнинг қўлига тушгани яхши бўлган экан, энди ундан кўп нарсаларни ўрганаман. Ўтган замонларда кишининг шон-шавкати кибр-ҳаво билан эмас, унинг довюраклиги, олийжаноблиги, жисмонан бақувватлиги, эътиқоди ва ҳалол-покизалиги билан ўлчанарди. Аммо кўпчилигимиз нимага амал қилишни билмайдиган, юксаляпмизми ё тубанлаш-япмизми, олға кетяпмизми ё ортга чекиняпмизми, севамизми ё нафратланамизми, жирканамизми ё сажда қиламизми — мана шу хил саволларга дадил жавоб бера олмайдиган бизнинг замонамизда, ҳеч бўлмаса менга ўхшаган одамлар учун, кибр-ҳаво яшашнинг муҳим дастагидай туюлади.

Майлс Фабианнинг қусурлари қандай бўлишидан қатъий назар, унда кибр-ҳаво бор эди.

— Луганода омад кулиб боқадиганга ўхшайди, — деди Фабиан ўйчан бир қиёфада. Биз унинг одатдагидай Америка, инглиз, француз, немис ва итальян газеталари сочилиб ётган хонасида ўтирардик. Фабианнинг эғнида чўмилгандан кейин кийиладиган халат, шошмасдан қаҳва ҳўплаяпти. Мен бўлсам, каллаи саҳарлаб бир шиша сельдер сувини уриб олганман.

— Гштаадга бормоқчи эдик-ку, — дедим мен.

— Гштаад қочиб кетмайди, — жавоб берди у қаҳвани аралаштираркан. Қўли юзига нисбатан шалвираброқ қолганини биринчи бор пайқадим. — Хоҳласангиз, ўзингиз кетаверишингиз мумкин.

— Луганода бирор иш чиқиб қолдими?

— Шунақароқ, — деди Фабиан мужмал қилиб.

— Унда бирга бораман.

— Шерик бўлгандан кейин шу-да, — кулди Фабиан.

Бир соатдан сўнг яп-янги яшил «Ягуар»имизда йўлга чиқдик. Фабиан машинани Сан-Бернардино довони томон бурди. У катта тезликда борар, ҳатто Альп тоғининг муз қоплаган йўлларига етганда ҳам секинлашни ўйламасди. Узундан-узун ер ости йўлидан ўтиб, тоғнинг жунубий ёнбағрига чиқиб олгунимизга қадар деярли гаплашмадик. Фабиан чуқур ўйга ботган, афтидан, миясида аллақандай режалар тузаётганди.

Бутун йўл бўйи ҳаво рутубатли бўлиб, осмонни қоп-қора булут қоплаб олганди, ерости йўлидан чиқишимиз билан манзара ўзгарди: қуёш чарақлаб турар, кўм-кўк осмонда лахтак-лахтак оқ булутлар сузиб юрарди. Фабианнинг чехраси очилиб кетди, менга бурилиб қараб, анча чўзилган сукутни бузди:

— Балки Луганога нима учун бораётганимизни билишни истарсиз?

— Албатта. Айтишингизни кутяпман.

— Танишларим орасида Луганода яшайдиган бир немис бор. Германиянинг иқтисодий мўъжизаси деб аталмиш даврдан бошлаб бу ўлкаларга кўплаб бадавлат немислар кўчиб келган. Иқлим яхши. Йирик банклар мавжуд.

— Танишингиз нима иш қилади?

— Аниқ билмайман. — Фабиан бемаврид сирни ошкор қилгиси келмади. — Сармойасини кўпайтириш дардида кекса рассомлар даврасида ўралашиб юради. Кеча Цюрихга кўнғироқ қилиб, бир масалада ёрдам беришимни сўради. Аммо шартларини ҳали келишганимиз йўқ. Ҳозирча номаълум. Нима ишлиги аниқ бўлиши билан сизга батафсил тушунтираман.

Унга ортиқча савол бериш бефойдалигини биламан. Шунинг учун радио кулоғини бурадим, биз «Аида» операсидаги бир ария садоси остида кўм-кўк Тичино водийсига тушиб бордик.

Луганога етиб келгач, кўл соҳилидаги янги меҳмонхонага жойлашдик. Теварак-атроф гулзор. Найзасимон пальма япроқлари жануб шабадасида енгил тебранади. Очик айвонда ёзги кўйлак кийган эркагу жувонлар мириқиб чой ичиб ўтиришипти. Айвонга туташиб кетган ойнаванд ҳовузда малла соч, дуркун бир аёл сузиб юрипти.

— Ҳамма меҳмонхоналарда ҳовуз бор, чунки кўлда чўмилиб бўлмайди. Заҳарланган, — деди Фабиан.

Меҳмонхона рўпарасидаги мовий кўл қуёш нурида жимирларди. Америкада дуч келган чолни, Эри кўли ўлди, беш йилнинг нари-берисида Шамплейн кўлининг қисмати ҳам шундай бўлади, деган қарияни эсладим.

— Швейцарияга биринчи марта келганимда, —

давом этди Фабиан, — ҳар қандай кўлда, ҳатто дарёларда ҳам чўмилиш мумкин эди. Қандоқ кунларга қолдик, — хўрсинди у. — Бир шиша вино буюриб туринг, танишимга қўнғироқ қилиб келай. Тез қайтаман.

Вино буюриб, офтоб ва илиқ кун гаштини суриб ўтирдим. Фабианнинг музокаралари осон кўчмади шекилли, у қайтиб келганида шишани яримлатиб қўйгандим.

— Ҳаммаси жойида, — деди Фабиан завқ билан, кейин ўтириб, ўзига вино куйди. — Соат олтида уйига борамиз. Дарвоқе, исми герр Штубель. Ҳозирча у ҳақда бошқа гапирмайман.

— Ҳалиям ҳеч нарса деганингиз йўқ.

— Нотўғри фикрга бориб қолманг, дейман-да. Немисларга қарши эмасмисиз ишқилиб?

— Шу пайтгача буни сезмаганман.

— Кўп америкаликларда шу нарса бор. Нима сабабдан сизни эргаштириб юрганимга таажжубланмаслиги учун, Миссурий университети санъат факультетининг профессори Граймс билан бирга бо-
раман, дедим.

— Астафуролло! — хитоб қилдим мен. — Санъатни тушунадиган одам бўлса, бу соҳага мутлақо алоқам йўқлигини дарров сезади-ку. — Нима учун Фабианнинг йўлда узоқ ўй суриб қолганини энди тушундим. Менга муносиб рол қидирган экан.

— Ташвишланманг, — деди Фабиан, — суратларни кўрсата бошлаши билан жиддий қиёфага киринг. Сизнинг фикрингизни сўраганимда, бир оз иккиланиб туринг. Ҳар қандай шароитда иккиланишга ўргангансиз-ку, тўғрими?

— Хўш, кейин-чи? — сўрадим жиддий оҳангда. — Иккиланиб бўлганимдан кейин нима қиламан?

— Шундай дейсиз: «Бир қарашда, муҳтарам мистер Фабиан, асл нусхага ўхшайди». Кейин, эртага синчиклаб кўздан кечирсам яхши бўларди, деган гапни ҳам қўшиб қўйинг. Кундузги ёруғда, демоқчисиз-да гўё.

— Нима кераги бор бунинг?

— Эрталабгача асабийлашсин, — тушунтирди Фабиан. — Сал гапга кўнадиган бўлиб қолади. Бир нарса ёдингизда турсин: зинҳор завқланиб кетманг.

— Сизни учратганимдан бери мен учун бундан осони йўқ, — дедим қовоғимни солиб.

— Сизга ишонаман, Дуглас.

— Бу ўйин қанчага тушади бизга?

— Ҳамма гап шундаки, ҳеч нарсага.

— Тузукроқ тушунтиринг.

— Ҳозир вақти эмас, — деди Фабиан. — Шошилтирманг. Энг муҳими, бир-биримизга бўлган ишонч.

— Айтинг, бўлмаса бормайман.

Фабиан зарда билан бош чайқади:

— Жудаям қайсар экансиз-да. Бўпти, айтсам айта қолай. Уша немис, герр Штубель, баъзи сабабларга кўра уйидаги суратларнинг бир қисмини сотмоқчи. Унинг фикрича, шундай қилса, меросни тақсимлаш пайтида суднинг аралашувидан қутулиб қолармиш. Табиийки, солиқ тўламасдан сотиш ниятида. Чет элга чиқиб кетиш пайтида божхона тўловларига ҳам чап бермоқчи.

— Демак, биз унинг суратларини Швейцариядан яширинча, ғайриқонуний йўл билан олиб чиқиб кетамиз, шундайми?

— Мени яхши биласиз, деб ўйловдим, Дуглас, — деди Фабиан хафа бўлиб.

— Бўлмаса, яхшироқ тушунтиринг. Харид қиламизми ёки сотамизми?

— Униси ҳам, буниси ҳам эмас. Биз воситачимиз холос. Ҳалол воситачилармиз. Жанубий Америкада бадавлат бир танишим бор...

— Яна таниш.

— Билишимча, — давом этди. Фабиан, — у Уйғониш даврига оид суратларни йиғиб юради, яхши ҳақ ҳам тўлайди. Жанубий Америка мамлакатларига санъатнинг жуда кўп дурдоналари ўтиб кетган. Оврүполик буюк рассомларнинг минглаб суратлари океан оша ўша ёқларга бориб қолган, бадавлат кишиларнинг кошоналаридан қўним топган, юз йилгача биров бу асарларнинг дарагини эшитмайди ҳам.

— Швейцариядан ҳеч нарсани олиб чиқиб кетмаймиз, демоқчимисиз? Лекин охири марта хари тага қараганимда, Жанубий Америкада Швейцария деган мамлакатни кўрмадим.

— Пичинг қилманг, Дуглас. Сизга ярашмайди.

Ўша Жанубий америкалик танишим ҳозир Сан-Морицда. У ўз мамлакатининг элчиси билан қалин дўст, демак, дипломатик почта унинг хизматида. Машҳур рассомнинг ҳар битта суратига юз минг долларгача тўламоқчи. Ўртада турганимиз эвазига немисдан керакли фоизни ундириб олишимиз керак.

— Қераклиси қанча?

— Йигирма беш фоиз, — деди Фабиан. — Гўзал Швейцариянинг хушманзара жойлари бўйлаб беш соатлик саёҳат учун йигирма беш минг доллар. Бу ёққа нима сабабдан келганимиз маънисига энди тушундингизми?

— Ҳа, тушундим.

— Хўмрайиб қараманг. Дарвоқе, бизга кўрсатиладиган сурат Тинторетто мўйқаламига мансуб. Санъат профессори сифатида сиз уни билишингиз шарт. Рассомнинг исмини эслаб қолдингизми?

— Тинторетто, — такрорладим мен.

— Жуда соз, — мулоим жилмайди Фабиан ва иккаламизга вино қўйди.

Герр Штубелнинг кўл бўйидаги тошдан қурилган икки қаватли уйига етиб келганимизда қоронғи тушиб қолган эди. Дарпардалар берк бўлгани учун чироқ кўринмасди. Бино қадимги рассомлар асарларини йиғиб юрадиган одамнинг қасрига асло ўхшамасди.

— Шу уймикин? — сўрадим Фабиандан.

— Шу, — бош силкиди у моторни ўчириб. — Кеча эринмай тушунтирган.

Мошинадан тушиб, чакалакзор чорбоғ ичидан ўтган сўқмоқдан уй томон юрдик. Фабиан кўнғироқ чилвирини тортди, аммо ичкарида шарпа эшитилмади. Гўё чакалаклар орасидан кимдир бизни кузатиб тургандай туюлди менга. Фабиан яна чилвирни тортди, ниҳоят, эшик ғийчиллаб очилди.

— Марҳабо, — деди пешонасига жимжимадор оқ чепчик боғлаб, белига пешбоғ тутган кампир.

— Салом, синьора, — жавоб берди Фабиан остонадан ҳатлаб.

Кампир оқсоқланиб, бизни хира ёритилган залга бошлаб кирди. Деворда бирорта сурат йўқ эди.

Кейин эман оғочидан ясалган залворли эшикни

очди, биз баҳайбат биллур қандил ёғду таратиб турган ошхонага кирдик. Тезакал, пахмоқ соқол, қорни осилиб тушган семиз киши хона ўртасида бизни кутиб олди. Эғнида ипдухоба камзул, калта иштон, тиззасигача тортилган қизил юнг пайпоқ йўғон болдирларига ёпишиб турарди. Орқа томонида деворга осиелиқ каттакон қорамтир сурат кўзга ташланади. Унда чақалоқ кўтарган аёл тасвирланган.

Эркак хиёл эгилиб, биз билан немисча саломлашди.

— Минг афсус, герр Штюбель, — деди Фабиан.— Профессор Граймс немисчани билмайди.

— Унда англиз тилида гаплашаверамиз, — жавоб берди Штюбель немисча талаффузда. — Хуш келибсиз. Чарчоқ босдига озгинадан кетадими?

— Раҳмат, герр Штюбель, — жавоб берди Фабиан, — вақтимиз зиқ. Профессор Граймс соат еттида Италияга, кейин Америкага қўнғироқ қилиши керак.

Штюбель кўзларини қисиб, кафтларини бир-бирига ишқалади. Фабианнинг гапи унга ёқмади чамамда.

— Кўрсам бўладими? — дедим сурат томонга юриб.

— Марҳамат, — Штюбель ўзини четга олди.

— Суратнинг ҳужжатлари борми?

Штюбель кафтларини баттар ишқалай бошлади.

— Бор, албатта. Лекин ёнимда эмас. Уйда... Флоренцияда.

— Тушунарли, — дедим чўзиб.

— Опкелиш қийинмас, — давом этди Штюбель.— Афсус, вақтингиз зиқ экан. — У Фабиан томонга бурилди. — Жаноб ҳафтанинг охирида жўнаб кетади, дегандингиз шекилли?

— Айтсам айтгандирман, очиғи, эсимда йўқ, — жавоб берди Фабиан.

— Нима бўлганда ҳам — сурат рўпарангизда. Ўзи учун ўзи жавоб беради, профессор.

Суратга яқинроқдан тикилдим, орқамда Штюбелнинг чуқур-чуқур нафас олиши эшитилиб турарди. Шеригимнинг немисни асабийлаштириш режаси юз фоиз амалга ошганга ўхшайди.

Суратни андак кўздан кечиргач, бошимни сарак-сарак қилиб, орқага ўтирилдим:

— Балки мен янглишаётгандирман, — дедим салмоқ билан, — лекин суратга бир қараган одам унинг Тинтореттоники эмаслигини дарров сезади. Шогирдлариники бўлиши мумкин, лекин бунга ҳам шубҳам бор.

— Профессор Граймс, — мурожаат қилди менга Фабиан ранжигандай бўлиб, — сунъий ёруғликда наридан-бери кўз югуртириб, узил-кесил хулоса чиқариш ҳам тўғримас менимча...

Немис тез-тез ва қийналиб нафас ола бошлади, суянчиқ қидириб, овқатланиладиган столга ёнбошлаб олди.

— Мистер Фабиан, — дедим мен, — сиз фикримни сўрадингиз, мен жавоб бердим.

— Тўғри... — Фабиан муносиб сўз танлаб, мўйловини бураганча бир оз жим турди. — Одоб юзасидан... тагин бир синчиклаб текшириш лозим. Эртага яна келиб, кундузги ёруғда кўрамиз. Шошмаслик керак. Бунинг устига, герр Штюбелнинг ўзи айтиб турибди, ҳужжатлари бор экан.

— Ҳужжат дейсиз-а! — деди жиғи-бийрон бўлиб Штюбель, — суратнинг асл нусха эканини Беренсоннинг ўзи тан олган. Беренсон-а!..

Бу номни биринчи марта эшитаётгандим, шундай бўлса ҳам таваккал қилдим:

— Ҳаммага маълумки, Беренсон ҳозир ҳаёт эмас.

— Тириклигида айтган! — биғиллади Штюбель. Тахминим ўзини оқлади. Санъат билимдони сифатидаги обрўйим бир даража кўтарилди.

— Бошқаларнинг фикри билан ҳам танишишингиз мумкин. Истасангиз, ҳамкасбларимнинг рўйхатини бераман.

— Ҳамкасбларингизни бошимга ураманми?! — бақирди Штюбель. Кейин олдинга энгашиди, гурзига ўхшаган мушти билан сопқоладими деб капалагим учиб кетди. — Асл нусхами, қалбаками — ўзимга тан. Тинтореттони жоҳил америкаликдан сўраб ўтирибман-а!

— Бу ерда қиладиган ишим қолмади, — дедим виқор билан. — Мен билан кетасизми, мистер Фабиан?

— Ҳа, албатта, — бош силкиди у, кейин бир нималар деб гўлдираб қўйди. — Кўнғироқ қиламан, герр Штюбель. Эртани келишиб оламыз, бафуржа гаплашамиз.

— Ўзингиз келинг, — тўнғиллади немис. Сўнг ошхона эшигини очиб, бизни ним қоронғи залга йўллади.

Жимжимадор чепчикли кампир эшик орқасида турар, афтидан, ҳамма гапимизни эшитганди. У чурқ этмай, бизни кўчагача кузатиб қўйди. Хўжайини билан суҳбатимиздан ҳеч нарсани англамаган бўлсада, турқи-тароватимиздан ҳамда бу қадар тез чиқиб кетаётганимиздан кўнгли нохуш бир нарсани сезган бўлиши мумкин.

Мошинага ўтиришим билан Фабиан эшикни қарсиллатиб ёпди, лекин ўзи томондаги эшикнинг ёпилгани сезилмади ҳам. Индамай моторни ўт олдириб, газни шаҳд билан босди. Йўлнинг кўлга буриладиган қисмигача иккаламиз ҳам миқ этмадик. Ўша ерда мошинани тўхтатиб, менга бурилди:

— Нима қилиб қўйдингиз? — деди у иложи борича ўзини вазмин тутишга тиришиб.

— Нима қипман? — сўрадим бепарвогина.

— Нега суратнинг қалбакилиги ҳақида сўз очдингиз?

— Ўша тўнғизга ўхшаган немисингиз менга ёқмади.

— Ёқмаганмиш! Ёқмади деб, йигирма беш мингдан жудо бўлишимиз керакми?!

— Герр Штюбелингиз қип-қизил қаллоб!

— Ўзимиз-чи? Авлиёмизми?

— Биз тасодифан фирибгар бўлиб қолганмиз, — дедим иккиюзламалик қилиб. — Немисингиз эса уччига чиққан муттаҳам. Башараси айтиб турипти.

— Бир кўрган одамнингиз ҳақида шунақа дейсизми? Мен у билан олдин ҳам иш қилганман, ҳеч қачон панд бермаган. Бу гал ҳам улушимизни олмасдан қўймаймиз.

— Оламизу турмага тушамиз.

— Нима учун? Сурат харид қилиш, ҳатто у қалбаки бўлса ҳам, жиноят саналмайди. Одамларнинг бир хислати ёқмайди менга, Дуглас, юзингизга ай-

тиб қўя қоламан, бу — қўрқоқлик. Немис тўғри гапирди. Ахборотингиз учун, Миссурий университетининг профессори Граймс, ўша сурат ҳақиқатан ҳам Тинтореттонинг асари.

— Хўп. Сурат харид қилиш, ҳатто у қалбаки бўлса ҳам, жиноят саналмас экан. Лекин ўғирланган суратнинг олди-сотдисидида иштирок этиш-чи?

— Ўғирланганини қаёқдан биласиз? — сўради Фабиан жаҳл билан.

— Сезиб турибман. Сиз ҳам сезяпсиз.

— Мен беҳабарман.

— Ўзидан сўрадингизми?

— Нега сўрайман? Менга бунинг алоқаси йўқ. Сизга ҳам. Билмаган нарсамиз учун жавоб бермай-миз. Майли, ўйиндан чиқмоқчи бўлсангиз, ихтиёр ўзингизда. Лекин мен қўнғироқ қилиб, эртага суратни олиб кетаман, дейман.

— Агар шу ишга қўл урсангиз, — жавоб бердим совуққонлик билан, — полицияга қўнғироқ қиламан. Икковингларни ҳам жиноят устида ушлашади.

Фабиан анграйиб қолди.

— Ҳазиллашяпсизми?

— Асло. Мурданинг пулини олганимдан буён ни-майки иш қилган бўлсам, бари қонуний ёки де-ярли қонуний. Сиз билан бирга қилган ишларим ҳам. Балки менинг ҳам айбим бордир, лекин ашад-дий жиноятчи эмасман. Мени фақат солиқ тўла-маганликда айблашлари мумкин. Бинобарин, қан-дайди хуфия ишлар учун қамоқда ўтириш ния-тим йўқ. У қулоғингиз билан ҳам, бу қулоғингиз билан ҳам эшитиб олинг.

— Агар суратнинг ўғирланмаганини исбот этсам-чи?

— Исбот этолмайсиз, буни ўзингиз ҳам яхши биласиз.

Фабиан чуқур хўрсиниб, моторни юрғизди.

— Бари бир Штубелга қўнғироқ қилиб, эрталаб соат ўнда боришимни айтаман.

— Полиция изингиздан боради.

— Гапингизга ишонмайман, — қўл силтади Фабиан.

— Ишонинг, Майлс. Ҳазиллашаётганим йўқ.

Йўлда бошқа гаплашмадик. Меҳмонхонага етиб

келгач, Фабиан кўнғироқ қилгани кетди, мен қаҳвахонага бурилдим. Қадаҳни иккинчи марта бўшатиб бўлганимда Фабиан кириб келди. Кўриниши жиддий эди. Ёнимга ўтириб, барменга қичқирди:

— Бир шиша Моэт ва Шандон. Иккита бокал, — Фабиан қаҳвахона хизматчиси бокалларни шампанга тўлдиргунча кутиб турди, сўнг қадаҳини кўтариб, менга юзланди: — Дўстлигимиз учун, — деди у жилмайиб. — Немис билан гаплашолмадим.

— Яхши бўпти, — жавоб бердим унга. — Мен ҳам полицияга кўнғироқ қилганим йўқ.

— Ҳалиги кампир билан сўзлашдим, — давом этди Фабиан. — Йиғлаб-йиғлаб гапириб берди: биз жўнаб кетганимиздан кейин ўн минут ўтгач, полиция хўжайинни Тинтореттонинг суратига кўшиб олиб кетипти. Сурат бир ярим йил муқаддам хусусий коллекциядан ўғирланган экан, — Фабиан хахолаб кулди. — Сизни Луганога бекорга олиб бормаганманда, муҳтарам профессор Граймс.

Уриштирдик, Фабиан яна қийқириб кулди, қаҳвахонада ўтирганлар унга ўтирилиб қарай бошлашди.

Ў н о л т и н ч и б о б

Луганодаги ишимиз барбод бўлгач, эртасига эрта-лаб яшил «Ягуар»имизда Гштаадга жўнадик. Бу гал рулга мен ўтирдим, мошина Цюрих-Берн йўлининг икки томонида ястаниб ётган қорли чўққилар ва сон-саноқсиз тепаликлар оралаб, чарақлаган офтоб остида қушдай учиб борарди. Фабиан ёнимда ўтирар ва бир неча кун аввал ўзи мени олиб борган Брамс концертидан аллақандай куйни хиргойи қиларди. Баъзан ҳеч нарсадан-ҳеч нарса йўқ мушукка ўхшаб пишиллаб қўяди. Эҳтимол, иши юришмаган герр Штюбелни ўйлаётгандир ёки унинг Лугано турмасидаги аҳволини кўз олдига келтираётгандир. Ким билади.

Биз бир талай кичик-кичик шаҳарчалар, шоҳмот тахтасидай чорқирра экинзорлар, илдизи узоқ ўтмишга бориб тақалувчи ўлканинг деҳқончилик анъаналарини кўз-кўз қилиб турган, катта-катта хўжалик бинолари мавжуд серҳосил далалар ёнидан ўтдик. Инсонни азизу муқаррам этган, ноз-неъматга

бой, серунум тупроқ. Бетакрор манзара, осуда ҳаёт — бу ерда саф тортган қўшин ёки тўда-тўда қочоқларни тасаввур этиш қийин — ҳар қандай тўс-тўполон ва югур-югур бу жойларга ёт. Ё алҳазар, ўйлайман ўзимча, аҳён-аҳён рўпарамизда пайдо бўлиб, чорраҳаларда одоб билан йўл кўрсатиб турган полициячилар яп-янги яшил «Ягуар» ичида кимлар ўтирганини билишганда, аллақачон бизни ҳибсга олиб, мамлакатдан чиқазиб юборишарди.

Руҳим тетик, кайфим чоғ. Эркин нафас оляпман. Бир кунга бўлса ҳам Фабианнинг қўл-оёғи боғлиқ, бинобарин, пулимиздан кўнглим тўқ. Илгари Фабиан телефон-автомат ёки бирорта банк олдида тўхта-са саросимага тушиб, шайтонлаб қолай дердим. Бугун эрталаб сельтер сувини ҳам ичмадим, иштаҳам карнай. Бунинг устига, Фабиан Берндаги ўзи ёқтирадиган қайсидир ресторанда мени антиқа таом билан сийламоқчи.

Одатдагидай, машинанинг бир текис юришидан икки соним ораси қизиётганини сездим ва Флоренцияда Лили билан кечган туннинг энг жозибали онларини хаёлимдан ўтказдим, сўнг Юнис билан бўладиган учрашувни, унинг ўзига ярашиб турган сепкиллари, ҳазин овози, нозик бўйни ва тирсиллаган кўксини кўз олдимга келтирдим. Агар ҳозир Фабианнинг ўрнида Юнис ўтирганида машинани шатта бошқа йўлга буриб, бирорта меҳмонхонадан бир кунга ижарага жой олган бўлардим. Майли, сабр қилсанг гўрадин ҳалво битур. Шундай дедиму газни янада қаттиқроқ босдим.

Йўл четидаги қор босган чўққиларга қараб, яна чанғи эсимга тушиб кетди. Цюрихдаги югур-югур ва ҳар турли банкир ва ҳуқуқшунослар билан мен учун ғайритабиий бўлган музокаралар шу қадар жонимга теккандики, мана энди мусаффо тоғ ҳавоси ва чарақлаган офтоб оҳанграбодай ўзига чорларди.

— Гштаадда сира чанғи учганмисиз? — деб қолди кутилмаганда Фабиан. Афтидан, унинг кўнглидан ҳам меникига ўхшаган ўйлар кечган шекилли.

— Йўқ, — жавоб бердим унга. — Мен фақат икки жойда: Вермонт билан Сан-Морицда чанғи учганман. Эшитишимча, Гштаадда чанғи йўллари унчалик хатарли эмас.

— Лекин бемалол майиб бўлиш мумкин, — деди кулиб Фабиан.

— Сингилларимиз нима қилишаётганикин?

— О, инглизларни биласиз-ку. Чўққига худди душман қалъасини ишғол этаётгандай ташланишади. Ҳали сиз ҳам роса терлаб-пишасиз. Улар сизга миссис Слоун эмас.

— Қўйинг, эслатманг, — дедим ёлвориб.

— Э, ёқмадим? — сўз қотди Фабиан қувлик билан.

— Шунақароқ.

— Ўша билан етаклашиб юрганингизга ҳайрон бўлардим. Сизга муносиб эмаслиги бир қарашдаёқ сезиларди.

— Тўғри, — дарров бўйнимга олдим. — Ҳаммаси сиз туфайли.

— Нима учун? — таажжубланди Фабиан.

— Сизни Слоун деб ўйлаганман.

— Йўғ-э?

— Чамадонимни ўша одам ўғирлаганига чиппачин ишонгандим, — шундай деб, жигарранг ботинка билан қизил галстук ҳақида гапириб бердим.

— Вой, шўрлиг-ей, — деди Фабиан ачиниб. — Сиз миссис Слоунга қисқа умрнинг бир ҳафтасини сарфладингиз. Гуноҳимни энди сезяпман. Қулоғингизнинг орқасига тилининг учини теккизармиди?

— Шунақаси ҳам бўлган, — иқрор бўлдим мен.

— Мен буни уч кеча бошдан кечирганман. Ўтган йили. Слоуннинг чамадонга алоқаси йўқлигини қандай аниқладингиз?

— Бошқа пайт гапириб бераман.

Слоун мени ҳашаматли хонасида оёғимда гипс, қўлимда ўзининг ботинкаси билан ушлаб олганини эслаб, бу мудҳиш сирни ҳеч кимга ошкор этмасликка аҳд қилдим. Ботинкам билан миссис Слоун совға қилган соатни деразадан улоқтириб юборгани-чи... Бай-бай-бай-бай... Этим жунжикиб кетди.

— Шунақа денг? — Фабианнинг қовоғи осилди.— Ахир биз шерикмиз-ку.

— Тўғри. Вақт-соати етганда билиб оласиз, — дедим мен. — Кулгини соғинган пайтимизда.

— Унда кўп кутмас эканман.

«Ягуар» хушманзара қарағайзор оралаб ўтган силлиқ йўлдан учиб борарди.

— Дарвоқе, Дуглас, — деб қолди Фабиан. — Америкада қариндош-уруғларингиз борми?

Жавоб беришга шошилмадим. Аввал негадир Пэт-ни эсладим, кейин Эвелин Коутс, акам Хэнк, Шамплейн кўли, Вермонтдаги тоғ ёнбағирлари ва ҳатто 602-хона хаёлимдан ўтди. Жереми Хейл билан мисс Шварц ҳам четда қолмади.

— Очиғини айтсам, йўқ, — жавоб бердим ниҳоят. — Нима учун сўраяпсиз?

— Юнис сўраган эди.

— Юнис? — Энди мен ажабландим. — Бир ерим ёқмаптими?

— Унақамас. Ўзингиз ҳам ҳаддан ташқари камгап, ичимдантопсиз-да.

— Мендан шикоят қилдими?

— Йўқ. Лили айтди. Юнис ҳайрон бўляпти, деди. Тўғри-да, ҳамма ишини йиғиштириб, Англиядан етиб келса-ю...

Фабиан елкасини қисди.

— Нимани назарда тутаётганимни сезиб турибсиз, албатта.

— Ҳа, сезяпман, — дедим хижолат бўлиб.

— Умуман қизлар сизга ёқади, шунақамасми, Дуглас?

— О, бўлмасам-чи! — Мен Сан-Диегода ҳалигидақа йигитларга радиоэшиттириш олиб борадиган укамни эслаб, муюлишда рулни қаттиқроқ буриб юборган эдим, ағдарилиб кетишимизга сал қолди.

— Хафа бўлманг, ҳазиллашдим. Шу кунда бунақа воқеалар тез-тез учраб туради. Лекин ўзи маъқулми сизга?

— Маъқул! Менга қаранг, Майлс, — дедим сал қизишиб, — шерикликка шерикмиз, лекин шартномада мени насл қолдирадиган айғир сифатида фойдаланиш кўзда тутилмаган.

— Тилингиз чатоқ-да! — Фабиан ҳиҳилади. — Ростини айтсам, узоқ йиллар давомида мен ҳам бу вазифани кўп маротаба бажарганман.

— Қизиқ-да, Майлс, — ўзимни оқлашга уриндим, — у қиз билан танишганимга атиги бир йили кам бир ҳафта бўлди.

Шундай дедим-у, тилимни тишладим. Флоренцияда Лилининг хонасида ётганимда танишганимизга бир неча соат ҳам бўлмаганди. Эвелин Коутсни-ку айтмай қўя қолай...

— Тўғриси, буюртма бўйича ўйнашлик қилиш қўлимдан келмайди, — яна севган баҳонамни ишга солдим: — Эҳтимол, тарбиям сизникидан бошқачароқ бўлгандир.

— Кўйсангиз-чи, — деди Фабиан хайрихоҳ оҳангда. — Нима бўлганда ҳам Лоуэлл Скрантондан унчалик фарқ қилмасди.

— Мени шу даражада лақма деб ўйлаясизми, Майлс? — жавоб бердим жеркиниб. — Лоуэллда сизнинг изингизни кундузи чироқ ёқиб топиб бўлмайди.

— Балки ҳайрон бўларсиз, Дуглас, — деди Фабиан яна мулоимлик билан. — Сизга қаттиқ боғланиб қолдим, хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг, — кейинги кунларда фақат сизнинг манфаатингизни ўйлаб иш қиляпман.

— Ишонмайман.

— Иккаламизнинг манфаатларимиз мос келган тақдирда-чи?

— Бу бошқа гап, — жавоб бердим мен. — Лекин айрим истиснолари ҳам йўқ эмас. Хуллас, нима демоқчисиз?

— Демокчиманки, ақлни йиғиштириб оладиган пайтингиз келди, — у бу сўзларни шунақаям жиддий оҳангда айтдики, гўё йиллаб ўйлаб юрган режасини мана энди амалга оширишга аҳд қилган кишига ўхшарди.

— Анови манзарага бир қаранг! — хитоб қилдим мен.

— Ҳазиллашаётганим йўқ. Гапимни бўлмай, охиригача эшитинг. Ўттиз учга чиқдингиз, тўғрими?

— Ҳа.

— Демак, бир-икки йил орасида оила қуришингизга тўғри келади.

— Нима учун?

— Чунки таомили шунақа. Қолаверса, келишган йигитсиз. Ҳадемай бадавлат йигит сифатида элга таниласиз. Бирорта қиз сизни ўзиники қилиб олиш ҳаракатига тушади ва ниятига эришади ҳам. Ундан ташқари, ёлғизлик жонимга тегди, дегандингиз. Ин-

найкейин, фарзанд кўришни хоҳлаб қоласиз. Ё гапим нотўғрими?

Бирдан Вашингтонда, Жереми Хейлнинг уйида қизчаси кўнғироқдай овози билан отасини телефонга чақирганда кўнглимдан кечган ўйлар ёдимга тушди.

— Тўғри гапиряпсиз.

— Ҳа, баракалла. Ниятим шуки, баъзи валакисалангларга ўхшаб, тасодифни кутманг. Тақдирингизни кўлингизга олинг.

— Қандай қилиб? Балки келинни ўзингиз топиб, никоҳ шартномасини муҳрлаб берарсиз? Буюк Лоуэлл князлигида ҳозир шундай қилишяпти.

— Кулинг, кулинг, — деди Фабиан бошини силкитиб. — Нозик жойингизга тегдим-да, шунинг учун кечираман.

— Менга қаранг, Майлс, намуноча осмондан келасиз?

Бу гапимга заррача парво қилмади.

— Ёдингизда бўлсин — тақдирни кўлга олинг. Ҳамма гап мана шунда.

— Ўзингиз бадавлат қизга уйлангансиз, лекин охири вой бўлган, тўғрими? — эслатдим аламимни олиб.

— Ёш эдим, очкўз эдим, — хўрсинди у. — Бунинг устига, ёнимда тўғри йўлга соладиган маслаҳатгўйим йўқ эди. Инжиқ хотинга йўлиқдим — пулдор ота-онаси қизни расво қилган экан. Хатоимни такрорламаслигингиз учун ҳамма нарсага тайёрман. Қизини одобли, ўқимишли, бунинг устига, пулга муҳтожмас йигитга беришни орзу қиладиган ўзига тўқ ота-оналар озмунча дейсизми! Масалан, сизга ўхшаган куёвни орзу қиладиганлар. Бойвучча қизни ҳам камбағал қизни севгандай яхши кўриб қолиш мумкин, дейишади-ку.

— Сиздай бой бўлиб кетишнинг нима кераги бор менга?

— Хавфсизликни таъминлаш учун, — деди Фабиан. — Мен ҳам ҳар хил вазиятга тушиб қолишим мумкин-ку. Тўғри, ҳозир пулимиз бор. Ҳарҳолда сиз шундай фикрдасиз, лекин мен бундан ҳам кўпроқ бўлишини хоҳлайман. Ҳақиқий бойлар олдида ҳали биз қашшоқмиз, Дуглас.

— Ҳечқиси йўқ, омадингиз чопишига ишона-

ман, — тасалли бердим унга андак истехзо билан. — Сиз бор экансиз — кўчада қолмаймиз.

— Қанийди, менда ҳам сиздаги ишонч бўлса, — ух тортиди Фабиан. — Лекин бу ёғини ёлғиз оллоҳнинг ўзи билади. Пул қўлнинг кири. Келади-кетеди. Биз тўнтаришлар, тинимсиз ўзгаришлар даврида яшайпмиз. Балки ҳозирги пайт бўрон арафасидаги омонат сукунатдир. Шунинг учун эҳтиёт чораларини кўриб қўймасак бўлмайди. Бунинг устига, сизнинг озгина қўй мижозлигингиз бор. Қўлга тушгунча яна қанча ўйнаб-кулиб юришингиз мумкин? Ҳар дақиқада бирорта бадбашара кимса юз минг долларлик тўлов қоғозини қўлингизга тутқизиши ҳеч гапмас. Тўлашга мажбурсиз-да, тўғрими?

— Тўғри.

— Ҳа, баракалла. Яхши оиладан чиққан хушрўйгина хотинча бундай пайтда тенги йўқ ниқоб бўлади. Шундай одобли, эғнига гард юқтирмайдиган, вақтинчи жамиятнинг энг сара давраларида ўтказадиган ҳамда инглиз зодагонлари сулоласини давом эттирувчи қизга уйланган йигит ўзининг беқиёс парвозини Нью-Йоркдаги бадбўй меҳмонхонада жон берган мурданинг пулини ўмаришдан бошлагани ҳеч кимнинг хаёлига ҳам келмайди. Тўғри гапиряпманми?

— Ўроқдан ҳам тўғри, — жавоб бердим ансам қотиб. — Лекин бунинг сизга нима дахли бор? Умумий манфаатларимиз тўғрисида гапирётган эдингиз-ку. Ёки хотинимнинг сепидан чўтал олишни мўлжаллаяпсизми?

— Э-э, қанақа беадаб йигитсиз, — Фабиан бош чайқаб, таъна билан қараб қўйди. — Агар мен айтгандай бўлса, ҳамкорлигимизга ҳеч нарса хавф солмайди. Хотинингизни молиявий ишлардан халос этсангиз, фақат хурсанд бўлади. Аёлларнинг табиатини яхши биламан. Хотинингизга унинг ҳисоб-китоб ишларини ҳар турли даллолар, васийлар ва банк хизматчилари юрғизганидан кўра сиз қилганингиз маъқул.

— Сизга мана шуниси керак?

— Топдингиз. — Фабиан менга худди қимматбаҳо совға топширгандай, оғзи қулоғига етди. — Эски шартларда шерик бўлиб қолаверамиз. Сиз қўйган ҳар қандай сармоя ўзингизники, даромад эса ўртада.

Оддий ва бегидир. Маблагни қандай ишлатишимни кўрдингиз.

— Ҳа, бу ёғини қотирасиз.

— Эшагига яраша тушови, — деди Фабиан. — Менимча, хотинингиз билан тил топишиб кетасизлар.

— Бу хотинга боғлиқ.

— Йўқ, сизга боғлиқ, Дуглас. Фақат сизни севадиган, сизга ишонадиган, сизга беҳад садоқатли оқила қизни танлашингиз керак.

— Фазилатларимни ошириб юбордингиз, Майлс,— жавоб бердим, аёллар билан қилган номаъқул ишларимни эслаб.

— Жудаям камтарсиз, биродар, буни илгари ҳам айтганман.

— Қачонлардир Огайо штатининг Колумбус шаҳридаги бир рестораннынг официантқасига кўнгил қўйган эдим. Уч ой орқасидан эргашиб юрдим, у ёқ-бу ёққа олиб бордим, оқибати шу бўлдики, кинога тушганимизда бир мартагина қўлини ушлатди, холос.

— Парво қилманг, Дуглас, — тасалли берди Фабиан. — Ҳозир баҳонгиз ошиб кетган. Энди сиз танишадиган аёллар атрофида нуқул ўрта ёшдаги пулдор эркаклар айланишади, улар кечасию кундузи сармояларини кўпайтириш билан овора, аёлларнинг кўнглини олишга вақтлари йўқ. Тўғри, уларнинг орасида ҳам заифаларга эътибор берадиганлари учраб туради, лекин бунақа эркаклар ҳам қуруқ гапдан нарига ўтишмайди. Ёки молиявий ишларини битириб олиш пайдан бўлишади. Колумбуслик официантқангиз ўша эркакларнинг бирортаси билан ҳатто кинотеатрнинг остонасидан ҳатлаб ўтолмайди. Сиз қўшиладиган давралардаги ёши қирққа етмаган, ўзига тўқ, маданиятли ва аёллардан ўзини олиб қочмайдиган ҳар бир эркакнинг ошиғи олчи. Сиз одатдагидай ўзингизни табиий тутсангиз бас — аёл зотини сеҳрлаб қўясиз. Гапимга ишонаверинг. Озгина чиқимдор бўлсангиз ҳам ҳечқиси йўқ. Тўйда шофёрлик қилишга мени таклиф этишни унутмайсиз, деган умиддаман.

— Ҳамма жиҳатларини кесиб-бичиб қўйибсиз шекилли.

— Албатта, — жавоб берди Фабиан, — сиз ҳам бир неча юришни олдиндан ҳисоблаб қўйишни ўрганишингиз керак. Мен «ҳисоб-китоб» деган сўзнинг салбий маънода ишлатилишига қаршиман. Майли, мактаб ўқувчилари билан ҳарбийга чақирилувчилар хаёлпараст бўлаверишсин. Сизга тўғри келмайди, Дуглас.

— Ахир, бу... ахлоқсизлик-ку, — дедим сабрим чидамай.

— Шу сўзни ишлатмайсиз, деб ўйлаган эдим, — ух тортди Фабиан. — «Муқаддас Августин» меҳмонхонасидан пулни ўмариб, қуённи сурворганингизни юксак ахлоқ намунаси, деб ҳисоблайсизми?

— Йўқ.

— Яшанг. Ёки мен чамадондаги пулни кўриб олийжаноблик қилдимми?

— Йўқ, албатта.

— Отангизга балли. Ахлоқ бир бутун тушунча. Уни қовундай кесиб-кесиб, ликопчаларга тақсимлаб бўлмайди. Ҳақиқатнинг кўзига тик қарашимиз керак, Дуглас. Ахир герр Штюбель масаласида зинҳор ахлоққа суянмагансиз, фақат ўша одам билан бир камерага тушиб қолмаслик ҳақида ўйлагансиз, шундай эмасми?

— Сиздан ҳеч нарсани яшириб бўлмайди, — дедим ноилоҳ.

— Шуни тан олганингизга ҳам раҳмат, — жилмайди Фабиан. — Яна такрорлаганим учун кечиринг, мен сизнинг манфаатингизни ўйлаяпман. Чунки сизнинг манфаатингиз — менинг манфаатим. Баъзан келажакдаги ҳаётимиз қандай бўлишини кўз олдимга келтириб, энтикиб кетаман. Ҳар қандай шароитда ҳам бир-биримизга суянишимиз зарур. Фикримга қўшиласизми?

— Ҳа.

— Луганодаги англашилмовчиликни истисно қилганда, ҳамма вақт гапимиз бир жойдан чиққан.

— Тўғри.

Унинг дастидан сельтер суви ичишга мажбур бўлганимни писанда қилмай қўя қолдим.

— Сезиб турибман, бунақа ҳаёт эртами-кечми кўнгилга уради. Чамадон кўтариб, меҳмонхона-меҳмонхона кўчиб юриш — улар қанчалик жозоба-

ли бўлмасин — ҳар қандай одамнинг жонига тегади. Ўз уйинг, ўлан тўшагинг кутаётган тақдирдагина саёҳатлар чинакам қувонч бахш этади. Ҳатто сизнинг ёшингизда ҳам...

— Ёш бола эмасман-ку, — дедим гашим келиб.

Фабиан кулиб юборди.

— Сиркангиз сув кўтармайди-да! Начора — сизнинг ёшингизга ҳавас қиламан. — Унинг нигоҳи жиддийлашди. — Бир ҳисобда, ёшдаги фарқдан иккаламиз ҳам ютамиз. Агар тенгқур бўлганимизда дўстлигимиз узоққа чўзилмасди. Рақобатлашардик, феъл-атворимиздаги тафовут ҳам таъсир этмай қолмасди. Сиздаги қизиққонлик билан мендаги тажриба посангини бараварлаштириб туради.

— Қанақа қизиққонлик? — Яна жаҳлим чиқиб кетди. — Фирибгарлигингиз баъзан одамни қонига ташна қилиб юборади.

Фабиан яна хахолади:

— Бу гапингизни мақтов ўрнида қабул қиламан. Дарвоқе, Лили билан Юнис тирикчилик учун пулни қандай топаётганингизни сўраб-суриштиришмадимми?

— Йўқ.

— Сингилларимиз зўр. Ҳақиқий хонимлар. Бошқа одам-чи, қизиқмадимми? Меҳмонхонадаги воқеадан кейин, албатта?

— Бир аёл сўрагандай бўлувди. Вашингтонда.

Сезган бўлсангиз, беқиёс Эвелин Коутсни назарда тутдим.

— Нима деб жавоб бердингиз?

— Анча-мунча пул мерос қолган, дедим.

— Болабсиз. Мабодо Гштаадда ҳам шу гап очилиб қолса, яна меросни рўкач қилиб тураверасиз. Кейинчалик бошқа нарса ўйлаб топамиз. Масалан, сиз реклама агентсиз. Бу касбда ишлайдиганлар қанча пул топишини ҳеч ким билмайди. Марказий Разведка Бошқармаси агентлари ёқтирадиган ниқоб. Бунинг устига, ҳар қандай даврада сизни хотиржам қабул қилишади. Кўринишингиз шунақа беғуборки, сўзларингизга шубҳа қилиш ҳеч кимнинг хаёлига келмайди.

— Сизнинг кўринишингиз-чи? Биз ҳар доим бирга юрамиз-ку.

— Меникими? — Фабиан ўйланиб қолди. — Баъзан соатлаб кўзгуга тикиламан. Ўзимга бино қўйганимданмас. Ишонинг. Кўнглимни тинчитиш учун шундай қиламан. Тўғриси, четдан қандай таассурот қолдиришимни ҳалигача билмайман.

— Шафтолиқоқига ўхшайсиз.

Фабиан оғир хўрсинди.

— Баъзан, Дуглас, — деди у, — бу қадар бетга-чопар бўлмаган маъқул.

— Ўзингиз сўрадингиз-ку.

— Нима қипти? Жавоб бермаслигингиз мумкин эди, — тўнғиллади у. — Бошқа сўрамайман.

Бир оз жим тургач, қўшиб қўйди:

— Кейинги йилларда ўзимни ишни йиғиштириб қўйган инглиз фермеридай тутишга ҳаракат қилдим. Гапингизга қараганда, уддасидан чиқмабман.

— Кекса инглиз фермерларининг кўриниши қанақалигини билмайман. Улар «Муқаддас Августин»га кам келишарди.

— Лекин америкалик эканимни пайқамадингиз?

— Йўқ.

— Шунисига ҳам шукур. — Фабиан мўйловини силади. — Англияда яшашни сира орзу қилганмисиз?

— Йўқ. Умуман бошқа жойда яшаш хаёлимга келмаган. Кўзимдан ишқал топишмаганда Вермонтдан ҳеч қаёққа жилмасдим. Нима учун сўраяпсиз?

— Кўпчилик америкаликларга Англия ёқади. Айниқса, Лондон атрофлари. У ерлар тинч, урди-сурди йўқ, аҳолиси хушмуомала. Дали-ғули одамларни бошларига кўтаришади. Донғи кетган театрлар. Агар пойга ёки балиқ овини ёқтирсангиз...

— Пойга жон-дилим. Айниқса, «Тунги орзу»нинг ғалабасидан кейин.

— Бебаҳо от. Лекин мен фақат пойгани назарда тутаётганим йўқ. Масалан, Юниснинг отаси ҳафтасига уч марта отда ов мусобақасини уюштиради.

— Нима қипти?

— Лондондан атиги бир соатлик йўл нарида ажойиб ерлари бор...

— Нимага шама қилаётганингизни пайқадим. — Фабианнинг гапини бўлдим.

— Йўқ. Юнис батамом мустақил қиз.

— Ишониш қийин-ов...

— Мен ишонаман, — давом этди Фабиан. — Жудаям бамаъни қиз. Опасининг даврасида торти-ниб туради, лекин ҳаётда хушчақчақ, куйди-пиш-ди...

— Уч кун мобайнида менга бошини кўтариб қара-мади-ю...

— Ҳечқиси йўқ, қарайди. Ҳамма нарсанинг вақт-соати бор.

«Ягуар»да қарағайзор ичидаги хушманзара йўлдан ўтаётганимизда Юнисни эслаб, қандай хаёлларга борганимни Фабианга айтмадим.

— Шунинг учун ҳам Лилидан, Юнисни чақир-сак бўлмасмикин, деб сўраган экансиз-да?

— Худо кўнглимга солган-да, — деди Фабиан. — Ўша пайтда.

— Ҳозир-чи?

— Ҳозир таклифимни яхшилаб ўйлаб кўришин-гизни маслаҳат бераман. Шошманг. Ҳамма жиҳатла-рини тарозига солиб кўринг.

— Лили нима деркин?

— Гап-сўзларига қараганда, маъкуллайди. — Фа-биан бирдан кафтларини қарсиллатди. Бернга яқин-лашиб қолгандик. — Бу мавзуга нуқта қўйиб турай-лик. Вақтинча. У ёғи бир гап бўлар.

Фабиан машина эшиги чўнтагидан автомобиль йўллари харитасини олиб, диққат билан кўздан ке-чира бошлади, илгари сира бундай қилмасди, ҳамма йўлларни беш қўлидай биларди.

— Дарвоқе, — деб қолди у шунчаки сўрагандай. — Ўша куни кечқурун Присцилла Дин сизга ҳам теле-фон рақамини бебилиска тиқиштирганмиди?

— «Сизга ҳам» деганингиз нимаси?

— У телефон рақами ёзилган қоғозни бировга сездирмасдан қўлимга қистирувди. Мен ҳам анойи эмасман. Шунча одамнинг ичидан фақат мени тан-лаганига ишонмадим. Аммо-лекин халқпарвар қиз-да. Ҳақиқий америкалик.

— Ҳа, менга ҳам берувди, — иқроп бўлдим мен.

— Фойдаландингизми?

Мен гўшакдан эшитилган қисқа-қисқа гудокни эсладим.

— Йўқ, улгурмадим.

— Омадингиз бор экан, — деди Фабиан. — У марокашлик йигитга сўзак юқтирипти. Кейинги му-юлишда ўннга бурилинг. Беш минутдан кейин рес-торанда бўламиз. У ердаги мартини ер юзида йўқ. Бир-икки стакандан урамиз. Ҳеч бўлмаса, сиз ича-сиз. Тушликка вино ҳам олиб кетамиз. Тушдан ке-йин рулга мен ўтираман.

Ў н е т т и н ч и б о б

Гштаадга қош қорайганда етиб келдик. Қор ёғар-ди. Тепаликларга сочилган, швейцарча услубда қурил-ган бежирим уйларнинг чироқлари эндигина ёқил-ганди; дераза пардалари орасидан йилтираб турган нур ҳарорат ва шинамлик ваъда қилиб, ўзига чор-лаётганга ўхшарди. Қор палагига ўралган шаҳарча ғира-шира қоронғиликда ажойиб чирой касб этган-ди. Бирдан қадрдон Вермонт штатининг қорли тоғ ёнбағирлари ёдимга тушиб, вужудимни чидаб бўлмас соғинч ҳисси чулғаб олди.

Шаҳарнинг шоҳ кўчасидан секин юриб борар-канмиз, ширинликлар дўконидан бир тўда ялтироқ камзул ва жинси кийган ёш-яланг отилиб чиқди. Бир зумда ҳамма ёқни шодон қаҳқаҳа ва кўнғироқ-дай овозлар жаранги тутиб кетди: улар жўшиб-то-шиб ниманидир муҳокама қилишарди. Ҳозирнинг ўзида қиёмли неча пуд пирожнийнинг чангини чи-қазишдийкин!

— Бу шаҳар ҳар доим ёшлар билан гавжум, — тушунтирди Фабиан, мошинани болалар орасидан ўрмалагандай ҳайдаб ўтаркан. — Шаҳарнинг ўзига хос фазилати шу. Бу ерда уч-тўртта байналмилал мактаб бор. Чанғи курортида ёшлар кўпроқ бўлгани маъқул. Улар спортга зеб бериб туришади. Эртага эрталаб тоғ ёнбағирлари ёшларга тўлиб кетганини кўриб, мак-табда ўқиб юрган йилларингизни эслайсиз.

Мошина сирпанчиқ илонизи йўлдан қийналиб юқорига кўтарила бошлади. Шаҳарнинг шундоққина биқинида қад кериб турган чўққи тепасида эски қальани эслатувчи салобатли меҳмонхона бор эди. Лекин ичи ҳам, ташқариси ҳам унчалик озода ва саришта эмас.

— Гштаад нукул Сан-Морицга ўхшагиси келади, аммо уддасидан чиқолмайди, деган ҳазил юради, — деди Фабиан.

— Менга жудаям ёқди, — жавоб бердим унга. Сан-Морицни эслашни ҳам хоҳламасдим.

Биз қайд дафтарига имзо чекдик. Ҳар вақтдагидай дарбоннинг хужрасида Фабианни дарров таниб, типирчилаб қолишди. У ҳамма билан саломлашавериб, зериктирворди.

— Хонимлар хат қолдиришган, — деди дарбон. — Ўзлари қаҳвахонада ўтиришипти.

— Кутилмаган хушxabар, — жилмайди Фабиан.

Улкан зал ним қоронғи бўлишига қарамай, олис бурчакда ўтирган Лили билан Юнисни дарров илғадим. Улар чанғи кийимида бешта эркак даврасида ўтиришарди. Столда беҳисоб шампан шишалари. Лили бир нарсани жўшиб ҳикоя қилар, атрофидагилар хахолаб кулишар, бошқа столдаги мижозлар улар томон бурилиб қарашарди.

Даврага қўшилсакмикин-йўқмикин, деган андиша билан остонада бир оз туриб қолдим.

— Вақтни беҳуда ўтказишмайди, а? — дедим Фабианга.

— Бунга ҳеч қачон шубҳа қилмаганман, — жавоб берди у одатдаги совуққонлик билан.

— Хонамга чиқиб ваннага тушай, — дедим мен. — Овқатга кетаётганингизда қўнғироқ қиларсиз.

— Вой, қўрқоқвой-эй, — кулди Фабиан.

— Қани, ботирлигингизни бир кўриб қўяй, — дейишимни биладан, ҳалиги эркаклар яна хахолашди, Фабиан ўша томонга қараб юрди.

Вестибюлдан ўтаётганимда кегли ўйинидан қайтган бир тўда ёш-яланг ёпирилиб кирди. Гала-говур ичидан инглизча ва французча сўзлар эшитиларди. Ўспиринларнинг сочи елкасига тушади, баъзилари соқол қўйворган, ваҳоланки, энг каттасининг ёши ўн еттидан ошган эмас.

Тўдадаги кўҳлигина бир қиз негадир менга тикилиб қолди. Тўзғиб кетган узун малла сочлари пуштиранг юзини деярли қоплаб олган. Гулдор жинсиси бели ва сонларини кучиб турипти. Қиз сочини аллақандай ноз билан орқага силкиди. Қовоқлари мовий ранга бўялган, аммо лабларига

бўёқ тегмаган. Унинг тик қараб туришидан ўнғай-сизланиб, дарбондан калитни олиш баҳонасида тескарига ўтирилдим.

— Мистер Граймс, — қиз боланинг норасида овози эшитилди.

Орқага қарадим. Ҳалиги ёшлар кўчага чиқиб кетган, малла соч қизнинг бир ўзи турарди.

— Сиз Дуглас Граймссиз, тўғрими? — сўради у.

— Ҳа.

— Учувчисиз?

Ўтмишимга тузатиш киритмай, бош силкиб қўя қолдим.

— Мени танияпсизми?

— Узр, таниёлмадим, мисс.

— Албатта. Орадан уч йил ўтди. Доротеяни, Диди Вейлсни эсланг. Олдинги тишларим туртиб чиқиб турарди, кечасига тахтакачлаб қўярдим. — У бошини силкитган эди, сочлари яна юзини буткул қоплаб олди. — Таниёлмаслигингизни билардим. Ўн уч яшар қизча кимнинг ёдида туради. — Диди сочини орқага ташлаб, бир текис оппоқ тишларини ярқиратиб жилмайди. Хайрият, тахтакач қўйишдан қутулипти. — Аҳён-аҳён ота-онам билан чанғи учгани бориб турардингиз, эсингиздами?

— Албатта эсимда. Қалай улар?

— Ажралишди, — деди Диди. (Шундай бўлиши керак эди, ўйладим ичимда). — Ойим — Палм-Бичда чўмилиб юрипти. Бир теннисчи билан, — ҳиринглаб изоҳ берди у. — Мени бу ёққа жўнатишди.

— Бу ер ҳам ёмон эмас.

— Биласизми, — гапимни бўлди у, — чанғида юришингизга қойил қолардим. Бошқа болалардай жилпангламасдингиз, олифтагарчилик қилмасдингиз.

Бола-я! Фақат Фабиан ҳалигача мени бола деб ўйлайди, худди мен йигирма ёшда тўхтаб қолгандай.

— Тоғда сизни бир чақиримдан ҳам танирдим. Ёнингизда ҳар доим чиройли бир қиз бўларди. Ҳозир ҳам шу ердами?

— Йўқ. Сизни охириги марта кўрганимда «Момақалди роқли довон» романини ўқиётгандингиз.

— Ёшлиқда бўлади-да, — деди у калондимоғлик

билан. — Ёдингиздами, бир гал бўрон пайтида «Ажал» деб аталган қияликдан тушаётганимизда менга ҳамроҳлик қилгандингиз?

— Албатта, ёдимда, — ёлғон гапирдим унга.

— Мабодо унутган бўлсангиз ҳам буни тан олмаганингиздан хурсандман. Ўша учиш мен учун энг юқори кўрсаткич бўлган эди. Яқинда келдингизми?

— Ҳозиргина.

Оврупога келганимдан буён мени таниган биринчи одам шу қиз бўлди. Илойим, охиргиси ҳам шу бўлсин.

— Кўп турасизми? — Одатда ота-онасидан айрилиб қолишдан чўчиган ёш болалар беришади бунақа саволни.

— Бир неча кун.

— Шаҳарни биласизми?

— Биринчи марта келишим.

— Балки бу гал мен ҳамроҳлик қиларман? — Диди шундай деб, сочини яна ишва билан орқага силкиди.

— Бош устига.

— Агар бўш бўлсангиз, албатта, — кўшиб қўйди у.

Соқол қўйган бир бола эшикни очиб, қичқирди:

— Ҳой, Диди, эрталабгача валақлаб турасанми?

Диди уни жеркиб ташлади:

— Оиламиз дўстини учратиб қолдим. Туёғингни шиқиллат, — кейин жилмайиб, менга ўгирилди: — Сал бўш келсанг, ўзининг шахсий буюмидай муомала қилади. Соқолинг гўрда чиригур. Бунақа талтайган, одобсиз болаларни кўрмагансиз. Улғайганда қанақа одам бўларкин булар! Мени ҳам шунақа қиз деб ўйласангиз керак, а?

— Мутлақо.

— Таътилдан Женевага қайтишларини кўрсангиз. Оталарининг реактив самолётларида. Мактабга «Роллс-ройс»ларда боришади. Усти ялтироқ, ичи қалтироқ булар!

Кулгидан ўзимни тиёлмадим.

— Наҳот гапим кулгили бўлса? — деди у хафа бўлиб. — Бу ҳақда кўп ўқиганман.

— Биламан.

— Ундан ташқари, оилада якка-ёлғиз фарзандман, ойим билан дадам нуқул ўзларини мендан нарироқ тутишга ҳаракат қилишган.

— Шунинг учун ҳар бир қадамларини кузатиб юргансиз?

— Унақамас, — деди у бошини тебратиб. — Тўғриси, уларга кўпам меҳрим йўқ, чунки мени аввалбошданоқ асабий бола деб ҳисоблашган. Аммо-лекин, учрашганимдан хурсандман. Уйга хат ёзсам, сиздан ойимга салом айтайми ёки дадамгами?

— Икковларига ҳам.

— Гапингиз қизиқ бўлди-ку. Улар алоҳида-алоҳида яшашади. Майли, бу ҳақда кейин гаплашамиз.

Диди кўлини узатди, авайлаб ушладим. Бармоқлари силлиқ ва нозик эди. Кейин қайрилиб, эшик томон юрди; таранг думбасига ёпишиб турган жинси гуллари рақсга тушиб кетди.

Орқасидан маъюс қараб қолдим, ота-онасига ичим ачиди. Инсоф билан айтганда, Скрантондаги мен ўқиган мактаб у қадар ёмон эмас экан. Лифтда хонамга чиқиб, ваннага чўзилдим. Илиқ сувда маза қилиб ётарканман, Фабианга қисқагина хат ёзиб, Гштааддан жўнаворсаммикин, деган уй ўтди кўнглимдан.

Тўртовлон овқатландик. Юнисни зимдан кузатдим, менга текканидан кейин ўн йил, йигирма йил ўтгач, шаклу шамойили қандай бўлишини кўз олдимга келтиришга уриндим. Мана, унинг отаси, ҳафтасига уч марта овга чиқадиган инглиз зодагони билан вино ичиб ўтирибман. Мана, биз Юнис билан ўғлимизни черковда чўқинтиряпмиз. Чўқинтирган ота ким бўлади, Фабианми? Кейин оқсуяк болаларга мўлжалланган Итон коллежига ўғлимизни кўргани борамиз. Ҳар ҳолда бизнинг ўғлимиз бўлгандан кейин ўша коллежда ўқийди-да. Шуни ўйлаб, бир вақтлар Киплинг, Во, Оруэлл, Конолли китобларида ўқиганим инглиз мактабларини эсладим. Йўқ, ўғлимни Итонга жўнатмайман.

Гштаадга келганидан буён Юнис чанғи учавериб, анча тиниқлашган, юзлари қизариб қолган эди. Шойи кўйлаги тикмачоқдай баданини кучиб турипти. Ҳозирки шунчалик дуркун, кейинроқ қанақа

бўлиб кетаркин? Фабиан, бойвучча қизни ҳам камбағал қизни севгандай яхши кўриб қолиш мумкин, деди. Шундаймикин?

Уни опаси билан олифта такасалтанглар (менга шундай туюлди) даврасида кўриб, қаҳвахонадан чиқиб кетдим. Тан оламан, Юнис истараси иссиқ, кўзга яқин қиз, ҳар доим ўзига ўхшаган ёш йигитлар даврасига талпиниши табиий. Хўш, хотиним бўлганидан кейин бу нарсага қандай қарайман? Ўзим жамиятнинг қайси тоифасига мансубман ёки бошқалар мени қайси қатламга раво кўради — бу ҳақда илгари сира бош қотирмаганман. Массачусетс штатининг Лоуэлл шаҳарчасида туғилган Фабиан ўзини инглиз ишбилармонидай тутишга ҳаракат қилади. Пенсильвания штатининг Скрантон шаҳридан чиққан камина, ўлай агар, йўқни йўндиролмайман, яъни маошига кун кўриб юрган учувчи бўлиб қолавераман, ундан ортиқ мартабага даъвогарлик қилолмайман. Юнисни қўлтиғидан олиб, инглиз черковининг меҳроби томон юрганимда тўйга келган олиймақом меҳмонлар шивир-шивир қилиб, устимдан роса кулса керак. Бундан ташқари, омадсиз акам ва қашшоқ қариндош-уруғларимни тўйга таклиф қилолманми-йўқми?

Никоҳимизнинг эр-хотинлик томонига келсак... Қарағайзор ичидан ўтаётиб, мошинада вужудимни чуллаган ўтли эҳтирос ҳали буткул совутани йўқ, бинобарин, тўшакдаги ҳаётимиз ҳам бизга оламолам лаззат бағишлашига ҳозирча ишониб турибман. Афсуски, мен кучли иштиёқсиз ҳақиқий никоҳ бўлиши қийин, деган эътиқод таъсирида ўсганман, шунинг учун кўнглимда бу оғир-вазмин, хийла одамови қизга нисбатан ўшандоқ иштиёқ туғилармикин, деган хавотир ҳам йўқ эмас. Қариндошлик ришталари-чи? Лоақал бўлажак қайн эгачим Лилини олайлик... Ҳар учрашганда Флоренцияда кечган уйқусиз тун ёдимга тушаверади-ку. Мана ҳозир ҳам Лили иккаламиз ёлғиз қолишимизни ва ҳеч ким бизга халал бермаслигини орзу қилиб ўтирибман. Наҳотки ушалай-ушалай деб турган, лекин ҳар гал тутқич бермайдиган орзу пешонамга ёзилган бўлса?

— Бу ерга тенг келадиган жой йўқ, — деди Юнис

учинчи булочкага сарёғ шиббаларкан. У ҳам опаси каби овқатга ўч эди. — Туман чуллаган, рутубатли Лондондаги камбағалларнинг аҳволига ачинади одам. Дарвоқе, менда бир фикр бор, — у ҳаммамизга бир-бир қараб чиқди. — Баҳоргача шу ерда қолмай-мизми, а? Ҳар куни офтоб чарақлаб турадиган жойни ташлаб қаяққа борамиз?

— Дарбоннинг айтишича, эртага ҳаво айниб, қор ёғармиш, — дедим мен.

— Сиздан фақат шунақа гап чиқади, азизим, — кулди Юнис. У Цюрихга келганининг иккинчи кунинёқ менга «азизим» деб мурожаат қилган эди, лекин мен эътибор бермагандим. — Бу ерда қор ёққани билан куёш шу атрофдалиги сезилиб туради. Лондонда эса бутун қиш юзини кўрсатмайди. — Беихтиёр ўйладим: Бернга келаётиб, йўл-йўлакай ўзининг келажаги тўғрисида сурбетларча кечган суҳбатни эшитганида азизим деб турган кишининг таклифига рози бўлармиди-йўқмиди? — Чумоли инидай нотинч, ғала-ғовур Римда нима қиламиз? — деди Юнис булочкани ютақиб чайнаркан. — Ҳаммамиз Римда неча маротабалаб бўлганмиз-ку.

— Мендан ташқари, — луқма ташладим мен.

— Кўкламгача шу ерда қоламиз, — айтганида туриб олди Юнис. — Розимисан, Лили?

— Яхши бўларди, — жавоб берди опаси спагеттини оғзига олиб бораркан. У бу итальян таомини жуда ўхшатиб ерди.

— Майлс, — Юнис Фабианга мурожаат қилди. — Римга боришингиз шартми?

— Йўқ, — жавоб берди у. — Бу ерда қиладиган ишларим бор.

— Яна қанақа иш? — тутақиб кетдим мен. — Ахир дам олиб юрибмиз-ку.

— Бир-бирига халақит бермайди, — деди Фабиан. — Ташвишланманг, чанғи сайри ўз йўлига.

Охир-оқибат Гштаадда яна бир ҳафта қоладиган бўлдик. У ёғига худо пошшо. Овқатдан кейин бир оз айлангим келди, Юнисга ҳамроҳ бўлишни таклиф қилдим, эҳтимол, бу сайр яқинлашувимиз сари ташланган биринчи қадам бўлар. Аммо у кун бўйи совуқда юриб чарчаганини, ҳозироқ ухламоқчилигини айтиб, чуқур эснади. Лифтгача кузатиб, бу гал юзи-

дан ўпиб, хайрлашдим. Сўнг пальтомни кийдим-да, кўчага чиқиб кетдим. Бошим узра қор учқунлари гужгон ўйнарди.

Дарбоннинг гапи нотўғри чиқди. Эрталаб осмонда бир парча ҳам булут йўқ эди. Ижарага чанғи билан ботинка олиб, Лили ва Юнис учаламиз қорга бурканган тоққа жўнадик; иккала ҳамроҳим британияликларга хос чаптастик билан қияликдан пастга қараб ўқдай учиб кетишди. Ишқилиб, бирортаси майиб бўлиб, касалхонага тушиб қолмаса гўрга эди, деб хавотирлана бошладим. Фабиан телефонни рўкач қилиб, шаҳарда қолган эди. Кимга қўнғироқ қиладди, нимани гаплашади — айтмади, лекин сезиб турибманки, тез орада навбатдаги яна бир хатарли ишга бош қўшишга мажбур бўламан. Биз соат бир яримда Вассенграт тоғининг тепасидаги «Бургут» клубида учрашишга келишган эдик. Бу тор доирадаги сараланган кишиларгина кира оладиган дабдабали, ёпиқ клуб бўлиб, табиийки, Фабиан ҳаммамизга таклифнома тўғрилаб, бу ёғининг ҳам қаловини топиб қўйган эди.

Ўша кунни ҳаво зўр бўлди, қалин қор офтоб нурида нукрадек ярқирар, иккала соҳибжамол тик ён бағирдан қайта-қайта пастга қараб шўнғир, завқ ва шодликдан терисига сиғмасди. Бир сония, мана шундай кун ҳаққи, «Муқаддас Августин»да қилган ишим гуноҳ саналмаса керак, деган ўйга ҳам бордим.

Фақат бир нарса таъбимизни хира қилаётганди. Бўйнига фотоаппарат осиб олган америкалик бир йигит изимиздан қолмас, юрсак ҳам, турсак ҳам бетўхтов суратга оларди.

— Бу йигитни танийсизларми? — сўрадим қизлардан. — Қаҳвахонада уни бирор марта ҳам учратганим йўқ.

— Биринчи бор кўриб турибман, — деди Лили.

— Жазман бўлса керак, — тахмин қилди Юнис. — Ҳуснимизга маҳлиё бўлган.

— Менга жазманнинг кераги йўқ, — чўрт кесдим мен.

Ҳаял ўтмай, Юнис қияликдан учиб кета туриб, йиқилиб тушди. Ёрдамга шошилдим, бориб ўрнидан турғаздим, шу пайт алақайси гўрдан фотоҳаваскор пайдо бўлиб, бизни суратга ола бошлади.

— Хой, огайни, — дедим унга. — Наҳотки плёнкангиз ҳалиям тугамаган бўлса?

— Тугагани йўқ, — жавоб берди у хушчақчақ қиёфада. У баланд бўйли, озгин йигит эди, костюм эгнида қопга ўхшаб осилиб турипти, ҳеч гап бўлмагандай, аппаратини чирқиллатиб ётипти. — Газетада танлаб олишлари учун сурат кўп бўлиши керак.

— Газетангиз нимаси? — сўрадим ўтакам ёрилиб.

— «Бугунги аёллар кийими». Гштаад ҳақида репортаж тайёрлашим керак. Сизлар шунга жуда мос-сизлар. Чанғида юришингиз жозибали. Сизлар бахтли одамсизлар — ғам-ташвишингиз йўқ.

— Сизга шундай туюлади, — дедим қовоғимни уйиб. — Бу ерда ростдан ҳам қушдай эркин кимсалар кўп. Ўшалар билан шуғуллансангиз бўлмайдими?

Суратим юз минглаб нусхада чиқадиغان Нью-Йорк газетасида босилишини хоҳламасдим. Друзекни дабдала қилган анови иккита нусха эрталаблари қанақа газета ўқишини ким билиб ўтирипти?

— Агар хонимлар эътироз билдиришса, майли, зорим бор, зўрим йўқ, — деди сураткаш.

— Биз қаршимасмиз, — бидирлади Лили. — Агар суратимизни жўнатсангиз, албатта. Ўзимнинг суратларимга қараб тўймайман. Ҳаммасига эмас, чиройли чиққанларига.

— Сизнинг суратингиз фақат чиройли чиқади, — жавоб берди кулиб сураткаш.

Хайрият, бир оздан сўнг биздан узоқлашди. Охириги марта уни Фабианни кутиб, айвонда коктейль ичиб ўтирганимизда кўрдик.

Бу орада бошқа ишқал чиқиб қолди. Тушга яқин изимиздан келаётган қизчанинг жажжи гавдасига кўзим тушди. Бу Диди Вейлс эди. У бизга яқинлашмас, аммо қаёққа борсак, кетимиздан қолмасди. Юрсак— юради, тўхтасак — тўхтади. Диди чанғида яхши учар, ҳатто қияликда тезликни ошириб, опасингилларни орқада қолдириб кетганимда ҳам, худди кўринмас чилвир билан боғлаб қўйгандай, биздан узоқлашмасди.

Охириги қияликдан тушгач, опа-сингилни осма лифтга ўтқаздим-да, ўзим атайлаб пастда қолдим. Ҳаял ўтмай, Диди олдимга келди, узун сочлари

жияк билан орқасига боғланган, эгнида ўша гулдор жинси билан мўйнали сариқ камзул.

— Тепага бирга чиқамиз, — таклиф этдим мен.

— Майли.

Биз қўш креслога ўтириб, юқорига кўтарила бошладик, остимизда кун нурига фарқ бўлган шаҳар, теварак-атрофимизда черков гумбазларини эслатувчи тоғ чўққилари.

— Чексам майлими? — сўради Диди чўнтагидан сигарета кутисини чиқазиб.

— Бемалол.

— Дадамга балли, — деди у, кейин ҳиҳилаб сўради: — Яхши дам оляпсизми?

— Зўр.

— Чанғида илгаригидай абжир эмассиз.

Буни ўзим ҳам сезардим.

— Ҳа энди, сал оғир карвон бўлиб қолдим, — жавоб бердим кулиб. — Иш кўп. Доим бандман.

— Кўриниб турипти, — деди Диди эътирозга ўрин қолдирмайдиган оҳангда, — анови икки аёлингиз бир ерини синдириши муқаррар.

— Огоҳлантирганман.

— Агар ёнларида эркак киши бўлмаса, эртамикечми дабдала бўлишади. Лекин кийинишлари зўр. Гштаадга энди келган пайтларида дўконма-дўкон изғишганини кўрганман, кўзлари тушган кийимни харид қилишган.

— Нима қипти, чиройли кўрингилари келадида.

— Шимларини яна озгина торайтирилса, бўғилиб ўлишади.

— Сизнинг жинсингиз ҳам кенг эмас.

— Меники ёшимга яраша.

— Шаҳарни кўрсатмоқчи эдингиз.

— Анувлардан ортмаяпсиз-ку.

— Даврамизга қўшилинг, — таклиф қилдим мен.— Улар хурсанд бўлишади.

— Э, йўқ, — қатъиян рад этди у. — Гаров бойлашаман, бутун «Бургут» клубига тушликка борасизлар.

— Қаёқдан биласиз?

— Янглишдимми?

— Тўғри, борамиз.

— Билувдим, — голибона оҳангда хитоб қилди Диди. — Унақа аёллар фақат ўша ерда овқатланишадди.

— Уларни яхши билмайсиз-ку.

— Иккинчи мавсум келишим. Кўп кузатганман.

— Юра қолинг биз билан?

— Раҳмат. Бормайман. Оқсуяклар даврасини ёқтирмайман. Айниқса, аёлларни. Нуқул гийбат қилишадди. Бир-бировларининг эрларига кўз олайтиришади. Сиздан сал кўнглим қолди, мистер Граймс.

— Нима учун?

— Шунақа аёллар билан юрганингиз учун-да.

— Унақа деманг. Бамаъни аёллар улар.

— Мен бу ёққа келишга мажбурман, — деди Диди гижиниб. — Тарбия кўрган қиз билимини ошириш учун қаерда яшаши кераклигини ойим яхши биларкан. Ургилдим унақа билимдан! Учта тилни била туриб, кераксиз одам бўлиб қолиш учун билимимни ошираманми? Бу менга жуда қимматга тушади.

У катта кишилардай куйиниб гапирарди. Эртақлардагидай гўзал Альп тоғлари узра осма лифтда бораётган ўн олти яшар америкалик дўндиқчадан бунақа гаплар чиқишини биров хаёлига ҳам келтиролмасди.

— Қайғурманг, — дедим сўзларим бефойда тасаллидай эканини сезиб турсам-да. — Кераксиз одам бўлиб қолмайсиз. Нечта тилни билишингиздан қатъий назар.

— Охири вой бўлмаса майли эди.

— Режаларингиз қанақа?

— Археолог бўлмоқчиман. Кўҳна маданият харобаларини титкилайман. Қанча эски бўлса, шунча яхши. Асримиздан иложи борича олисроққа кетмоқчиман. Ҳеч бўлмаса, ота-онам ҳаётидан.

— Ота-онангизга бунақа бераҳм бўлманг, — дедим мен. Уларни ҳимоя қиларканман, ўзимни ҳам назарда тутаётгандим. Ҳар ҳолда бир авлодмиз-да.

— Майли, ёқмаган бўлса, аждодларимга тил теккизмаймиз. Сиз ҳақингизда гаплашамиз. Уйланганмисиз?

— Йўқ ҳали.

— Масалан, мен турмушга чиқмоқчимасман, — у бу сўзларни мени баҳсга чорлагандай оҳангда айтди.

— Эрга тегиш урфдан қолган, дейишади, шундайми?

— Тўппа-тўғри.

Биз чўққига етиб келиб, осма лифтдан тушишга тарадудландик.

— Агар ёлғиз мен билан чанғида учишни хоҳлаб қолсангиз, — давом этди у, «мен билан» деган сўзларга алоҳида урғу бериб, — меҳмонхонадаги почта кутингизга хат ташлаб қўйинг. Кўз-қулоқ бўлиб тураман. Умуман, сизнинг ўрнингизда бўлганимда бу ерда кўп яшамасдим. Бу ердаги муҳит сиз учун бегона, сунъий. — Чанғиларимизни кўтариб, лифт соябони остидан чиқдик.

— Мен учун табиий муҳит қаерда?

— Вермонтда. Одамлар пешона тери билан кун кўрадиган кичкина Вермонт штатида.

Чанғиларимни елкамга ташладим. «Бургут» клуби шу чўққида, бир неча ўн қадам нарида эди. Клубга кураб қўйилган ёлғизоёқ йўлдан бориларди.

— Мендан хафа бўлманг, — деди Диди. — Кейинги пайтларда кўнглимдагини ошкора айтадиган бўлганман.

Аллақандай ғалати истак қутқуси билан, қанақа истак эканини ўзим ҳам билмайман, бирдан энгашдим-да, унинг қип-қизил, совуқ юзидан ўпдим.

— Қуллук, — деди у. — Ташаккур. Яхши иштаҳа тилайман.

Шу пайт ҳамроҳларимнинг овозини эшитиб қолди шекилли, апил-тапил чанғиларини кийиб, тоғ ёнбағридан пастга ўқдай учиб кетди. Бош чайқаганча орқасидан қараб қолдим. Кейин клубнинг салобатли, тош биноси томон йўл олдим.

Фабиан клуб айвонида ўтириб, икки қадахдан вино ичиб бўлганимиздан кейин келди. У чанғи сайрига мос равишда кийинганди: эгнида ёқаси тик свитер, ҳаворанг камзул, яхши дазмолланган новотранг чийдухоба шим, оёғида кўнжи бахмалсимон юшоқ чармдан тикилган чанғи ботинкаси. Унинг ёнида мен ночор одамга ўхшаб қолдим: устимда шалвираган чанғи иштони билан Сан-Мо-

ришда арзонгаровга харид қилинган оддий камзул. Айвондаги башанг кийинган кишилар менга қараб-қараб, шивирлашиб қўйишар, афтидан, бу ерга қай йўсинда кириб қолганимга таажжубланишарди. Диди тўғри айтган шекилли: бу ердаги муҳит ростдан ҳам мен учун бегонага ўхшайди.

Тепамизда, ложувард осмонда баҳайбат қуш қанотларини кериб парвоз қиларди. Балки, бургутдир. Қизик, қор босган бу водийда қандай тирикчилик қиларкин?

— Ишлар қалай? — сўрадим Фабиандан, у опасингилларни ўпиб сўрашаётганида.

— Кейин гаплашамиз, — жавоб берди у мазмундор қилиб. — Таомдан сўнг шаҳарга тушиб, бафуржа суҳбатлашамиз. Бўптими?

— Агар қизлар рухсат беришса...

— Хотиржам бўлинг, дарров бошқа йигитни топиб олишади.

— Шубҳам йўқ бунга.

— Кечқурун имлама зиёфат бор, — деди Лили. — Биз ҳам сартарошхонага бормасак бўлмайди.

— Мен ҳам таклиф этилганманми?

— Албатта, — жавоб берди Лили. — Бизни доим бирга кўришади-ку.

— Раҳмат сизга.

— Вақтингизни хуш ўтказмаяпсиз чамамда, — деди Лили кўзимга тик қараб. — Балки сизни норасида қизлар кўпроқ қизиқтирар?

Оббо мочагар-ей!

— Сиз айтган ўша норасида минг йиллик қадрдон дўстларимнинг қизи, — тушунтирдим зарда билан.

— Кўпам норасидага ўхшамайди, етилиб қолган,— яна чимчиб олмоқчи бўлди Лили. — Юринглар, овқатланайлик. Бу ер совиб кетди.

Фабиан айтган бафуржа суҳбат кўчмас мулк олди-сотдиси билан шуғулланадиган агентнинг Гштааднинг шоҳ кўчасига жойлашган кичкина маҳкамасида бўлиб ўтди. Бу ёққа келаётиб, йўл-йўлакай Фабиан сотувга қўйиладиган ерларни кўз остига олиб қўйганини гапириб берди.

— Ер — кони фойда, — тушунтирди у, — фал-

сафам оддийлигини энди англагандирсиз. Биз ҳаётӣ аҳамиятга молик нарсалар кун сайин танқислашаётган замонда яшаяпмиз. Дуккакли ўсимликлар, олтин, қанд, ғалла, нефть ва ҳоказо, ва ҳоказо. Дунё иқтисоди аҳолининг кўпайиб кетишидан, урушлар, эртанги кун хавотири ва умидсизликдан, чайқовчилик ва пулнинг қадрсизланишидан азият чекмоқда. Шуларни илғаган ҳар қандай соғлом фикрли киши эртага бундан баттар бўлиши мумкинлигини ҳис этмай иложи йўқ. Аммо Швейцария барқарор ҳукуматга эга бўлган зиғирдайгина мамлакат, ҳарбий авантюраларга мутлақо аралашмайди. Бинобарин, ҳадемай бу ерда ернинг нархи осмонга чиқиб кетади. Швейцарияда бўйрадеккина ерга эга бўлишни орзу қилиб юрган танишларим сон мингта. Аммо бу давлатнинг қонунлари бунга йўл қўймайди. Бизнинг эса барча тартиб-қоидаларга риоя этган ҳолда рўйхатдан ўтган компаниямиз бор, демак, ер сотиб олишимизга ҳеч нарса тўсқинлик қилмайди. Шинам уйлар қуриб, айтайлик, йигирма йил муддатга ижарага беришимиз мумкин. Банкдан зарур кредитни қуртдай санаб олиб, соғин сигирдай даромад келтириб турадиган жойга эга бўламиз. Ўзимиздан ҳеч қанча чиқим бўлмайди, бунинг устига, дам оладиган бошпана ҳам қидириб юрмаймиз. Қалай, маъқулми?

— Одатдагидай, — жавоб бердим мен. Аслида бу таклиф одатдагидан зўрроқ эди.

— Мана шунақа гаплар, оғайничалиш, — деди кулиб Фабиан.

Пировард-натижада Гштааддан беш чақирим наридан, йўл ёқасидаги тепаликдан ер оладиган бўлдик. Хужжатларни расмийлаштириш ва шартномани имзолаш учун маълум вақт талаб этилади, лекин бирон-бир тўсқинлик бўлмайди, деди агент.

Шу пайтгача менда ҳеч вақо йўқ эди. Энди йил ўтиб, ярим миллион доллардан ортиқроқ баҳоланадиган мулкка эга бўлиб турибман. Ҳар ҳолда меҳмонхонага қайтаётганимизда Фабиан шундай деди. Рулни маҳкам қисганча мошинани ҳайдаб борарканман, икки ёнимиздан лип-лип ўтиб турган уйларга қараб, ўзимни катта мулкдордай ҳис қилардим. Фабиан ўз ишини дўндириб қўйган кишиларга хос мамнун қиёфада ёнимда ўтирарди.

— Бу фақат бошланиши, азизим, — деди у «Ягуар»ни меҳмонхона ёнидаги бекатда тўхтатиб, мошинадан тушганимизда.

Телефон жиринглаганда кечкурунги зиёфатга отланаётгандим. Фабиан кўнғироқ қилаётган экан.

— Кутилмаган иш бўп қолди, — деди у, — сизлар билан боролмайман.

— Нима бўлди? — сўрадим юрагимга ғулғула тушиб.

— Ҳозиргина пастда Билл Слоунни учратиб қолдим.

— О, шу одам камлик қилиб турувди, — дедим энсам қотиб. Уни кўришга тоқатим йўқ эди.

— Ораларингдан нима гап ўтганини барибир гапириб беришингиз керак.

— Вақт-соати етганда гапириб бераман.

— Бир ўзи экан. Хотинини Америкага жўнатиб юборипти.

— Яхши қипти. Хўш, нима учун зиёфатга бормайсиз?

— Қарта ўйнаймиз, деяпти. Ҳозироқ.

— Қиморбозликни йиғиштирган эдингиз, чамада?

— Ҳол-жонимга қўймаяпти. Фақат икковимиз ташларканмиз хонасида.

— Ё тавба! Бандман, десангиз бўлмайдими?

— Пулини кўп шилганман. Ноқулай. Номардлик бўлади. Қолаверса, мени биласиз-ку, азизим.

— Эски гап. Охиргиси дейсиз-у, яна ўйнайверасиз.

— Ишонмасангиз, келинг, ўйинни томоша қилинг.

— Мени кўриб, Слоуннинг боши осмонга етмаса керак.

— Нима бўлганда ҳам, қизларга тушунтириб қўйинг.

— Хўп, айтаман.

— Агар ютқизишимдан хавотирланаётган бўлсангиз, кўрқманг, сизни қўшмасдан ўзим ўйнайвераман.

Иккиланиб қолдим, ростки, ўйинга қўшилгим йўқ эди, лекин юзим чидамади:

— Қўйинг бунақа гапни. Ютсангиз ҳам, ютқизсангиз ҳам ярмига шерикман.

— Ҳа, отангизга раҳмат, — деди кулиб Фабиан.

Ў н с а к к и з и н ч и б о б

Зиёфатга эликтача одам жам бўлганди. Яхши жиҳозланган кенг меҳмонхонадаги ҳар бир стол атрофида олти-саккиз киши ўтирарди. Деворларга Ренуарнинг иккита, Матисснинг битта сурати осиб қўйилган. Даниядан келтирилган денгиз қисқичбақасини иссиғида кетма-кет узатиб туришипти.

Аёлларнинг жозибасини янада ошириш (ёки қусурларини яшириш) мақсадида меҳмонхонада фақат шамлар ёқилган. Лекин улар бунга муҳтож эмасди, ҳаммалари аёллар журналидаги суратларга ўхшаб кетишарди. Стол атрофида ўтирганлар ярим овоз билан, пичирлашиб гаплашишарди. Шу боис улкан зал сув қуйгандек жимжит эди.

Зиёфатни ташкил этган баланд бўйли, қирғий бурун, оқ соч киши — атлантилик шу кунда ишдан четлашган банкир эди. Ўзи ҳам, шведиялик соҳибжамол ёш хотини ҳам мени таништиришганда беҳад хурсанд бўлишди. Маълум бўлишича, улар никоҳларининг ўн беш йиллигини нишонлашаётган экан.

Меҳмонларнинг бари юзидан қон томиб турган соғлом кишилар эди. Оқшом давомида атрофимда кечаётган суҳбатдан бировнинг шаънига айтилган бирор оғиз ёмон гапни эшитмадим. Мени ҳайрон қолдирган нарса шу бўлдики, кап-катта одамлар ишларини йиғиштириб қўйиб, азбаройи тоғ офтобида тобланиш ва юзларига жасурлик белгиси саналмиш қорамтир тус бериш ниятида шундан-шунга келиб ўтиришипти-я. Ҳеч кимдан касб-корини сўрамадим, менга ҳам бу хусусда савол беришмади.

Липиллаб турган шам ёруғида ўзига бино қўйган, пулни хазондек совурадиган ялтироқ бу оломонга разм соларқанман, Фабианнинг бойликнинг қудрати ҳақидаги далилларига яна бир марта имон келтирдим. Гарчи ораларида бирон-бир келишмовчилик, рашк ёки ҳасад бўлса ҳам, буни мутлақо сез-

диришмасди (ҳар ҳолда мен сезганим йўқ). Кўзни қамаштирадиган яп-янги шоҳи кўйлақда ҳар қандай сулувни бир чўқишда қочираман деб ўтирган Юнисга нисбатан бирдан меҳрим товланиб кетди. Стол остидан қўлини қисиб қўйдим, бунга жавобан у менга кишини васвасага соладиган табассум ҳада этди.

Биз ўтирган стол атрофдагилар ҳар соҳадан бир шингилдан гаплашишар, сўнг дарров бошқа мавзуга ўтиб кетишарди. Чанғи курорти бўлгани учун, табиийки, кўпроқ тоғдаги қор, турли кулгили воқеалар, синган оёқлар тилга олинар ва бу гурунг Париж, Лондон, Нью-Йорк театрлари ҳамда янги фильмлар ҳақидаги сафсаталарга беихтиёр қоришиб кетаётганди. Гап орасида турли тиллардаги ҳикматли сўзлар ҳам қулоққа чалиниб турарди.

Мен бу ерда айтилган пьеса ёки кинофильмнинг бирортасини ҳам кўрмагандим, бинобарин, миқ этмай ўтиравердим. Ҳар замонда Юнисдан сўраб кўярдим. У буларнинг барини Лондон ёки Парижда кўрган, шунинг учун мунозарада дадил иштирок этар, унинг сўзларига эҳтиром билан қулоқ солишарди. Лили қўшни стол ёнида ўтиргани учун Юнис ўзини анча эркин ҳис этаётганди. Маълум бўлишича, у қачонлардир актриса бўлишни орзу қилган ва Қироллик академиясида драматик санъатдан маълум муддат сабоқ ҳам олган экан. Бу гапни эшитиб, Юнисга қизиқишим юз чандон ошиб кетди.

Зиёфат охишлаб, лимон шарбати билан шампан келтиришганда сиёсат мавзуга ўтишди. Биз билан ўтирган эркаклар орасида эллик ёшлардаги юзлари силлиқ, тўладан келган америкалик — суғурта компаниясининг бошлиғи, чўққи соқол француз — адабий танқидчи ҳамда барваста инглиз банкири бор эди. Улар ўз ҳукуматларини одоб доирасида, лекин жиддий танқид қила бошлашди. Уларнинг сўзларига қараганда, ватанпарварлик тубан кишиларнинг сўнгги паноҳи, агар шундай дейиладиган бўлса, кўриниб туриптики, бизнинг столимиз атрофида ундай одамлар йўқ.

Француз соф англиз тилида Франциядан шикоят қилди:

— Франциянинг ташқи сиёсатида голлизмнинг хунук иллатлари — худбинлик, қатъиятсизлик ва

ҳақиқий воқеликдан узоқлашиш ҳолатлари кўзга ташланмоқда.

Бу ёғини инглиз илиб кетди:

— Англия ишчилари меҳнат қилишни унутиб қўйишди. Лекин мен уларни айбламайман.

Нихоят, америкаликка гал келди:

— Қўшма Штатлар Совет Иттифоқига икки миллион тонна ғалла сотган кунни капиталистик тузум ўзига кафан бичди.

Улар, айти пайтда, қисқичбақадан бош кўтаришмас, официант бокалларни тоза оқ винога тўлдиришга аранг улгурарди. Теги мўлга ўхшайди. Винонинг маркасини эслаб қолиш учун сездирмасдан ёрлиғига қарадим — Кортон-Шарлемань.

Мен ҳамон оғзимга талқон солиб ўтирар, аҳён-аҳён худди ялпи суҳбатда иштирок этаётгандай, жиддий қиёфада калламни лиқиллатиб қўярдим. Қовун тушириб қўймайин деб, овозимни чиқазмасдим, акс ҳолда бу даврага ёт кимсалигим ошкор бўлиб қолади, бу ҳам етмагандай, ўтмишимдаги шу кунгача яшириб келаётганим қора доғ ҳам юзага қалқиб чиқиши мумкин.

Кейин рақс бошланди. Юнис рақсга тушишни жон-дилидан севар ва дам ўтмай шеригини алмаштирарди, мен бўлсам, қаҳвахона пештахтаси ёнида тик турганча, ортиқчалигимни ҳис этиб, нукул соатимга қарардим. Рақсга уста эмасдим, албатта, ўртага тушиб, шарманда бўлишни хоҳламасдим. Секин меҳмонхонага жилворишга жазм қилиб турганимда Юнис навбатдаги шеригининг кучоғидан чиқиб, ёнимга келди.

— Зерикапсизми, азизим? Кетмоқчимисиз?

— Кетганим тузук. Сиз-чи?

— Чехрангизни очинг. Мотамсаро бўлманг, бунақаларни жиним суймайди. Мен рақсга тўйдим. — У қўлтиғимдан олди. — Юринг, кетдик.

Биз Лилига сездирмай рақс залидан чиқдик. Гардеробхонадан пальтомизни олиб, ҳеч ким билан хайрлашмасдан жўнавордик.

Ташқари совуқ эди, сўқмоқдаги қор оёқ остида ёқимли гичирларди. Биз қарагай ҳидига тўйинган муздек ҳаводан мириқиб нафас олардик. Ҳозиргина тарк этган биномиз хийла ортда қолгач, аллақандай

кўринмас ишорага бўйсунгандай, иккаламиз ҳам таққа тўхтадик, сўнг бир-биримизнинг бағримизга отилиб, узоқ ўпишдик. Кейин яна йўлга тушдик.

Меҳмонхонада калитларимизни олиб, лифтга чиқдик. Худди олдиндан келишиб қўйгандай, Юнис лифтдан мен билан бирга тушди. Йўлак бўйлаб юмшоқ гилам устидан юриб кетдик. Гўё мана шу лаҳзанинг ҳар бир дақиқасидан лаззатланмоқчи бўлгандай, у ҳам, мен ҳам шошмасдик.

Хонам эшигини очиб, Юнисга йўл бердим. У пўстинининг яхдек мўйнасини эгнимга хиёл ишқаб, олдинга ўтди. Эшикни ёпиб, даҳлиз чироғини ёқдим.

— Вой, шўрим! — бирдан қичқириб юборди Юнис.

Даҳлиздан тушиб турган чироқ ёруғида каравотимда ухлаб ётган Диди Вейлсни кўрдим. Қип-яланғоч. Қўйлаги стул суйанчиғига тахлаб қўйилган, чанги ботинкаси пастда турибди. Ойисининг қанақа камчилиги бўлишидан қатъий назар, ҳар ҳолда қизини саришталикка ўргатган экан.

— Чиқазворинг мени, — деди Юнис пичирлаб, гўё қизни уйғотиб юборишдан чўчигандай.

— Юнис... — инградим мен.

— Омад тилайман! Тагин сиз ҳам ухлаб қолманг,— шундай деди-да, мени четга суриб, хонадан чиқиб кетди.

Дидига тикилиб қолдим. Тилларанг сочлари юзини буткул қоплаб олган, ҳар нафас чиқазганида соч толалари хиёл тебраниб қўяди. Бадани пуштиранг, юзи билан бўйнини офтоб андак қизартирган. Ҳали тўла етилмаган кўкраклари спортчиларникига хос, тирноқлари бўялган бақувват оёқларига кўпам мос келмайди. Қорни ёш болаларникидай пастроқда, қов супачасида эндигина сабза ура бошлаган момик тук. У қўлларини икки ёнига ёпиштирганча осмонга қараб ётарди. Агар рўпарамда ўн олти яшар тирик қиз эмас, моҳир рассом чизган сурат турганида буни ошкора бокираликнинг тимсоли сифатида қабул қилган бўлардим. Аммо эски қадрдонларимнинг қизи хонамга ўзининг бокиралигини намоиш қилиш учун кирган эмас. Бир кўнглим, хонадан секин чиқиб кетмоқчи ҳам бўлдим. Лекин шундай қилиш ўрнига,

каравот олдига келиб, қизнинг устига пальтомни ёпиб қўйдим. Диди уйғониб, кўзларини очди-да, юзига тушган сочларини сидириб ташлаб, менга тикилиб қолди. Сўнг ёнига имлаётгандай жилмайди. Шунда ёшига нисбатан каттароқ кўриниб кетди.

— Бу нима қилиқ, Диди? Қанақа мактабда ўқигансиз ўзи?

— Қизлар деразадан ошиб тушадиган мактабда. Сизни ҳайрон қолдирмоқчи бўлдим, — деди у хотиржамлик билан.

— Мақсадингизга эришдингиз.

— Хурсандмасмисиз?

— Албатта.

— Нима учун кирганимни билганингизда...

— Илтимос, бас қилинг.

— Мени бузилмаган қиз деб ўйлаясизми? Ёши сиздан улугроқ одам билан дон олишганман. Кекса бир грек билан.

— Чўпчагингизни бошқа одамга айтинг. Туриб кийининг-да, тез чиқиб кетинг.

— Жон деб турибсиз-у, сир бой бермаяпсиз-да. Сабаби, ўн уч яшар пайтим ёдингизда қолган. Кап-катта қизман энди.

— Ҳали анча бор.

— Менга ёш боладай қарашса, жоним чиқиб кетади, — деди у хафа бўлиб. Кейин одатдагидай, сочини яна орқага силкиди-да, индамай ётаверди.— Сизга қайси ёшдаги қизлар ёқади? Йигирмами? Ўн саккизми?

— Ёши мени қизиқтирмайди, — жавоб бердим жаҳл билан ва обрўмни туширмаслик учун сал нарироққа, девор ёнига бориб ўтирдим. — Ўн минут гаплашган қиз билан, неча ёшда бўлса ҳам, шоша-пиша тўшакка кириш одатим йўқ.

— Ғалати одатингиз бор экан, — деди Диди истеҳзо билан, «ғалати» сўзига урғу бериб. — Шундай аёлларингиз, антиқа мошинангиз бўла туриб-а?

— Келинг, баҳслашмайлик. Кийинасизми-йўқми?

— Наҳотки ёқмаётган бўлсам? Айтишларича, баданим чакки эмас.

— Зўр. Кетворган, агар сизга мақтов керак бўлса. Лекин бу ҳали ҳеч нарсанинг исботи эмас.

— Шаҳардаги кўп йигитлар тўшакка судрашга

уриниб кўришди. Анча-мунча эркаклар ҳам, агар билсангиз.

— Бунга шубҳам йўқ, Диди. Аммо бу ҳам ҳеч нарсани англамайди.

— Мен билан ўн минутдан ортиқ гаплашгансиз, ўзингизни гўлликка солманг. Мабодо, сиз унутган бўлсангиз ҳам, Вермонтдаги чанғи сайрини мен унутганим йўқ.

— Бефойда гапларнинг нима кераги бор? — дедим энсам қотиб. — Сиз учун ҳам, ўзим учун ҳам уялиб кетяпман.

— Муҳаббатнинг нимаси уят?

— Муҳаббат?

— Ҳа, уч йилдан буён сизни севаман, — Дидининг овози титраб, кўзларига ёш қалқди. — Энди учратганимда... Севгини тушунмайдиган бўлиб қолибсиз. Қарибсиз, силлангиз қурипти.

— Унақамас, — дедим мен. — Ҳар кимнинг феъл-атвори ҳар хил. Мен дуч келган тентак қиз билан оғиз-бурун ўпишолмайман.

— Туйғуларимни оёқости қияпсиз, — Диди хўнграб юборди. — Сиздан буни кутмагандим.

— Жиннилингиз сабабчи.

— Ҳозир овозимни қўйиб бақирсам, баттар бўлади. Одам тўпланади, мени зўрламоқчи бўлди, дейман.

— Пасткашлик қилма, қизалоқ, — дедим ўрнимдан шаҳд билан туриб. — Шунини унутмангки, бу ерга ёлғиз кирганим йўқ. Икковимиз ҳам тўшакда яланғоч ётганингизни кўрдик. Агар иззатингизни билмасангиз, шаҳардан шармисор бўлиб чиқиб кетасиз.

— Бу ердан барибир кетаман. Менга бунақа муомала қилганингиз учун ўзингиз иснодга қоласиз.

Гап оҳангимни ўзгартиришга аҳд қилдим:

— Диди, қизалоғим...

— Қизалоқ деманг мени. Ёш бола эмасман.

— Бўпти, бўпти, — дедим жилмайишга уриниб. — Сизга дўст бўлиб қолишимни хоҳлайсизми?

— Мени севишингизни хоҳлайман. Бошқалар шунга эришади-ку, нима учун мен эришмаслигим керак? — жавоб берди у пиқиллаб.

Кўз ёшини артишига рўмолчамни узатдим.

— Эрталаб тоғда ўпдингиз-ку. Нега ўпдингиз?

— Бўса ҳар хил бўлади, — дедим насихатомуз. — Мени нотўғри тушунибсиз.

Диди бирдан устидаги пальтони кўтариб ташлаб, каравот четига ўтирди-да, қўлини мен томон узатди.

— Илтимос, яна бир марта ўпинг.

Беихтиёр орқага тисарилдим.

— Мен кетдим, қайтиб келганимда қорангизни кўрмайин, акс ҳолда мактабингизга қўнғироқ қилман, ўзлари олиб кетишади.

— Кўрқоқ! — бақирди Диди. — Куёнюрак!

Эшикни қарсиллатиб ёпиб, хонадан чиқиб кетганимдан кейин ҳам у бир нималар деб бақираётганди.

Ўзимга келволиш учун озгина ичиш мақсадида қаҳвахонага тушдим. Бахтимга, ичкарида таниш башаралар кўринмади, ним қоронғи залда стаканга тикилганча ўй суриб ўтирдим. Кейинги пайтларда бошимдан ўтган воқеалар хаёлимдан бир-бир ўта бошлади: «Муқаддас Августин»даги пул тўла филоф, Эвелин билан Вашингтонда, Лили билан Флоренцияда кечган тун, бошига чироқ билан туширганнимдан сўнг менга шерик бўлиб қолган кишининг антиқа таклифлари, от олди-сотдиси, беҳаё француз фильмига ҳомийлик, олтин ва дуккакли донни устига қўйиб пуллаш, Юниснинг Лондондан келиши, Швейцариядан ер харид қилиш, ва ниҳоят, бадавлат ва қасоскор америкалик билан Фабианга шерик бўлиб қарта ўйнаш.

Лекин ҳамма нарсанинг ҳам чегараси бор-ку! Мен босиб ўтмаган ана шундай чегара Диди Вейлс бўлди. Тантиқ қизнинг аврашларига учмадим. Менинг ўрнимда Фабиан бўлганда нима қиларди? «О, худонинг ўзи етқазди!» — деб, апил-тапил тўшакка кириб кетарди. Бунга шубҳам йўқ.

Юнисни эслаб, кўнглим баттар хижил бўлди. Эр-тага нонушта устида Лили билан Фабианнинг олдида мени шармандаю шармисор қилади: «Кеча кечкурун азиз дўстим билан унинг хонасига кирсак...»

Виски қуйилган стаканни бўшатиб, энди ўрнимдан турмоқчи эдим, қаҳвахонага учта бўйи теракдек эркак ҳамроҳлигида Лили кириб келди. Эркаклар-

нинг бири билан у зиёфатда рақсга тушганини эс-
ладим. Мени кўриб, Лили тўхтади.

— Боя синглим билан бирга кетувдингиз шекил-
ли? — деди у хайрон бўлиб.

— Ҳа, бирга кетувдик.

— Нега ёлғизсиз?

— Шунақа бўп қолди.

Лили бош чайқади. Кўзларида учқун чақнагандай
бўлди.

— Ғалати одамсиз, — деди у елкасини қисиб. —
Даврамузга қўшила қолинг.

— Бўйим пастлик қилади.

Учала эркак шунақа хандон ташлаб кулишдики,
пештахта устидаги стаканлар жиринглаб кетди.

— Майлсни кўрмадингизми? — сўради Лили.

— Йўқ.

— Соат ўн иккидан кейин қаҳвахонага кирмоқчи
эди, — деди у. — Афтидан, Слоунни кўзи қийма-
ган-да. Патини юлмагунча кўнгли жойига тушмайди.
Қалай, бугунги зиёфат маъкул бўлдимми?

— Зўр.

— Техасдагидан кам эмас, — Лилининг нимага
ишора қилганини тушунмадим. — Нима ичамиз, йи-
гитлар? — у шерикларига мурожаат қилди.

— Шампан, — деди эркакларнинг энг новчаси
ва хиёл чайқалганча пештахта томон юрди.

Улар билан хайрлашиб, ҳаял ўтмай, Юниснинг
эшиги олдида турганимни сездим. Ичкарига кулоқ
солсам, тиқ этган овоз эшитилмади. Нимани эшит-
моқчи бўлдим, хайронман. Йиғиними? Кулгуними?
Ёки маишат қилиб ўтирган давранинг шодон қий-
қиригиними? Эшикни тикиллатдим, бир оз кутиб,
яна такрорладим.

Эшик қия очилиб, уйқудан турганда кийилади-
ган тўр ёқали кенг кўйлақда Юнис кўринди.

— Ҳа, сизмидингиз? — деди у бутунлай лоқайд
оҳангда.

— Кирсам майлими?

— Ихтиёрингиз. — Шундай деб, эшикни каттароқ
очди. Ичкарига кирдим. Кўйлақлари хонанинг ҳар
бурчида сочилиб ётарди. Дераза қия очиқ бўлганидан
хонада совуқ шамол ўйнардди. Беихтиёр қунишдим.

— Шамоллаб қолмайсизми?

— Мен инглизман, шуни унутманг, — жавоб берди у ва деразани аста ёпди. Кейин менга бир муддат тикилиб турди. Эгнида узун кенг кўйлак, туфлисини сарпойчанг кийиб олган.

— Ўтирсам бўладими?

— Ўтиринг, агар хоҳласангиз, — у стулга ишора қилди. — Фақат нарсаларни олиб қўйинг.

Мен студдан шоҳи кўйлакни олиб, ёзув столи устига қўйдим. Юнис зиёфатга шу кўйлакда борган эди, ҳалиям баданининг тафти кетмагандай туюлди менга. Ўтирдим, у эса устма-уст қўйилган ёстиқларга тирсақлаганча тўшакка чўзилди. Ётаётганида кўйлагининг этаги очилиб, оёқларини кўз-кўз қилди. Опасиникидай узун-узун, лекин болдирлари уникидан тарангроқ. Кетворган қиз, деган ўй кечди кўнглимдан. Хонада тоза атирнинг нафис ҳиди сузиб юрарди. Уйқуга ётишдан олдин суртган бўлса керак, каравот бошидаги чироқ ёруғида юзининг йилтираб туришидан ҳам маълум.

Юрагимни ўкинч ҳисси чулғаб олди.

— Юнис, гапимни эшитинг, — сўз бошладим мен.

— Кераги йўқ. Шунчаки учрашув жойини адаштирдингиз, холос.

— Наҳотки ўша гўдак қизчани хонамга мен чақирган бўлсам?

— Ўзингиз биласиз. Ҳарҳолда сизнинг тўшагингизда ётган эди. Қолаверса, гўдак қизча ҳам эмас. Бемалол ишга ярайди, — охири жумлани айтганида ҳомуза тортиб, бир керишиб қўйди. — Биттамитиз ортиқча эдик. Мен кетдим.

— Бугунги кунни қанча пойлаган эдим-а...

— Мен ҳам шу бугундан умидвор эдим, — деди Юнис истеҳзоли жилмайиб.

— Отни олдинроқ қамчиласам бўларкан, — алам билан қўл силтадим. — Лекин биз ҳар доим Фабиан ва опангиз билан бирга эдик-ку.

— Ҳа, гапингиз тўғри. Наҳотки опам мендан ийманиб юриш шартмаслигини сизга шипшитиб қўймаган бўлса? У мени ҳаммага Лондоннинг энг бузуқ қизи қилиб кўрсатишдан роҳатланади. Мегажин.

— Нималар деяпсиз?

— Эътибор берманг, — Юнис ёстиққа яхшироқ

жойлашиб олиб, сўзида давом этди: — Тушунинг, Цюрихга сизни деб келганим йўқ. Ким бўлишингиздан қатъий назар. Аммо мен билган америкаликлар ичида тузукроғи ўзингизсиз.

— Куллуқ, — унга таъзим қилдим. — Келинг, шу бугунги бемаза воқеани унутайлик.

— Асло. Аксинча мен ўша бақалоқ қизга раҳмат айтишим керак. Сизнинг хонангизга бутунлай бошқа мақсадда кирганман.

— Нима мақсадда?

— Бунинг иккаламизга ҳам алоқаси йўқ.

— Кимга алоқаси бор?

— Майлс Фабианга, — деди Юнис. — Ундан ўч олмоқчи эдим.

— Нима учун?

— Кўзини бир очиб қўйиш ниятим бор эди. У қилган ишни мен ҳам қилишим мумкинлигини кўрсатиб қўймоқчи эдим. — Юнис кафтларини юзига босиб, хўнграб юборди.

— Балки бундан кўра ишончлироқ далилни рўкач қиларсиз?

— Калтафаҳм бўлманг, америкалик йигит. Майлсни яхши кўраман. Уни учратган кунимдан бери севаман. Бундан бир неча йил муқаддам менга уйланишни ҳам таклиф қилганман. Аммо у опамнинг этагидан тутиб кетди.

— Ана холос! — шундан бошқа сўз тополмадим.

Юнис юзидан қўлини олди. Чаккасида ёш томчилари йилтирар, аммо нигоҳи кўнглини бўшатиб олган одамники каби беғубор эди.

— Бора қолинг, — деди у. — Бақалоқ ҳалиям кутиб ётгандир. Тунни беҳуда ўтказманг.

Хонамга қайтиб келсам, Диди йўқ. Столга ўқувчи дастхати билан ёзилган бир парча хит ташлаб кетипти: *«Камзулингизни олдим. Эсдаликка. Қайтариб олмоқчи бўлсангиз, қаердалигимни биласиз. Сизни севгучи, Диди»*.

Хатни кажавага улоқтиришга улгурмасимдан телефон жиринглаб қолди. Ҳеч ким билан гаплашгим йўқ эди, чунки бугун бехосият кун бўлди — бировдан хушхабар эшитишим даргумон. Аммо телефон тўхтовсиз жиринглайверди. Гўшакни кўтардим. Фабиан экан.

— Дали-ғули пайтида халал бермадимми ишқилиб? — деди у ҳиринглаб. — Вақтингизни кўп олмаман. — Бир оз сукутдан сўнг хўрсиниқли овоз эшитилди. — Ишлар хуржун, азизим. Бугун Слоуннинг омади келди. Биз ютқиздик.

— Қанча?

— Ўттиз мингга яқин.

— Франкми?

— Йўқ, доллар!

Қаттиқ сўкиниб, гўшакни қўйдим.

Ў н т ў қ қ и з и н ч и б о б

Эртасига эрталаб ҳамма иш чаппасига кетди.

Тонг отгунча тўшакда тўлғаниб, ухлаёлмай чиқдим, соат ўнда телефонда нонушта буюрсам, таомга қўшиб, Юниснинг хатини ҳам ташлаб кетишди.

«Азизим, эрталаб соат тўққизда Гитааддан жўнаб кетяман. Сабабини биласиз, албатта. Омон бўлинг».

Биласиз, эмиш-а! Нега билмас эканман?

Кейин Фабиан кўнғироқ қилиб, соат ўн бирда маҳаллий банк биноси олдида учрашишимизни айтди.

Сўнг мени ҳибсга олишди. Тўғрироғи, ҳибсга олишларига сал қолди.

Кўзгуда уйқусизликдан бужмайган башарамга жирканиб тикилганча энди соқол олишни бошлаган эдим, эшик тиқиллаб қолди. Юзимдаги совун кўпиги билан бориб очдим. Остонада меҳмонхона маъмурларидан бири, ҳамиша қора костюм ва оппоқ қўйлак кийиб юрадиган хушмуомала йигит турарди. Ёнида сочи калта қирқилган, паст бўйли, шинель кийиб, белига камар боғлаган бир одам.

— Кирсак майлими? — сўради маъмур.

— Соқол олятувдим-ку, бунинг устига, кийинмаганман. — Ростдан ҳам фақат пижамادا, яланг оёқ турардим. — Андак сабр қилолмайсизларми?

Маъмур немисчалаб шинель кийган кишига мурожаат қилди, у: «Nein»¹, — деб жавоб берди.

¹ Й ў қ (немисча).

— Полиция офицери жаноб Бругельман, кутишининг иложи йўқ, деяпти, — изоҳ берди маъмур.

Шундан кейин полициячи хонага бостириб кирди.

— Сиздан кейин, мистер Граймс, — маъмур хиёл таъзим қилиб, мени олдинга ўтказди.

Ваннахонага кириб, юзимдаги кўпикни артиб ташладим, халатимни кийдим. Полициячи хона ўртасида тўхтаб, атрофга аланглади. Кейин столча устида турган ҳамёнимга, дераза ёнидаги иккита чамадонимга қаради.

Ҳойнаҳой, Дидининг иши бўлса керак бу, деган ўй ўтди хаёлимдан. Уни қидиришяпти, табиийки, меникида деб ўйлашяпти. Швейцариянинг қонунларини билиб бўладими?! Ҳар бир ўлканинг ўз қонуни бор.

— Бундай бетакалуф бостириб киришингларнинг боиси нимада? Тезроқ тушунтиринглар! — дедим зардам қайнаб.

Маъмур яна полициячи билан немисчалаб гаплашди. У бош ирғади. Қалласини қимирлатиши қандайдир сунъий эди. Йўғон бўйни ёқасидан қават-қават бўлиб чиқиб турипти.

— Полиция офицери Бругельман бу вазифани менга топширди, — деди маъмур. — Гап шундаки, мистер Граймс, меҳмонхонада ўтган кеча ўғирлик содир этилган. Бешинчи қаватда. Қимматбаҳо бриллиант шодаси ғойиб бўлган.

Юнис бешинчи қаватда турарди, дарров кўнглимдан шу гап ўтди.

— Менга нима алоқаси бор буни? — сўрадим энгил тортиб. Демак, Дидининг алоқаси йўқ бу ишга.

Яна немисча чуғур-чуғур бошланди.

— Кечаси бешинчи қават йўлагидан ҳадиксираброқ ўтиб бораётганингизни кўришган экан, — деди маъмур.

— Бир танишимникида эдим, кейин ҳечам ҳадиксираб ўтганим йўқ.

— Менинг вазифам таржима қилиш, холос, — дедим маъмур узрли оҳангда. Афтидан, инглиз тилини билиши уни бу машашага гирифтор қилганидан хурсанд эмас.

Полициячи бир нималар деди.

— Сиз зиёрат қилган танишингиз бугун эрталаб соат саккиз яримда меҳмонхонадан бутунлай кетган, — таржима қилди маъмур. — Қаёққа кетганини биласизми?

— Йўқ, билмайман, — ростини айтдим мен. Унинг гижимланган хати халатим чўнтагида турарди. Лекин иш унгача етиб бормаса кераг-ов.

Полициячи тумшайиб, яна гўлдиради.

— Хонани тинтув қилишга рухсат сўраяпти, — деди маъмур. Ҳар бир сўз томоғини таталаб чиқаётгандай туюлди.

— Тинтувга рухсатномаси борми? — сўрадим ўзининг фуқаролик ҳуқуқларини ҳимоя қилаётган ҳақиқий америкаликдай.

Улар немисчалаб олишди.

— Рухсатнома йўқ, — деди маъмур. — Агар сиз талаб қилиб туриб олсангиз, у полиция бюроси билан боғланиб, рухсатнома олиши мумкин. Лекин бунга кўп вақт кетармиш. Тахминан икки кун. Унгача сизни ҳибсда сақлашга тўғри келармиш. Бундай қилинса, шов-шув бўлиб кетади, дейди. Шаҳарда чет эл мухбирлари кўп.

— Шунча гапни ўзи айтдимми? — сўрадим ишонқирамай.

— Оз-моз кўшдим, — бўйнига олди маъмур. — Вазиятни тўлароқ тасаввур этишингиз учун.

Полиция офицери Бругельманга бошдан-оёқ разм солиб чиқдим. Кейин кўзларим уни бемаъно, совуқ нигоҳи билан тўқнашди. Хона иссиқ бўлса ҳам у шинелининг бирорга тугмасини ечгани йўқ.

— Майли, — дедим креслога ўтириб. — Менга барибир. Тинтув қилсин, фақат тезроқ. Соат ўн бирда бир одам билан учрашишим керак.

Сўзларим таржима қилинди, полициячи мамнун бўлиб, бош силкиб қўйди. Сўнг менга, ўрнингиздан турунг, деган ишорани қилди.

— Яна нима демоқчи? — сўрадим маъмурдан.

— Креслони кўздан кечирмоқчи.

Ўрнимдан турарканман, полициячининг ўз ишига пухталигига тан бердим. Рост-да, агар маржон кресло ичига яширилган бўлса, ҳар қандай одам шоша-пиша креслога ўтириши турган гап. Бир четга ўтиб, қараб турдим. Полициячи аввал чарм қопла-

мани пайпаслаб чиқди, кейин бир четини очиб, ўтиргич ва суянчиқ ораларига қўлини тикиб кўрди. Ишини тугатиб бўлгач, мени яна креслога таклиф этди.

Кейин нарсаларимни титкилашга тушди. Девор жавонининг эшигини очиб, ундан бир тийинга қиммат чанғи шимини олгач, маъмурга бир нималар деди.

— Полиция офицери Бругельман, бор-йўқ метроҳи шуми, деб сўраяпти.

— Ҳа, шу.

— Олдин қаерда бўлган? — сўради у бузуқ инглиз тилида. Таржимани кутишга сабри чидамади чоғи.

— Сан-Морицда.

— Сан-Мориц? Шундай шимда? — ишонқирамай сўради у. — Энди Гштаадда?

— Нима қипти?

— Қанча яшайди?

— Уч ҳафта, балки сал кўпроқ.

Полициячи шимимни бармоқларининг учи билан ушлаганча яна жойига илиб қўйгач, стол ёнига ўтириб, ён дафтарчасини чиқазди.

— Америкада қаерда яшаган?

«Муқаддас Августин»ни айтворишимга сал қолди, ҳартугул, эсимни йиғиб, Саксон биринчи кўчадаги олдинги бошпанамни айтдим. Бу жой ҳам ҳозирги кўчиб юрган жойларимдай «доимий» эди. Мабодо Интерпол ёки бошқа бирортаси қизиқиб қолса, мени ёлғончиликда айблаёлмайди.

— Касбингиз? — полициячи савол бераркан, бошини кўтармай, жавобни дафтарчасига ёзиб борарди.

— Хусусий тадбиркор.

— Ҳисоб варақангиз қайси банкда?

Башарасидан сездимки, эртами-кечми тўғриси-ни айтишдан бошқа илож йўқ. Ойни этак билан ёпиб бўлмайди, дейишади.

— Цюрихдаги «Юнион бэнк»да, — жавоб бердим унга ва алоҳида-алоҳида ҳисоб варақалари ҳам очиб қўйишга мени кўндирган Фабиандан миннатдор бўлдим.

— Америкада-чи?

— У ерда йўқ. Оврупога кўчирганман.

— Илгари ҳибсда бўлганмисиз?

— Менга қаранг, — мен маъмурга мурожаат қилдим, — қанақа гап бу? Қаердаман ўзи? Меҳмонхонангиз Оврупода нуфузли масканлардан саналади шекилли? Мен бунақа ҳақоратомуз саволларга жавоб бермайман.

— Полициянинг одатий иш тартиби, — деди маъмур хижолат чекиб. — Ҳаммага ҳам шу саволларни беришади.

— Мистер Майлс Фабианни танисангиз керак?

— О, албатта. У бизнинг доимий ва ҳурматли мижозимиз.

— Фабиан қалин дўстим бўлади. Кўнғироқ қилиб, менинг кимлигимни ўша одамдан сўрашингиз мумкин.

Маъмур яна полициячи билан немисчалаб кетди. У бош силкиб, саволини такрорлади:

— Илгари ҳибсда бўлган?

— Оббо! Йўқ, ҳибсда бўлмаганман.

— Паспортингизни беринг.

— Нима қиласиз паспортимни?

— Швейцариядан кетмай туришингиз учун керак, мистер Краймс.

— Бермасам-чи?

— Унда мен билан юрасиз. Швейцарияда қамоқ зўр. Лекин барибир қамоқ-да.

— Мистер Граймс, илтимос, — деди маъмур ялинчоқ оҳангда.

Ҳамёнимдан паспортимни чиқазиб узатдим.

— Ҳозироқ адвокатга мурожаат қиламан.

— Ихтиёр сизда, — жавоб берди полициячи паспортимни шинелининг ички чўнтагига соларкан. Кейин менга сохта мулозамат билан бош ирғаб, хонадан чиқиб кетди.

— Меҳмонхона маъмурияти номидан кўпдан-кўп узр сўрайман, — деди маъмур қўлларини икки томонга ёзиб.— Ишонинг, бунақа можаролар бизнинг ҳам жонимизга теккан.

— Сабаб?

— Э-э, боқибегам бойвучча аёлларни биласизку, — давом этди маъмур. — Пул улар учун писта пўчоғидай гап. Фалон сўмлик тақинчоқларини поездда унутиб қолдиришади-да, кейин уларни бизга меҳмонхонадан қидиртиришади. Яхшиямки, биз Швей-

цариядамиз, мистер Граймс. Маъмурият ҳамма вақт ёрдамини аямайди.

— Маъмурият паспортимни қайтариб олиб берса, ёрдамини аямагани шу бўлади. Кетаман, иложи борича тезроқ.

— Тушунаман, — деди маъмур. — Альпдан илиқ шамол эсяпти. Ҳадемай қорлар эрий бошлайди. Лекин мен сиздан асло гумонсираётганим йўқ, ўлай агар, — у таъзим қилди.

— Шунга ҳам раҳмат, — жавоб бердим гижиниб.

— Яхши дам олинг.

— Ҳаракат қиламан, — тўнғилладим мен.

У тугмасини ўйнаганча, хонадан каловланиб чиқиб кетди.

Фабиан банк эшиги олдида башанг кастюмда мени кутиб турарди. Кўриниши тетик, кечаси билан қарта ўйнаб, анча-мунча пул ютқизган одамга ўхшамайди. Жилмайиб, истиқболимга юрди, аммо авзойимни кўриб, капалаги учиб кетди:

— Бирор гап бўлдими?

— Сиз ҳар доимгидай пўримсиз.

— Эшитдим, Юнис кетиб қопти. Албатта, бу сиз учун оғир зарба.

— Келинг, олдин асосий ишни қилайлик, — дедим рўйхуш бермай. У билан Юнис ҳақида ўзимга сал келволганимдан кейин гаплашганим тузук.

— Фафлатда қолганим учун узр, — у мени қўлтигимдан олди. — Биринчи марта бунақа бўлиши. Нима қилай, бу гал омад Слоунга кулиб боқди-да. Тилхат ёзиб бердим. Лекин у кўнмаяпти. Бугун соат тўртда қарзимни узишга ваъда бердим. Маҳаллий банкка пул ўтказишларини сўраб, Цюрихга кўнғироқ қилдим. Ҳозир иккалаамиз баъзи бир расмиятчиликни адо этишимиз керак.

Банкнинг ичкари хонасида ёш бир хизматчи бизни роса сўроққа тутди. Кейин Цюрихдаги банкимизга кўнғироқ қилиб, ким биландир немисчалаб узоқ гаплашди, гап орасида бизга қараб-қараб қўярди, англашимча, ташқи қиёфамизни тасвирлаб берди шекилли-ёв. Паспортим рақамини сўради, хайрият, ёдимда қолган экан. Ниҳоят, гўшакни қўйиб бизга юзланди:

— Бўлди, жаноблар. Соат тўртда пулни тайёрлаб кўямиз.

Банкдан чиқиб, бекатда турган мошинамиз ёнига келганимда Фабиан менга тикилиб қараб деди:

— Чехрангизни очинг, Дуглас. Одамни қон қилиб юбордингиз. Кетса кетипти-да. Пул шунақа нарса. Келади-кетеди. Ҳали яхши кунлардан умидимни узганим йўқ.

— Пулнинг нима алоқаси бор? — шундай деб, полициячи келиб, хонамни тинтув қилганини гапириб бердим. Лекин Юнис ва Диди билан бўлган воқеа хусусида оғиз очмадим.

— Оббо шоввоз-ей, шундай қилиб, бриллиант ўғирладим денг, — кулди Фабиан.

— Ҳазилни кўйинг, Майлс. Мени ким деб ўйла-япсиз?

— Сизни энди танияпман, азизим. Ҳарҳолда меҳмонхоналарнинг ҳадисини олгансиз-да, а?

— Шу пайтгача биттасида яшаганман. У ерда турадиганларнинг фақат тугмачасини ўғирлаш мумкин эди.

— Йўқ, ундан каттароғини ҳам ўмаргансиз, — деди Фабиан бир туки ўзгармай. Сездимки, шодани мен ўғирлаганимга ишониши ҳам мумкин.

— Бас қилинг, — дедим мен. — Яхшиси, чанғи учгани борамиз.

Мошинада гаплашмадик. Биринчи марта орамизга совуқчилик тушганини ҳис этдим.

Фабиан чанғида яхши юрар, ҳаракатлари аниқ ва дадил эди, афтидан, ўз вақтида пухта сабоқ олган кўринади. Аммо эҳтиёткор бўлгани учун мен ундан ҳамма вақт ўзиб кетар, бинобарин, Лили билан ҳам гаплашолмасдим. Бир гал, пастга шўнғишимиздан олдин Лили сўраб қолди:

— Синглимни нима қилдингиз? Хайр-маъзурни насия қилиб жўнаворипти-ку?

— Ўзидан сўрайсиз, — жавоб бердим совуққина.

— Биламан. Илиқ шамол кўзғалди. Бунақа ҳаво чанғичиларга ёқмайди.

Кейинроқ, клуб ресторанида тушлик қилиб ўтирганимизда, Слоун кириб келди ва бизга кўзи тушиши билан шу томонга қараб юрди. Чанғи ботинка-

сида қийналиб қадам ташларди. Икки юзи қип-қизил, виски уриб олганга ўхшайди. Уни кўрибоқ, иштаҳам бўғилди — қошиқ билан санчқини бир четга қўйдим.

— Салом, дўстлар, — деди у. — Бугун ажойиб кун бўлди, а?

— Ҳм, — пўнғиллади Фабиан вино хўпларкан.

— Столга таклиф қилмайсизларми? — сўради Слоун.

— Йўқ, — деди Фабиан.

Слоун истеҳзоли тиржайди, кўзларида совуқ уч-кун йилтиллади.

— Ютқизганда жириллайдиган ўйинчиларни кўрсам, ҳузур қиламан, — деди у таҳқиромуз. Кейин чўнтагини тимирскилаб, бир парча қоғоз чиқазди. — Тилхат ёдингиздами, Фабиан?

— Сурбетлик қилманг, — жавоб берди Фабиан совуққонлик билан. — Аёл киши бор.

— Салом, хоним, — деди Слоун гўё Лилини энди пайқагандай. — Сиз билан ўтган йили Сан-Морицца кўришганмиз чамамда?

— Эсимда, сэр, — сўз қотди Лили худди ўн саккизинчи асрдаги сарой маликаларидай беписанд оҳангда.

Слоун хатни буклаб, яна чўнтагига солди, кейин мен томон бурилиб, зил-замбил кафти билан елкамга қоқди:

— Сиз нима қилиб ўтирибсиз бу ерда, Граймс? Бебаҳо оёғингизни синдирган эдингиз-ку?

— Нотўғри ташҳис қўйишган экан.

— Хў-ўш, чаққон болакай, меҳмонхонада яна бирорта хонага бостириб кирдингизми?

Атрофимга хижолатомуз алангладим, хайрият, кеч ким эшитмапти.

— Шу кеча кирдим, холос, — жавоб бердим ўшандай оҳангда.

— Ҳазилкашлигингиз қолмапти, йигитча. Вой, ботинка ўғриси-ей! — Слоун пиқиллаб кулди, бирдан кўзларига қон тўлди. У ҳаш-паш дегунча бутун бошли миллатларни уриштириб қўйишга қодир кишилар хилидан эди. Айниқса, бугун соат тўртда шу сурбетга нақд ўттиз минг санаб беришга мажбурлигимизни сира ҳазм қилолмасдим.

— Қалай, соатни янгиладингизми? — У атайин ҳамма эшитадиган қилиб гапирди. — Ёки бу ерда ҳеч ким қармоққа илинмаяптими?

— Йўқол, ифлос! — дедим қоним қайнаб.

Слоун жаҳлим чиққанини ҳазилга йўйиб, зўрма-зўраки жилмайди.

— Бу йигитдан эҳтиёт бўлинг, — мурожаат қилди у Фабианга. — Пихини ёрган бола... — Кейин яна хириллаб кулди: — Модомики, таклиф этишмас экан, бориб чанғи учганим маъқул. Бугун кеч турганман, оёқнинг чигилини ёзиш керак. Соат тўртда меҳмонхонада учрашамиз, Фабиан, — деди у маънодор қилиб ва оёғини судраганча ресторандан чиқиб кетди.

— Мана шунақа одамлар билан муомала қилишга тўғри келади, — Фабиан чуқур уҳ тортди.

— Илож қанча — америкалик-да! — хитоб қилди Лили, кейин қўлимни қисиб, қўшиб қўйди: — Сизга алоқаси йўқ, азизим.

— Даф бўлгани рост бўлсин, — дедим мен. — яна бир шиша вино чақирайми?

Ғазаб отини сал совутишим керак эди. Стол ёнида хотиржам кавшаниб ўтирган Фабиан билан Лилига қараб туриб, иккаласига ҳам нафратим ортиб бо-раётганини ҳис этдим. Бир кўнглим ичимда борини: Флоренцияда нима бўлганини ҳам, кечаси Юнис хонасида айтган гапларни ҳам — барини тўкиб солгим келди-ю, тағин «қўй» дедим. Сабаби, ҳаётим ҳозир улар билан чамбарчас боғланиб қолган, шуларга мутеман. Бинобарин, ора-орада вино ҳўплаб, индамай тамадди қилавердим. Ўйнашларнинг ўзаро суҳбати ҳам қулоғимга кирмасди.

Бир маҳал ресторанга ёшгина йигит — чанғи мураббийси ҳовлиқиб кириб келди:

— Мистер Фабиан! Мистер Фабиан!

— Мен шу ердаман, — Фабиан уни тинчлантириш учун жудаям осойишта гапирди. — Нима бўлди, бирор ерга ўт кетдимми?

— Дўстингиз Мистер Слоун, — деди у бидирлаб, — яхшиси, ўзингиз чиқа қолинг... Чанғини боғлайман, деб энгашган эди...

— Ўзингизни босинг, Ганс, бақирманг, — мураббийнинг гапини бўлди Фабиан. У чанғи курорт-

ларидаги барча хизматчиларнинг исмини билар, шундан уларнинг орасида эътибори баланд эди. — Тузукроқ тушунтиринг.

— Уч-тўрт қадам юрмасидан, — дея сўзини давом эттирди мураббий, — йиқилиб, ҳушидан кетди. Менимча, ўлган бўлса кераг-ов.

Фабиан менга бир қараб қўйди, назаримда, бу нигоҳнинг туб-тубида қувонч учқунлари йилтирагандай бўлди.

— Ваҳима қилманг, Ганс, — деди Фабиан. — Ҳозир чиқамиз. Лили, сен шу ерда қол, Дуглас мен билан боради.

Фабиан ўрнидан туриб, мотамсаро қиёфада эшик томон юрди, ресторанда ўтирганлар таажжубланиб, изидан қараб қолишди. Мен унга эргашдим. Ботинкаларимиз шунақа тарақлардики, худди бир взвод аскар қадам ташлаётгандай туюларди.

Осма лифт ёнида, Слоун осмонга бефарқ тикилганча чўзилиб ётган жойда бир тўда одам тўпланганди. Бошқа бир мураббий унинг гезариб кетган юзини қор билан ишқаларди. Фабиан бир тиззасида чўккалаб, Слоун камзулининг занжирсимон ёпқичини пастга туширди, свитери билан қўйлагини кўтариб, жуни оппоқ кўкрагига қулоғини босди.

— Касалхонага жўнатиш керак, — деди у кейин иккала мураббийга. — Иложи борича тезроқ. — Кўп ичиб қўйипти-да шўрлик, — Фабиан уф тортди. — Баландлик бўлса, бунинг устига, ҳаво босими ҳам бошқача... Мен ёнида бўламан, сизлар эса, — у мураббийларга мурожаат қилди, — «тез ёрдам» мошинасини чақиринглар, пастда кутиб турсин.

Кейин мени ёнига имлади, елкамга қўлини ташлаб, оломондан нарироққа олиб борди. Четдан қараганда, бошига мусибат тушган икки дўст ўзаро дардлашаётгандай туюларди.

— Дуглас, бўталоғим, — пичирлади у худди менга тасалли бергандай елкамни силаб. — Ҳозир анови касофатни пастга олиб тушиб, чўнтагидан тилхатни гум қиламан. Эсингиздами, қайси чўнтагига солган эди — ўнгигами, чапигами?

— Мана бу ишингиз марҳум хотирасини шод этишнинг юксак намунаси бўлади, — дедим унга. — Назаримда, чапига солгандай бўлувди-ёв.

— Қойилман сизга, биродар, — Фабиан мени маҳкам бағрига босди. — Суянса бўладиган одам-сиз.— Кейин кучоғидан бўшатди-да, атрофдагилар эшитадиган қилиб, деди: — Лилининг олдига боринг. У бунақа мусибатни кўтаролмайди. Ўткир бренди ичиринг.

Фабиан осма лифт томон юрди, мураббийлар мурдани икки ўринли креслонинг бирига чўзилтириб, қайиш билан боғлаб қўйишган эди. Фабиан ёнидаги креслога ўтирди. Жасадни авайлаб ушлаб, юрғизинглар, деган ишорани қилди.

Мураббийлар бошқа кабинага жойлашишди. Рангдор, мўйнали камзул кийган фахрий гўрковлар марҳумни сўнгги йўлга кузатиш шарафига муяссар бўлган эдилар.

Ресторанга қайтдим. Лили қаҳва ичиб ўтирарди. Икки қадаҳ бренди буюрдим.

Й и г и р м а н ч и б о б

Меҳмонхонага қайтганимда дарбон мистер Фабиан олдига киришимни сўраганини айтди. Кеч кириб қолган эди. Унга қадар Лили билан аста-секин одам сийраклаша бошлаган ресторанда узоқ ўтирдик. Анча-мунча бренди ичилди. Мархумларни кузатганда стол ортидан шунақа тургинг келмай қоларкан.

Кейин Лилини сартарошхонага кузатиб қўйдим. Вақтдан унумли фойдаланиш керак, деди у.

Пастга осма лифтда тушдик. Иккаламиз ҳам, бояги хунук воқеадан кейин қийқир-чинқир қилиб чангида тушсак, марҳумга нисбатан ҳурматсизлик бўлади, деган яқдил фикрга келдик. Юнисни ҳеч қайсимиз эсламадик.

— Пировардида Слоунга нима дегандингиз? — сўраб қолди Лили лифтда қоронғилик чулғай бошлаган водийга тушиб борарканмиз.

— «Йўқол, ифлос!» — дегандим.

— Ҳа, тўғри. Салом ва алвидо.

Лили қўлини ботаётган куёшнинг этаклари илашиб турган олис чўққилар томон узатди. Бургут, агар ўша улкан қуш ҳақиқатан ҳам бургут бўлса,

қанотларини вазмин силкитиб, Гельвециянинг дахл-
сиз осмонида ҳамон улуғвор парвоз қиларди.

Лили бирдан кулиб юборди.

— Ҳечқиси йўқ, бу ер ўлиш учун ер юзидаги энг
нобоб жой эмас. Агар дунёда ҳақиқат бўлса, Слоун
васиятидан хотинини чиқазиб ташлаши керак эди.

— Ишончим комилки, чиқазиб ташламаган.

— Шунинг учун, ҳақиқат бўлса, деяпман-да.

— Сизнинг умр йўлдошингиз ҳам шундай қили-
ши мумкинлиги ҳақида сира ўйлаб кўрганмисиз?

— Тавба, бу америкаликларга худонинг ўзи бас
келмаса... — деди Лили.

Бошқа бу мавзуга тил теккизмадик.

Меҳмонхонага қайта туриб, йўлдаги дўкондан
ўзимга пальто сотволдим. Камзулим, майли, Диди
Вейлсга эсдалик бўла қолсин. Ундан қутулиш учун
камзулдан каттароғига ҳам розиман.

Фабианнинг олдига кириб, йўлга отланаётгани
устидан чиқдим. У саёҳатга енгил-елпи жўнайдиған-
лардан эмас. Лили иккови банд қилган икки хонада
катта-катта тўртта чамадон турарди. Одатдагидай, тур-
ли тиллардаги газеталар ҳамма ёқда сочилиб ётипти.
Фабиан чаққонлик билан нарсаларини жойлашти-
рарди: пойабзалларини бир чамадонга, кийимлари-
ни бошқасига.

— Марҳумнинг жасадига уйигача ҳамроҳ бўла-
ман, — деди у. — Қўлимдан келадиган яхшилигим
шу, тўғрими?

— Албатта.

— Янглишмаган экансиз, — давом этди Фаби-
ан. — Тилхат ростдан ҳам чап чўнтагида экан. Жа-
садни жўнатиш билан боғлиқ расмиятчиликни шу
бугуноқ битирамиз. Вафот этган чет элликдан қуту-
лиш масаласида Швейцарияда ишни пайсалга со-
лишмайди. Слоун эллик икки ёшда экан. Оғир дарди
бўлган. Шунинг учун жони тез узилган. Ҳаммамиз
учун сабоқ. Хотинига қўнғироқ қилдим. Совуқ ха-
барни мардона қабул қилди. Эртага бизни — тобут
билан мени — Кеннеди аэропортида кутиб олади.
Дарвоқе, Лили қани?

— Сартарошхонада.

— Тебса-тебранмас аёл-да. Унча-мунчага пина-
гини бузмайди. Менга шуниси ёқади. У гўшакни кўта-

риб, сартарошхона билан улашларини сўради. — «Ягуар»имизда эртага бизни Женевага элтиб қўйсангиз соз бўларди-да.

— Полиция рухсат берса, жоним билан. Паспортишни олиб қўйишган-ку.

— Э-э, ёдимдан кўтарилипти, — Фабиан чўнтагидан паспортимни чиқазиб, столга ташлади. — Мана омонатингиз.

— Қандай қилиб олдингиз?

Тўғриси, кўпам ажабланганим йўқ. Чунки Фабиан хоҳиш-иродамга зид ўлароқ, менинг пушти паноҳимга айланган. Барча муаммоларимни ҳеч бир машаққатсиз ўзи ҳал этади. Паспортни варақлаб кўрдим, бирор белги қўйилмаганмикин, деган хавотирда эдим. Хайрият, бегона ёзув кўринмади.

— Навбатчи маъмур берди, — деди Фабиан. — Бриллиант шодасини топишибди.

— Ким ўғирлаган экан?

— Ҳеч ким. Эгаси уни чанги ботинкасининг ичига солиб қўйиб, кейин қаерга қўйганини унутган. Бугун эрталаб эри топибди. Маъмурият сиздан астойдил узр сўради. Хонангизда бир даста гул билан муз солинган пақирчада бир шиша шампан турипти. Бу ўша узрнинг моддий ифодаси. Алў, алў! — бақирди у гўшакка. — Илтимос, леди Эбботни телефонга чақирворинг. — Яна менга юзланди: — Маълум муддат ёлғиз қоласиз-да, майлими?

— Қайтанга хурсанд бўламан.

— Нима учун? — таажжубланди Фабиан.

— Шунча кундан буён тиним йўқ. Дам олиб, сал ўзимга келволай.

— Мен вақтингизни хушнуд ўтказаяпсиз, деб ўйлаган эдим.

Унинг овозида андак гина оҳанги бор эди.

— Иккаламиз ҳам ўз фикримизда қолаверамиз.

— Лили, — деди Фабиан гўшакка. — Эртага Америкага учиб кетаяпман. Узоғи билан икки-уч ҳафтага. Мен билан бормайсизми? — жавобни эшитиб, оғзининг таноби қочди. — Бу бошқа гап. Бўлмаса, тез келиб, нарсаларингизни йиғиштиринг. — Гўшакни қўйиб, яна менга қаради. — Нью-Йоркни ёқтиради. Санкт-Рижесда турсак керак. Менга қўнғироқ қилмоқчи бўлсангиз, эътиборга олиб қўйинг, деб айт-

япман. Ўша ернинг қаҳвахонаси менга жуда манзур. Слоун бўлмаганда ҳам барибир шу кунларда Қўшма Штатларга бориб келишим керак эди. Шарқий соҳилда битирадиган чала ишларим бор. Бир ҳафтага Палм-Бичга ўтишим ҳам мумкин. Дафн маросимидан кейин, албатта.

— Ҳа, кетингиз ер искамас экан, — дедим ачинган киши бўлиб.

— Заҳрингизни сочманг, Дуглас, — Фабиан кашмири свитерини айлантириб кўрди. — У ерда кераги бўлмас-а, нима дедингиз?

— Палм-Бичда, албатта, кераги бўлмайди.

— Ўйнагани кетаётганим йўқ-ку, намунча таъна қилавермасангиз. Сиз билан жон деб Италияга жўнаврган бўлардим. Римга борганингизда мен учун, кечирасиз, иккаламиз учун ҳам баъзи бир ишларни жилдириб турсангиз. Бир италиянга учрашасиз, фамилияси Квадрочелли. Исм топишга устаси фаранг-да бу италян тушмагурлар. У билан иш юзасидан кўпдан буён муомала қиламан. Телеграмма жўнатаман — сизга ўзи учрашади. Қўл урса арзийдиган кичкина, лекин охири бахайр бир иш навбат кутиб турипти.

— Яна қанақа иш?

— Дарров чўчиб кетасиз-а.

— Охирги ишингизни бахайр дейишга тил бормайди.

— Лекин барибир сувдан қуруқ чикдик-ку, — кулди Фабиан.

— Бунинг учун ҳар гал бировнинг жон беришини кутишимиз керакми?

Фабиан оппоқ тишларини ялтиратиб хахолади.

— Қайдам? — деди у нафасини ростлаб олгач. — Ўзимнинг ҳам ёшим бир жойга бориб қолди.

— Унақа деманг, Фабиан, — кўнглини кўтарган бўлдим, — биласиз-ку, сиз кундада жон берасиз.

У яна кулди.

— Нима бўлганда ҳам синьор Квадрочеллига нима сабабдан боролмаганимни тушунтиринг. У Порто-Эрколада туради. Римдан икки соатлик йўл. Хушманзара жой. Кейинроқ ўша ерда камида икки ҳафта дам олиш ниятидаман. Деразалари денгизга қараган «Пеликано» аталмиш меҳмонхонаси бор. Айвони кенгроқ хонани сўранг.

- Бу гал қанақа галвани бошламоқчисиз?
- Фейлингиз чатоқ-да, биродар. Мен ювош, оғир-босиқ шерикларни ёқтираман.
- Асабларим сизникига ўхшаган эмас.
- Кўриниб турипти. Қисқаси, гап винода.
- Нимада?
- Сўраяпсиз-ку нима ишлигини. Вино билан шу-гулланмоқчиман. Ҳозир бутун дунёда ичкиликка шу-нақа ружу қўйишганки, вино савдоси одамларнинг чўнтагини қоқиштиришнинг энг осон йўли бўлиб қолди. Винонинг нархи кўтарилиб кетаётганига эъти-бор берганмисиз? Айниқса Америкада?
- Қизиққанам йўқ.
- Менга ишонаверинг. Винонинг баҳоси кун са-йин ошяпти. Квадрочеллининг Флоренция яқинида узумзори бор. У аъло навли вино тайёрлайди. Тева-рак-атрофи ҳам шунақа узумзор, шунақа винолар-нинг кони. Утган йили ўша итальян билан ён-вери-даги винопазлардан вино харид қилиш масаласини муҳокама қилган эдим. Кейин уни чиройли ёрлик ёпиштирилган шишаларга қўйиб, ҳеч қандай воси-тачиларсиз, тўғридан-тўғри АҚШ ресторанларига сотишга келишганмиз. Бу ишнинг афзаллигини та-саввур қилияпсизми?
- Унчаликмас. Винофурушлик қилмаганман.
- Кўнглингиз тўқ бўлсин, — деди у. — Албатта, бунга озгина сармоя сарфлашга тўғри келади. Квад-рочеллида у пайтда ортиқча пул йўқ эди. Каминада-ку... асти сўраманг.
- Ҳозир пулингиз бор.
- Сўзни кўплик шаклида ишлатаверайлик, — Фабиан кўлимни маҳкам қисди. — Ҳозир ҳам, бун-дан кейин ҳам. Квадрочелли билан алоқани узганим йўқ, яқинда кўнғироқ қилиб, дастлабки хомчўтни тайёрлаб қўйганини айтди. Суриштиринг-чи, хомчў-ти қанақа бўлдийкин, кейин менга Нью-Йоркка хабар берасиз. Умуман ҳафтасига икки-уч марта кўнғироқ қилиб турсангиз ёмон бўлмасди, айтай-лик, Нью-Йорк вақти билан соат ўнларда. Барибир гаплашадиган мавзу топилади.
- Бунга шубҳам йўқ.
- Ҳаётдан лазатланинг, — деди у кулиб. — Мис-

тер Квадрочеллига айтиб қўйинг, мен ресторанлар билан шуғулланаман. Шукрки, у ёқда танишларим кўп. Тўғри, жудаям банд одамлар. Ҳатто мени ҳам ёнларига олишмоқчи. Компанияга вице-президент бўлишни таклиф этишяпти. Лекин ҳар куни соат тўққизда ишга боришни тасаввур қилиб кўринг! Даҳшат. Ойига миллион доллар беришганда ҳам бунақа дўзах азобига рози бўлмайман. Бунинг устига, ҳар доим жилмайиб туришинг керак. Йўқ, бунақа иш менга тўғри келмайди.

— Майлс, миянгизда яна нечта лойиҳа бор?

— Ташвишланманг, — деди Фабиан. — Узил-кесил пишиб етилмагунча бошингизни қотирмайман. Эртага итальян дўстимнинг адреси билан телефон рақамини бераман. Римдаги тикувчимнинг манзилини ҳам. Кийимларингизни батамом янгилашингиз керак. Эскиларини ташлаворинг. Ҳозирча ташқи кўринишимиз жиҳатидан бир-биримизга асло мос эмасмиз. Кўнглингизга келмасин тагин.

— Аксинча, яна учрашгунимизча сиз орзу қилган шерикдай бўлиб тураман.

— Баракалла. Италиян нозанинларининг телефон рақамларини ҳам берайми?

— Йўқ, раҳмат.

— Вақтингиз тежалади.

— Шошадиган жойим йўқ.

— Вақт-соати келиб, тақводорлигингизни қиртишлаб ташлаймиз. Ҳозирча қандай бўлсангиз, шундайлигингизча қабул қилишга мажбурман.

— Мен ҳам.

Фабиан мен билан гаплаша туриб, тўхтовсиз меҳмонхонадан ётоқхонага кириб чиқар, нарсаларини чамадон ва сумкаларга жойларди. Навбатдаги қатновида ётоқхонадан кўк рангдаги чиройли чанғи камзулини кўтариб чиқди.

— Айнан сизбоп, Дуглас, — деди у. — Менга каттароқ. Олинг.

— Раҳмат. Чанғи учиш меъдамга тегди.

— Тушунаман, — бош ирғади Фабиан. — Бугунги фожеадан кейин Альп тоғларидан кўнглингиз қолган, шундайми?

— Аввало, бу ёққа келишни умуман хоҳламагандим.

— Баъзан аёлларнинг раъйига қарашга тўғри келади, — деди кулиб Фабиан. — Дарвоқе, аёллар ҳақида. Юнис нима учун кетиб қолганини гапириб бермадингиз-ку?

— Утган ишга салавот.

— Аттанг, маслаҳатимга юрмадингиз-да, — Фабиан уҳ тортди.

— Кўйсангиз-чи, Майлс! Нима қиласиз ўзингизни гўлликка солиб. Юнис бор гапни айтди. Сиз тўғрингизда ҳам. Қанақа учар эканлигингизни батафсил гапириб берди.

Шу тобда рўпарамда турган чиройли, бежирим, башанг кийинган бу одам кўзимга хунук кўриниб кетди.

— Астаффурулло, нималар деяпсиз, ўлай агар тушунган бўлсам! — У бир даста пайпоқни чамадоннинг бурчагига тикди. — Мен ҳақимда нима дейиши мумкин?

— У сизни севади.

— Ёпирай!

— Вақтида ошиқ-маъшуқ бўлгансизлар. Бировдан қолган сарқитни бошимга ураманми?

— Ёпирай, — такрорлади Фабиан. — Ўзи шунақа дедими?

— Бошқа нарсаларни ҳам гапирди.

— Сизнинг нозиктаъблигингиз биринчи учрашганимиздаёқ мени ҳуркитган, — деди у. — Жудаям инжиқсиз. Тўғри, одамлар бир-бирини севиб қолади. Ҳаёт шунақа. Ҳар қадамда учрайди бунақа ҳодиса. Мана ўзингиз тўйда ўтирган меҳмонларнинг лоақал бирортаси билан қачонлардир дон олишмаган келинни кўрганмисиз? Хўш, шу билан бирор нарса ўзгариб қолармиди? Ақл тарозисига солиб кўринг. Юнисни сизга яхши ният билан таништирган эдим. Икковингизни ҳам ҳурмат қиламан. Юнис ажойиб қиз. Фақат тўшакдагина эмас.

— Ахир у сизга турмушга чиқмоқчи экан-ку.

— Шунчаки аёлларга хос қайсарлик бу. Мен кекса одамман, унга муносибмасман.

— Бўлмаган гап, Майлс. Эллик ёш кексалик эмас.

— Нега эллик бўларкан? Аллақачон элликдан ошиб кетганман.

Фабианга анграйиб тикилдим. Танишган пайти-

мизда элликдаман, демаганида, мен унга қирқ ёш берган бўлардим. Ажабо, ўзини катта қилиб кўрса-тишнинг нима қизиғи борийкин?

— Анча бўлдим элликдан ошганингизга?

— Келаси йили отмишга қадам қўяман, биродар.

— Ё, тавба! — Оғзим очилиб қолди. — Қачонлардир сирингизни ошкор этасизми?

— Қачонлардир. — У чамадон қопқоғини ёпди. — Юнисга ўхшаган аёллар вақтни ҳис этишмайди. Келажакда нима кутаётганлиги билан ҳам ишлари йўқ. Улар эркакларга эҳтироси ҳеч қачон сўнмайдиган ўйнаш деб қарашади. Ҳолбуки, бир неча йилдан сўнг ёнларида шарти кетиб, парти қолган мўйсафид ўтирган бўлади. Дарвоқе, гап орамизда қолсин-а?

— Лили биладими?

— Билмайди, — деди Фабиан. — Юнис икковингиз бир-бирингизни севиб қоласиз, деб ўйлагандим.

— Ундай бўлмади.

— Афсус.

Диди Вейлснинг қилиғини айтиб беришимга сал қолди. Дарров гапни бошқа ёққа буриб юбордим:

— Юниснинг кетгани ҳаммамиз учун ҳам яхши бўлди.

— Эҳтимол, — деди Фабиан. — Кўрамиз у ёғини. Дарвоқе, Америкада бирор кишига кўнғироқ қилишим ёки учрашишим шарт эмасми?

Ўйланиб қолдим.

— Скрантонга, акамга кўнғироқ қилиб қўйинг, — дедим мен. — Ишларини сўраб-суриштиринг. Менинг соғ-омон юрганимни, яхши дўст орттирганимни айтинг.

Фабиан кулди:

— Дўст бўлганда ҳам қанақа дўст денг! Шуми?

— Шу.

— Бўпти.

Фабианга акамнинг телефон рақамини ёзиб бердим.

— Энди, эътироз билдирмасангиз, озгина бадантарбия билан шуғуллансам, кейин чўмилсам. Сиз ҳам кечки овқатга тушишдан олдин кийимларингизни алмаштирсангиз керак?

Ҳозир йог билан шуғулланади, ўйладим ичимда. Балки менга шу нарса етишмаётгандир?

Женева аэропортининг учиш йўлкасидан Фабиан, Лили ва Слоуннинг жасади солинган тобутни бағрига жойлаб, осмонга кўтарилган самолётнинг ортидан термулиб қолдим.

Ҳаво рутубатли эди, эзиб ёмғир ёғарди. Худди таътилга чиққан мактаб боласидай, бирдан озодлик ҳиссини туйдим, айти пайтда, мени қуршаб турган ҳамма нарса ёт бўлгани учун вужудимни ночорлик ва ёлғизлик туйғуси чулғаб олди. Ҳамёнимда Квадрочелли, тикувчи ва Римдаги мошиначи аёлнинг яшаш жойи ва телефон рақамлари ёзилган қоғоз ҳамда Римга бора туриб, йўл-йўлакай Фабиан киришни тавсия этган ресторан ва черковларнинг рўйхати турарди. Самолёт кичкина нуқтага айланиб, кўздан ғойиб бўлгач, ўзим ўрганган даврадан айрилгандай, дўстларим мени буткул тарк этгандай, абгор бир аҳволга тушдим.

Бирдан самолёт портлаб кетса-я? Миямга шу фикр урилди-ю, баданимда чумоли ўрмалагандай бўлди. Нима учун бунақа ўй келди хаёлимга? Учувчи сифатида ҳамиша авиаҳалокатларнинг сабабини билишга қизиқаман. Осмонда қандай қутилмаган воқеалар юз беришини биламан-да. Ё филдираклар тушмайди, ё қуюн кўтарилади, ё рўпарангиздан ғуч бўлиб олган қушлар галаси чиқиб қолади... Бирдан самолёт билан бирга океанга қулаётган ва сўнгги дақиқаларда Лилига ўзининг неча ёшдалигини изҳор этаётган Фабиан кўз олдимга келди.

Қисқа вақт ичида иккита ўлим кўрдим: «Муқаддас Августин» меҳмонхонасидаги чол ва жасадини тупроққа қўйиш учун ҳозир ватанига олиб кетилаётган Слоун. Учинчиси ҳам борми? Наҳотки ҳаром пул замирига қарғиш яширинган бўлса? Балки Фабианни огоҳлантириш керакдир? Усиз ҳолим нима кечади?

Ҳавони булут қоплаган мана шу нохуш лаҳзада Оврупо кўзимга турли хавф-хатарлар пусиб ётганганим бир қитъага ўхшаб кўринди. «Ягуар»имиз турган бекат томон борарканман, эҳтимол, Италияда

кунларим бошқача кечар, деган ўй ўтди кўнглимдан.
Лекин бунга ҳам ишонгим келмасди.

Й и г и р м а б и р и н ч и б о б

Женевадан Римга бора туриб, Фабиан тавсия этган кўпдан-кўп черков ва ресторанларга кирдим. Жануб сари қилган сафаримдан ойналарга чизилган гулдор нақшлар, Биби Марям ва авлиёю анбиёларнинг ҳайкаллари ҳамда ликопча тўла макарону қоврилган сабзавотлар хотирамда қолди. Авиаҳалокат тўғрисида хабар тарқалмади. Ҳаво очиқ, мен йўл олган мамлакат бетакрор табиати билан кишини ўзига ром этар, чиройли «Ягуар»имиз елдек учиб борарди. Болалиқдан мана шундай саёҳатларни орзу қилганим учун ҳозир сафарнинг ҳар бир дақиқасидан лаззат олишга интилардим. Аммо Римга кириб, унинг кенг шоҳ кўчасини кесиб ўтарканман, умримда биринчи бор бу дунёда нақадар ёлғиз эканимни беадад бир ўкинч билан ҳис этдим. Слоуннинг ўлимини эслаб, ярам қайтадан тирналгандай бўлди.

Шаҳар харитасига қараб, Фабиан тўхташни маслаҳат берган «Гранд Отел» меҳмонхонаси томон юра бошладим. Кўчалар тирбанд, ҳайдовчилар орқа-олдига қарамай мошинани шунақа қувишардики, жонида қасди борми буларнинг, деб ўйлаб қоласан киши. Рулга сал бепарво бўлсанг, ўлигинг бесаранжом бу шаҳарда қолиб кетиши ҳам ҳеч гап эмас.

«Град Отел»да менга кенг-мўл, лекин қоронғироқ хонани ажратишди. Чамадонни очиб, кийимларимни жавонга илиб қўйдим. Квадрочелли Порто-Эрколага ҳафтанинг охирида келиши керак эди, демак, Римда яна тўрт кун яйраб ё зерикиб вақт ўтказишимга тўғри келади.

Нарсаларни ола туриб, чамадоннинг тагида ётган, Эвелин Коутснинг элчихонада ишлайдиган дўстига топширишим лозим бўлган қалин конвертга кўзим тушди. Исми билан телефон рақами ён дафтарчамда эди. Дарров варақлаб, дипломатнинг исми Дэвид Лоример эканини аниқладим. Эвелин, элчихонага кўнғироқ қилманг, деб тайинлаганди, лекин ҳозир

соат бирдан ошди, тушликка уйига келган бўлиши мумкин.

Қарийб бир ҳафтадан буён тилни билмаганим сабабли гарангсиб юргандим. «Муқаддас Августин»-даги тунги хизмат танамга сингдирган одамовилик аста-секин тарқалиб, ёру дўст, таниш-билишларнинг йўқлигини, қадрдон инглиз тилимни софинганимни қаттиқ ҳис эта бошлагандим. Мана энди америкалик билан учрашаман, балки бирга овқатланишни таклиф этиб қолар...

Рақамларни тердим, кўп ўтмай гўшакдан эркак кишининг овози эшитилди: «Pronto»¹.

— Дуглас Грайсан. Эвелин бир нарсани илтимос қилувди...

— Билаган, — шошиб гапимни бўлди ҳалиги овоз. — Қаердасиз?

— «Гранд Отел»да.

— Чорак соатдан сўнг етиб бораман. Теннис ўйнайсизми?

— Сал-пал, — жавоб бердим ҳайрон бўлиб. Балки бу қандайдир махфий саволдир.

— Клубга бормоқчи бўлиб турган эдим. Бизга тўртинчи шерик керак.

— Лекин менда теннис анжомлари йўқ.

— Клубдан топамиз. Ракеткани ҳам. Меҳмонхона қаҳвахонасида учрашамиз. Мен малларанг одамман, дарров танийсиз. — Шундай деб, гўшакни қўйиб қўйди.

Қаҳвахонага катта-катта, дадил қадам ташлаб, баланд бўйли сарғиш киши кириб келди. Юзи кўзга яққол ташланадиган, сариқ мўйлови майин, қирра бурун, сочлари узун, ҳар ҳолда дипломат учун меъёридан узунроқ. Уни танимаслик мумкин эмас эди. Қўл қисийдик. Ёшимиз бараварга ўхшайди.

— Уйдан эски теннис туфлисини топдим, — деди у. — Нечанчи пойабзал киясиз?

— Ўнинчи.

— Жуда соз. Лойиқ келади.

Лоримернинг икки ўринли усти очиқ кўк «альфа-ромео»си меҳмонхона эшиги олдида турарди. Йўл ҳаракатига халақит бераётгани учун полициячи ху-

¹ Л а б б а й (итальянча).

ноб бўлиб унинг атрофида айланарди. Мошинага ўтираётганимизда у мусиқадай жарангдор итальян тилида Лоримерга танбеҳ берди, бунга жавобан Лоример унга очиқ чеҳра билан қўл силкитди, биз жўнаб кетдик.

Римдаги ҳамма шофёрлардай Моример ҳам мошинани жуда тез ҳайдарди. Тибра соҳилига жойлашган теннис клубига етиб боргунимизча автомобилнинг икки ёнини ўн мартача қириб олдик. Тезлик катта бўлгани сабабли гаплашишнинг иложи йўқ эди, Лоример бир мартагина алаҳсиди: «Боргезе боғлари» ёнидан ўтаётганимизда бу музейни албатта кўришим кераклигини айтди. Фабиан ҳам тайинлаган эди, зиёрат қилганимни эшитса, хурсанд бўлади.

Клуб дарвозасидан ўтдик, Лоример мошинани тол соясига қўйди. Тушмоқчи бўлиб эшикни очаётганимда у енгимдан тортиб, тўхтатди.

— Ҳалиги ёнингиздами?

Ички чўнтагимдан қалин конвертни чиқазиб, Лоримерга узатдим.

У конвертни очмасдан киссасига яширди.

Мошинадан тушиб, клуб биноси томон юрдик.

— Мен билан келганингизга хурсандман, — деди Лоример. — Бу пайтда шерик топиш қийин. Мен тушликдан олдин, итальянлар эса тушликдан кейин ўйнашни ёқтиришади. Икки цивилизациянинг асосий фарқи шунда. Бутунлай муросасиз тафовут. Гўё биз жарнинг икки ёқасида турволиб, бир-биримизга талпинаётганга ўхшаймиз. — У майдонда теннис ўйнаётган иккита паст бўйли қорача киши билан саломлашиб, кетидан қўшиб қўйди: — Ҳозир келамиз!

Ҳалиги икки эркак ўйинга буткул берилиб кетган эди.

— Сизларнинг суръатингизга дош беролмасам керак. Теннис ўйнамаганимга анча бўлди, — дедим мен.

— Аҳамияти йўқ. Тўрға яқинроқ турунг. Шунда иккаласини ҳам шошириб қўямиз. — Лоример жилмайди. Кулгиси ўзига ярашар, аммо бўрининг ириллашига ҳам ўхшаб кетарди.

Теннис туфлиси лойиқ келди, калта шим билан

кўйлак кенгроқ эди-ю, лекин бемалол ўйнаса бўларди.

— Қимматбаҳо нарсаларингизни олволинг, — деди Лоример. — Омонатхонага топширса бўлади-ю, бироқ унга ҳам ишониб қийин. Айниқса, паспортингизга эҳтиёт бўлинг, акс ҳолда кунлардан бир кун газеталарда, Дуглас Граймс исмли сицилиялик кимса гиёҳванд модда билан қўлга тушди», деган хабарни ўқиб қолишингиз ҳам ҳеч гап эмас.

Лоример ҳамёни, соати, шунингдек, Эвелин бериб юборган конвертни қўлига олди.

Ўйин кутганимдан зиёда ҳузур бахш этди. Тоғда чанғи учавериб, анча бақувватлашган, бинобарин, чаққон ва енгил ҳаракат қилардим. Лоример майдоннинг у бурчидан-бу бурчига сиртлондай ташланар, жон-жаҳди билан ўйнарди. Ўйиннинг икки босқичида қўлимиз баланд келди, Лоример айтганидай, итальянлар суръатга дош беришолмади. Учинчисида бош бармоғим қавариб, уйиндан чиқишга мажбур бўлдим. Аммо Шекспирнинг таъкидлашича, Цезарь яроғ-аслаҳаси билан сузиб ўтган дарё бўйида, Рим офтоби остида теннис ўйнашнинг гашти бошқача эди. Ҳозир, йилнинг куруқ фаслида дарё сокин оқар, ундан ҳатто мен ҳам сузиб ўтишим мумкиндай туюларди.

Ўйиндан сўнг душда чўмилаётган пайтимизда итальянлар клубда овқатланишни таклиф қилишди.

— Римга биринчи келишингизми? — сўради Лоример.

— Ҳатто биринчи кун.

— Унда бу ерда овқатланмаймиз. Сайёҳлар зиёратгоҳига борамиз. Номи Навона. Мен бош силкидим. Фабиан ҳам шу жойни кўриб қўйишни тавсия этган эди. — Римга келган ҳар бир одамга, — давом этди Лоример, — фақат сайёҳ бўлишни маслаҳат бераман. Олдин мумтоз қадамжоларни зиёрат қилинг: Ватикан, Сикетин ибодатхонаси, Сан-Анжело қасри, Моисей ҳайкали ва ҳоказо. Бу жойлар бир неча юз йиллардан буён барча йўлкўрсаткичларда қайд этиб келинади. Кейин бу боқий шаҳарда ўзингиз йўлингизни топиб кетаверасиз. Айтайлик, Стендални ўқийсиз. Французчани биласизми?

— Йўқ.

— Афсус.

— Қанийди ёшариб қолсаму мактабга қайтиб, ҳаммасини бошқатдан бошласам.

— Ким буни хоҳламайди?

— Қалай, маъкулми бу ер? — сўради Лоример.

Биз яланғоч аёлнинг тўртта мармар ҳайкали зеб бериб турган улкан фавворани томоша қилиб, очик айвонда ўтирардик.

— Беқиёс!

— Фақат ҳеч кимга айтманг. Юксак давраларда бу ернинг таомини макруҳ санашади. — У истехзо билан жилмайди. — Тагин ўлаксахўр деган ном ортириб, умр бўйи қайлиғ қидириб юрманг.

— Лекин фаввора ёққанини гапирсам бўладими?

— Тасодифан бориб қолдим, денг. Биров бундан гап очса, индамай тураверинг.

Лоример фавворадан кўз узмасди.

— Зўр-а, тўғрими?

— Ким?

— Ҳайкаллар-да. Римни Нью-Йоркдан афзал кўришимнинг сабаби шунда. Бу ерда сизни суғурта компаниялари ва ҳар турли биржаларнинг темир ва ойнадан иборат кўп қаватли бинолари эмас, балки санъат ҳамда муқаддас обидалар қуршаб туради.

— Римга келганингизга анча бўлдимми?

— Кўп эмас. Лекин айрим ғаламислар тагимга сув қуймоқчи бўлиб юришипти. — У чўнтагидан мен келтирган мактубни олиб, кўз югуртира бошлади, аммо официант буюрилган таомни столга қўяётган пайтда хатни яширди. — Қайси биримиз олдин янглишишимизни кутяпмиз. Дунёқарашимиз ҳар хилда. Табиий ҳол бу. Мен билан танишлигингизни бировга айтманг. Жосуслар кўп. Қачон ёзув столимга қарасам, қоғозларимга кимдир теккан бўлади. Мени восвос одам экан, деб ўйлаётгандирсиз?

— Йўқ, нега энди. Лекин Эвелин шунақа нарса-ларга шама қилгандай бўлувди.

— Бунақа гаплар аввал ҳам бўлган, агар Вашингтондаги вазиятни эътиборга олсак, яна давом этади. Оқ уйнинг ҳозирги хўжайинлари қилаётган ишларга нисбатан Маккартининг нағмалари ёш боланинг хархашасидай гап. Оруэлл минг тўққиз юз саксон

тўртинчи йилни башорат қилиб янглишган. Бу ишлар етмиш тўртинчи йилдаёқ бошланган. Ўша муттаҳамни Оқ уйдан йўқотишади, деб ўйлайсизми?

— Тўғриси, бу ҳақда ўйлаб кўрмаганман, сиёсатга унчалик қизиқмайман, — дедим елкамни қисиб.

Лоример менга таажжубланиб қаради.

— Эҳ, америкаликлар, — бош чайқади у. — Гаров ўйнаб айтаманки, у навбатдаги сайловгача тепамизда ўтириб, қонимизни ичади. Мени ҳадемай Африканинг ҳар уч ойда давлат тўнтариши бўлиб турадиган ва Америка элчилари ўлдириладиган бирорта кичкина мамлакатига ўтказишса керак. Ўшанда меҳмон бўлиб келинг. — Лоример иржайиб, стаканини винога тўлдирди. Нима бўлганда ҳам ҳеч нарсадан тап тортмайдиган одамга ўхшайди. — Афсуски, бу ҳафта сиз билан бирга бўлолмайман. Неаполга жўнаб кетаман. Лекин шанба куни кундузи теннис клубида ёки кечқурун қарта устида кўришишимиз мумкин. Эвелиннинг ёзишича, қартага уста эмишсиз.

— Узр, шанба куни мен Порто-Эрколага бораман.

— Э, аттанг. «Пеликано» меҳмонхонасида турсизми?

— Ҳа, хона буюриб қўйганман.

— Италияга эндигина келган сайёҳ учун бу катта ютуқ.

— Дўстимнинг шарофати билан-да. У Италияни яхши билади, — дедим кулиб.

Лоример соатига қараб, ўрнидан турди.

— Кетишим керак. Олиб бориб қўяйми?

— Раҳмат. Оёқнинг чигилини ёзаман.

— Яхши режа. Сиз билан сайр қилардим-у, хўжайинларим қидириб қолишади-да. Омон бўлинг, дўстим.

У америкаликларга хос шитоб билан мошинаси томон юрди. Тепасида фаввора ҳайкаллари юксалиб турарди. Ҳозир у яна ўзи йўқлигида қоғозлари титкиланган ёзув столи ёнига бориб ўтиради.

Шошмасдан қаҳвани ичдим, сўнг ҳисоб-китоб қилиб, меҳмонхонага яёв жўнадим. Рим мошина ичидан кўринганига нисбатан бошқачароқ, яъни беқиёс даражада фусункор экан. Лоримернинг Италия

гўзал, лекин тентакнамо кишилар мамлакати, деган фикрига қисман қўшиламан, холос.

Айланиб юриб, Бабуино номли торгина, гавжум кўчадан чиқиб қолдим. Бу кўчада талай бадий кўрғазмалар бор эди. Фабианнинг ўтитларига риюя қилиб, витриналарни кўздан кечира бошладим. Ойналарнинг бирига мойбўёқда ишланган, Америкадаги овлоқ шаҳарчанинг кўчаси акс этган каттакон сурат қўйилган. Таниш дўкон. Бу ерда одамнинг жонидан бошқа ҳамма нарса бор: дори-дармон, упа-элик, газета-журнал, музқаймоқ, қаҳва ва яна алланимабалолар; сартарошхона, маҳаллий банкнинг алмисоқдан қолган биноси, маҳаллий газетанинг юпқа тахтачалар қопланган идораси — буларнинг бари бепоён чўл ўртасида, кечки туманга қоришиқ ҳолда тасвирланган. Сурат шунақа ҳаётий, шунақа жонли чиққанки, унга муаллифнинг ички дарди, бутун руҳияти маҳорат билан сингдириб юборилган. Бу ерга суратлари қўйилган рассом, исмига қараганда, ё америкалик, ёки чатишган америкалик бўлиши керак. Анжело Квин.

Синчковлигим тутиб, ичкарига кирдим. Ёши олтишидан ошган, сийрак сочлари оппоқ қария ва бир бурчакда журнал варақлаб ўтирган, кўпдан буён соқолига тиф тегмаган исқирт йигитдан бўлак ҳеч ким йўқ эди.

Осиб қўйилган бошқа суратларда ҳам Американинг чекка шаҳарлари, қандайдир фермернинг бетиним шамол эсиб турадиган тепалик устидаги омонат кулбаси, охирги поезд ўтганига юз йилдан ошган кўҳна темир йўл излари акс этган.

Суратларнинг бирортасида ҳам «сотилган» деган ёзув йўқ. Кўрғазмани томоша қилаётганимда қария менга ҳамроҳ бўлмади, гаплашишга ҳам уринмади. Нигоҳларим тўқнашганда ясама тишини кўрсатиб, маъюс илжайиб қўя қолди. Бурчакда ўтирган йигит журналдан бош кўтармасди. Кўчага чиққанымда кўрган суратларимнинг яхши-ёмонлигини тўғри баҳолай олишимга ишончим комил эмас эди, аммо уларда тасвирланган манзаралар кўз олдимдан нари кетмасди.

Фала-ғовур кўчалардан аста ўтиб борарканман, кўрғазмадан олган таассуротларим ҳамон мени таъ-

қиб этарди. Бу ҳолат ёшлигимда китоб ўқишга шўнғиб кетиб, асар қаърига яширинган улкан ва сирли маънони қийнала-қайнала илғаган пайтларимни эслатарди.

Меҳмонхонага яқинлашганда Фабиан тайинлаган тикувчининг дўкони олдидан чиқиб қолдим. Ичкарига кириб, бир соатча костюбоп мато танладим, инглизчани туппа-тузук биладиган тикувчи билан костюмларнинг бичими тўғрисида суҳбатлашдим. Биратўла бешта костюм буюрдим. Фабиан билан учрашганимизда бир оғзи очилиб қолсин!

Эртасига яна бир нечта кўрғазмада бўлдим, кейин Анжело Квиннинг суратларига қайтадан разм солгани кирдим. Замонавий рангасвирнинг бошқа намуналари қандай таассурот туғдиришини билмоқчи эдим. Улар мени ҳаяжонлантормади. Натуралистик, сюррелистик ва абстракт суратлардан нигоҳим лоқайд сирғалиб ўтаверди.

Квиннинг кўрғазмасига қайтгач, кечаги таассуротимни текшириб кўриш мақсадида шошмасдан ҳар бир суратни узоқ кўздан кечирдим. Ва буткул лол бўлиб қолдим.

Кўрғазмада яна ўша чол билан журнал ўқиб ўтирган йигит бор эди. Гўё улар кечадан буён жойларидан жилмагандай. Мени таниган бўлсалар ҳам, буни сездиришмади. Тўсатдан миямга бир фикр келди: бирийўла бешта костюм буюрган одам ўзимга ёққан суратни харид қилсам нима бўпти?

— Марҳамат қилиб айтинг-чи, — мурожаат этдим чолга, у жилмайиб олдимга келди. — Ойнага қўйилган суратга қизиқиб қолдим. Кейин, мана бунга ҳам, — мен ўзим ёнида турган асарга ишора қилдим. Унда ташландиқ темир йўл излари акс эттирилган эди. — Иккаласи қанча туради?

— Беш юз минг лира, — деди чол сира ўйланмай.

— Беш юз минг? Ҳм! — Капалагим учиб кетди. Италиян пулларини долларга чақишда нуқул янглишардим. — Долларда қанча бўлади? — сўрадим ундан. (Сайёҳнинг аҳволини кўриб қўйинг).

— Саккиз юз долларга яқин, — жавоб берди чол. — Ҳозирги тутуриқсиз курс бўйича камроқ бўлиши ҳам мумкин.

Ҳар бир костюм учун икки юз эллик доллардан тўлагандим, лекин улар менга умримда биринчи марта харид қилган суратларимдай ҳузур бахш эта олармиди?

— Швейцария банкининг чекини ҳам олаверасизларми?

— Албатта, — деди чол. — Пьетро Бонелли номига ёзинг. Кўргазма икки ҳафтадан кейин ёпилади. Хоҳласангиз, суратларни уйингизга элиб берамиз.

— Йўқ, ўзим олиб кетаман. — Ҳазинам тезроқ қўлимда бўлишини хоҳлардим.

— Унда закат ташлаб кетишингиз керак.

Йигирма минг лира закатга келишдик (ёнимда бошқа пулим йўқ эди), исмимни айтиб, чек ёзиб бердим. Йигит эса ҳамон миқ этмай, бурчақда журнал ўқиб ўтирарди.

— Рассом билан танишишни хоҳлайсизми? — деди пировардида чол.

— Агар мумкин бўлса.

— Мумкин, албатта. Анжело! — хитоб қилди чол. — Мистер Граймс асарларингизга қизиқиб қолди, сиз билан танишмоқчи.

Йигит журналдан бош кўтариб, менга қараб жилмайди. Бирдан ёшариб кетгандай бўлди, садафдек оппоқ тишлари, гўдакникидай маъсум, қоп-қора кўзлари дарров диққатимни тортди. Ўрнидан туриб:

— Юринг, мистер Граймс, қаҳвахонага бориб, бу воқеани нишонлаймиз, суҳбатлашамиз, — деди.

Кўчага чиққанзимизда қария ойнага қўйилган суратга «сотилган» деган биринчи белгини ёпиштириб қўйди.

Анжело мени муюлишдаги қаҳвахонага бошлаб борди. Қаҳва буюрдик.

— Америкаликсиз-а, шундайми? — сўрадим ундан.

— Шунақароқ.

— Кўп бўлдими келганингизга?

— Беш йилча.

— Демак, кўргазмага қўйилган асарлар беш йил бурун яратилган?

У кулиб юборди:

— Йўқ, бари янги. Хотира ва тасаввурга суяниб яратилган. Уларни ёлғизлик ва соғинч таъсирида чиз-

ганман. Ҳар ҳолда ички дардни беришга сал-пал
оришганман, нима дедингиз?

— Албатта.

— Америкага қайтгач, Италияни чизаман. Кўп
рассомларда бўлгани каби, менинг ҳам ўз назариям
бор. Бу шундан иборатки, уйнинг қанқалигини би-
лиш учун уйингдан олисга кетишинг керак. Жинни
экан, деб ўйламаяпсизми ишқилиб?

— Йўқ. Асарларингизга қараганда унақамассиз.

— Ёқдим сизга?

— Жудаям.

— Хурсандман, — жилмайди у. — Анжело Квин
туйғуларига эрк берган. Она юрт шайдосиман-да. Су-
ратларни эҳтиёт қилинг. Эртами-кечми улар катта
бойликка айланади. Мана кўрасиз.

— Уйимга осиб кўяман, — дедим мен. — Бой-
ликка айлантириш ниятим йўқ.

— Раҳмат сизга. — У қаҳвадан бир ҳўплади. —
Азбаройи мана шундай қаҳва ичиш учун ҳам италия-
да яшаса арзийди.

— Нега исмингиз Анжело?

— Онам италиялик. Отам Америкага олиб кетган.
У маҳаллий журналист эди, иш жойини тез-тез ўзгар-
тириб турарди. Кўпдан-кўп овлоқ шаҳарчаларда яша-
ганман. Мен ҳам оиламиз истиқомат қилган жой-
ларни суратга кўчирганман. Ростдан ҳам сурат йиға-
сизми? Ёки Бонелли йўлига айтдимиз?

— Умримда биринчи марта сурат харид қили-
шим.

— Ё парвардигор! — хитоб қилди Квин. — Бугун
қизлигингиз бузилипти-да. Аммо-лекин дидингиз чак-
ки эмас. Сизга яна қаҳва буюраман. Сиз менга омад
келтирдингиз.

Эртаси куни Бонеллига чек келтириб бердим,
кейин ярим соатча сотиб олган суратларимни томо-
ша қилдим. Бонелли қайтгунимча, гарчи кўргазма
ёпилган тақдирда ҳам, суратларни асраб туришга
ваъда берди.

Ҳар қандай ижодда ҳаётини асос бўлиши керак,
ўйладим ичимда, жума куни Римдан Порто-Эрко-
лага жўнаб кетарканман. Мангу шаҳарга биринчи
ташрифим омадли бўлди, мени чинакамига бойит-
ди, деган хулосага келдим.

Йигирма иккинчи боб

«Пеликано» меҳмонхонаси бўш эди, менга кенг ва ёруғ хона беришди, деразадан ажойиб денгиз манзараси кўриниб турарди. Маъмуриятда ишлайдиган қиздан Квадрочеллининг уйига қўнғироқ қилишни сўраб, унинг эртаси эрталаб келишини билиб олдим. Ҳар эҳтимолга қарши меҳмонхонадан ҳеч қаёққа жилмаслигимни ҳам айтиб қўйдим.

Эртасига эрталаб, кекса инглизлар билан теннис ўйнаб бўлганимдан сўнг, айвонда ўтирсам, кеча қўнғироқ қилган қиз эски ипдухоба шим ва денгизчиларнинг кўк свитерини кийган қорача бир одамни бошлаб келиб қолди. У Квадрочелли экан.

Ўрнимдан турдим, қўл қисишдик. Кафти қаттиқ ва дағал эди. Офтобда тобланган, жуссаси миқти бу одам қора соч, қора кўз, қувноқ ва дилкаш деҳқонга ўхшарди. Кўзларининг атрофини майда ажин қоплаган, гўё умрининг кўп қисмини фақат кулиб ўтказгандай. Ёши қирқ бешлар атрофида.

— Қадамингизга ҳасанот, — деди у очиқ чеҳра билан. — Ўтиринг, ўтиринг. Эрталабки ҳаводан лаззат олинг. Денгиз манзараси қандай, ёқдими? — У шундай оҳангда сўрадики, Аржентарио ярим оролининг серқоя соҳили ҳам, офтобда ярқираб турган денгиз ҳам, олисдаги Жаннутри ороли ҳам гўё ўзининг хусусий мулкидай эди. — Озгинадан ичамизми? — сўради Квадрочелли ўтирганимиздан кейин.

— Йўқ, раҳмат. Ҳали барвақт, мен эрталабдан ичмайман.

— Э, қойил! — хитоб қилди у. — Менга ўрناق кўрсатяпсиз. — У инглиз тилида тез ва беқусур гапирар, миясида кетма-кет янги фикрлар туғилиб турганидан бўлса керак, сўзлар қуйилиб келарди. — Дўстим Майлс Фабиан қалай? Сиз билан бирга келолмапти-да. Э, аттанг? Хотиним хафа. У Майлсни яхши кўриб қолган. Учала қизим ҳам. — Квадрочелли хандон ташлаб кулди. Оғзи кичкина, лаблари қиз болаларникидай ихчам бўлса ҳам, кулгиси гулдираб эшитиларди. — Эҳ, унинг ҳаёти ишқий саргузаштларга тўла бўлса кераг-ўв! Бунинг устига — уйланмаган. Тўғри қилган. Дўстимиз Майлс Фабиан файласуфлардай узоқни кўради. Тўғрими гапим?

— Қайдам. Уни яхши билмайман. Яқинда танишганмиз.

— Ёши улғайган сари очилиб кетяпти. Бу тенгилар аллақачон шалвираб қолган, — у яна хахолади.— Бир ўзингиз келдингизми?

Мен бош силкидим. Квадрочелли афтини буриштирди.

— Э, аттанг. Шундоқ жойга-я... — У қўлларини ёйиб, атрофга назар ташлади. — Уйланганмисиз?

Бўйдоқлигимни тасдиқладим.

— Қизларим билан таништириб қўяман. Биттаси— ниҳоятда гўзал. Иккитаси сал ўжарроқ. Лекин ҳар қайсисининг ҳам ўзига яраша яхши томонлари бор. Мен ҳаммасига баравар қарайман. Майлс Гштааддан қўнғироқ қилганида сиз тўғрингизда илиқ сўзларни айтди. Ақлли ва ҳалол одам, деди. Бугунги кунда одамларда бунақа фазилат камайиб кетди. Фабианнинг гапларини унинг ўзига нисбатан ҳам ишлатса бўлади.

Мен Квадрочеллининг мақтовларини индамай эшитдим, шаштини қайтаргим келмади.

— Фабиан билан қандай танишгансизлар? — сўраб қолди у.

— Нью-Йоркдан самолётда бирга келганмиз, — жавоб бердим қисқагина қилиб. Бу ёғини сўраб-суриштиришини хоҳламасдим.

— Тақдирнинг ўзи учраштирипти-да, — деди Квадрочелли.

«Тўғрироғи — тақдирнинг инъоми», — ўйладим ичимда, Фабианнинг бошини ёрган чироқни эслаб.

— Шунақа деса ҳам бўлади.

— Шерикчилик ҳам никоҳдай гап. Илоҳий нарса, — деди Квадрочелли маънодор оҳангда. — Винонинг фарқига борасизми, мистер Граймс?

— Мутлақо. Оврупоба келгунимга қадар вино ичмаганман. Пивони афзал кўрардим.

— Аҳамияти йўқ. Майлсининг диди учовимизга ҳам етади. Фабиан виномни татиб кўргач, уни шишаларга қуйиб сотишини ва ёрлиққа исмимни ёзиб қўйишини айтганида бошим осмонга етган эди. Америкалик пештахта олдига келиб: «Менга бир шиша Квадрочелли виносидан беринг», — деса, шунинг ўз кифоя. Мен мақтанчоқ одам эмасман, лекин бе-

айб — парвардигор. Ишонинг, менинг вином тоза, ҳеч нарса қўшилмаган. Эҳ, Италияда винони не кўйларга солишмайди дейсиз... Буқанинг қонини қўшишадими-ей, аллақандай кимёвий моддалар қўйишадими-ей. Мамлакатим учун уялиб кетаман. Виномиз қандоқ бўлса, сиёсатимиз ҳам шу. Бетайин. Лирамиздай қадрсиз. Аммо биз бировни алдамаймиз, ҳалол иш қиламиз. Вино орқасидан бойиб кетамиз. Мана кўрасиз. Нонуштадан кейин тайёрлаб қўйган хомчўтларим билан таништираман. Нонуштани бирга қиламиз.

— Ташаккур, — дедим хиёл эгилиб.

— Менинг вином, — Квадрочеллининг чакаги тинмасди, — бизнинг бемаъни ҳукуматимиз бузолмайдиган бирдан-бир нарса. Миланда матбаачилик билан ҳам шуғулланаман. Бугунги кунда тирикчилик қилиш қийин бўлиб қолди. Солиқлар, иш ташлашлар, тўрачилик. Бунинг устига, бомбалар портлаб туради. — Унинг юзи тундлашди. — Шўрлик Италия. Миландаги корхонамда кечаю кундуз қуроли соқчилар сақлашга мажбурман. Айрим социалист дўстларимга таннархи баҳосида безарар китобчалар чоп этиб бераман, шундан менга тинчлик йўқ. Муссолини ўлган, дейишса, ишонманг, мистер Граймс. 1928 йили отам Англияга қочиб кетган. Шу туфайли сизнинг гўзал тилингни ўргандим. Мабодо менга ҳам қочишга тўғри келса, асло ажабланмайман. Ўнглardanми, сўлларданми — фарқи йўқ. — Квадрочелли дийдиёси учун ўзидан ранжигандай, қўл силтади. — Эҳ, гапларимга эътибор берманг. Куйиб кетаман-да баъзан. Биз — жанубликлармиз, оиламизда бир вақтнинг ўзида ҳам йиғлаймиз, ҳам куламиз. — У оиласининг ростдан ҳам шундайлигини намоиш этгандай, хахолаб юборди. — Биз сиёсат ҳақида эмас, вино ҳақида гаплашиш учун учрашиб турибмиз. Вино боқий. На сиёсатчилар, на босқинчилар тоқзорга дахл қилишолмайди. Иш ташлашлар узумнинг бочкада ачишига халақит бермайди. Майлс икковингиз бизнеснинг энг ишончли турини танлагансиз. Унчалик хавфли ҳам эмас. Дарвоқе, Майлс телефонда, кимдир ўлди, дегандай бўлувди.

Қулоқни динг қилиб туриш кераклигини аллақачон сезгандим, чунки мистер Квадрочеллининг бир

мавзудан кутилмаганда бошқасига ўтиб кетадиган одати бор экан.

— Ҳа, бир оғайнимиз, — жавоб бердим унга.

— Эвоҳ, — хўрсинди у. — Ҳаммамиз бу дунёга меҳмонмиз.

Квадрочелли ўзининг тириклигига ишонч ҳосил қилмоқчи бўлгандай иккала қўли билан танасини кучди.

— Келинг, яхши гаплардан гаплашайлик. Италияда олдин ҳам бўлганмисиз?

— Йўқ. — Фабианнинг изига тушиб, Флоренцияга келиб-кетганимни айтиб ўтирмадим.

— Унда сизга йўлдош бўламан. Мамлакатимиз ажойиб, кутилмаган ҳодисаларга тўла. Айримлари кишини лол қолдиради. — у яна кулди, ўз ҳазилидан ўзи завқланишга одатланган, шекилли. Хушчақчақ, соғлом ва очиқ кўнгил бу одам менга ёқиб қолди. — Биз энди буюк давлат эмас, унинг меросхўрларимиз. Вақт таъсирида аста-секин емирилаётган обидаларнинг ожиз қўриқчиларимиз. Сизни Флоренция яқинидаги уйимга олиб бораман. Узумзорларимни ўз кўзингиз билан кўрасиз, бўлажак виномиздан татийсиз. Операни ёқтирасизми?

— Операга сира тушмаганман.

— Миландаги Ла Скала театрига борамиз. Қойил қоласиз. Италияда кўп турасизми?

— Майлсга боғлиқ.

— Кетишга шошманг, илтимос. Муносабатларимиз фақат вино билан чекланиб қолишини хохламайман, — деди у жиддий оҳангда. — Тўғри, бу гап бемаънидай туюлади, лекин вино сифатли бўлиши учун алоқаларимиз ҳам мустақкам бўлиши керак. Денгизга бардошингиз қалай?

— Билмадим. Эшкакли қайиқда қўлга тушганман, холос.

— Сайрга мўлжалланган чоғроққина кемам бор, узунлиги йигирма беш фут. Жаннутри оролига борамиз. — Квадрочелли уфқда базўр кўзга чалиниб турган нуқта томонга ишора қилди. — Қандай яралган бўлса, шундайлигича қолган. Бунақа жой ер юзида кам. Афсус, чўмилишга ҳали совуқроқ-да. Аммо-лекин суви шишадай тиниқ. Сайр қиламиз, кумлоққа чўзилиб, тобланамиз. Мени айтди дерсиз, борсан-

гиз, кетгингиз келмай қолади. Умрбод эслаб юрасиз. Американинг қаерида яшайсиз?

— Вермонтда, — дедим сал иккиланиб. — Лекин тез-тез кўчиб тураман.

— Вермонт, — Квадрочелли сапчиб тушди. — Ҳеч тушунмайман, биров мажбур қилмагандан кейин шундоқ совуқ жойда яшашнинг нима кераги бор? Мана, масалан, Майлсни олайлик. Чанғи учаман деб, бир кунмас-бир кун майиб бўлади. Минг марта айтдим, қор кечишни бас қил, дедим. Уйимизнинг ёнида арзонгинага ажойиб вилла сотиляпти. Бу ерга кўчиб келса, пошшодай яшаган бўларди, бунинг устига, тилни билади. Пули бор-ку, ахир, — у менга синовчан назар ташлади. — Тўғрими?

— Қайдам. Яқинда танишганмиз, дедим-ку.

— О, жудаям сипо одам экансиз.

— Сал-пал.

— Бир нарсани сўрасам майлими, мистер Граймс?— у кўзимга тик қаради. — Исмингиз нима?

— Дуглас.

— Меники Жулиано. Исминизни айтиб, мурожаат қилаверайлик. Айтинг-чи, Дуглас, қанақа бизнес билан шуғулланасиз?

— Асосан сармоя қўяман, — дедим сал тутилиб.

— Майли, омадингизни берсин. Майлсининг дўсти экансиз, менга шунинг ўзи кифоя. Энди нонушта қиламиз. — У ўрнидан турди. — Макарон билан балик. Оддийгина таом, лекин хотиним билан яшай бошлаганимдан буён бирор марта ҳам қорним оғригани йўқ. Семириб кетяпсиз, дейишади дўхтирлар. Нима, мен кино юлдузи бўлармидим? — У яна хахолаб кулди.

Мен ҳам турдим, ташқарига қараб юрдик. Бирдан эшик очилиб, остонада Эвелин Коутс пайдо бўлди.

— Лоример қўнғироқ қилиб, шу ердалигингизни айтди, — деди у. — Халақит бермайманми?

— Асло.

Бу галги учрашувимиз Ўрта денгиз соҳилида, баҳор пайтида юз бериб тургани учунми ёки Эвелин таътилга чиққани ва Вашингтондан жуда олисда бўлгани сабаблими, ҳар ҳолда у кўзимга бутунлай

бошқа аёлдай кўринди. Илк бор танишган пайтимиздаги мени ғижинтирган кўрслик ва такаббуриликдан асар ҳам қолмаганди. Тўшақда ҳам олдинги жазавасини сезмадим. Энди лаззат парвозини хотиржам, ички бир интиқлик билан кутарди. Биз офтобда тобландик, қўл ушлашиб соҳилни кездик, алланималар тўғрисида гаплашдик, кулдик, официант билан итальянча сўзлашишга уриниб, майнавозчилик қилдик, бир-биримизни сурагга туширдик.

Квадрочелли Эвелинни кўриши билан, америкалик гўзалингизга олдин тўйволинг, деб бизни холи қолдирди.

— Эртага учрашсак ҳам бўлаверади, — деди у. — Хотиним тушунадиган аёл. Қизларим ҳам, — кўшиб кўйди хайрлашаркан.

Аммо ўша куни Квадрочелли қайта-қайта узр сўраб, кечқурун Миланга учиб кетаётганини, корхонасида сал тўполон бўлганини, имконият туғилиши биланоқ қайтиб келишини маълум қилди.

Квадрочелли тушдан кейин, деразаси денгизга қараган хонамдаги каравотда Эвелин иккаламиз беҳолгина чўзилиб ётган пайтимизда қўнғироқ қилди. Бошига ташвиш тушганидан Квадрочеллига ичим ачиди, лекин бирга бўлолмаслигимизга афсусланганим йўқ, чунки энди бўш вақтимнинг ҳаммасини Эвелинга бағишлайман.

Сайёҳлар мавсуми ҳали бошланмаган, бинобарин, «Пеликано» деярли бўм-бўш эди. Биз ўзимизни шаҳар четигаги ҳашаматли уй эгаларидай ҳис этардик. Хушмуомала ва сертавозе оқсоч хизматимизда. Қип-яланғоч бўлволиб, ёнма-ён чўзилганча соатлаб баҳор куёшида тобланардик. Назаримда, Эвелиннинг бадани нафисроқ, силлиқроқ бўлиб қолгандай. Илгари жисмоний машқлар орқали вазни ва қоматини назорат қилиб турадиган аёлларники каби дағал ва қаттиқ эди. Кўп нарсалар тўғрисида гаплашдик, аммо Вашингтонни ҳам, унинг ишини ҳам тилга олмадик. Қанча муддатга келганини сўрамадим, ўзи ҳам айтмади.

Лоример билан суҳбатимиз хусусида оғиз очмай кўя қолдим.

Кунларимиз ширин ва беташвиш ўтарди. Ҳеч нарса — на замон, на макон безовта қилмасди. Биз

тилини билмайдиган, ғам-андухлари бизга дахлсиз гўзал мамлакатда истиқомат қилардик. Газета ўқимасдик, радио эшитмасдик, келажак режаларини тузмасдик. Фабиан Нью-Йоркдан бир неча марта кўнғироқ қилиб, ишлар яхши кетаётганини айтди. Кун сайин бойиб бораётганмишмиз, айрим қийинчиликлар ҳам учраб турганмиш-у, буни телефонда айтиб бўлмасмиш, шунинг учун у Амеркада мўлжалдагидан узоқроқ қолиб кетишга мажбур бўлаётганмиш. Квадрочелли Миланга учиб кетишидан олдин винога боғлиқ хомчўтларини менга берган эди. Уни ўқимасданоқ шошилинич почта орқали Фабианга жўнатиб юбордим. Хомчўтлар унга маъқул бўпти, шартларини тўла-тўкис қабул қилишимизни Квадрочеллига айтиб қўйишни мендан илтимос қилди.

— Дарвоқе, — сўрадим ундан, — Слоуннинг дафн маросими қандай ўтди?

— Жуда зўр, — жавоб берди Фабиан. — Ҳа, эсимдан чиқай дебди. Акангизга кўнғироқ қилдим, у Нью-Йоркка келди. Сиз пул қўшган иш юришиб кетипти.

Ҳафта шу тариқа ўтди.

Буюртма берилган костюмларни олиш учун Римга жўнадик. Меҳмонхонага жойлашиб, шаҳар айландик, Навона қаҳвахонасида нонушта қилдик, Фраскати виносидан ичдик, Ватиканга бордик, Форум ва Боргезе Музейини кўздан кечирдик, «Тоска» арияларини тингладик.

Сайр қилиб юриб, Эвелинни ойнасига мен харид қилган сурат осиб қўйилган кўрғазмага олиб бордим. Шу пайтгача индамагандим. Ранг-тасвирга мендан кўра кўпроқ ақли етадиган одам сифатида олдин унинг фикрини билмоқчи эдим. Сурат Эвелинга ёқди, жудаям ёқди, лекин ичкарига киролмадик, тушлик пайти экан. Қайтанга яхши бўлди. Кўрғазмадаги бошқа суратлар унга маъқул бўлмаслиги мумкин, Бонелли эса чек учун менга раҳмат айтиши эҳтимолдан узоқ эмас. Ноқулай аҳволга тушиб қоламан. Эвелин билан шунча кунни бирга ўтказдик, энди унинг мен ҳақимда ҳамиша яхши фикрда бўлишини хоҳлайман. Ҳамма масалада.

Эртасига Эвелин Америка элчихонасида ишлай-

диган дўсти билан учрашишга келишган эди, мен харид қилган суратларимни олишга кетдим. Бу гал қария Бонеллининг чеҳраси очиқ эди, яна учта суратда «сотилган» деган ёрлиқ пайдо бўлганди, вақти чоғлиги балки шундандир. У «Тоска» операсидан қандайдир арияни хиргойи қиларди. Квин кўринмасди. Сўрадим.

— Сиз билан гаплашган кунидан бери йўқ, — деди қария, — Анжело кечасию кундузи уйида ишлаяпти. Бир йилдан буён суратларига биров қайрилиб қарамаганидан жуда эзилиб юрувди. Ёш рассомда, зиғирдаккина руҳий далда бўлмагандан кейин эзилади-да.

— Ҳаммада ҳам шундай бўлади, — жавоб бердим мен.

— Тўғри, — деди Бонелли. — Бу ҳолат фақат рассомларга хос эмас. Мана мен ҳам, умрим беҳуда ўтмадими, деб баъзан ўзимга ўзим савол бераман. Ҳатто Америкада ҳам... — у гапини охирига етказмади.

— Ҳа, ҳатто Америкада ҳам, — бош силкидим мен.

Эвелин ҳали келмаганди, иккала суратни камин устига ёнма-ён қўйиб, бир парча қоғозга: «Азизим Эвелинга эсдалик», деб ёздим-да, ташқарига чиқиб кетдим. Венето кўчасида сайр қилдим, қаҳвахонага кириб, ўтган-кетганни томоша қилганча қаҳва ичиб ўтирдим. Эвелин совғани мен йўқлигимда кўришини хоҳлардим.

Меҳмонхонага қайтганимда Эвелин каравотда ён-бошлаб, суратларни томоша қиларди. Кўзлари жиққа ёш. Бир оғиз ҳам гапирмай, у мени бағрига тортди-да, қаттиқ ўпди.

Бир оздан сўнг:

— Бузуқ қизман, — деди томдан тараша тушгандай.

— Э, нималар деяпсан?

У мени ўзидан нари итариб, тўшакка ўтирди.

— Нима учун келганимни ҳозир айтиб бераман.

— Келганинг яхши бўлди. Қўй, шу ҳақда гаплашмайлик.

— Ҳомиладорман, — деди у. — Сендан. Ўша би-

ринчи кеча таблеткам йўқ эди. Ишонмасанг, ўзинг биласан. Бўйнингга осилмайман.

— Ишонаман.

— Лоример кўнғироқ қилиб, сен билан учрашганини айтганида болани олдириб ташлаш ҳаракатида юрган эдим. Туғмайман, деб илгари кўп гапирардим. Бирдан кўзим очилди, ўзимни аҳмоқ қилиб юрганганимни англадим. Бошқа кўп нарсаларни ҳам тушундим. Вазирликдан кетдим. Амалдорлик жонимга тегди. Ҳаётимни Вашингтонда барбод қилдим... Энди ҳуқуқшунос сифатида оғир, ҳатто шафқатсиз бир нарсани таклиф қилмоқчиман.

— Нима экан?

— Турмуш қурсак.

— Шафқатсиз таклиф эмас бу.

— Бола туғилганидан кейин ажрашишимиз мумкин. Лекин отасиз туғилишини хоҳламайман. Буни сенга айтмоқчи эмас эдим. Аммо ўтган мана шу ажойиб ҳафтадан кейин... — Эвелин қўлларини ёйди. — Қанақа инсонлигингни билдим. Суратлар устига-устак бўлди. Майли, пешонамда борини кўрарман.

Мен оғир уҳ тортдим.

— Менда бошқа таклиф бор. Турмуш қурсак, фарзанд кўрсак, ҳеч қачон ажрашмасак, нима дейсан? — Шундай дедим-у, шошқалоқлик қилганимни дарров пайқадим. Ахир мен қочиб юрган одам бўлсам, бировга уйланишдан олдин бўлажак хавфхатарни баргараф этишим керак-ку. Хайрият, Эвелиннинг ўзи жонимга ора кирди.

— Шошма. Мен ёлғон гапирётган бўлишим мумкин.

— Нима масалада?

— Айтайлик, боланинг отаси масаласида.

— Сенга нима кераги бор буни?

— Аёллардан ҳамма нарсани кутиш мумкин.

— Лекин сен ёлғон гапирганинг йўқ-ку?

— Тўғри.

— Шунинг ўзи етади менга.

— Барибир, — деди у бош чайқаб, — шошмаслик керак. Кейин афсус чекишдан фойда йўқ. Ёки умрбод бир-биримиздан норози бўлиб яшайверамизми? Эҳтирос ва оташин туйғуларни бошқа дамларга

асраб қўйган маъкул. Яхшилаб ўйлаб кўриш учун вақт керак. Иккаламизга ҳам. Қилаётган ишимиз тўғрилигига имонимиз комил бўлсин. Бунинг учун ўзимизга тахминан икки ҳафта муҳлат берайлик.

— Ахир ҳозиргина, сени деб келдим, дединг-ку,— унинг тўсатдан орқага тисланиши мени қайтанга алангалатиб юборди.

— Тўғри, шундай дедим. Тонмайман. Лекин бу гап, Вашингтондагиларнинг тили билан айтганда, энди муҳим эмас. У ёқда ҳозир мана шу сўз урф бўлган.

— Нима учун муҳим эмас?

— Чунки мен ўзгардим. Сен мен учун бегона эдинг, шунчаки турмушга чиқишим керак бўлган одам эдинг. Энди бегонамассан.

— Кимман бўлмаса?

— Бошқа сафар айтаман, — деди кулиб Эвелин. Кейин ўрнидан турди. — Юр, озгинадан ичайлик. Иккаламизга ҳам ҳозир шу нарса керак.

— Биринчи кеча Вашингтонда айтган гапинг ёдингдами? — сўради Эвелин.

Биз теварак-атрофни томоша қилиб, Кондотти кўчасидан кетиб борардик. Сўнгги суҳбатимиздан кейин турмуш қуриш масаласини кўзгамадик, ўзимизни гўё бу ҳақда ҳеч қачон гаплашмагандай тутардик. Лекин бир-биримизга илгаригидан ҳам меҳрибонроқ бўлиб қолгандик, қизиғи шундаки, бу яқинликка аллақандай маъюслик ҳам қоришиб турарди.

— Хўш, нима деган эдим?

— Бадавлат оиладан чиққан қишлоқи йигитман, деган эдинг.

— Ишонганмидинг?

— Йўқ.

— Тўғри қилгансан.

— Шунини унутмаки, — кулди Эвелин. — Мен кўпни кўрган ҳуқуқшуносман. Дарвоқе, нима иш билан шугулланасан? Бўлажак рафиқанг сифатида билиб қўйишим керак-ку, тўғрими?

— Ташвишланма, сени боқишга қурбим етади. — Ўзимни ҳамон бадавлат кўрсатишга уринарканман, бунинг кулгили ва бемаъни эканини тушунардим, аммо бошқа нарса ўйлаб топишга ақлим етмасди.

— Бировнинг боқишини ўйлаётганим йўқ. Пулим старли, ўзимнинг кунимни ўзим кўра оламан. Америкада адвокатлар оч қолишмайди.

— Нима учун Америкада? Оврупода-чи?

Эвелин бош чайқади.

— Оврупо менга тўғри келмайди. Бу ерда дам олишни ёқтираман, аммо доимий яшаш — худо асрасин. — У менга тикилиб қаради. — Қайтиб бо-ролмаслигинга бирор сабаб борми?

— Йўқ.

У қадамани секинлатиб, тўхтади.

— Ёлгон гапиряпсан.

— Эҳтимол, — елкамни қисдим. Кўн буюмлари дўконидан чиққан одам мени туртиб юбориб, узр сўради.

— Буни оилавий ҳаётимизнинг чиройли бошланиши деб ҳисоблаш керакми? — деди Эвелин.

— Мен савол бераётганим йўқ-ку.

— Сўрайвер.

— Кераги йўқ.

— Сэг-Харбор кўрфазида шинамгина уйим бор, — давом этди Эвелин. — Ота-онамдан қолган. Ўша ерда яшашни яхши кўраман. Адвокатлик қилиб, мўмайгина пул топиш ҳам мумкин. Ишинг туфайли шу ерда туришга мажбурмисан?

— Балки.

— Агар, тўйдан кейин меникида яшаймиз, деса-сам рози бўлармидинг?

— Қатъий талаб қиласанми?

— Ҳа, — деди у чўрт кесиб худди Вашингтонда-гидай. Итоаткор хотин бўлиш нияти йўқ, шекилли.

Индамадим, юришда давом этдик.

— Жавоб бермадинг-ку? — деди Эвелин салдан кейин.

— Ҳозир эмас.

— Қачон?

— Эҳтимол, кечқурун. Балки бир ҳафтадан кейин ёки бир ойдан кейин...

У мени Америкага қайтишга мажбур қилаётган-ди, шундан асабийлашаётган эдим. Анжело Квиннинг асарлари юрагимга ғулғула солиб қўйганди. Унинг суратларидаги она юртимнинг совуқ ва дилгир манзараларини кўрган кунимоқ бир кунмас-бир

кун ватанимга қайтиш истаги ҳеч қачон мени тарк этмаганини англаб етдим. Баъзи одамлар муҳожирликни афзал кўришади. Мен унақалар тоифасидан эмасман. Икки дунёда ҳам бегона тилни ўрганолмайман, бу тилда фикр юритолмайман. Мен учун она тилимдан ўзга тил йўқ.

Эҳтимол, менда шу қадар кучли таассурот уйғотган кўргазмага бориб қолганим тасодифдир, лекин бусиз ҳам, шунингдек, Эвелиннинг қистовларисиз ҳам юртимга қайтишим кераклигини ичичимдан ҳис этиб турардим. Албатта, бу ишим Фабианга ёқмайди. «Ё алҳазар, пешонангиздан ўқегингиз келяптими?» — дейишини олдиндан тасаввур этипман. Лекин энди Фабианнинг ноғорасига ўйнамайман.

— Америкага қайтишдан бош тортаётганим йўқ, — дедим узоқ сукутдан сўнг. — Ҳатто Сэг-Харбордаги уйингда яшашга ҳам розиман. Лекин шартлар бир хил бўлиши керак. Нима учун ҳозирча чет элда туришни афзал кўраётганимни айрим сабабларга кўра сенга айтмасам, эҳтимол, ҳеч қачон айтмасман ҳам, менга турмушга чиқишга рози бўласанми?

— Одамларга кўр-кўрона ишонишни ёқтирмайман, — деди — Эвелин. — Ҳатто сенга ҳам.

— Саволимни қайтарайми?

— Ҳозир жавоб бермайман, — у бақрайганча кулди.

— Қачон жавоб берасан?

— Эҳтимол, кечқурун. Балки бир ҳафтадан кейин ёки бир ойдан кейин...

У ёғига чурқ этмай кетдик. Кўчани кесиб ўтаётганимизда бир «мерседес» урворишига сал қолди. Бирдан Рим меъдамга текканини ҳис қилдим.

— Дарвоқе, Пэт ким? — сўраб қолди Эвелин.

— Уни қаёқдан биласан?

— Пэт исмли таниш қизинг борлигини биламан.

— Нима учун Пэтни қиз бола деб ўйлаяпсан? Эркакча исм-ку бу, — қутилмаган вазиятдан чиқиб кетиш учун вақтдан ютиш керак эди. Пэт ҳақида унга сира гапирмагандим.

— Лекин сенинг оғзингдан аёлча исм бўлиб чиқди-да.

— Қачон?

— Бугун кечаси, уйқингда. Эркакларга бунақа муомала қилинмайди.

— Э-э-э, — дедим чўзиб.

— Ана энди ўзингга келдинг. Ким у қиз?

— Бир танишим. Тўғрироғи, танишим эди.

— Жуда яқин таниш бўлгансизлар чамамда.

— Ростданми?

— Буни сен биласан.

— Хўш, нима қипти?

— Уни севармидинг?

— Ҳа, бир вақтлар.

— Охирги марта қачон кўришгансизлар?

— Уч йил бурун.

— Шунга қарамай ҳалигача тушингга киради.

— Узр, — дедим беихтиёр.

— Ҳалиям севасанми?

Ўйланиб қолдим. Кейин иқрор бўлдим:

— Билмадим.

— Балки у билан учрашиб, муносабатларингга ойдинлик киритганинг маъкулдир?

— Тўғри, — дедим мен.

Йигирма учинчи боб

Порто-Эрколага қайтарканмиз, ҳар қайсимиз ўз хаёлимиз билан банд, чурқ этмай борардик. Эвелин иккала қўлини тиззаларига қўйганча мошинанинг бир бурчига ястаниб олган, авзойи бузуқ эди.

Биздан минглаб чақирим наридаги қор босган Вермонтда тинчгина яшаб юрган Пэт орамизга пинҳона соя ташлаб турар, шу боис Италиянинг чарогон осмони ҳам хиралашгандай туюларди. Эвелинга Пэт билан кўришим кераклигини айтдим.

— Қанча тез бўлса, шунча яхши, — деди Эвелин.

Фабианга кўнғироқ қилиб, Нью-Йоркка бораётганимни билдириб қўйсам, бас.

Меҳмонхонага киришимиз билан кечадан буён Квадрочелли қидираётганини айтишди, телефонга чақириб беришларини сўрадим.

— Римга тўйдингизми? — унинг биринчи саволи шу бўлди.

— Имкон қадар, — жавоб бердим лоқайдгина.

— О, ҳали кўп мириқасиз! — деди у одатдагидай хахолаб. Корхонасида иш ташлаш бўлган одамга асло ўхшамасди. — Куннинг яхшилигини қаранг! — давом этди у. — Денгиз сайрига чиқмаймизми? Жаннути оролига борсак зўр бўларди-да. Нима дейсиз?

Ёнимда турган Эвелиндан сўрадим, у розилик бергач, жавоб қайтардим:

— Борсак бораверамиз.

— Жуда соз. Хотиним егулик нарса тайёрлаб беради. Ўзи бормайди. Қайиқни назари илмайди — унга баҳайбат кема бўлиши керак. Қизларим ҳам онасига таассуб қилади. Шунинг учун доим ўзимга ҳамроҳ қидираман. Бандаргоҳ қаердалигини биласизми?

— Ҳа, биламан.

— Бир соатдан кейин ўша ерда бўлоласизми?

— Менга барибир.

— Бўпти, келишдик. Қалинроқ кийинволинг. Денгиз салқин.

— Корхонангизга катта зарар етмаптимми?

— Италия учун одатий ҳол, — кулиб жавоб берди Квадрочелли.

Олисида кўриниб турган орол мени ўзига тортмоқда эди. Фақат сафар гаштини эмас, Эвелин билан ёлғиз қолмаслигимизни ҳам ўйлаб, севинаётгандим. Кунни буткул банд қилиш мақсадида Квадрочеллини хотини билан кечки овқатга таклиф қилишни кўнглимга тугиб қўйдим.

Эвелин кийимларини алмаштиришга чиқиб кетди, мен Нью-Йорк билан телефонда гаплашишга буюртма бердим. Кўнғироқни кутиб, Римда чоп этиладиган «Дейли Америкен» газетасини варақлай бошладим, янгиликлар бўлимида Дэвид Лоримернинг Вашингтонга жўнаб кетаётгани муносабати билан хайрлашув дастурхони ёзилажаги ҳақидаги хабарни ўқиб қолдим. Эвелин кўрмаслиги учун газетани дарров бир четга сурдим.

— Сизга бир нима бўлганми ўзи, биродар? — гўшақдан Фабианнинг овози эшитилди. — Ҳозир соат нечилигини биласизми?

— Кундузги ўн иккига яқинлашиб қолди.

— Италияда шунақа, бу ерда соат эрталабки

олти, — деди Фабиан зорланиб. — Қайси тарбия кўрган одам дўстини шу пайтда безовта қилади?

— Узр, хушхабарни тезроқ айтмоқчи бўлдим-да.

— Қанақа хушхабар? — сўради у хушёр тортиб.

— Америкага қайтпман.

— Бунинг нимаси хушхабар?

— Учрашганимизда гапириб бераман. Буткул шахсий масала. Мошинани қаерга қўйиб кетай.

— Намунча ёв қувгандай шошмасангиз? Боришимни кутсангиз бўлмайдами? Бафуржа гаплашардик.

— Кутолмайман. Бу ёғи пухта ўйланган. Қарорим қатъий.

— Кутолмасмиш, — Фабиан ух тортди. — Майли, ўзингиз биласиз. Парижга кириб ўтоласизми? Унда Атене майдонидаги меҳмонхона дарбонидан менинг номимдан илтимос қилинг, мошинани гаражига қўйиб турсин. Парижга иш билан ўтишим керак, ўшанда олиб кетаман.

Фабиан менга қулайроқ жойни танласа ҳам бўларди. У шунақа одам, ҳамма ерда иши бор: Римда ҳам, Миланда ҳам, Ниццада ҳам, Брюсселда ҳам, Женевада ҳам, Хельсинкида ҳам. Мени жазолаш учун атайлаб йўлимга тескари шахарни танлади. Баҳслашиб ўтирмадим.

— Бўпти. Париж бўлса Париж-да.

— Бир кунимни хуфтон қилдингиз, тушуняписизми?

— Олдинда қанча ёруғ кунларингиз бор, — ҳазиллашдим мен.

Бандаргоҳга келиб, мошинани бекатга қўйдимда, Квадрочеллини излаб, атрофга алангладим. У қайиқ устида ечилган арқонни ҳалқа қилиб ўраётган эди. Устига брезент ёпилган бошқа қайиқлар соҳилга боғлаб қўйилган. Ҳеч ким йўқ.

Ўша томонга юрдик. Йўл-йўлакай Эвелин дорихонага кириб, кўнгил айнишига қарши драматин харид қилди. Сездимки, денгиз сайрига унчалик тоби йўқ.

— «Америка фожеаси»даги, исми нима эди, ҳомиладор бўлиб қолганини эшитиб, Шелли Винтерсни

чўктириб юборган йигит бор-ку, ўшанга ўхшаб мени ҳам денгизга улоқтирмайсанми?

— Монтгомери Клифт, — дедим Эвелинга. — Лекин мен ҳечам унга ўхшамайман, сен ҳам Шелли Винтерс эмассан. Дарвоқе, бу «Америка фожеаси» эмас, «Куёш остидаги маскан» номли фильм.

— Ҳазиллашдим, — деди кулиб Эвелин.

Нима бўлганда ҳам бу яхшилик аломати эди, энди менга ўқрайиб қарамайди. Ҳали Франциягача узоқ йўл босишимиз керак, бугун эрталаб Римдан келаётганимиздаги каби мошинанинг бир бурчига биқиниб олиб, хўмрайиб ўтираверса, ёрилиб ўламан-ку! Фабиан билан телефонда гаплашганимдан кейин унга Францияга боришимни айтиб, мен билан бирга кетиш истаги бор-йўқлигини сўрадим. Агар хоҳласанг, кетавераман, деб жавоб берди у.

Бандаргоҳга яқинлашганимизда Квадрочелининг кўзи тушиб, қайиқдан сақраб тушди-да, истиқболимизга қараб юрди. У кенг шим ва йўл-йўл свитер кийиб олган, ҳақиқий денгизчига ўхшарди.

— Юринглар, қайиққа чиқинглар, — таклиф қилди у. Кейин энгашиб, Эвелиннинг қўлини ўпди, мен билан қўл қисишиб сўрашди.

— Ҳамма нарса тайёр. Денгизга қаранг, худди кўлдай сокин. Мусаффолигини айтмайсизми! Кажаватўла овқат. Пиширилган жўжа, қайнатилган тухум, пишлоқ, мева-чева, вино. Иштаҳаочар неъматлар.

Қайиққа етишимизга йигирма қадамча қолганда гумбурлаган овоз эшитилди. Қайиқ портлаб кетди. Ўзимизни таппа ерга ташладик, тепамизда ёғоч ва ту누ка парчалари айланарди. Кейин ҳамма ёқ жимжит бўлиб қолди. Квадрочелли бошини кўтариб, қайиқ турган томонга қаради. У иккига бўлиниб кетган, бандаргоҳдан анча нарида, сув юзида қалқиб турарди.

— Яраланмадингми? — сўрадим Эвелиндан.

— Йўқ, — унинг овози аранг чиқди. — Ўзингчи?

— Худога шукур, соппа-соғман, — ўрнимдан туриб, Эвелинга қўлимни узатдим.

Квадрочелли қайиқдан кўз узмасди.

— Фашистлар, — пичирларди у. — Газандалар.

Одам тўпланди. Бизни қуршаб олиб, савол ёғди-ра бошлашди. Квадрочелли уларга қайрилиб ҳам қарамади.

— Илтимос, мени уйга олиб бориб қўйинглар, — деди у. — Бу аҳволда машина ҳайдолмайман.

Мошинага ўтиргач, уни титроқ босди. Юзи гезариб кетганди.

— Улар сизларни ҳам ўлдиришлари мумкин эди, — деди тишлари такирлаб. — Икки минут олдин келганларингизда. Мени кечиринглар. Ҳаммамизни кечиринглар. Гўзал Италия. Сайёҳлар меҳроби, — истеҳзо билан жилмайди у.

Кейин меҳмонхонага қайтдик. Ҳалиги воқеани бошқа эсламадик. Шусиз ҳам бари аниқ-равшан эди.

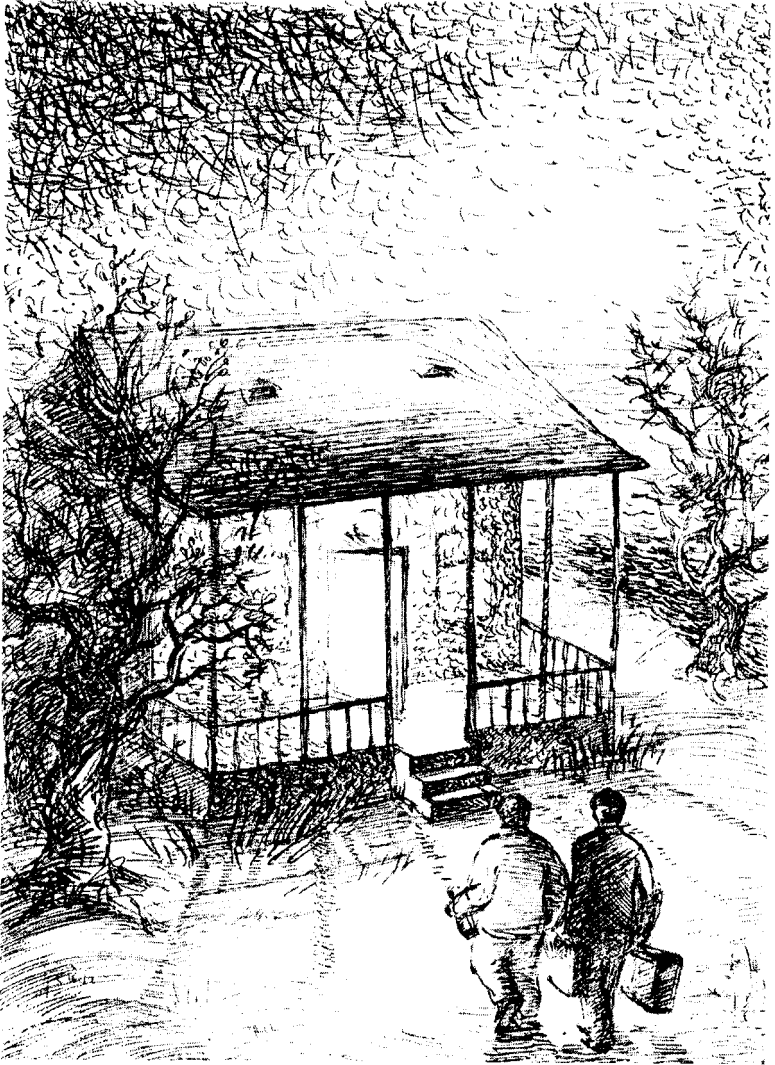
— Бу ердан кетамиз. Нима дейсан? — сўради Эвелин.

— Бир кун ҳам турмаймиз.

Нарсаларимизни йиғиштириб, меҳмонхона билан ҳисоб-китоб қилдик. Орадан йигирма минут ўтар-ўтмас шимол томон елиб борардик.

Ҳеч қаерда тўхтамай, ярим кечада Италия чегарасини кесиб ўтиб, Монте-Карлога етиб келдик. Эвелин казинога кириб, бир оз қимор ўйнайман, деди. Менда на қимор ўйнашга, на томоша қилишга хоҳиш бор эди. Қаҳвахонага кирдим. Бир соатлардан кейин Эвелин пайдо бўлди. Оғзи қулоғида. Беш юз франк ютипти, шунинг шарафига қаҳвахонадаги харажатни ўзи тўлади. Аммо-лекин унга ким уйланса, темир асабли хотинга эга бўлади.

Ижарага олинган шофёрли машинада Эвелин мени Парижнинг Орли аэропортига кузатиб қўйди. («Ягуар»имизни Фабиан тайинлаган одамнинг гаражида қолдиргандик). Эвелин Парижда яна бир неча кун қоладиган бўлди. Шундоқ шаҳардан дарров жўнавориш уят, деди. Франция оралаб Парижга келгунимизга қадар роса яйради. Йўлда шошмадик, тез-тез тўхтаб, диққатга сазовор жойларни томоша қилдик, Лион ва Аваллонда иштаҳа билан овқатландик. Эвелин мени Бонэ ибодатхонаси олдида суратга туширди, кейин вино ертўлаларини кўздан кечирдик, Фонтенбло қасрининг ичкари ҳовлисида яна суратга тушдик. Саёҳатнинг сўнгги кунини Париж яқини-

даги Барбизанда ўтказдик, қадимий антиқа меҳмон-хонада тунаб қолдик. Овқатланиб ўтирганимизда саргузаштларимни Эвелинга ипидан-игнасигача гапириб бердим. Пул қўлимга қандай қилиб тушиб қолганини ҳам, Фабианни қай йўсинда қидириб топганимни ҳам, у билан қилган ишларимизни ҳам — барини айтдим. Ҳеч нарсани яширмадим. У ҳикоямни индамай эшитди. Сўзимни тугатганимдан кейин кулиб юборди.

— Нима учун менга уйланмоқчи бўлаётганингни энди тушундим, — деди Эвелин кула-кула. — Минг қилса ҳам адвокатман-да. — У энгашиб, юзимдан ўпди. — Ўзингни қийнама, азизим. Ўшандай вазиятда пулни мен ҳам олган бўлардим.

Ўша кеча кучоқлашганча қотиб ухладик. Кўп гаплашмадик. Зеро, ҳаётимизнинг бир боби тугаб, янгиси бошланаётганини иккаламиз ҳам тушуниб турардик.

Орли аэропортига етиб келдик, аммо Эвелин мошинадан тушишни хоҳламади.

— Узр, азизим, аэропорт ва вокзалларда хайрлашишни ёмон кўраман, — деди у.

Беозоргина ўпдим, у юзимни оналарча сийпалаб кўйди.

Кўзимга ёш келди, Эвелин йиғламасди-ю, бироқ кўзлари одатдагидан кўра чарақлаб турарди. У гўзал эди.

— Кўнғироқ қиламан, — дедим мен мошинадан тушаётиб.

— Кутаман кўнғироғингни. Сэг-Харбордаги телефон рақамим сенда бор-ку.

Мошинага энгашиб, уни яна бир бор ўпдим.

— Кўришгунча, — деди у.

Юқларимни кўтариб олган ҳаммолга эргашдим. Бу гал юк квитанциялари чамадонларимдаги ёрлиқлар билан бир хил эканига шахсан ишонч ҳосил қилдим.

Шамоллаб қолганимни самолётга чиққанимда сездим, самолёт Бостоннинг «Логан» аэропортига кўнганда эса бурнимдан сув оқиб, тинмай аксирардим. Аҳволимни кўрган божхона ходимининг раҳми кел-

ди шекилли, юкларимни текширмади. Шундай қилиб, Римда тиктирилган бешта костюмга бож ҳақи тўламадим. Таксичи мени «Риц-Карлтон» меҳмонхонасига олиб бориб ташлади. Октябр ўйиндан жой олдим. Ҳар ҳолда Фабианнинг, ҳамма вақт энг яхши меҳмонхонада яшаш керак, деган ўғитини пухта ўзлаштирган эдим. Дарбонга қўнғироқ қилиб, Библия кераклигини айтдим, кўп ўтмай хизматкор бола китобнинг юмшоқ муқовали арзон нашрини келтириб берди. Уч кеча-кундуз кўрпа-тўшак қилиб ётдим, ром қўшилган чой ичдим, аспириин ютдим, бир терлаб, бир титрадим, Библияни варақладим, телевизор кўрдим. Телевизордан шунақа нарсаларни кўрсатишдики, Америкага қайтганимдан пушаймон ҳам бўлдим.

Тўртинчи куни оёққа турдим. Меҳмонхона билан ҳисоб-ҳитоб қилиб, ижарага мошина олдим. Ҳаво ёмон эди: йўллар пилч-пилч, шамол, осмонни булут қоплаган. Мен шошардим. Бўладиган ишнинг тезроқ бўлгани яхши.

Орқа-олдимга қарамай мошинани қувардим. Алаҳсийдиган нарсанинг ўзи йўқ: йўлнинг икки томони бийдай дала, яланғоч дарахтлар, фермерларнинг сўппайган уй ва омборлари. Бензин қуйдиргани тўхтаганимда тепамдан самолёт учиб ўтди. Шунақа паст учдики, овози қулоқни тешворай деди. (Булут тўсиб тургани учун ўзи кўринмасди). Бир маҳаллар мен ҳам штурвал ёнида ўтириб, шу ердан кўп маротаба учиб ўтганман... Беихтиёр чўнтагимдаги кумуш долларни ушлаб қўйдим.

Берлингтонга етиб келганимда соат учга яқинлашиб қолган эди, ҳаялламай мактабга қараб сурдим. Мошинани мактаб биноси рўпарасида тўхтатдимда, моторни ўчириб, кута бошладим. Кўп ўтмай қўнғироқ чалинди, болалар қий-чувлашиб ташқарига чиқишди. Ана, Пэт ҳам кўринди. Эғнида мўйнали пальто, бошига қалин шарф ўраб олган. Узоқни кўролмаслигини биламан, бинобарин, мошинани пайқамаслиги аниқ. Эшикни очиб, тушмоқчи бўлиб турган эдим, катак камзул кийган новча бир ўқувчи Пэтни тўхтатди. Улар кўчада, совуқда туриб гаплаша бошлашди. Шамол пальто этаклари ва Пэтнинг бошидаги шарф учларидан тортқиларди. Ён

ойна терлаб кетди, аниқроқ кўриш мақсадида уни тушириб қўйдим.

Пэт ҳам, бола ҳам шошмасди, фурсатдан фойдаланиб, Пэтга тўйгунча тикилдим. Кейин шундай хулосага келдим: рўпарамда мулойим ва ёқимтой аёл турипти, аммо йиллар ўтиб, у одатдаги қаттиққўл муаллима қиёфасига киради, ўшанда бу аёл билан қувонч ва ҳасратларимни баҳам кўришни хоҳламайман, албатта. Ундан кўра қалбимда ширин ва олис хотиралар қолгани яхши.

Шаҳд билан моторни ўт олдирдим. Гапга берилиб кетган Пэт ёнидан ўтган мошинани пайқамасди ҳам. Тепадаги кичкина кўзгуга қарадим: бефайз, кимсасиз кўчада икки нафар инсон жуссаси ҳамон ёнмаён турарди.

Дорихонага кириб, Сэг-Харборга кўнғироқ қилдим.

— Севги, муҳаббат! — хитоб қилди Фабиан афтини буриштириб. Орадан бир неча кун ўтган, мен Фабианнинг Нью-Йоркдаги «Сент-Рижис» меҳмонхонасидан ижарага олган ҳашаматли хонасида ўтирдим. Ҳар вақтдагидай турли тиллардаги газеталар сочилиб ётипти. Икковимиздан бошқа ҳеч ким йўқ. Лили Англияга қайтиб кетган. Эвелинга телефонда, эртага олдинга бораман, деб қўйганман.

— Мен сизни севги ёшидан ўтгансиз, деб ўйлагандим, — деди хуноб бўлиб Фабиан. — Ҳалиям гўр экансиз. Хўп, ҳозир-ку осмонда юргандирсиз, кейин-чи...

Индамай ўтиравердим. Майли, кўнглини бўшатволсин.

— Сэг-Харборда яшармишлар-а! — Фабиан асабийлашиб у ёқдан — бу ёққа юрарди. Қалин девор ва оғир дераза пардалари кўча шовқинини ичкарига ўтказмасди. — Нью-Йоркдан атиги икки соатлик масофа нарида-я. Пешонангиздан отиб кетишади-ку! Иннайкейин, қиш пайтида ҳеч Сэг-Харборда бўлганмисиз? Муҳаббатингиз сўнганидан кейин у ерда нима қиласиз, қайиш уқалайсизми?

— Иш топилар. Ҳеч бўлмаса, китоб ўқийман, сиз иккаламиз учун ҳам аравани тортаверасиз.

Фабиан бир гўлдираб, аччиқ жилмайди.

— Нима бўлганда ҳам, — давом этдим мен. —

Америкада, миллионлаб ўзимга ўхшаган одамлар орасида яшаш мен учун хавфсизроқ. Оврупода кўрдингиз-ку, қаёққа борсам, ола қарғадай кўзга ташла-ниб тураман.

— Мен сизни бегона шароитда яшашга ўргатмоқчи эдим.

— Икки дунёда ҳам бундай бўлмайди, — эътироз билдирдим унга. — Ўзингиз яхши биласиз.

— Кўникиб қолувдингиз-ку. Иккаламиз бирга ўтказган қисқа вақт ичида анча-мунча ўзгардингиз. Дарвоқе, эгнингиздаги менинг устам тикиб берган костюмми? — Ростдан ҳам Римда тикилган костюмлардан бирини кийиб олган эдим.

— Ҳа, — тасдиқладим мен. — Ёқдимми?

— Танишганимиздан буён яхши томонга ўзгардингиз. Сочингизни ҳам Римда олдиргансиз, шундайми?

— Сиздан ҳеч нарсани яшириб бўлмайди, — дедим бош чайқаб. — Эҳ, Майлс, Майлс...

— Сэг-Харборда яшаб, кимларга ўхшаб кетишингизни ўйласам, юрагим орқамга тортиб кетади.

— Худди мен ёввойи одамлар орасида яшайдигандай гапирасиз-а. Сэг-Харбор — Лонг-Айленднинг бир қисми, АҚШнинг энг кўркем жойларидан бири.

— Менинг фикримча, — деди Фабиан ҳамон у ёқдан-бу ёққа юраркан, — АҚШда кўркем жойнинг ўзи йўқ, мен сизга айтсам.

— Нега йўқ бўларкан? — эътироз билдирдим мен. — Агар янглишмасам, ўзингиз ҳам Массачусетс штатининг Лоуэлл шаҳрида туғилгансиз.

— Тўғри, сиз Пенсильвания штатининг Серантон шаҳридансиз, — деди Фабиан. — Лекин буни иккаламиз ҳам унутишимиз керак. Англашилмовчилик бу. Майли, уйлансангиз уйланинг. Розиман. Аммо ўғил кўришни ҳам орзу қиляпсиз шекилли. Боринги, бунга ҳам «хўп» дейин, гарчи принципларимга зид бўлса ҳам. Дарвоқе, Америка болаларига ҳеч разм солганмисиз?

— Албатта. Туппа-тузук болалар.

— Йўқ, бу хотин сизни тамом жодулаб қўйипти. Вой, юбка кийган адвокат-ей, — гўлдиради у. — Агар билганимда, сизни бир соат ҳам ёлғиз қолдир-

масдим. Ўша аёл учрашгунингларга қадар Оврупода бўлганми?

— Ҳа, бўлган.

— Шундай таклифни ўртага ташласангиз-чи: турмуш курасизлар. Майли. Кейин бир йил Оврупода яшайсизлар. Америкалик аёллар Оврупони ёқтиришади, чунки у ернинг эркаклари етмиш ёшда ҳам кучдан қолишмайди. Айниқса, Франция билан Италияда. Олдин Лили билан маслаҳатлашсин, кейин ўзи бир қарорга келар. Ё ўзим гаплашайми?

— Нима ҳақда гаплашсангиз ҳам, бу мавзудан оғиз очманг. Қолаверса, бу фақат унинг хоҳиши эмас. Мен ҳам Оврупода яшашни истамайман.

— Демак, Сэг-Харборда чириб кетмоқчи экансиз-да, — деди Фабиан жиғибийрон бўлиб. — Нима сабабдан?

— Сабаблари кўп. Аксарияти уйланишимга боғлиқ эмас. — Менга туртки берган Анжело Квиннинг суратлари ҳақида индамай қўя қолдим.

— Ҳеч бўлмаса, таништириб қўясизми? — сўради у ўпкалагандай бўлиб.

— Агар бошини қотирмасангиз.

— Наҳотки дўстингизга ишонмасангиз. Бўпти, оғзимга талқон соволаман. Қачон таништирасиз?

— Эртага эрталаб олдига бораман.

— Жудаям барвақтмас-да, хўпми? Соат ўнда учрашувим бор. Иш билан боғлиқ. Аммо-лекин чакана ишмас. Кейин тушунтираман. Хурсанд бўласиз.

— Бунга шубҳам йўқ.

Тушга яқин Ист-Сайддаги француз ресторанида овқатланиб ўтирганимизда Фабиан қилган ишлари тўғрисида гапириб берди. Маълум бўлишича, Женева аэропортида шеригим билан Слоуннинг жасади солинган тобутни кўтариб, осмонга парвоз қилган самолётни кузатиб қолган кунимдан бери иккаламиз ҳам анча-мунча бойликка эга бўлибмиз.

Эвелиннинг уйига етиб келганимизда соат олтига яқинлашиб қолганди. Сокин қишлоқ устини ғирашира қоронғилик қоплаган эди. Йўл-йўлакай Фабиан Ист-Хэмптонда тўхтаб, меҳмонхонадан ўзига жой олди. Кейин ваннага тушди, кийимларини алмаштирди, телефонда Оврупо билан икки марта гап-

лашди. Тишимни тишимга қўйиб, кутдим. Эвелин сизга алоҳида хона ажратиб қўйган, нима қиласиз меҳмонхонада, десам, шундай жавоб қайтарди:

— Раҳмат, дўстим, менга тўғри келмайди. Девор орқасида каравотнинг гичирлашини эшитиб, эрта-лабгача тўлганиб чиқишга тобим йўқ. Айниқса, от-ўйин иштирокчилари таниш бўлса.

Эвелиннинг Вашингтондаги уйида нонушта қилиб ўтирганимизда Бренда Морриси ҳам тахминан шундай дегани ёдимга тушиб, Фабианни ортиқча қис-тамадим. Уй олдида тўхташимиз билан дарвоза чи-роғи ёнди. Демак, Эвелин бизни кутаётган экан.

Денгиз соҳилининг баланд қояси устига қурил-ган уй олдидаги майсазорга чироқнинг майин шуъ-ласи ёғиларди. Майсазор атрофида эман кўчатлари, майдоннинг этагида эса шамол қийшайтирган кўҳна қайрағоч кўзга ташланади. Атрофда бошқа хонадон йўқ.

Бу кичкина, кўримсиз, ёғин-сочиндан эскирган уйни кўриб, беихтиёр ўйга толдим — наҳотки шу ерда яшаб, шу ерда ўлиб кетсам?

Фабиан икки шиша шампан оламан деб турвол-ди. Қўйинг, Эвелин ичишни яхши кўради, ички-ликни ўзи тайёрлаб қўйган, десам ҳам кўнмади. Ча-мадонларни олиб киришга ёрдамлашиш ўрнига икки қўлига икки шишани ушлаволди. Унинг даражаси-даги одамга бундан ортиқ юк ярашмайдигандай ту-юлган бўлса керак-да.

Кейин турган жойида, худди душман билан оли-шишга тайёрлангандай, уйни узоқ кўздан кечирди.

— Жудаям кичкина-ку, а? — деди ниҳоят.

— Нега энди? — жавоб бердим унга. — Биласиз-ку, буюклик ҳақидаги тасаввурларингизга ҳеч қачон қўшилган эмасман.

— Афсус, — деди Фабиан мўйловини бураб.

— Қани, юринг, — ичкарига таклиф этдим уни.

— Балки олдин ўзингиз кирарсиз, — Фабиан ўрнидан қўзғалмади. — Мен кутиб тураман. Холи гаплашволадиган гапларингиз бордир.

— Сермулозаматлигингизга тан бераман, лекин ҳозир мутлақо ўринсиз. Ҳамма гапни телефонда гап-лашиб бўлганмиз.

— Қандай қисматни бўйнингизга олаётганингизни тасаввур қиляпсизми?

— Жуда яхши тасаввур қиляпман, — шундай деб, уни қўлтиғидан олдим-да, шағал тўкилган йўлкадан ҳовлига бошладим.

Эвелиннинг уйидаги бу оқшом кўнгилдагидай ўтди, деёлмайман. Уй қимматбаҳо мебеллар бўлмаса ҳам, дид билан жиҳозланганди, лекин Фабиан айтганидай, сал торроқ эди. Римда харид қилган суратларим деворда хонага ажиб бир тароват бахш этиб турарди. Эвелин оддий кийинганди, эгнида қора шим ва свитер, гўё бу билан биринчи бор танишаётган дўстим шарафига махсус тайёргарлик кўрмаганини таъкидламоқчига ўхшарди. Шампан учун раҳмат айтди, лекин ҳозир ичгим йўқ, деб бизга коктейль тайёрлагани ошхонага қараб юрди.

— Шампан тўйга қола қолсин, — деди у орқасига ўгирилиб.

— О, унда дарё қилворамиз, муҳтарам Эвелин, — жавоб берди Фабиан.

— Шундай бўлса ҳам ҳозир ичолмайман, — қатъий рад этди Эвелин ва ошхонага кириб кетди.

Фабиан менга муҳим бир гапни айтмоқчидай ўйчан тикилди-ю, кейин фикридан қайтиб, ўзини каттакон чарм креслога ташлади. Эвелин кўза билан стаканларни кўтариб кирганида у бетоқат бўлиб мўйловини бурарди, лекин буни Эвелинга сездирмай, коктейлни мақтаб кетди.

Эвелин менга чамадонларни ётоқхонага олиб киришга ёрдамлашди. У, конституция бизга упадон билан чек дафтарчаси бор сумкачадан бошқа нарсани кўтармаслик ҳуқуқини инъом этган, дейдиган америкалик аёлларга ўхшамасди. Бунинг устига, кўринишига нисбатан бақувватроқ эди. Ётоқхона кенг экан: унга туташ ваннахона билан уйнинг буткул бир томонини эгаллаган. Икки ўринли каравот, пардоз столчаси, китоб жавонлари ва бир жуфт тўқима кресло. Жудаям файзли хона. Чироқлар ҳам ўқишга қулай жойга қўйилган.

— Қалай, шу ерда ўзингни бахтли сезасанми? — сўради Эвелин. Овозида жиндай ҳадик ҳам бор эди.

— Албатга, — шундай деб, бағримга босдим, юзидан ўпиб қўйдим.

— Лекин дўстингга уйим ёқмади, шекилли.

— Аҳамияти йўқ. Сенга у эмас, мен уйланыпман-ку.

— Ноумид шайтон, — деди Эвелин иккиланиб-роқ. — Иззатталаб одам. Вашингтондаги сиёсатчиларга ўхшаб кетади. Жаҳли чиққанда лабларини қисади. Ҳарбийда хизмат қилганми?

— Ҳа.

— Полковник бўлса керак. Худди уруш тугаб қолганидан қайғураётган полковникни эслатади. Гаров ўйнайман, полковник. Тўғрими?

— Билмадим, сўрамаганман.

— Яқин дўстсизлар деб ўйлаган эдим.

— Ҳа, дўстмиз.

— Унвони қанақалигига қизиқмадингми?

— Йўқ.

— Ғалати дўст экансизлар, — деди кулиб Эвелин.

Фабиан камин олдида туриб, Анжело Квиннинг овлоқ бир шаҳарнинг кўчаси тасвирланган суратини томоша қиларди.

Хонага қайтиб кирганимизда ўзи диққат билан кўздан кечираётган сурат ҳақида лом-мим демади.

— Гапнинг пўст калласи шуки, — мурожаат қилди у бизга тантанавор қиёфада. — Сизларни учрашувимиз муносабати билан моллюска, қисқичбақа ва бошқа денгиз инъомларидан тайёрланган таомга таклиф этсам, азизларим. Узоқ эмас, Истхэмптонда кичик бир ресторан бор...

— Бошқа жойга боришнинг ҳожати йўқ, — унинг гапини бўлди Эвелин. — Сэг-Харбордаги ресторанда қисқичбақани шунақа мазали тайёрлашадики, унақаси тушингизга ҳам кирмаган.

Фабиан лабини қимтиди, кейин таъзим қилди:

— Ихтиёр сизда, қадрли Эвелин.

Эвелин пальтосини олгани кириб кетди, иккала-ламингиз қолдик.

— Аёлингиз менга маъқул бўлди, лекин миясида нима хаёл — ким билади. Сизга ачинаман, Дуглас!

— Бу дунёда ҳеч кимга ва ҳеч нарсага ачинманг, — шартта гапини бўлдим.

Фабиан елкасини қисди, мўйловини буради, сўнг камин тепасидаги суратга қаради.

— Қаердан топган суратни? — сўради у.

— Римдан сотиб олиб, совға қилганман.

— Сиз-а? — таажжубланди у. — Қизиқ. Кимдан олгансиз?

— Бонелли деган кишидан.

— Э-э, танийман. Кўрғазмасида бўлганман, — деди Фабиан. — Жағи ўйнаб турадиган қария-да. Римга борсам, албатта кириб ўтаман.

Эвелин пальтосини кўтариб кирди, Фабиан кийдириб қўйиш учун чопиб олдиға борди. Сал енгил тортдим.

Қисқичбақа Эвелин мақтаганича бор экан. Фабиан бир шиша вино буюрди, ичиб бўлганимиздан сўнг, иккинчисини чақирди, орадаги бояғи таранглик ариди. У менинг чанғи учишимни мақтади. Эвелинга чанғида юришни Дугласдан ўрганинг, деди. Гап орасида Париж, Гштаадда кечган ҳаётимиздан ҳикоя қилиб берди, Квадрочелли тўғрисидаги латифаларни эслади, биз эса қайиқнинг қандай портлаб кетганини сўзладик. Хуллас, суҳбатимиз қизиқ кетди, табиийки, Лилини ҳам, Юнисни ҳам тилга олмадик. Фабиан Эвелинга ёқишга ҳаракат қилаётгани сезилиб турарди.

— Айтинг-чи, Майлс, — мурожаат қилди унга Эвелин қаҳва ичиб ўтирганимизда. — Уруш пайтида полковник бўлгансиз, а? Дугласдан сўрасам, билмайман, деди.

— Худо сақласин, — кулди Фабиан. — Бор-йўғи кичик лейтенант бўлганман.

— Мен сизни камида полковник деб ўйлагандим.

— Нима учун?

— Ўзингизни тутишингиздан-да.

— Қусурларимни яшириш учун ўзимни шундай тутаман.

Ресторандан чиққанимизда денгиз устини туман қоплаганди. Фабиан таксига ўтирди.

— Яхши ўтирдик. Бундан кейин ҳам шундай бўлади, деб умид қиламан. Хайрлашиш олдидан бир ўпиб қўйинг, азизим Эвелин.

— Жоним билан, — Эвелин унинг чаккасидан ўпди.

Иккаламиз такси орқасидан қараб қолдик, унинг қизил чироқлари туман қаърига сингиб кетди.

Фабиан билан узоқ вақт кўришмадик. Лондонда бўлгани учун тўйимизда ҳам қатнашолмади. Аммо мунтазам қатновчи самолётнинг таниш стюардессасидан қирол Георг замонида доир кумушдан ясалган қаҳва идишлари йиғмасини совға қилиб жўнатди. Ўғлимиз туғилганда эса ундан беш дона қадимий тилла танга олдик. Бу пайтда у Цюрихда эди.

Йигирма тўртинчи боб

Болға овозидан уйғониб кетдим. Каравот ёнидаги пастак жавонча устида турган соат ниллари тўққиз минути кам еттини кўрсатарди. Ётган жойимда эснаб, ҳузур қилиб керишдим. Уйимизга туташтириб қурилаётган янги иморатда Жонсон исмли дурадгор ишлаётганди. У бўлса-бўлмаса, мен чин кўнгилдан ишлайман, нонимни ҳамиша ҳалоллаб ейман, деган гапни такрорлашни яхши кўрарди.

Эвелин бир қимирлади-ю, лекин уйғонмади. Нафас олиши эшитилиб турарди, тўшагининг ярми ерга осилиб тушган, шу тобда кучоқлаб, бағримга босгим келди-ю, ўзимни тийдим, чунки у эрталаблари инжиқроқ бўлади, бунинг устига, кеча ишдан қайтгач, мижозларининг ҳужжатлари билан танишиб алламаҳалгача ухлагани йўқ.

Ўрнимдан туриб, ҳаво қанақалигини билиш мақсадида дераза пардасини очдим. Илиқ ёз тонгининг кунчиқар пайти эди. Чўмилганда кийиладиган ҳалатни елкамга ташлаб, сочиқни олиб, яланг оёқ ташқарига чиқдим. Шунда Оллоҳ мени денгиз бўйида яшайдиган хотинга йўлиқтирганига минг бора шукроналар айтдим.

Пастга тушиб, меҳмонхонага бош суқдим. Ҳозир уни болалар хонасига айлантиргандик. Ўғлимга қараб турадиган энага қиз ошхонада нимадир тайёрларди. Ўғлим икки ёнига тўр тутилган каравотда ётипти. Ҳозиргина сут ичган шекилли, нуқул тамшанади.

Устига энгашдим. Ҳали жиш. На менга ўхшайди, на онасига. Ҳамма чақалоқлардан фарқи йўқ. Каравот ёнида турганда ҳеч нарсани ҳис этмадим, аммо чиқиб кетаётиб, кўнглим фахрга тўлди.

Кейин дарвоза зулфинини тортдим. Уни бу уйга келган кунимоқ ўрнатган эдим. Эвелин, кераги йўқ, деди. Шу пайтгача ота-онасини ҳам, ўзини ҳам ҳеч ким безовта қилмаган эмиш. Аммо мен ҳар куни ётишдан олдин зулфинни суриб қўярдим.

Уй олдидаги майсазорда шудринг йилтирар, яланг оёқларимга хуш ёқарди. Дераза ромини ўрнатаётган дурадгор билан салом-алик қилдим. У сипо ва жиддий одам эди. Бошқалар ишга соат саккизда келишарди, Жонсон эса, ўзининг айтишича, барвақт, ҳеч ким йўқлигида ишлашни ёқтирарди. Уни ёшлигидан бери биладиган Эвелиннинг гапига қараганда, Жонсон уйқучи одамларни ёмон кўраркан, барвақт уйғотворса ич-ичидан севиаркан.

Янги иморат битай деб қолганди. Уни болалар хонаси ва Эвелин шуғулланадиган кутубхона қилмоқчимиз. Шу пайтгача у ошхонада ишларди. Шаҳарда адвокатлик мақамаси бор эди-ю, у ерда телефон узулуксиз жиринглайвериб, ишлагани қўймасди. Котиба билан иш юритувчи аёл кўмаклашганига қарамай, кундузи соат тўққиздан олтигача ҳужжатларни таҳлил қилишга улгурмасди. Чекка бир жойда шунча судлашувлар борлигига ёқа ушлайсан киши.

Уйни айланиб ўтиб, денгиз соҳилига тушдим. Рўпарамда қуёш нурига фарқ бўлган сокин кўрфаз ястаниб ётарди. Халатни ечиб, ўзимни денгизга отдим. Июлнинг бошлари бўлгани учун эрталаблари сув ҳали совуқ эди. Ўттиз метрлар сузиб боргач, орқамга қайтдим. Баданим жизилларди.

Соҳилга чиқдим-да, қип-яланғоч бўлволиб, эгим қизариб кетгунча артиндим. Атрофда ҳеч ким йўқ эди, бинобарин, бировнинг мени яланғоч қиёфада кўриб қолишидан чўчимасдим.

Кейин ошхонада нонушта тайёрлаб туриб, эрталабки янгиликлардан бохабар бўлиш мақсадида радиони бурадим. Вашингтондан президент Никсонни истеъфога чиқишга мажбур қилишлари мумкинлиги тўғрисида гапиришарди. Стол ёнида ўтириб, апельсин шарбатидан татиб кўрдим, гўштли қуй-

моқ едим, қовурилган бурда нон билан қаҳва ичдим ва шунга амин бўлдимки, офтоб чарақлаб турган тонгда ўзинг тайёрлаган нонуштанинг лаззати бошқача бўларкан.

Уйланганимга эндигина бир йилдан сал ошган бўлишига қарамай, рўзғор ишларига киришиб кетдим. Кўпинча, айниқса, Эвелин ишдан чарчаб келган пайтларида, овқатни ўзим пиширардим. Аммо буни дунёдаги бирор тирик жон, энг аввало Фабиан билмаслиги кераклигини Эвелинга тайинлаб қўйгандим.

Сўнги уч ҳафтадан буён Фабиан биздан сал нарида, Истхэмптонда менинг ташвишимни чекиб юрарди.

Ҳап шундаки, йил бошида у Римга борганида Анжело Квин билан унинг ҳамма тайёр ва чизилажак суратларини харид қилиш тўғрисида шартнома тузган экан. Шундай шартномани Цюрихда бошқа бир рассом билан ҳам тузипти. Бир куни кутилмаганда уйга кириб келиб, Истхэмптон яқинида суратлар кўргазмасини очамиз, сиз раҳбар бўласиз, деб қолди. Бу таклиф менга бемаънидай туюлди, аммо, таажубки, Эвелинга маъқул бўлди.

— Барибир бекор юрибсиз, — деди Фабиан. — Ундан кўра шу иш билан шуғулланганимиз яхши эмасми? Мен ҳар доим ёрдамга тайёрман. Албатта, кўп нарсани ўрганишга тўғри келади, аммо сиз рассом Квинни кашф этиб, дидингиз ўткирлигини исбот қилдингиз.

— Совға учун иккита суратини сотиб олганим рост, лекин рангасвир билағони эмасман.

— Айтинг-чи, Дуглас, бирор марта сизни зарар келтирадиган ишга ундаганманми?

— Йўқ, унақа бўлган эмас, — тан олдим мен.

Фабианнинг тилла, шакар, вино, Канада рухи ва кўрғошини билан қилган олди-сотдиси ичида энг салмоқлиси Гштааддан ер харид қилгани бўлди. (Рождество байрамларига қадар қурилаётган коттежлар битади, бари олдиндан ижарага бериб қўйилган). Шунингдек, «Уйқудаги шаҳзода» фильмига ажратган сармомиямиз ҳам ўзини тўла оқлади. Фильм етти ой давомида Нью-Йорк, Чикаго, Даллас, Лос-Анжелеснинг ҳамма кинотеатрларида намойиш этилди.

Тўғри, черков ҳам жим тургани йўқ, унинг нашрлари роса гўримизга гишт қалади. Бахтимизга, бизнинг исмимиз фильмнинг ҳеч қаерида қайд этилмагани, фақат чекни ҳар ой мунтазам олиб турардик. Бу чеклар менинг Цюрихдаги ҳисоб варақамга (очиқ ва ёпиқ) келиб тушар, маблағим кун сайин кўпайиб борарди.

— Тўғри, — такрорладим мен, — сиздан ёмонлик кўрганим йўқ.

— Бу жойлар ҳар жиҳатдан тўкин, — давом этди Фабиан. — Бу ерда пул ҳам, картошка ҳам, рассомлар ҳам бор. Йилига беш марта маҳаллий рассомларнинг кўргазмасини ташкил этишингиз мумкин, шунда ҳам ҳаммасини қамраб ололмайсиз. Бу ернинг одамлари санъатга қизиқишади, сурат харид қилишга пуллари ҳам бор. Шароит машҳур курортларниқидан қолишмайди. Суратни Нью-Йоркда чанг босиб ётган асарларга нисбатан икки баравар қимматига сотиш мумкин. Лекин биз фақат шу жой билан чегараланиб қолмаймиз. Олдин ишни бошлаволайлик. Кейинчалик, масалан, Палм-бич, Хьюстон, Беверли-хиллз, ҳатто Нью-Йорк томонларда омадимизни синаб кўрамиз... Бир-икки ой Палм-бичда бўлишни хоҳламайсизми? — Фабиан Эвелинга муружаат қилди.

— Хоҳлайман, албатта, — жавоб берди Эвелин ҳеч иккиланмай.

— Бундан ташқари, Дуглас, даромадингизнинг маълум қисми солиққа кетади. Америкада яшайсизми — марҳамат қилиб, солиқни тўлаб қўйинг. Лекин кечасилари хотиржам ухлайсиз — даромадларингиз манбаини ҳамма билади. Оврупога ҳам қонуний равишда бораверасиз. Ахир, сиз истеъдодларнинг тан олинган кашфиётчисисиз-ку. Оврупога ташриф буюрганда банкка кириб, ҳисоб варақангиздан истаганча пул олишингиз мумкин. Қолаверса, яхшилигимга яхшилик қайтарадиган пайтингиз ҳам кеп қолди менимча.

— Хўш-хўш, — дедим шошиб.

— Тагин миннат қиляпти, деб ўйламанг, — Фабиан хатосини тўғрилашга уринди. — Шунчаки инсон ҳамма вақт инсон бўлиб қолиши керак, демоқчиман.

— Яхшилаб эшит, — деди Эвелин. — Майлс тўғри гапиряпти.

— Раҳмат, хоним, — Фабиан Эвелинга таъзим қилди. Кейин менга юзланди: — Мен учун жудаям азиз бўлган ўзаро фойдали лойиҳамга қаршимасмисиз?

— Йўқ, албатта.

— Унда фикримни давом эттираман. Сиз мени биласиз. Музей ва кўрғазмаларда бирга юргансиз. Санъатга озми-кўпми ақлим етишига ишонч ҳосил қилгансиз. Рассомларга ҳам. Гап асарнинг нархида эмас. Мен рассомларни яхши кўраман. Ўзим ҳам ёш-лигимда рассом бўлишни орзу қилганман. Афсус... Лекин улар билан тиллаша оламан, ёрдам беришга қурбим етади, янги номларни кашф этишим мумкин...

Сал оширавормадими, деб ўйлаб қолдим. Чунки гапга тушиб кетганда рост билан ёлғонни ажратолмайдиган одати бор.

— Анжело Квин зўр рассом, бунга шубҳа йўқ, — давом этди Фабиан. — Лекин кунлардан бир кун ёшгина йигит ҳузуримга келиб, суратини кўрсатса-ю, мен: «Умр бўйи кутганим мана шу эди! Энди ҳамма ишимни йиғиштириб, фақат сиз билан шуғулланаман!» — деб қолсам-чи? Шунақа бўлиши ҳам мумкин-ку.

— Мумкин, — дедим унга. Аввал бошданоқ мени гапига ишонтирмагунча тинчимаслигини билардим. — Розиман. Ҳар вақтдагидай. Қолган умримни Майлс Фабиан музейининг қурилишига бағишлайман. Музей қаерда бўлишини хоҳлайсиз? Сен-Поль де Ванс тўғри келадими?

— Албатта. Нега тўғри келмас экан? — деди Фабиан жиддий оҳангда.

Хуллас, ишни орқага сурмай, Истхемптон яқинидан бир саройни ижарага олдик, уни обдон супуриб-сидириб, деворларини бўяб, эшигининг тепасига: «Жанубий айрилишдаги суратлар кўрғазмаси» деган ёрлиқ осиб қўйдик. Ёрлиққа камтарликданми ёки масхара бўлишдан чўчибми, исмимни ёздирмадим.

Тўрт кун давомида деворларига Анжело Квиннинг ўттизта сурати осилган ана шу кўрғазмада эр-

талаб соат тўққизда мени Фабиан кутарди. Кўргаз-манинг очилишига таклиф қоғозларини икки ҳафта бурун тарқатган эдик. Фабиан ёзни Хемптонда бир-га ўтказган танишларидан бир тўдасини очилиш маросимида шампанга тўйдиришга ваъда берганди. Ҳар эҳтимолга қарши, мошина бекатида тартиб сақлаш мақсадида икки нафар полициячини ҳам чақиргандик.

Телефон жиринглаганда қаҳва ичиб ўтирган эдим.

— Дуг, — деган овоз эшитилди гўшакдан, — бу мен, Генриман.

— Ким?

— Аканг Генри. Нима бало, танимай қолдингми?

Акам бир йил бурун тўйимизга келганди, ўшандан буён кўришмагандик. Иккита хатида биз пул қўшган ишнинг натижаси яхши бўлиши кутилаётгани ҳақида ёзган эди, мен учун эса бу — ҳадемай ишнинг пачаваси чиқади, деган маънони билдирарди.

— Қалайсан? — сўрадим мен.

— Яхши, яхши, — деди акам шоша-пиша. —

Бугун сен билан кўришишим керак.

— Бугун жудаям бандман. Балки...

— Орқага суриб бўлмайди. Мен Нью-Йоркдаман.

Бор-йўғи икки соатлик йўл.

— Тушунсанг-чи, сира иложи йўқ, Хэнк.

— Бўлмаса, ўзим бораман.

— Халақит берасан-да, ахир...

— Тушлик қиласан-ку, тўғрими? — деди у хафа бўлиб. — Тавба, акасига икки йилда бир соат вақт ажратолмайди-я! Соат ўн иккига етиб бораман. Сени қаердан қидирай?

Истхэмптондаги ресторанны тайинлаб, йўлни ҳам тушунтирдим. Гўшакни қўйиб, таъбим хира бир аҳволда кийинишга кирдим.

Эвелин эндигина тўшакдан турган экан, ўпиб саломлашдим. Одатига зид ўлароқ, бугун эрталаб кайфияти яхши эди.

— Сендан денгиз ҳиди келяпти, — деди у бағримга қапишиб. Елкасига беозор қоқиб, бугун ишим кўп, кейинроқ кўнғироқ қиламан, дедим.

Истхэмптонга бораётиб, акам агар пул сўраса, ўн мингдан бир цент ҳам ортиқ бермасликни кўнглимга тугиб қўйдим.

Фабиан кўргазма бўйлаб у ёқдан-бу ёққа юрар, зарурат бўлмаса ҳам, деворда осиглиқ турган суратларни тўғрилаб кўярди. Ёз пайтида ишлаш учун ёлланган қиз сарой адоғидаги узун столга бокалларни терарди. Қвиннинг менинг уйимдан олиб келинган икки суратига Фабиан «сотилган» деган ёрлиқни ёпиштириб қўйган эди.

— Шундай қилмасак бўлмайди, — тушунтирди Фабиан. — Суратни ҳеч ким биринчи бўлиб харид қилишни хоҳламайди. Ҳар ишнинг нозик томонлари бор, азизим.

— Сизсиз ҳолим нима кечарди...

— Яна бир нарсани ўйлаб қолдим, — деди у менга таниш оҳангда.

— Қани, эшитайлик-чи.

— Жудаям арзон кетвордик, — жавоб берди Фабиан ишонч билан.

Биз икки кун ўтириб, суратларнинг нарҳини муҳокама қилган эдик. Пировардида мойбўёқда ишланган катта суратларга бир ярим минг, кичикроқларига саккиз юздан минг долларгача нарх қўйишга келишдик.

— Бу масалани роса муҳокама қилдик-ку, — дедим унга.

— Тўғри. Лекин жуда паст кетибмиз. Халқ нима деб ўйлайди? Ўзлари ҳам суратларнинг ҳақиқий баҳосини билишмас экан, демайдими?

— Таклифингиз қанақа?

— Катталари икки минг, кичиклари бир минг икки юздан бир ярим минггача. Менга ишонавринг, Дуглас, — деди у, — ёш рассомимизни машҳур қилворамиз. Ўзи келолмагани чатоқ бўлди-да. Сочсоқолини олдириб, чиройли кийинтириб қўйсақ, очилиб кетарди. Айниқса, рангасвирга ишқибоз аёллар уни кўриб, кўргазмадан қуруқ чиқиб кетишмасди.

Эътироз билдирмадим-у, нарҳни мендан сўра-масликлари учун ҳожатхонада бекиниб ўтираман, дедим.

— Дадилроқ бўлиш керак, укагинам, — деди Фабиан насиҳатомуз. — Кўргазмамизга йўл очишимиз зарур. Кеча бир зиёфатда «Нью-Йорк таймс»да ишлайдиган санъат танқидчиси билан танишдим.

Ҳафтанинг охирида шу томонларга дам олгани келаркан. Кўргазмага кириб ўтишга ваъда берди.

Фабианнинг режалари кўнглимга гулгула солиб қўйди. Анжело Квиннинг Римдаги кўргазмаси тўғрисида кичкина бир газета хабар берган эди, холос. Тўғри, кўргазмани мақташганди, лекин йўл-йўлакай, икки-уч сатрда.

— Нима қилаётганингизни ўзингиз яхши биласиз, — дедим унга. — Мен бу соҳадан мутлақо беҳабарман.

— Томошабинни сеҳрлаб қўйиш керак, — хитоб қилди Фабиан. — Атрофингизга бир қаранг. Таъшландиқ сарой музейга ўхшаб кетди.

Деворга осилган суратларга шунча кундан бери тикилавериб, улар менга мутлақо таъсир қилмай қўйган эди. Қанийди иложи бўлса, машҳур бу оролинг бирор бурчига яшириниб, кўргазма ёпилгунча ўша ерда Атлантика океанини томоша қилиб ўтирсам.

Саройнинг бир четини пардадевор билан тўсиб, хужра қилиб олган эдик. Фабиан ўша ерга кириб, шампан кўтариб чиқди. Унинг кўрсатмасига биноан бошқа тақир-тукурлар қатори кўргазманинг зарур жиҳози сифатида музлатгич ҳам сотиб олинган эди. «Бир ҳафтада ўзини қоплайди», — деди Фабиан уни келтириб, хужрага ўрнатишганда.

Фабиан қизга буюриб ўтирмай, шампанни чапдастлик билан очди-да, бокалларни тўлдирди.

— Рассомимиз билан кўргазмамиз учун! — деди у бокалини кўтариб.

Ичдик. Фабиан билан танишганимиздан буён бўшатган шампан шишаларимизни кўз ўнгимга келтириб, бош чайқаб қўйдим.

— Ҳа, айтгандай, ёдимдан кўтарилай депти, Дуглас, — Фабиан яна бокалини тўлдирди. — Бугун сармомямиздан бири кўргазмага келади.

— Қанақа сармомя?

— Кеча зиёфатда машҳур бир меҳмон ҳам бор эди, — Фабиан пиқиллаб кулди. — Присцилла Дин эсингиздами?

— Оббо, шу камлик қилиб турувди!

Беҳаё фильмимиз устига ёғилган маломат ва ҳақоратларнинг асосий тиғи бош роль ижрочисига

қаратилганди. Шунга қарамай, унинг яланғоч ва ўта шармсиз ҳолатда тушган расмлари иккита машҳур журналда босилиб чиқди. Кўча-кўйда Присциллани таниб қолганлар орқасидан эргашиб юришарди. Икки-уч марта телетеатрда томошабинлар унинг саҳнадан даф бўлишини талаб этиб, хуштакбозлик қилдилар. Бу хатти-ҳаракатлар қайтанга фильмга қизиқувчилар сонини кўпайтириб юборди, аммо Присцилланинг кўрғазмага ташриф буюриши рассоми-миз Анжело Квин асарларининг қимматини оширишига шубҳам бор эди.

— Ўзингиз таклиф қилгандирсиз-да, — дедим энсам қоғиб.

— Албатта, — жавоб берди Фабиан бамайлихотир. — У келиб кетгандан кейин газеталар кўрғазма-миз ҳақида ёзишади. Тажанг бўлманг, дўстим. Бир четга чақириб, танишлигимизни ҳеч ким билмасин, деб тайинладим. Присцилла онасини ўртага кўйиб онт ичди. Дора, — Фабиан ёлланган қизга мурожаат қилди, — эшитдингизми, ҳозирги гапимизни ҳар ерда дoston қилиб юрманг тағин.

— Хўп, бўлади, мистер Фабиан, — жавоб берди қиз саросималаниб. — Очиғи, ҳеч нарсага тушунганим йўқ. Ким у Присцилла Дин?

— Бузуқ аёл, — деди Фабиан. — Беҳаё фильмларни ҳам, журналларни ҳам кўрмаганингиздан хурсандман.

Бу гал қадаҳ сўзларисиз ичдик.

Соат ўн иккидан сал ошганида ресторанга кирганимда акам мени кутиб ўтирарди. Ёлғиз эмасди, ёнида узун малла сочли хушрўй аёл ҳам бор эди. Генри ўрнидан турди, кўл қисишдик. Кўзида кўзойнак йўқ, тишлари бир текис, кўриниши тегик, сал тўлишган. Сочини ҳам бўявопти, ўттиз яшар йигитга ўхшайди.

— Қайлиғим билан танишиб кўй, исми Мадлен,— акам ёнида ўтирган аёлга ишора қилди.

— Сиз билан танишиш орзусида эдим, — деди Мадлен стол ёнига ўтирганимдан сўнг. Овози юмшоқ, кўкка мойил кўзлари катта-катта. У дуч келган эркак билан тақдирини боғлайдиган аёлга ўхшамасди.

— Танишганимиз шарафига бирор нарса ичайлик, — таклиф қилдим мен.

— Бизни ҳисобга қўшма. Мен ичмайман, — рад этди Генри.

— Мен ҳам ҳеч қачон ичган эмасман, — деди Мадлен.

— Унда ичмаймиз.

— Бирор нарса буюрсак бўладими? Вақтимиз зиқ,— деди акам.

— Сизларга халақит бермайман, — Мадлен ўрнидан турди. — Анчадан бери кўришмагансизлар, гапларинг йиғилиб қолган. Мен шаҳарни айланиб келаман.

— Адашиб қолма тагин.

— Ҳаракат қиламан, — жавоб берди кулиб Мадлен.

Акам унинг орқасидан тикилиб қолди. Оёқлари чиройли, қомати келишган, рафтори енгил. Генри нафасини ичига ютиб, аёлдан кўз узмас, бу дунёни тамом унутганди.

— Тақводор акам, буни қандай тушуниш керак?— сўрадим ундан.

— Қалай, ёқдими?

— Гўзал, — дедим чин қалбимдан. — Энди дардингни гапир.

— Ажрашяпман.

— Аллақачон қилиш керак эди бу ишни.

— Тўғри.

— Кўзойнагинг қани?

Генри кулиб юборди.

— Контактли линза тақаман. Дўстинг Фабианга раҳмат. Таниш дўхтирига жўнатди. Кўрсанг, мендан салом айт.

— Ҳозиргина бирга эдик. Саломни ўзинг айтишинг мумкин.

— Соат тўртда Нью-Йоркда бўлишим керак.

— Нью-Йоркда нима қиласан? — қизиқсиндим мен, чунки унинг Скрантондан кетишини тасаввур қилолмасдим.

— Ҳозир ўша ерда яшяпман, — жавоб берди акам. — Мадленникида, ишим Оранжебергда, шаҳардан ярим соатли йўл.

Официант икки стакан сув келтирди. Генри ўзи-

га коктейль билан бифштекс буюрди. Иштаҳаси ҳам яхши бўлиб қопти, ўйладим ичимда.

— Келганингдан хурсандман, Хэнк, лекин намунча шошмасанг?

— Бугун ҳуқуқшунослар шартнома билан боғлиқ ишларни тугатишмоқчи. Шартнома устида уч ой ўтирдик, энди охири кўриниб қолганда орқага суришни хоҳлашмаяпти, иккинчи томон яна бошқа шартларни ўртага ташлашидан чўчишяпти. Ҳуқуқшуносларнинг инжиқлигини биласан-ку.

— Қанақа шартнома ўзи?

— Узил-кесил ҳал бўлгандан кейин айтаман. Ҳар ҳолда эътироз билдирмасанг керак.

— Эътироз билдирмаслик учун тушунтиргин-да.

— Ёзган хатимда, натижаси ёмон бўлмайди, дегандим-ку.

— Ҳа, — унинг бу гапини «ҳадемай ишнинг пачаваси чиқади» тарзида қабул қилганимни эсладим.

— Мен ўйлагандан кўра ҳам зўр бўлди. Дарҳол корхонани кенгайтиришга тушдик. Ҳозир устахонада юздан ортиқ киши ишлаяпти. Акцияларимизнинг баҳоси биржада баланд эмас-у, лекин аста-секин кўтариляпти. Шу кунда кўпгина компаниялар лойиҳамизга харидор. Буларнинг орасида «Нортерн Индастрис» ҳам бор. У жуда катта концерн. Эшитгандирсан?

— Йўқ, эшитмаганман.

Акам менга уй вазифасини бажармаган ўқувчига қараган муаллимдай қаради.

— Ҳа, менга ишонавер, бақувват концерн, — такрорлади Генри. — Шу бугуноқ биз билан шартнома тузиб, ярим миллион доллар тўлашга тайёр. Энди тушундингми?

— Тушунганда қандоқ!

— Бундан ташқари, биз яъни мен билан гоёни таклиф этган икки ёш инженер, беш йил давомида назорат ва бошқарувни ўзимизда сақлаб қоламиз. Маошимиз уч бараварга ошади, кейин, акцияларнинг маълум қисми ҳам бизнинг ихтёримизда бўлади. Бу ишда мен қатори сенинг ҳам улушинг бор, албатта.

Официант буюрилган бифштексни келтирди, Генри очофатдай таомга ёпишди, бифштексга қовурил-

ган картошка билан ёғ сурилган нонни қўшиб урарди.

— Энди ўзинг ҳисоблаб кўр, Дуг, — деди у лунжи тўла овқат билан. — Йигирма беш минг бергансан. Ярим миллиондан улушимиз ўттиз уч фоиз, бу бир юзу олтмиш олти минг доллар бўлади, шунинг учдан икки бўлаги сеники.

— Арифметикани биламан, — унинг гапини бўлдим.

— Акциялардан тушган пул бу ҳисобга кирмайди, — деди Генри. Овқат иссиқ бўлгани учунми, ёки айтган рақамлари жудаям йириклигиданми, юзи бўғриқиб кетди. — Ҳозирги инфляцияни назарда тутган тақдирда ҳам бу озмунча пул эмас.

— Ҳа, катта пул, — бош силкидим мен.

— Охири яхши бўлади, дегандим-ку, тўғрими?

— Тўғри.

— Қайтиб бировларнинг пулини санамайман, — деди у қошиқ билан вилкани ликопча устига қўйиб. Кейин менга тикилиб қаради. Контактли линза қўйилган кўзлари энди тиниқ ва ёқимтой бўлиб қолган эди. Бурни теварагидаги майда қизил доғлар ҳам кўринмайди. — Мени ўлимдан сақлаб қолдинг, Дуг, — давом этди у, — ҳар қанча миннатдорлик билдирса ҳам оз.

— Кераги йўқ.

— Ўзингнинг ишларинг қалай?

— Михдай.

— Кўринишинг яхши, ука. Рост гапиряпман.

— Раҳмат, сен ҳам ўзгариб кетипсан.

— Хўш, нима қиламиз? Розимисан?

— Розиман, албатта, — жавоб бердим ҳеч иккиланмай.

Генри мамнун жилмайди, яна қошиқ-вилкани олиб, бифштексни охиригача туширди, тафтбосдига қора пирог буюрди.

— Бу иштаҳанг билан спортга қатнашсанг чакки бўлмасди, Хэнк, — маслаҳат бердим унга.

— Яна теннис ўйнаяпман.

— Вақтинг бўлганда бу ёққа кел, бирга ўйнаймиз, — таклиф этдим мен. — Оролда кортларнинг сон-саноғи йўқ.

— Бўпти. Хотининг билан ҳам яхшироқ танишиб оламан.

— Жуда соз, — шундай дедиму бирдан кулиб юбордим.

— Нега куласан?

— Кўнғироқ қилганингдан кейин бу ёққа келаётиб, акам пул сўраса, ўн мингдан бир цент ҳам ортиқ бермайман, деб онт ичган эдим.

Генри аввалига хафа бўлди, сўнг ўзи ҳам қўшилиб кула бошлади. Мадлен столимиз ёнига қайтиб келганда ҳам биз қотиб-қотиб кулаётгандик.

— Нима бўлди? — сўради Мадлен ҳайрон бўлиб.

— Оилавий хангомалар, — дедим мен.

— Генри кейин гапириб беради. Мендан ҳеч нарсани яширмайсан-ку, тўғрими, Генри?

— Ҳа, ҳеч қачон яширмаганман, — акам унинг қўлини ўпди. Илгари эҳтиросини ошкора намоёиш этмас эди. Ростдан ҳам ўзгарипти, бутунлай бошқа одам бўлиб қолипти. Модомики марҳум қариянинг юз мингини ўмарганим Генрининг ўзгаришига ёрдам берган экан, наҳотки бу ҳолат ўша жиноят билан боғлиқ айбимни маълум даражада енгиллаштирмаса?

Уларни мошинага кузатиб қўйганимда Мадлен Нью-Йоркдаги уйининг қаердалигини ёзиб берди. Лекин тез орада учрашиб қолишимизни ҳеч қайсимиз хаёлимизга келтирмагандик.

Фабианнинг гапига қараганда, кўрғазмамиз муваффақият билан иш бошлаганди. Бекатда олтмишдан ортиқ машина тўпланган пайтлар ҳам бўлди. Зиёратчиларнинг кети узилмас, биров кириб, биров чиқиб турарди. Шампанга, шу қатори, суратларга ҳам катта эътибор берилди. Фикр-мулоҳазалар масаласига келсак, баландпарвоз мақтовларни ҳам эшитдим.

— Тарозининг шайини биз томонга оғди, — пичирлади Фабиан, бирров вақт топиб, қаҳвахонага кирганимизда.

«Нью-Йорк таймс»да ишлайдиган танқидчи кўринмади, лекин Фабиан унинг шу ердалигини, афт-ангорига қараганда, кўрғазмадан мамнунлигини айтди. Кечкурун соат саккизга яқинлашганда Дора

тўртта катта ва олтита кичикроқ суратга «сотилган» деган ёрлиқни тиркади.

— Зўр! — деди Фабиан қувончи ичига сиғмай. — Кўплари яна келишга ваъда беришди. Лилининг йўқлиги чатоқ бўлди-да. Кўрғазмалар унинг жондили. — Фабианнинг тили сал гўлдирай бошлади, чунки кун бўйи туз тотмаган, устига-устак, қўлидан бокал тушмаганди. Шу пайтгача уни маст ҳолда кўрмагандим, кўп ичвориши мумкинлигини ҳам билмагандим.

Кўрғазмага келган Эвелин ҳаяжонда эди. Меҳмонлар орасида бир талай театр ва кино артистлари, таниқли ёзувчилар бўлиб, Эвелин улар билан илгари учрашмаган, лекин расмлари орқали таниб турарди. Вашингтондаги ўзига таниш сенатор ва дипломатлар ҳам унда бу қадар зўр таассурот қолдирмаганди. Бу ердаги муҳит бошқача эди, бинобарин, Эвелин ўзи эъозлаб юрган бирор ёзувчи ёки актёр билан гаплашганда тамом довдираб қоларди. Ундаги бу хислат менга маъқул бўлди.

— Дўстинг Майлс ҳаммани танийди-я, — деди у таажжуб билан бош чайқаб.

— Ҳали танишларининг ярмини ҳам кўрганинг йўқ.

Эвелин кетишга чоғланди, чунки уйда қолган энагага рухсат бериши керак эди.

— Табриклайман, азизим, — деди у мошинага ўтираётиб. — Зўр кўрғазма бўпти. — Кейин юзимдан ўпиб тезроқ қайтишимни сўради.

Одам тўлиб кетган бинодан ташқарига чиқдим. Тоза ва салқин оқшом ҳавосидан тўйиб-тўйиб нафас олдим. Шу пайт кўрғазма олдига ҳашаматли «Линкольн-континенталь» келиб тўхтади. Ундан Присцилла Дин билан олифта икки йигит тушди. Йигитлар қайтарма ёқали қора мовут костюмда, Присцилла эса узун қора кўйлак кийиб, яланғоч елкасига қип-қизил, юпқа рўмол ташлаб олган. У мени пайқамади, менинг эса уни кўргани кўзим йўқ эди. Улар кўрғазмага кириб кетишди. Орқаларидан эргашдим.

Ичкаридаги оломон номи чиққан актрисани кўриб, анқайиб қолди. Салдан кейин яна одатдаги гала-фовур бошланди.

Фабианнинг ўзи Присциллани қаҳвахонага бошлади, у бирорта суратга қайрилиб ҳам қарамади. Соат ўндан ошиб, одам сийраклашган пайтда ҳам у қаҳвахонада ўтирарди. Фирт маст эди. Кўргазмада атиги уч-тўрт киши қолганда йигитлар ҳамроҳларини кетишга қистай бошлашди.

— Бизни кутишяпти, азизим Присси, — деди йигитлардан бири. — Кечикяпмиз. Туринг. Илтимос.

— Кутса кутар, — гўлдиради Присцилла.

— Бўлмаса биз кетаверамиз, — қўрқитган бўлди иккинчиси.

— Йўқолинглар, — қўл силтади Присцилла, шунда рўмоли ерга тушиб, елкаси очилиб қолди. — Туфурдим сенларга! Бугун мен рангтасвир шайдосиман. Жўнанглар бу ердан! Парижда танишган дўстим олиб бориб қўяди. Тўғрими, Майлс?

— Албатта, — деди Фабиан афтини буриштириб.

— Қари бўлса ҳам ҳали бақувват. Бўш келмайди. Сенларга ўхшаган мижғов эмас.

Кўргазмада ҳеч ким қолмаганди. Дора Присциллага тикилганча бақрайиб турарди. Бизга ёлланаётганда имтиҳонларга тайёрланишига халақит бермайдиган ғалваси камроқ иш қидираётганини писанда қилган эди шўрлик.

— Тепамда турманглар! — жеркиб берди уларни Присцилла.

Йигитлар бир-бирига қараб, елка қисишди. Сўнг биз билан хайрлашиб кетворишди.

Фабиан ердан рўмолни олиб, Присцилланинг елкасига ёпиб қўйди. Ўзи ҳам оёқда зўрға турарди.

— Ётадиган пайт бўлди, қизалоғим, — тўнғиллади у. — Бу аҳволда мошина ҳайдолмайман, Дуглас олиб бориб қўяди.

— Аҳволинг менга маълум, тўқол эчки, — ҳиҳилади Присцилла. — Қани, яқинроқ келиб, бир ўпиб қўй-чи, қария, — у қўлини узатди.

— Кейин, мошинада, — деди Фабиан.

— Ўпмагунингча ўрнимдан жилмайман, — қичқирди Присцилла.

Фабиан хижолат бўлиб, Дорага қараган эди, у деворга ўгирилди, Фабиан энгашиб Присцилланинг қўлини ўпди.

— Қаттиқроқ ўпсанг ҳам бўларди, — шундай

деб, кафти билан лабини артган эди, лаббўёғи чаплашиб кетди. — Нима бўлди сенга? Ё тажрибанг йўқми? Балки Францияга қайтиш керакдир, — захарханда қилди у, кейин, хайрият, ўрнидан туриб, ташқарига қараб юрди.

— Дора, — деди Фабиан, — чироқни ўчиринг, эшикларни беркитинг. Эртага супурамыз.

— Хўп бўлади, мистер Фабиан, — жавоб берди Дора ҳамон девор ёнида тураркан.

Присцилла хархаша қилиб, олдинги ўриндиққа, иккаламизнинг ўртамызга ўтириб олди. Кўйлагига шампан тўкилган экан, мошинанинг ичи сасиб кетди. Ён томонимдаги ойнани очиб қўйдим.

— Қаёққа олиб борайлик? — сўради Фабиан.

— Спрингсга.

— Қандай борилади? Қайси йўлдан?

— Қаёқдан биламан? Юраверинглар, йўлни кейин топиб оламиз.

— Танишларингизнинг исми нима? Ўшаларнинг номини айтиб, уйини қидириб топамиз. — Фабиан адашиб қолган болани сўроққа тутаётган полициячига ўхшарди. — Уйига бораётган одамларингизнинг фамилиясини билсангиз керак?

— Албатта, биламан. Леви, Коен, Макмаен. Шунга ўхшаганроқ-да. Менга барибир. Бари ипирикчи одамлар. — Присцилла энгашиб, радиони буради «Квай кўприги» фильмидан куй янгради. — Бўла қолинг, опоқ йигит, — у зарда билан менга мурожаат қилди, — ҳайданг шалоқ аравангизни. Спрингсни билсангиз керак.

— Кетдик, — бош силкиди Фабиан.

Йўлга тушдик, кўп ўтмай «Спрингсга хуш келибсиз» деган ёрлик қоқилган устун ёнидан ҳам ўтдик. Тез орада шунга амин бўлдимки, Присцилла ўз ташрифи билан бахтиёр этмоқчи бўлган хонадонни осонликча тополмаймиз. Мен мошинани ҳар бир бурилиш, ҳар бир чорраҳа, ниҳоят, ҳар бир уй олдида секинлатар, аммо Присцилла нуқул бош чайқарди.

«Уйкудаги шаҳзода» орқасидан қанча пул ишлаган бўлмайлик, бу шармандагарчилик олдида сариқ чақага ҳам арзимасди.

— Вақтни беҳуда ўтказмайлик, — деди ахийри

Присцилла. — Миямга бошқа фикр келди. Куогга борамиз. Соҳилда икки дугонам яшайди. Ҳеч бўлма-са Атлантикани томоша қиласизлар, майлими? — Жавобни кутмай, давом этди: — Аммо-лекин зўр қизлар. Анувнақа ишга уста. Сизларга ёқади. Ҳайданг Куогга, бир маза қилайлик!

— У ёққа бир соатдан кўп юрилади, — деди Фабиан тажанг бўлиб.

— Нима қипти?

— Бугун жуда чарчаганмиз.

— Ким чарчамапти? Кетдик Куогга.

— Балки эртага борармиз? — таклиф киритди Фабиан ёлворгандай.

— Ё тавба, мунча ланжсиз! — Присцилланинг жаҳли чиқиб кетди.

Биз ўрмон оралаб кетиб борарлик. Бу тупроқ йўл қаёққа олиб боришини ҳам билмасдик. Биринчи имконият туғилгандаёқ Истхемптонга бурилмоқчи ва Присциллани мошинадан зўрлаб бўлса ҳам тушириб, бирорта меҳмонхонага жойлаштирмоқчи эдим. Шу пайт рўпарада, йўлда кўндаланг бўлиб турган мошинага кўзим тушди. Унинг капоти очиқ бўлиб, икки киши моторни титкиларди. Тўхтаб, йўл қаёққа чиқишини сўраб, уларга қичқирдим.

Бунга жавобан ўзим нишон бўлиб қолган тўппончани кўрдим.

Икковлон мошинага яқинлашишди. Қоронғида юзлари кўринмасди, аммо эгниларидаги чарм камзул ва бошларидаги балиқчиларнинг айвони узун кепкасини илғадим.

Присцилланинг елкаси оша энгашиб, Фабианга пичирладим:

— Улар қуролланган.

— Тўппа-тўғри, оғайни, — деди тўппонча ушлаган йигит. — Тепкини боссам, бас. Диққат билан қулоқ сол. Мошина калитига тегма, чунки мошинангизни қарзга олиб турамиз. Тез туш, шовқин кўтарма. Қария ҳам нариги томондан тушсин. Тез ва шовқинсиз. Қиз мошинада қолади. Уни ҳам қарзга оламиз.

Бақа бўлиб ўтирган Присцилла оғир хўрсинди. Эшикни очиб, пастга тушганимда йигит бир қадам орқага тисарилди. Иккинчиси Фабиан томонга ўтиб,

уни менинг ёнимга олиб келди. Қария ҳаяжонланганидан нуқул ҳансирарди.

Бирдан Присцилла йиғлаб юборди. Қулоқни тешиб юборадиган бундай қаттиқ йиғини биринчи эшитишим.

— Овозини ўчир қанжиқни! — бақирди тўппончали йигит шеригига.

Присцилла ҳамон аюҳаннос солар ва гавдасини орқага ташлаб, оёғидан ушламоқчи бўлаётган йигитдан ўзини ҳимоя қиларди.

— Вой, қайсар-ей! — хитоб қилди тўппончали йигит ва шеригига ёрдам бериш мақсадида мошина томонга интилди. Шунда тўппонча сал бурилди, Фабиан сиртлон янглиғ йигитга ташланди. Варанглаб ўқ узилди. Фабианнинг инграганини эшитдим у мен ҳам ўзимни йигитнинг устига отдим. Тўппончани юлқиб олиш ниятида қўлига ёпишдим. Йигит иккаламизнинг оғирлигимизга дош беролмай, ерга қулади. Тўппонча қўлидан тушиб кетди, дарров олдим у оғайнисини қутқаришга югурган йигитга қарата ўқ уздим. У ўрмонга қараб қочди. Ерда ётган йигит ҳам эмаклаб қоча бошлади, яна тепкини босдим. Лекин у ҳам ўзини қоронғилик қаърига урди. Присцилла ҳануз уввос тортиб йиғларди.

Фабиан иккала қўли билан кўкрагини чангалланганча ерда гужанак бўлиб ётар, хириллаб, қисқа-қисқа нафас оларди.

— Касалхонага олиб боринг, азизим, — деди у базўр. — Тезроқ. Кейин айтинг, Присцилла овозини ўчирсин.

Уни эҳтиётлик билан кўтариб, мошинанинг орқа ўриндиғига ётқизмоқчи бўлиб турганимда яқинлашиб келаётган автомобиль чироқларини пайқадим.

— Шошманг, кимдир келяпти, — шивирладим Фабианга ва тўппончани олиб, шай бўлиб турдим.

Олдинги ўриндиқда ўтирган Присцилла энди фарёд қилмас, ўпкаси тўлиб кетганидан ҳар замонда хиқиллаб қўярди.

Ҳалиги автомобиль яқинроқ келганда сездимки, полиция мошинаси. Дарров тўппончани ерга ташладим. Мошина тўхташи билан ундан қуролланган икки полициячи отилиб тушди.

— Нима бўлди? — сўради олдинроқда чошиб келаётгани.

— Босқинчилар ҳужум қилишди. Икки киши. Улар шу атрофда, ўрмонда. Дўстимни яралашди, — тушунтирдим шоша-пиша. — Уни касалхонага олиб бормоқчимиз.

— Кимнинг қуроли бу? — сўради полициячи оёғим остида ётган тўппончани кўтариб.

— Ўшаларники.

Полициячилардан бири менга Фабианни мошинага ётқизишга ёрдамлашди, иккинчиси йўл ўртасида турган капоти очиқ мошинани кўздан кечира бошлади.

— Худди ўзи, — деди у ёнимизга келиб. — Қидираётган мошинамиз. Уни кеча кечаси Монтоқдан ўғирлашган.

Улар Присциллага синчковлик билан тикилишди-ю, хайрият, ҳеч нарса дейишмади.

— Орқамиздан юринглар, — деди полициячилардан бири. — Тўппа-тўғри касалхонада чиқамиз.

Қоронғи йўлдан уларга эргашдик. Кўп ўтмай кетма-кет иккита полиция мошинасига дуч келдик. Улар бояги жойга ошиқишарди. Афтидан, босқинчиларни қидириб топиш учун олдимизда кетаётган ҳамксблари чақиришган бўлса керак.

Операция уч соат давом этди. Фабиан йўлдаёқ хушидан кетган эди. Дўхтир йигит Присциллани тезгина кўздан кечириб, уни тўшакка ётқизишни ва тинчлантирадиган дори беришни буюрди.

Мен қабулхонада ўтириб, полициячиларга сўроқ берардим. Бизга ҳужум қилган босқинчиларнинг қиёфаси қанақа, воқеа қандай кечди, бемаҳалда бу йўлда нима қилиб юрган эдик, ёнимиздаги аёл ким, ўқ узганимда босқинчилардан бирортаси яраландими-йўқми — мана шунақа саволлар.

Хаёлни бир ерга жамлаб, содир бўлган воқеани тартиб билан сўзлаб бериш мушкул эди. Мен саросимага тушган бўлмасам-да, ҳар ҳолда дилим хуфтон эди. Айниқса, Присцилла Диннинг кимлигини ва нима учун ўзи бораётган жойни билмаслигини тушунтириш осон кечмади. Полициячилар мен билан юмшоқ гаплашишди, аммо воқеа мен айтган

тарзда юз бериши мумкин эмасдай, битта саволни такрорлайвериб, тинкамни қуритиб юборишди. Фабианни жарроҳлик хонасига олиб кириб кетишлари билан уйга қўнғироқ қилиб, Эвелинни содир бўлган қўнгилсиз ҳодисадан воқиф этиб қўйдим, қолганини борганда батафсил гапириб беришимни айтдим.

Ярим кечадан кейин ёш полициячи ким биландир телефонда сўзлашиб, иккала жиноятчини ҳам ушлашганини маълум қилди.

— Ўқингиз биттасига ҳам тегмапти, — деди у жилмайиб.

Қўлга тушганлар шахсини тасдиқлаш учун эрта-лаб полиция маҳкамасига борармишман. Сизлар билан бирга бўлган аёл ҳам бориши керак, қўшиб қўйди у.

Фабианни жарроҳлик хонасидан олиб чиқишганда юзи мулойим ва хотиржам эди. Аммо оқ халат кийган, оғиз-бурунга тутиладиган дока ниқоби кўкрагида осилиб турган жарроҳнинг важоҳатини кўриб, ичим гаш бўлди.

— Беморнинг аҳволи яхшимас, — деди у. — Эртаиндин маълум бўлади.

— Эртаиндин, — такрорладим беихтиёр.

— Яқин дўстингизми?

— Ҳа, жудаям яқин.

— Кўкраги билан қорнидаги узун чандиқ нимадан?

— Чандиқ? Кўрган эмасман, — дедим бош чайқаб. — Уни ҳеч қачон яланғоч ҳолда кўрмаганман.

— Ўқ ялаб ўтганга ўхшайди. Урушда яраланган бўлса керак-да.

Жарроҳ нари борса ўттиз икки-ўттиз уч ёшларда, урушни қаёқдан биларкин, ўйладим ичимда.

— Ҳа, урушда қатнашган. Лекин яраланганини айтмаганди.

— Мана, билиб олдингиз, — деди ёш жарроҳ. — Омон бўлинг.

Касалхонадан чиқишим билан рўпарамда бир тутам нур чақнади. Сесканиб кетдим. Бу мени расмга туширган биринчи сураткаш эди. Эртага арзанда Присцилла Дин билан полиция маҳкамасига кирганимизда яна расмга олишади.

Уйга жўнадим. Йўл ноаниқ, чаплашиб кўринаёт-

ганидан мошинани жуда секин ҳайдадим. Эвелин бетоқат бўлиб, мени кутаётган экан. Ошхонада ўтириб, бир қадаҳдан виски ичдик. Ҳаммасини ипидан-игнасигача гапириб бердим. Ҳикоямни тугатганимда: «Расво аёл. Менга қолса ўз қўлим билан бўғиб ўлдирардим», — деди у жаҳл билан.

Й и г и р м а б е ш и н ч и б о б

Эрталаб Лонг-Айленд газеталарида тунги ҳодиса тафсилотлари билан менинг суратим босилиб чиқди. Табиийки, Присцилланинг расмлари ҳам бор эди. Полиция маҳкамасига жўнашдан олдин касалхонага қўнғироқ қилдим. Фабиан кечаси яхши ухлаганини, бориб бирровгина кўришим мумкинлигини айтишди.

Присцилла маҳкамага полициячилар кузатувида мендан олдинроқ келган эди. Маҳкама эшиги ёнида ўндан ортиқ сураткаш бизни кутиб турарди. Қўлга олинганларнинг иккаласини ҳам танидик, лекин мошина ичида дод-вой қилаётган Присцилла уларни қандай таниди — шунга ҳайронман. Жиноятчилар айбларини бўйинларига олишипти, бизнинг гувоҳлигимиз шунчаки расмиятчилик учун экан.

Кундузи гуппа-тузук одамларга ўхшашади. Иккови ҳам ўн саккизга етиб-етмаган. Озгин, кўримсиз бу йигитлар полициячилар савол берганда лабларини қийшайтириб, довдираб қолишарди. «Думбул безорилар», — деди полициячилардан бири ижирғаниб. Бундан бир неча соат муқаддам улар бир одамни офир ярадор қилганини, мени ўлдиришга уринганини, ўз навбатида, мен ҳам уларни ўлдирмоқчи бўлганимни тасаввур этиш ҳам қийин эди.

Маҳкамадан чиққанимда сураткашлар мени Присцилла билан бирга расмга туширишга уринишди, лекин мен тез жўнаб қолдим. Бу аёл ўлгудай жонимга теккан эди.

Касалхонага келиб, энг аввало жарроҳнинг олдига кирдим. Унинг кайфияти яхши эди.

— Бемор операцияга мен кутганимдан кўра дуруст бардош берди, — деди у. — Соғайиб кетса ажабмас.

Фабиан саришта тўшалган каравотда осмонга қараб ётарди. Кўкраги ва қўлларида ҳар хил найча ва жажжи аппаратлар. Хона ёп-ёруғ, очиқ деразадан эндигина ўрилган ўт-ўланнинг ҳиди кириб турипти. Каравотга яқинлашганимда Фабиан жилмайди, бир қўлини хиёл кўтариб, саломлашган бўлди.

— Ҳозиргина дўхтир билан гаплашдим, — дедим мен ва стулни каравоти ёнига суриб, ўтирдим. — Албатта тузалиб кетади, деяпти.

— Шунга ҳам шукур, — пичирлади у. — Присцилла Диннинг номусини сақлайман, деб ўлиб кетиш фирт аҳмоқлик бўлади. — Фабиан хиёл жилмайди. — Яхшиси, уни ҳалиги икки йигитга қўшиб қўйиш керак эди. Тез тил топишиб кетишарди.

— Хайронман, нима учун тўппончага ташландингиз?

— Ким билади... Жиним қўзиб кетди-да. Кайфнинг ҳам таъсири бор, албатта. Балки Массачусетс штатида олган тарбиям туртки бергандир.

— Менга қаранг, Майлс. Кўкрагингиз билан қорнингиздаги чандиқ нимадан? — сўрадим мен. — Дўхтир қизиқяпти.

— Э-э, бир жанжалдан хотира, — Фабиан жумал жавоб қайтарди. — Ҳозир эслагим йўқ. Сиздан бир илтимос. Лилига қўнғироқ қилинг. Агар иложини тополса, уч-тўрт кунга келиб кетсин.

— Бугуноқ қўнғироқ қиламан.

— Раҳмат сизга, ҳақиқий дўст экансиз. — Майлс хўрсинди. — Яхши кун бўлган эди-я. Қандай ажойиб кишилар билан учрашгандик. Квинга телеграмма жўнатиш — менинг номимдан табрикланг.

— Эвелин жўнатди.

— Олижаноб аёл экан. Кеча кўргазмага файз киритди... Энди стол ғаладонини очиб, бир варақ қоғоз билан ручкани олиб беринг.

Илтимосини бажо келтирдим. Фабиан ёнбошига хиёл бурилиб, бир нималарни қийналиб ёза бошлади. Кейин қоғозни менга узатди.

— Эртага нима бўлишини бандаси билмайди, Дуглас, шунинг учун... — У сўз қидириб, тутилиб қолди. — Бу хат Цюрих банкига. У ерда иккаламизнинг умумий ҳисоб варақамиздан ташқари, ўзимнинг ҳам шахсий варақам бор. Гап шандаки, уму-

мий ҳисоб варақасидан... гоҳи-гоҳида пул олиб турганман. Хуллас, сизни алдаганман. Бу хат ўша пулларни қайтаради.

— Кўйсангиз-чи, Майлс, олсангиз олибсиз-да.

— Бошдаёқ айтганман-ку мендан яхшилик кутманг деб.

Авайлаб бошини силадим.

— Бор-йўғи пул экан-ку, азиз дўстим, — дедим унга. — Биз пулдан баландроқ турамыз.

Фабианнинг кўзларига ёш келди.

— Бор-йўғи пул... — такрорлади у ва бирдан кулиб юборди. — Ҳозир бир нарсани ўйлаб қолдим. Агар менга ўқ тегмаганда тундаги воқеани ҳамма Присцилла учун мўлжалланган рекламага йўйарди.

Ҳамшира кириб, менга, вақтингиз тугади, чиқа қолинг, дегандай қаради.

— Кўргазмани ташлаб қўйманг, — деди Фабиан орқамдан.

Эртаси куни Лондондан Лили учиб келди. Уни Кеннеди аэропортида кутиб олдим. Одми кийинган. Эгнидаги жигарранг пальтоси Флоренциядаги илк учрашувимизни ёдимга солди. Катта йўлдан елиб борарканмиз, Лили миқ этмас, кетма-кет сигарета чекарди. Дўхтир Фабианнинг тузалиб кетишидан умидвор эканини айтдим. Бунга жавобан у бош қимирлатиб қўя қолди.

Риверхеддан ўтганимиздан сўнг гап бошладим:

— Дўхтирнинг айтишича, Майлснинг кўкрагидан қорнигача чўзилган узун чандиғи бор эмиш. Ўқ ялаб ўтганга ўхшайди, деди. Шундан хабарингиз борми? Фабиандан сўрасам, жавоб бермади.

— Ҳа, чандиқни кўрганман, — деди Лили. — Биринчи кечасиёқ. Фабианнинг ўзи бундан истиҳола қиларди. Биласиз-ку, сиртига сув юқтирмайдиган одам. Шунинг учун сира чўмилмасди, соҳилда кўйлагини ечмасдан ҳар доим галстукда юрарди. Кўп сўраб-суриштирмаганман, лекин бир куни ўзи гапириб қолди. У қирувчи-учувчи бўлган экан. Буни билсангиз керак?

— Йўқ.

Лили сигарета тортиб, жилмайди.

— Қизиқ, айтмапти-да. Хуллас, моҳир учувчи

бўлган экан. Америкалик танишларимнинг гапига қараганда, олмаган медали қолмаган. Қирқ тўртинчи йилнинг қишида уларни Францияга жўнатишади. Жанг оғир, бунинг устига, об-ҳаво ёмон пайт экан. Қисқаси, уни ва яқин бир дўстини Па-да-Ка-ле тепасида уриб туширишади. Дўсти ҳалок бўлади. Майлс асирга олинади. Немислар уни кўп қийноққа солишади. Чандиқ ўшандан қолган. Иттифоқчилар Фабиан ётган ҳарбий шифохонани ишғол этганда, у чўпдай озиб кетган экан. Тасаввур қиляпсизми?

Лили жим бўлиб қолди, сигаретасини чекиб тутатгач, деди:

— Нима учун бунақа ҳаёт кечиршини энди англагандирсиз?

— Сал-пал.

Анча пайтгача индамай кетдик. Кейин Лили сўради:

— Билишимча, шериклик иш қиласизлар, шундайми?

— Ҳа.

— Эсингиздами, унга эҳтиёт бўлинг, деб сизни огоҳлантирган эдим?

— Эсимда.

— Барибир алдадими?

— Оз-моз.

Лили кулиб юборди.

— Мени ҳам алдаган. Азизим Майлс. Уни софдил одам деб бўлмади, лекин ҳамиша вақти чоғ юради. Бошқаларга ҳам севинч улашишни ёқтиради. Аниқ бир ҳукм чиқармоқчи эмасман-у, бироқ бундай ўйлаб кўрилса, ҳаётда мана шу нарса муҳимроқдир эҳтимол. — Лили яна сигарета тутатди. — Худо кўрсатмасин, бир гап бўлса, одамга алам қилади.

— Оллодан шифо сўраймиз.

— Бошқа илож йўқ.

Кейин то касалхонага етиб келгунча, гаплашмадик.

— Майлс икковимиз ёлғиз қолишимизни хоҳлардим, — деди Лили мошинадан тушаётиб.

— Бемалол, — рози бўлдим мен. — Нарсаларингизни меҳмонхонага олиб бориб қўяман. Кейин уйда бўламан.

Юзидан ўлиб, орқасидан қараб қолдим. У касалхонага хушбичим жигарранг пальтосида шахдам юриб кириб кетди.

Уйга етиб келганимда қоронғи тушиб қолган эди. Уй олдида нотаниш мошина турарди. Яна мухбирлар, ўйладим ижирғаниб. Эвелиннинг мошинаси кўринмасди. Демак, энага кимнидир уйга киритган. Эшикни ўз калитим билан очиб, меҳмонхонада газета ўқиб ўтирган эркакка кўзим тушди.

Нотаниш киши мени кўриб, ўрнидан турди.

— Мистер Граймс бўласизми? — сўради у.

— Худди шундоқ.

— Беижозат уйингизга кириб, сизни кутишга журъат этдим, — деди у мулойимлик билан. Бу сочи сарғиш, озғин, сартакаллуф одам эди. Эгнида тўқ кулранг ёзги костюм, оқ кўйлак, қора галстук. Мухбирга асло ўхшамасди.

— Фамилиям Вэнс, — ўзини таништирди у. — Адвокатман, мижозимнинг топшириғи билан келдим. Юз минг долларни қайтариб олиш учун.

Жавондан виски шишасини олиб, ўзимга қуйдим.

— Шотландияники. Ичасизми?

— Йўқ, раҳмат.

Стаканни ушлаганча креслога ўтирдим. Вэнс ҳамон тик турарди. Паст бўйли, озода, кўринишидан мутлақо беозор одам.

— Келишингизни кўпдан буён кутаман, — дедим мен.

— Мана, келдим, — деди у. Овози юмшоқ, муаллимларникидай насихатомуз. Шу заҳоти эшитгим келмай қолди. — Сизни топиш осон бўлмади. Хайрият, — у газетани силкитди. — Мана бу ерда гулгул очилиб турибсиз-да.

— Сизга шунақа туюляпти. Бу бадкирдор замонда гул-гул очилиш мушкул.

— Ҳақ гап, — деди у. — Кейин хонага диққат билан кўз югуртирди. Ичкаридан боланинг йиғиси эшитилди. — Гўзал жойда яшаркансиз. Хушманзара.

— Ҳа, — гудрандим вужудимга ҳорғинлик сезиб.

— Мижозим сизга уч кун муҳлат берилишини

айтиб қўйишни топширди. Фавқулодда чоралар кўришга мажбур қилмаслигингизни ҳам сўради.

Индамай бош силкидим. Шу ҳам менга осон бўлмади.

— «Блэкстоун» меҳмонхонасидаман. Ёки «Муқаддас Августин»да кутганим маъқулмиди? — жилмайди у.

— Айтган жойингизга бораман.

— Олган пулингиз қандай бўлса, шундай қайтарасиз. Яъни юз долларликда.

Яна бош ирғадим.

— Талабни бекам-кўст бажарасиз, деган умиддаман. Энди менга рухсат.

Аmmo остонага етганда тўхтади:

— Кимнинг вакили эканимни ҳам сўрамадингиз, барибир жавоб беролмасдим. Фақат шуни айтишим мумкинки, сизнинг, агар таъбир жоиз бўлса, беҳаё қилингиз хосиятсиз бўлмади. Тушунаман, пулни қайтариш алам қилади, лекин тасалли берадиган бир жиҳати бор: сиз талайгина эътиборли, ҳа, жудаям нуфузли одамларни хунук кўргуликлардан асраб қолдингиз.

Ўша куниёқ кеч соат тўққизда Нью-Йоркнинг Шарқий эллик иккинчи кўчасидаги уй лифтида тепага кўтарилдим. Уйда, зарур иш билан бир-икки кунга Нью-Йоркка кетяпман, деган хат қолдирдим. Эвелиннинг идорасига қўнғироқ қилмадим, ортиқча савол-жавоблардан қочдим.

Акам Генри хотини билан кинога бормоқчи бўлиб турган экан. Бемаврид ташрифимдан икковлари ҳам довираб қолишди.

— Сен билан холи гаплашишим керак, Хэнк, — дедим мен.

— Мадлендан яширадиган сирим йўқ, гапиравер, — жавоб берди акам.

— Бўпти. Қисқаси, менга юз минг доллар керак. Ҳаммаси юз долларлик бўлиши шарт. Овруподаги ҳисоб варақамдан пул жўнатишларини кутолмайман. Ёнимда бунча пул йўқ. Менинг ихтиёримда уч кун вақт бор. Қўлингдан келадими?

Биз хона ўртасида турардик. Бирдан Генри стулга

чўқди. Болаликдаги одати бўйича кўзларини ишқалади.

— Бир йўлини қиламан, албатта, — деди у кейин.

Икки кунда ҳамма иш битди.

«Блэкстоун» вестибюлидан Вэнсинг хонасига кўнғироқ қилдим. Шу ерда экан. Чамадончани кўтариб, олдига чиқдим. Пулни синчиклаб қайта сангунча кутиб турдим.

— Роппа-роса юз минг, — деди у. — Раҳмат.

— Чамадонча ҳам қолаверсин, — шундай деб, изимга бурилдим.

— Олижаноб экансиз, — Вэнс мени эшиккача кузатиб қўйди.

Мошинани қувиб ҳайдадим. Касалхонага одам қўйиладиган пайтгача етиб боришим керак эди. Кундузи Лили билан телефонда гаплашганимда Фабиан кечаси тинч ухлаганини айтган эди. Майлсга, у башорат этганидай, пулни талаб қилиб келишганини, мен ҳам қайтариб берганимни билдириб қўймоқчи эдим.

Касалхонага киришим билан ҳамшира чақириб қолди.

— Кечикдингиз, — деди у. — Мистер Фабиан кундузи соат тўртда жон берди. Сизни қидириб тополмадик.

— Ҳа, мен олисда эдим. — Хотиржам гапирганимга ўзим ҳайрон қолдим. — Леди Эббот шу ердами?

Ҳамшира бош чайқади.

— Миссис Эббот кетди. — Унвонларга шубҳа билан қарайдиган ҳамма америкаликлардай ҳамшира уни «леди» деб атамади. — Бу ерда қиладиган ишим қолмади, деди. Лондонга учадиган кечки самолётга улгурмоқчи эди.

— Тўғри қипти. Эртага эрталаб дафн масаласини гаплашгани кираман.

Энди шошмасам ҳам бўларди, шу тобда уйга боргим йўқ эди, бинобарин, мошинани Истхемптон томонга қараб бурдим.

Ўзимиз ижарага олган, пештоқига «Жанубий айрилишдаги суратлар кўргазмаси» деган ёрлиқ осил-

ган сарой олдига келдим. Ҳамма ёқ қоп-қоронғи. Фабианнинг сўнги сўзлари ёдимга тушди: «Кўрғаз-мани ташлаб қўйманг».

Чўнтагимдан бир шода калит чиқазиб, эшикни очдим. Зим-зиё саройнинг ўртасидаги узун курсига ўтириб, бугун вафот этган андак фирром, лекин кўнгли очиқ ва уддабурон одам ҳақида ўйладим. Кўзларимдан ёш думалади.

Кейин ўрнимдан туриб, чироқни ёқдим. Мен деворларга осиб қўйилган суратлар қуршовида эдим, уларга шошмасдан яна бир-бир назар ташладим. Бу суратларда ўз мамлакатининг гадойтопмас кунжаклари оралаб сарсон-саргардон кезган америкаликнинг ҳаёти яққол акс этиб турарди.

МУНДАРИЖА

Биринчи боб	3
Иккинчи боб	7
Учинчи боб	16
Туртинчи боб	30
Бешинчи боб	42
Олтинчи боб	60
Еттинчи боб	72
Саккизинчи боб	91
Туққизинчи боб	103
Унинчи боб	114
Ун биринчи боб	125
Ун иккинчи боб	137
Ун учинчи боб	151
Ун туртинчи боб	169
Ун бешинчи боб	182
Ун олтинчи боб	196
Ун еттинчи боб	208
Ун саккизинчи боб	223
Ун туққизинчи боб	233
Йигирманчи боб	243
Йигирма биринчи боб	252
Йигирма иккинчи боб	262
Йигирма учинчи боб	274
Йигирма туртинчи боб	289
Йигирма бешинчи боб	309

ИРВИН ШОУ
ТУНГИ ДАРБОН

Роман

«Шарқ» нашриёт-матбаа
акциядорлик компанияси
Бош таҳририяти
Тошкент — 2003

Муҳаррир *Б. Эшпўлатов*
Бадий муҳаррир *М. Самойлов*
Техник муҳаррир *Р. Бобохонова*
Компьютерда саҳифаловчи *М. Атхамова*
Мусахҳиҳ *Ю. Бизаатова*

Теришга берилди 1.11.2002. Босишга рухсат этилди 25.03.2003.
Ўлчами 84x108^{1/32}. «Таймс Uz.» гарнитураси. Офсет босма. Шартли
босма табағи 16,8. Нашриёт-ҳисоб табағи 16,4. Алди 5.000 нусха.
Буюртма № 4340. Баҳоси келишилган асосда.

«Шарқ» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси
босмахонаси,
700083, Тошкент шаҳри, Буюк Турон, 41.